

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

С. С. Черниш

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
для студентів вищих навчальних закладів*

Київ
«Центр учбової літератури»
2010

УДК 65.012.12(075.8)
ББК 65.9я73
Ч-49

*Гриф надано
Міністерством освіти і науки України
(Лист № 1/11-2803 від 02.04.2010)*

Рецензенти:

Фаріон І. Д. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку у бюджетній та соціальній сфері Тернопільського національного економічного університету;
Балашок І. Ф. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;
Стельмащук А. М. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Хмельницького економічного університету.

Черниш С. С.

Ч-49 Економічний аналіз: Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 312 с.

ISBN 978-611-01-0123-3

В книзі викладено теоретичні і практичні положення методичного апарату та інструментарію економічного аналізу для визначення стану підприємства. Розкрито сутність економічного аналізу, визначено основні показники і методи господарсько-фінансового аналізу, дана кількісна характеристика та якісна ідентифікація стану підприємства з метою ефективного управління ним. Для перевірки ступеня засвоєння теоретичного матеріалу розміщено тестові завдання, а також сформовано глосарій основних термінів.

УДК 65.012.12(075.8)
ББК 65.9я73

ISBN 978-611-01-0123-3

© Черниш С. С., 2010
© Центр учбової літератури, 2010

ПЕРЕДМОВА

Становлення ринкової системи господарювання, реформування форм власності, структурна перебудова економіки України потребують підготовки висококваліфікованих, економічно освічених кадрів для найрізноманітніших сфер державного функціонування.

Ефективність підприємницької діяльності суб'єктів усіх організаційно-правових форм власності залежить, передусім, від компетентності та творчої активності управлінських кадрів, глибокого оволодіння ними методами системного комплексного аналітичного дослідження показників господарсько-фінансової діяльності, за результатами якого можна віднайти оптимальні шляхи вирішення проблем в умовах ризику і невизначеності, виробити рекомендації щодо прийняття правильних управлінських рішень.

В умовах подальшого розвитку ринкових відносин в Україні важливого значення для успішного здійснення менеджменту й аудиту набуває аналіз фінансових результатів і фінансового стану підприємств. Користувачі фінансових звітів підприємств і фірм застосовують методи фінансово-економічного аналізу при прийнятті управлінських рішень, спрямованих на зростання прибутковості, виявлення причин збитковості, а також забезпечення стабільного фінансового стану.

Уведення нового плану рахунків бухгалтерського обліку, приведення форм бухгалтерського обліку у відповідність до вимог міжнародних стандартів зумовлюють необхідність розробки методики економічного аналізу, яка б відповідала сучасним вимогам ринкової економіки.

У навчальному посібнику розглянуто питання економічного аналізу прибутку, рентабельності, окремі питання аналізу фінансового стану за даними фінансової звітності.

Основним джерелом інформації про фінансову діяльність ділового партнера є фінансова звітність, що ґрунтується на узагальнених даних фінансового обліку і є єдиним інформаційним джерелом, яке пов'язує підприємство з суспільством та діловими партнерами. Користувачі інформації вивчають її з огляду на свої інтереси. Так, власникам необхідно розрахувати збільшення чи зменшення частки власного капіталу і оцінити ефективність використання ресурсів адміністрацією підприємства. Кредитори і постачальники вивчають можливість надання, подовження або ненадання кредиту, прийнятні для обох сторін умови кредитування, гарантії його повернення. Даними фінансової звітності користуються також аудиторські фірми, консультанти, біржі, юристи, преса тощо для проведення економічного аналізу.

Мета навчального посібника — допомогти студентам, магістрантам, аспірантам, всім, хто цікавиться питаннями економічного аналізу досконало оволодіти методикою аналізу господарської діяльності, фінансових результатів і фінансового стану підприємства.

1.1. Економічний аналіз як наука

Економічний аналіз — це система спеціальних знань для дослідження зміни та розвитку економічних явищ, процесів у їх взаємозв'язку та взаємозумовленості, що визначається суб'єктивними та об'єктивними причинами з метою забезпечення цільового управління ними.

Особливістю економічного аналізу є процес пізнання на основі інформаційного зображення явищ і процесів господарської практики.

Економічний аналіз передбачає систему філософських, спеціальних, економічних, математичних та інших знань, які допомагають робити обґрунтовані судження про природу, зміну і розвиток економічних явищ, процесів.

Головні риси економічного аналіз, у як науки:

- дослідження причинно-наслідкових зв'язків зміни та розвитку економічних явищ і процесів;
- об'єктивне оцінювання ефективності розвитку економічної системи щодо створених умов внутрішнього і зовнішнього економічних середовищ;
- багатоваріантне, багатоаспектне аналітичне забезпечення цільових запитів користувачів;
- цільова спрямованість і практична цінність аналізу.

У процесі наукового пошуку виділяють об'єкт і суб'єкт пізнання. Для економічного аналізу об'єктом вивчення є економічна система, середовище господарювання, господарська практика з техніко-економічним, матеріально-речовим і соціально-екологічним змістом. Суб'єкт пізнання — це підприємець, бізнесмен, менеджер та будь-яка група зацікавлених людей.

Будь-який аналітичний пошук передбачає достатню суму знань економічних категорій, їхню природу та різнопланове тлумачення, а також охоплює використання основних наукових методів: індукція, дедукція, емпіричний, раціональний, кількісний, якісний та ін.

Економічний аналіз ґрунтується на основних принципах діалектики:

- все пізнається у динаміці та розвитку;
- пізнання у зв'язках, взаємозв'язках, взаємозалежності і взаємозумовленості;
- у причинно-наслідковій підпорядкованості зміни та розвитку;
- пізнання проявів необхідності та випадковості, негативних і позитивних характеристик, кількісних та якісних змін, дії механізмів мотивації та інтересу.

Для економічного аналізу характерним є не відображення практики господарювання у різних інформаційних формах (план, звіт, програма тощо), а визначення кількісних та якісних параметрів причинно-наслідкового зв'язку її зміни і розвитку.

Економічний аналіз, як наука розвивався на основі наукових досягнень провідних вітчизняних і зарубіжних вчених.

М. І. Туган-Барановський на початку ХХ ст. розробив і практично використав у своїх працях принципів положення теорії економічного аналізу. Це стосується таких положень, як знаходження закономірного визначення зв'язку висловлених ідей з об'єктивними економічними умовами, аргументація теоретичних концепцій практичними розрахунками. М. І. Туган-Барановський описував у своїх працях методику та практику дослідження, рухаючись від цифри, від факту, що дало змогу йому зробити пророчий висновок про те, що «кооперація являє собою більш високий тип, ніж колективізм», а від з'єднання кооперативу з політичною партією програють обидві сторони, як партія, так і кооператив.

У ХІХ ст. значний внесок зробили І. Франко, М. Драгоманов та ін. Зокрема, багато праць І. Франка присвячені питанням економіки, статистики тощо. Він велику увагу приділяв статистичному аналізу, друкуючи низку статей типу статистичної студії, крайової статистики і зокрема «Статистика яко метода і яко наука». За результатами аналізу він розробляв проект земельної реформи.

Великий внесок у розвиток економічної науки в Україні зробили українські вчені такі як Євген Слуцький, Іван Вернацький, Володимир Левицький, Григорій Цихановський, Олександр Білімович та ін.

До кінця 90-х рр. ХХ ст. в умовах будівництва соціалізму і комунізму наука економічного аналізу розвивалась з пріоритетом догматики у тлумаченні економічних явищ і процесів. У 20—30-х рр. ХХ ст. економічний аналіз зводився лише до аналізу бухгалтерського балансу і був відображений у працях переважно російських вчених: П. Худякова, А. Усачева, С. Татура. Пізніше, на початку 40-х рр., з'явилися перші наукові праці, що стосувались проблем

комплексного економічного аналізу, російських вчених: С. К. Татура, Н. Р. Вейцмана, І. І. Поклада, В. І. Петрової, Б. Й. Майданчика, А. І. Муравйова та ін. Значний вклад у розвиток науки економічного аналізу зробили українські вчені-аналітики, більшість наукових праць яких опубліковані російською мовою.

Вагомий внесок у розвиток методики комплексного економічного аналізу зробили вчені з Києва: В. І. Самборський, І. І. Каракоз, Г. М. Мельничук; зі Львова: Є. В. Мних, М. В. Римар, М. Г. Яцків; з Тернополя: С. І. Шкарабан, І. Д. Фаріон, П. Я. Попович, М. Й. Шеремет. Значним є доробок у розв'язанні наукових проблем методології та організації економічного аналізу вчених національної школи бухгалтерського обліку А. М. Кузьмінського, В. В. Сопко, З. В. Гуцайлюка, І. П. Житної, С. І. Голова, В. І. Єфіменко, М. В. Кужельного та ін.

Зв'язок економічного аналізу з іншими науками. Теоретичною і методологічною основою економічного аналізу є економічна теорія. Чітке, однозначне, змістовне тлумачення положень і категорій економічної теорії є передумовою становлення науки економічного аналізу, достатньо інтегрованою в системі економічних наук. Інтегрованість наук полягає у взаємному інформаційному та методичному взаємозв'язку предмета, об'єктів і методів дослідження.

Економічним аналіз і бухгалтерський облік. Найтісніше економічний аналіз пов'язаний з бухгалтерським обліком, який є для нього головною інформаційною базою (до 70 % всієї економічної інформації для аналізу отримують у системі бухгалтерського обліку). Реформування системи бухгалтерського обліку в Україні за вимогами Міжнародних положень (стандартів) бухгалтерського обліку (МП(С)БО) створило нове інформаційне середовище аналітичних досліджень і сприяє раціоналізації облікових процедур для досягнення більшої аналітичності, достовірності та оперативності облікової інформації. Виділення управлінського та фінансового обліку створює умови розмежування параметрів конфіденційності аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень, побудови інтегрованої системи показників внутрішнього і зовнішнього менеджменту. Облікові процедури стають дедалі аналітичнішими, що звужує сферу пошуку причин невідповідності за специфікою видів діяльності форм господарювання та методів управління. Система бухгалтерського обліку трансформується до більш повного забезпечення його управлінської, а не контрольної функції, що сприяє розвитку методики аналітичних досліджень.

Економічний аналіз і статистика. Зв'язок економічного аналізу та статистики зумовлений використанням в аналізі статистичної інформації і застосуванням статистичних прийомів і методів. Еко-

номіко-статистичний аналіз характерний для дослідження макроекономічних систем з метою напрацювання інструментарію державного регулювання економічних відносин господарюючих суб'єктів.

Аналітичні оцінки в аудиті. Найновіша сфера застосування економічного аналізу — аудит. Аналітичні процедури в аудиті визначені Положеннями про стандарти аудиту (Statements on Auditing Standards), зокрема SAS № 56, та за Кодифікацією стандартів аудиту, яка прийнята Американським інститутом дипломованих громадських бухгалтерів (AICPA). За визначенням стандарту аналітичні процедури складаються з оцінок фінансової звітності та іншої інформації, які виведені аудитором, враховуючи ймовірні та очікувані співвідношення між фінансовими і нефінансовими даними.

Економічний аналіз і маркетинг. Маркетингова діяльність передбачає розв'язання цілої низки аналітичних завдань, пов'язаних із дослідженням ємності ринку, його кон'юнктури, ступенем конкурентності та станом регульованості і т.п. Проведені маркетингові дослідження дають змогу формувати виробничу програму, визначити сферу та механізми ділового партнерства у ресурсозабезпеченні та ресурсовикористанні, сервісному обслуговуванні тощо.

Зв'язок економічного аналізу з контролінгом. Економічний аналіз є елементом контролінгу, виконуючи функцію оцінки відповідності фактичного стану об'єкта до визначених параметрів його поведінки. При позитивному стані системи забезпечується підтримка у продовженні роботи, а при її збуренні — визначається стан проблеми, механізм її розв'язання та проектуються нові стандарти поведінки.

1.2. Принципи, предмет, об'єкти, функції та завдання економічного аналізу

Економічний аналіз базується на наступних принципах:

1) принцип науковості, який передбачає глибоке пізнання об'єктивної реальності функціонування економічної системи, дії об'єктивних факторів, їх зміни і розвитку, застосування наукової методики та організації аналітичних досліджень.

2) принцип системності, який передбачає дослідження економічних явищ і процесів як складних систем з функціонально-структурною будовою елементів взаємозв'язку та взаємозумовленість їхніх складових.

3) **принцип комплексності** (в аналізі економічних явищ і процесів як складних систем варто комплексно оцінювати вхідні параметри функціонально-структурної будови, їх зміну і розвиток на досліджуваному об'єкті (в просторі і часі, за кількісними та якісними ознаками), а також вихідні (результатні) параметри цього процесу).

4) **принцип конкретності та дієвості** економічного аналізу означає безпосередню цільову спрямованість досліджень на конкретну практику та результативність у досягненні поставленої мети. Дієвість забезпечується шляхом розроблення аргументованих аналітичних висновків і пропозицій, своєчасних рекомендацій для прийняття оптимальних управлінських рішень.

5) **принцип рейтингової оцінки** передбачає визначення пріоритетів у досягненні поставленої мети, черговості виконання заходів, спрямованих на цільову зміну і розвиток економічних систем.

6) **принцип демократичності**, масовості економічного аналізу передбачає участь в аналітичному процесі широкого кола зацікавлених осіб, а не лише спеціалістів-аналітиків, доступність, прозорість, переконливість висновків і пропозицій.

Дотримання названих принципів є необхідною умовою проведення аналітичних досліджень, запорукою досягнення поставлених цілей і розв'язання конкретних завдань.

Під **предметом економічного аналізу** треба розуміти реальну фінансово-господарську діяльність підприємств і об'єднань у всій її багатогранності, відображеної у системі економічних показників і знаходить своє вираження через джерела інформації. Предмет аналізу визначається цілями його проведення, які залежать від запиту користувачів аналітичної інформації (внутрішні та зовнішні).

Об'єкти, через які розкривається предмет економічного аналізу:

а) виробнича, фінансова, інвестиційна, маркетингова та інші види діяльності;

б) ресурси всіх видів діяльності;

в) виробничі та управлінські структури;

г) організація виробництва і праці;

д) форми господарювання і власності тощо.

Отже, **об'єктом** аналізу є результати господарської діяльності підприємства, а **предметом** його вивчення є причинно-наслідкові зв'язки і залежності економічних явищ та процесів, що формують результати діяльності суб'єкта господарювання.

Основні функції економічного аналізу:

• **Оцінкова** функція визначає відповідність стану економічної системи її цільовим параметрам функціонування та потенційним можливостям.

• **Діагностична** функція полягає у встановленні причинно-наслідкових змін економічної системи, у кількісному і якісному вимірюванні впливу факторів на їх зміну і розвиток.

• **Пошукова** функція виявляє невикористані резерви та потенційні можливості зміни і розвитку економічної системи, обґрунтовує механізм їх мобілізації.

Головні завдання економічного аналізу:

1. Вивчення механізму дії економічних законів, визначення закономірностей і тенденцій економічних явищ та процесів у конкретних умовах підприємства.

2. Визначення місця економічної системи будь-якого порядку у ринковому середовищі, стратегічні тактики її поведінки.

3. Обґрунтування економічних програм, індикативних планів, бізнес-планів, прогнозів і управлінських рішень та контроль за їх виконанням.

4. Оцінка виконання цільових завдань розвитку економічної системи, причин і факторів, які зумовили позитивні та негативні зміни.

5. Виявлення невикористаних резервів поліпшення економіки досліджуваного об'єкта на основі вивчення передового досвіду та досягнень науки і практики.

6. Визначення пріоритетів стратегічного розвитку економічної системи, оцінка ефективності використання ресурсного потенціалу.

7. Розроблення й обґрунтування заходів, спрямованих на активізацію використання резервів і прийняття оптимальних управлінських рішень.

1.3. Види економічного аналізу

Класифікація видів економічного аналізу має суттєве значення у визначенні методики досліджень та в його організації. Враховуючи зміст і предмет дослідження, найсуттєвішим є його поділ на макроекономічний і мікроекономічний.

Дослідження економічних систем на рівні економіки в цілому, її галузевої та регіональної структури охоплює *макроекономічний аналіз*. Він спрямований на дослідження: темпів економічного зростання та структурної перебудови економіки; стану та перспектив розвитку товарного і фінансового ринків, а також ринків праці; виявлення основних макроекономічних пропорцій та індикаторів макроекономічної нестабільності (інфляції і безробіття), стану Державного бюджету і платіжного балансу тощо. Результатом

макроекономічного аналізу є: оцінка, висновки та пропозиції щодо змін економічної політики; напрацювання механізмів державного регулювання економічних відносин суб'єктів господарювання на внутрішньому і зовнішньому ринках; розробка цільових програм стратегічних та індикативних планів економічного зростання та ін.

Мікроекономічний аналіз має своїм предметом аналіз господарської діяльності первинних ланок економіки — підприємств, установ і організацій. Він спрямований на моделювання чи оцінювання результатів діяльності суб'єктів господарювання за всіма параметрами їх поведінки у внутрішньому та зовнішньому економічних середовищах. За результатами мікроекономічного аналізу створюється інформаційне забезпечення внутрішньогосподарської ієрархії управління за всіма часовими формами

(у проектуванні стратегічних рішень, оперативному менеджменті та при підведенні підсумків змін в економічній системі).

Основні класифікаційні ознаки виділення різних видів економічного аналізу наведені у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

Групувальна ознака	Види аналізу
Часова форма	Стратегічний (перспективний), поточний (оперативний) і ретроспективний (підсумковий, наступний)
Просторова форма	Внутрішній і зовнішній
Зміст аналізу	Комплексний і тематичний: управлінський і фінансовий
Періодичність аналізу	Періодичний і одноразовий
Організаційна форма	Централізований і децентралізований: немеханізований і на базі комп'ютерних технологій
Форма досліджуваних економічних відносин	Техніко-економічний, соціально-економічний, функціонально-вартісний
Рівень охоплення об'єкта	Суцільний, вибірковий, внутрішньогосподарський, загальний, міжоб'єктний

Можна виділити й інші класифікаційні ознаки, проте у методологічному та організаційному аспектах найсуттєвішим є визначення просторових і часових видів економічного аналізу.

Просторові види економічного аналізу вирізняються за відношенням до досліджуваного об'єкта. За цією ознакою найсуттєвішим є виділення зовнішнього та внутрішнього економічного аналізу.

Порівняльна характеристика внутрішнього та зовнішнього економічного аналізу приведена на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Порівняльна характеристика внутрішнього та зовнішнього економічного аналізу

Мета зовнішнього економічного аналізу — оцінити місце суб'єкта господарювання у ринковому середовищі для визначення стратегії і тактики економічних відносин, пошуку партнерів і клієнтів, забезпечення конкурентних позицій тощо.

Основні напрямки зовнішнього економічного аналізу:

- аналіз дієвості та ефективності монетарної і фіскальної політики держави;
- аналіз інвестиційного клімату та інвестиційної привабливості об'єктів;
- аналіз правового забезпечення регулювання економічних відносин;
- маркетинговий аналіз;
- аналіз підприємницького ризику;
- аналіз ділового партнерства;
- аналіз політичних, соціальних, екологічних аспектів господарювання.

Внутрішній економічний аналіз спрямований на комплексне дослідження економічного розвитку суб'єкта господарювання, його структурних підрозділів для забезпечення найповнішого використання його потенціалу і регламентації діяльності всіх функціональних підсистем. Він ґрунтується на повній економічній інформації (плановій, обліковій, нормативній), що регламентується, або на інформації спеціальних обстежень всіх видів діяльності підприємства чи його підрозділів.

Основні напрямки внутрішнього економічного аналізу:

- аналіз виробничої програми;
- аналіз ресурсозабезпечення та ресурсовикористання;
- аналіз витрат на виробництво та собівартості продукції;
- аналіз технічного та соціального розвитку та ін.

Цілі і завдання зовнішнього та внутрішнього аналізу достатньо інтегровані у розв'язанні тактичних завдань та у досягненні стратегічної мети.

Відповідно до змісту основних функцій, які відображають **часові етапи управління**, економічний аналіз поділяється на стратегічний (перспективний, прогнозний), оперативний (поточний) і ретроспективний (наступний).

Порівняльна характеристика часових видів економічного аналізу наведена на рис. 1.2.

Стратегічним економічним аналізом називають дослідження економічної системи за параметрами, які визначають її майбутній стан. Його особливість полягає у проєкції минулого і теперішнього стану об'єкта на перспективу, враховуючи спадковість чи повну стійкість зміни економічних показників.

	Стратегічний аналіз	Оперативний аналіз	Ретроспективний аналіз
<i>За метою аналізу</i>	Визначення перспективних параметрів поведінки суб'єктів господарювання	Оцінка відхилень фактичного стану економічної системи від її регламентів і доцільного маневрування ресурсами та капіталом	Комплексна діагностика й оцінка результатів функціонування економічної системи
<i>За масштабами дослідження об'єктів</i>	Параметральні узагальнюючі показники поведінки суб'єктів господарювання	Локальні та загальні показники оперативної поведінки суб'єкта господарювання	Вся сукупність показників прогнозованої оперативної та підсумкової поведінки суб'єкта господарювання
<i>За джерелами інформації</i>	Нормативно-правова інформація, динамічні ряди поведінки госпо дарюючих суб'єктів за узагальнюючим и параметрами, цільові програми і прогнози	Оперативні плани, графіки оперативного обліку та маркетингу	Поточні плани і нормативи, звітна облікова та статистична інформація, дані спеціальних обстежень
<i>За строками проведення</i>	Щорічно і за періодами планування та прогнозування	Щоденно та за оперативними періодами (5, 10 днів або місяць)	Щоквартально, щорічно

Рис. 1.2. Порівняльна характеристика часових видів економічного аналізу

Стратегічний аналіз — це насамперед процес визначення критичного рівня важливих ситуацій зовнішнього і внутрішнього середовища, які можуть впливати на досягнення підприємством перспективних цілей.

Його заключний етап зводиться до формування стратегічних індикативних планів (планові сегментації), тобто виявлення стратегічних напрямів виробничо-господарської діяльності, головних засобів реалізації стратегії (рушійних сил), визначення стратегічних господарських центрів, на які покладено завдання детальної реалізації стратегії.

У стратегічному аналізі та прогнозуванні особливої уваги набувають якісні аспекти змін, а кількісні відіграють лише допоміжну роль.

У методологічному плані і стратегічному аналізі виділяють:

- аналіз прогнозних рішень (передбачає обґрунтування перспективної зміни параметрів економічної системи);
- аналіз прогнозних показників (проводиться з метою їх корегування відповідно до отриманих нових знань про еволюцію цієї системи);
- аналіз планових рішень (передбачає визначення екстремальних значень «максимум-мінімум» зміни показників економічної системи за визначеними критеріями оптимізації і при визначених ресурсних обмеженнях; такий аналіз дає змогу визначити потенційні можливості зміни та «втрати» при недосягненні оптимальних значень);
- аналіз господарських рішень (передбачає визначення оптимального алгоритму зміни параметрів економічної системи для досягнення заданих значень кінцевого результату).

Недоліком стратегічного аналізу є усадукування характеристик зміни економічної системи у минулому.

У процесі стратегічного аналізу використовують такі *методи*:

- метод SWOT (у перекладі з англійської — за значенням перших букв strength — сила, weakness — слабкість, opportunities — можливості, threats — загрози) будується на концепції спільної оцінки сильних і слабких сторін діяльності підприємства у взаємозв'язку з загрозами та можливостями зовнішнього середовища. На цій основі розробляють стратегії підприємства;

- метод суми цінностей передбачає структуризацію видів діяльності, функцій і процесів суб'єкта господарювання на основі переоцінки суми цінностей, що дає змогу оптимізувати витрати у їх досягненні. За цим методом діяльність підприємства розкладається на окремі операції, стратегічно взаємопов'язані дії та напрями діяльності з адекватним вираженням втрат та активів, необхідних для їх реалізації. Структуризація витрат за сумою цінностей, які треба зробити, дає змогу вибрати набір найефективніших стратегій поведінки в умовах конкуренції;

- метод конкурентного аналізу визначає чинники успіху та конкурентні параметри, при порівняльних оцінках яких, визначають

переваги та недоліки суперників у конкурентних перегонах. На основі інтегральної та узагальнюючої оцінки конкурентної сили суперників роблять висновки про ступінь конкурентних переваг і недоліків, визначають сильні та слабкі позиції підприємства. Підсумкова, узагальнююча оцінка може бути зроблена за розрахунками незваженої та зваженої конкурентної сили. Незважену конкурентну силу визначають за сумою більших оцінок досягнення конкурентних позицій без врахування значимості їхньої зміни, а зважену — з урахуванням значимості досягнення зумовлених конкурентних параметрів.

Оперативний (поточний) економічний аналіз полягає у забезпеченні управління своєчасною дієвою інформацією про зміну економічної ситуації, причини цієї зміни, відхилення від регламентованих параметрів з метою своєчасного вироблення рішень, спрямованих на попередження та усунення негативних змін і ефективне маневрування ресурсами та капіталом.

Оперативний аналіз є системою щоденного спостереження та оцінювання відхилень фактичного стану досліджуваного об'єкта від регламентованих показників, визначення причин і можливих наслідків таких відхилень, розроблення механізмів швидкого втручання у господарські процеси з метою забезпечення безперервного й ефективного функціонування господарського комплексу.

В умовах постійної зміни ринкової кон'юнктури в область дослідження оперативного аналізу потрапляє постійна оцінка економічного середовища, для того, щоб використовувати найсприятливіші умови бізнесу, вигідно маневрувати виробничо-фінансовими ресурсами.

Головні завдання оперативного економічного аналізу:

- постійне спостереження відхилення показників оперативного управління від їх регламентованих значень за місцем, причинами та відповідальністю осіб;
- оперативна оцінка економічної ситуації внутрішнього та зовнішнього середовища за станом, який склався чи може скластися;
- розроблення заходів та підготовка варіантів рішень, спрямованих на швидке усунення виявлених недоліків, попередження чи локалізацію дії негативних факторів і найповніше використання створеної вигоди;
- подання оперативної аналітичної інформації органам управління за визначеними регламентами чи на запит користувачів.

Об'єктами оперативного економічного аналізу можуть бути:

- виробництво продукції підприємства, його підрозділів у вартісному та натуральному вираженні і за якісними характеристиками;

- виконання договорів поставок і реалізація продукції;
- організація виробничого процесу;
- ресурсозабезпечення і ресурсовикористання;
- витрати на виробництво і менеджмент;
- стан виробничих запасів, запасів готової продукції і незавершеного виробництва;
- окремі параметри фінансового стану.

Оперативний економічний аналіз має свої характерні риси. Найважливіші з них: *терміновість*; *дієвість*; *достовірність*; *масовість*.

У методологічному плані оперативний економічний аналіз передбачає складання оперативних аналітичних відомостей на певну дату чи за короткий час, де подається характеристика досліджуваних процесів за нормативним (плановим, стандартизованим) фактичним значенням показників, їх відхилення на певну дату і наростаючим підсумком з початку аналізованого періоду, за місцем виникнення та винуватцями. Вихідною інформацією може бути також експертний висновок аналітика за результатами маркетингових досліджень.

В *організаційному плані* оперативний аналіз може виконати свої функції лише в умовах комп'ютерної організації аналітичного процесу, широкого використання сучасних комп'ютерних систем та програмного забезпечення.

Недоліком оперативного аналізу є відсутність системного підходу в оцінках і діагностиці та орієнтації на кінцеві господарські результати.

Ретроспективний (наступний) аналіз полягає у системному, комплексному дослідженні результатів господарської діяльності підприємства або інших об'єктів за наслідками їх розвитку у певному аналітичному періоді (рік, квартал, місяць). Його мета полягає в об'єктивній оцінці стану економіки, діагностиці невикористаних резервів та упущеної вигоди, виявленні прорахунків у роботі та їх винуватців, а також пошук можливостей мобілізації резервів прогресивного розвитку.

Основні напрямки ретроспективного аналізу:

- комплексна оцінка етапу виробничо-фінансової та інших видів діяльності;
- діагностика внутрішніх і зовнішніх резервів підвищення ефективності господарювання;
- виявлення недоліків та упущень у формуванні організаційно-економічного механізму господарювання, дієвості вжитих контрзаходів до негативного впливу зовнішніх і внутрішніх факторів економічного зростання;

- визначення тенденцій і закономірностей змін та адаптованості економічної системи будь-якого порядку у зовнішньому середовищі;
- оцінка ступенів виправданості ризику підприємницької ініціативи;
- оцінка зміни місця та ролі економічної системи у ринковому середовищі;
- обґрунтування висновків і пропозицій щодо зміни стратегій і тактики господарського керівництва.

Ретроспективний економічний аналіз має суттєві недоліки, які визначають зменшення його дієвості через тривалу відірваність від господарських процесів та своєчасності вжитих контрзаходів. Він орієнтується на систематизовану інформацію, яка проходить певне статистичне опрацювання, що зменшує достовірність висновків і пропозицій. Водночас вихідна аналітична інформація ретроспективного аналізу є базою стратегічних досліджень.

Враховуючи зміст *мікроекономічного аналізу* та особливості формування його інформаційної бази, виділяють *управлінський і фінансовий аналіз*.

Поділ економічного аналізу на управлінський і фінансовий дає змогу оптимізувати інформаційні потоки аналітичних досліджень, виділити режим вхідної та вихідної інформації у розв'язанні аналітичних завдань, їх блоків або комплексів.

Споживачами аналітичної інформації управлінського та фінансового аналізу є різні групи користувачів, проте її зміст може мати лише ті характеристики, які відповідають їхнім інтересам та захищають комерційну таємницю.

Суб'єкти внутрішнього управлінського аналізу — адміністрація та залучені нею аудитори і консультанти. Недивлячись на те, що вони і не зацікавлені у результатах господарської діяльності, але зобов'язані згідно з контрактом захищати інтереси суб'єкта господарювання та сприяти зростанню його ділової активності. Інформаційна база внутрішнього управлінського аналізу дуже багата й охоплює потоки нормативної, облікової, планової, звітно-статистичної та зовнішньої публічної інформації, а також дані спеціальних обстежень, опитування спеціалістів, преси та ін.

Суб'єкти фінансового аналізу — адміністрація господарського суб'єкта зовнішні користувачі. Вони можуть користуватися лише даними публічної фінансової звітності та рекламними аналітичними матеріалами. Стандартизація фінансового обліку та публічної фінансової звітності покликана оберігати інтереси всіх партнерів, захищаючи їх підприємницьку ініціативу.

При складанні бізнес-планів, проведенні маркетингового аналізу і аудиторській експертизі використовують інформацію та методи управлінського і фінансового аналізу.

Як самостійний вид, за формою досліджуваних економічних відносин, виділяють *функціонально-вартісний аналіз* (ФВА). Його суть полягає у комплексному дослідженні функцій об'єкта (продукції, технологічних процесів, виробничих та інших систем) з метою мінімізації затрат на стадіях його проектування, виробництва й експлуатації при збереженні або підвищенні використання ним своїх функцій і збільшення його корисності для споживачів.

Конкретними частковими цілями ФВА можуть бути:

- підвищення якості продукції робіт, послуг;
- зниження витрат на проектування, виробництво й експлуатацію продукції, підвищення конкурентоспроможності продукції;
- достовірне прогнозування розвитку об'єктів техніки і технології виробництва та систем управління;
- зниження матеріаломісткості та трудомісткості продукції (робіт, послуг);
- підвищення економічності виробництва та ін.

Методика ФВА ґрунтується на вивченні функцій об'єкта і витрат на їх виконання. Враховують те, що під час проведення аналізу треба абстрагуватись від всього обсягу виконання функцій об'єктом і зосередитись на його абстрактних функціях, які вимагають мінімальних витрат для їх виконання.

Повний цикл проведення ФВА охоплює декілька етапів:

- на *підготовчому етапі*, головне призначення якого полягає в організаційному забезпеченні та проведенні ФВА, обирають об'єкт, визначають вимоги до нього, їх важливість, визначають цілі аналізу, його програму і організацію;
- на *інформаційному етапі* проводять: підготовку інформаційних матеріалів, систематизацію об'єкта і побудову елементної моделі ФВА;
- на *аналітичному етапі*: оцінюють вартісні обмеження на створення об'єкта (ціни, виграти ресурсів та інше), будують структурну модель ФВА, проводять функціональний, вартісний, генетичний і параметричний аналіз структурної моделі, будують функціонально-ідеальну модель, формують завдання з реалізації цієї моделі; формують пропозиції щодо виконання об'єктом різних функцій;
- на *творчому етапі*, який передбачає вибір найдоцільніших техніко-економічних рішень, відбувається: класифікація завдань за ступенем складності їх можливого розв'язання; вибір способу розв'язання завдань; розв'язання завдань кількома варіантами; по-

рівняльний аналіз пропозицій і відбір найдоцільніших варіантів; формування комплексів взаємопов'язаних пропозицій; побудова варіантів нової структурної моделі;

- на *дослідницькому етапі* перевіряють ефективність запропонованих рішень; проводять теоретичну й експериментальну перевірку пропозицій; укрупнену оцінку якості виконання функцій за варіантами; визначають відповідність витрат на функції до прийнятих економічних обмежень; досліджують одержані рішення з метою забезпечення їх впровадження; прогнозують дальший розвиток об'єкта та розширюють сферу отриманих рішень;

- на *рекомендаційному етапі*, завданням якого є прийняття управлінських рішень з реалізації рекомендацій ФВА, проводять: техніко-економічне порівняння альтернативних пропозицій; експертизу запропонованих рішень, комплексну оцінку і кінцевий вибір варіанта побудови об'єкта; оформлення заявок на раціоналізацію та винахідництво, підготовку і затвердження звіту за результатами ФВА;

- на *етапі впровадження* рекомендацій виконують такі роботи: координують діяльність підрозділів і спеціалістів, ведуть авторський нагляд за використанням пропозицій ФВА, проводять корегуючі рішення.

Застосування ФВА дає змогу:

- а) створювати об'єкти з високорезультативними параметрами;
- б) забезпечити прискорене впровадження НТП;
- в) забезпечити пропорційний розвиток об'єкта;
- г) досягати інтеграції науки та виробництва.

ФВА є самостійною галуззю знань, проте її можна використовувати як метод в економічному аналізі. Він є складовою частиною системного аналізу, може бути ефективно реалізований лише при використанні комп'ютерних технологій.

1.4. Метод і прийоми економічного аналізу

Під *методом економічного аналізу* розуміємо науковий спосіб вивчення, становлення та розвитку господарських явищ і процесів. Він є сукупністю прийомів і способів дослідження господарської діяльності будь-якого економічного об'єкта шляхом виявлення і визначення взаємозв'язку та зміни його параметрів, кількісного й якісного вимірювання впливу окремих факторів та їхньої сукупності на цю зміну.

Метод економічного аналізу спрямований на пізнання внутрішньої природи зміни і розвитку економічних систем за параметрами їх інформаційної моделі.

Характерні ознаки методу економічного аналізу такі:

1. Розкладання та деталізація складних економічних систем.
2. Виявлення та визначення взаємозв'язків елементів досліджуваної системи і причинно-наслідкових зв'язків зміни їх параметрів.
3. Вимірювання ступеня впливу факторів на зміну параметрів економічної системи та визначення їхньої пайової участі у зміні загального результату їх сукупної дії.
4. Оцінка аналітичних результатів та обґрунтування висновків за цільовою функцією дослідження.

У процесі економічного аналізу, аналітичного опрацювання економічної інформації застосовується низка спеціальних засобів і прийомів. Сукупність методів, прийомів і окремих способів, які визначають алгоритм розв'язку аналітичної задачі чи їх комплексу, називають *методикою економічного аналізу*. Визначення методики аналізу — складний науково-пізнавальний процес, який називають *методологією економічного аналізу*.

Розглянемо детально класифікацію методів аналітичного дослідження.

Характерним для *логічних методів* є творче осмислення цілей і принципів дослідження, застосування загально наукового підходу до дослідження зміни та розвитку явищ і процесів через їх дроблення (диференціацію), синтез (інтеграцію) та абстрактний підхід.

До логічних методів відносять: методи порівняння, методи елімінування, статистичні методи, балансові методи.

Порівняння — максимально універсальним метод пізнання економічних явищ і процесів, дослідження їх зміни і розвитку, початковий етап реалізації аналізом своєї цільової функції. Пріоритетним при застосуванні методу порівняння є вибір бази порівняння та досягнення якісної порівняльності параметрів.

Застосовуючи метод порівняння, можна отримати такі кількісні аналітичні результати:

- визначити абсолютне відхилення значень порівнюваних параметрів;
- визначити відносне відхилення значень порівнюваних параметрів;
- визначити еластичність зміни.

Абсолютне відхилення значень порівнювальних параметрів визначають як різницю значення порівнювальної характеристики та її базової величини. Наприклад, якщо фактичний випуск продукції за

рік становить x_1 , а плановий $x_{пл}$, то абсолютне відхилення фактичного випуску продукції від запланованого (Δx) дорівнює $\Delta x = x_1 - x_{пл}$.

Відносне відхилення — це відносна динаміка зміни порівнювальних параметрів, яка характеризується темпом зростання значень I і темпом їх приросту (ΔI). Зокрема, за попереднім прикладом

$$I_x = \frac{x_1}{x_{пл}} \cdot 100, \% \quad \Delta I_x = \frac{x_1}{x_{пл}} \cdot 100 - 100, \%$$

Еластичність — зміни визначають відповідними коефіцієнтами зв'язку на основі зіставлення динаміки зміни різних за економічним змістом параметрів. Таке порівняння дає змогу за динамікою окремих показників і коефіцієнтами еластичності екстраполювати значення відповідно до них інших показників. Коефіцієнт еластичності показує, наскільки пунктів зміниться значення одного параметра, якщо значення еластичного до нього параметра змінити на один пункт. Наприклад, якщо випуск продукції стосовно плану збільшився на ΔI_x процентів, а чисельність працівників — на ΔI_y процентів, то коефіцієнт еластичності становитиме

$$k_{ел}^{xy} = \frac{\Delta I_x}{\Delta I_y}$$

Він показує, на скільки процентів збільшується випуск продукції стосовно плану, якщо кількість працівників збільшується на 1 %.

Методи елімінування використовують в економічному аналізі для дослідження прямих чи обернених детермінованих факторних систем.

Елімінування — це логічний метод, за допомогою якого абстрагується вплив низки факторів, які впливають на зміну досліджуваного параметра, і залишається в оцінках один, вплив якого вимірюють шляхом послідовної заміни його базового значення на значення порівняльної характеристики і зіставлення з попереднім результатом. В економічному аналізі найчастіше використовують такі *методи елімінування*:

а) метод ланцюгових підстановок (використовують для розрахунку впливу окремих факторів на сукупний результат). Полягає у послідовній заміні базової величини впливу фактора на його аналізоване значення за умови, якщо значення інших факторів залишаються незмінними;

б) метод різниці абсолютних величин (є частковим вираженням методу ланцюгових підстановок). Використовують під час дослі-

дження двофакторних детермінованих залежностей мультиплікативного типу, коли один фактор виражає кількісні зміни, другий — якісні, наприклад, при оцінках вартості випущеної продукції кількісним фактором виступає її обсяг, а якісним ціна);

в) метод різниці відносних величин. Логічний прийом, який дає змогу виділити з сукупності факторів вплив одного, якщо існує детермінована факторна модель функціонального зв'язку, а значення впливу факторів виражені відносними величинами зміни;

г) метод перерахунку даних. Як логічний прийом використовують у тих випадках, коли для виділення впливу окремих факторів перераховують їх величини на зміну загального результату або визначають умовний загальний результат при зміні впливу аналізованого фактора;

д) метод пайової участі. Полягає у тому, що за пропорційним поділом впливу факторів визначається їх частку у зміні загального результату.

Статистичні методи — це загальні методи статистичних досліджень, які використовуються в економічному аналізі як для оцінки якісних параметрів зміни тенденцій та закономірностей зміни економічних явищ і процесів, так і для визначення факторних залежностей і факторного впливу. Найпоширеніші в аналізі методи:

а) *середніх величин* (як технічний спосіб опрацювання інформації використовують в аналізі для виявлення загальної характеристики явищ і процесів, а також для розрахунку кількісного значення якісного фактора впливу. Найпоширеніші види середніх значень: середнє арифметичне (просте і зважене), середнє геометричне, середнє гармонійне тощо);

б) *групування* передбачає певну класифікацію явищ і процесів, а також причин і факторів, які зумовлюють їх зміну і розвиток. Під час групування важливо обрати ознаки для поділу явищ і процесів на групи. Найпоширеніший спосіб групування в економічному аналізі — побудова групувальних таблиць за однією ознакою (прості групування) і за декількома (комбіновані групування). Інформаційною базою групування є генеральна сукупність однотипних об'єктів або їх вибіркова сукупність;

в) *індексний метод* (ґрунтується на відносних показниках, які виражають відношення рівня цього явища до рівня його базового значення). *Індекси*, які виражають співвідношення безпосередньо співвимірних величин, називають індивідуальними, а співвідношення складних сукупностей, які не підсумовують — *груповими або тотальними*. Індекси мають подвійне аналітичне призначення: а) як відносні величини вони потрібні для оцінки динаміки явищ і

процесів; б) як алгоритм факторного аналізу детермінованих зв'язків);

г) *метод динамічних рядів*. Для характеристики зміни аналізованих параметрів у часі, виявлення тенденцій і закономірностей цих змін використовують *динамічні ряди*. Вони бувають моментні і періодичні. Будуючи динамічні ряди, треба досягати зіставності аналітичних параметрів. Використання рядів динаміки в економічному аналізі дає змогу: визначити характер зміни параметрів та інтенсивність цієї зміни; дати кількісне вираження закономірностей ряду (тренду динамічного ряду); дати порівняльну характеристику відмінностей у динаміці різних явищ і процесів.

Балансові або сальдові методи використовуються тоді, коли відоме загальне відхилення досліджуваного параметра і всіх факторів його зміни, крім одного. Цей фактор або не піддається обліку, або визначати його економічно не виправдано. У такому випадку вплив невідомого фактора визначають відніманням від загального відхилення відхилень за відомими факторами.

Балансові методи — найкращий спосіб виявити і підтримати певні кількісні пропорції та співвідношення. Вони слугують інструментом виявлення господарських резервів, матеріально-речових, вартісних і трудових пропорцій, забезпечення оптимального і збалансованого розвитку виробництва. Балансові методи в економічному аналізі ґрунтуються на двійстому аспекті розгляду економічних явищ і процесів — джерел ресурсів і їх використання та на взаємному балансуванні результатів такого розгляду:

$$\sum_{j=1}^n x_{ij} = \sum_{k=1}^n y_{ik}, \quad i = 1, \dots, m$$

де X_{ij} — величина i -го ресурсу за j -ми джерелами надходження $j = \overline{1, n}$ Y_{ij} — використання i -тих ресурсів за ціною k ($k = \overline{1, e}$).

Балансові методи мають будову детермінованої факторної системи адіативного типу. Абсолютний кількісний результат зміни будь-якого фактора пропорційний до його частки у зміні загального результату.

Комплексна економічна оцінка є характеристикою, яку отримують при одночасному й узгодженому вивченні сукупності параметрів, які відображають всі або більшість аспектів зміни та розвитку економічних явищ і процесів. Вона вміщує загальні висновки про результати діяльності досліджуваного об'єкта.

Завдання комплексної економічної оцінки зводяться до визначення інтегрального параметра на основі агрегування різних спосо-

бів кількісного й якісного аналізу, наприклад, коли виникає завдання підведення підсумків роботи господарського об'єкта за рік, аналізу виконання плану санації підприємства, загальної оцінки виконання бізнес-плану тощо.

В економічному аналізі виділяють методи:

- детермінованої комплексної оцінки;
- стохастичної комплексної оцінки.

Основні методи детермінованої комплексної оцінки: метод сум, метод геометричної середньої, метод суми місць, метод відстаней та ін.

Метод сум передбачає визначення інтегрального показника шляхом сумування його фактичних значень за абсолютними чи відносними вимірниками. У першому випадку цей показник буде розрахований як

$$K_i = \sum_{j=1}^n x_{ij},$$

$$\text{у другому } K_i = \sum_{j=1}^n \frac{x_{ij}^1}{x_{ij}^0},$$

де x_{ij}^0 і x_{ij}^1 — базове і фактичне значення i -го показника на j -му об'єкті,

$$i = 1, 2, 3, \dots, m; j = 1, 2, 3, \dots, n.$$

Умова використання методу сум — односпрямованість досліджуваних показників (збільшення часткового показника розцінюється як поліпшення інтегрального і навпаки).

Недоліком цього методу є можливість високої оцінки результатів за інтегральним показником при значному відставанні будь-якого часткового, що досягається внаслідок компенсації високими результатами окремих низьких їхніх значень. Цей недолік можна частково усунути, якщо поряд з інтегральним використовувати два допоміжні комплексні показники, які визначають суму позитивних і суму негативних значень часткових показників порівняно з базою порівняння.

Метод геометричної середньої передбачає розрахунок коефіцієнтів відносної зміни досліджуваних показників (k_i) за умови, що найвищий рівень показники дорівнює 1. Тобто, $0 \leq k_y \leq 1$.

Загальну комплексну оцінку обчислюють за коефіцієнтом

$$K_i = \left[\prod_{j=1}^n k_{ij} \right]^{\frac{1}{n}}, i = 1, \dots, m$$

Метод суми місць передбачає попереднє ранжування всіх досліджуваних структурних об'єктів за окремими показниками. Кожному об'єкту відповідає певне значення i -го показника b_{ij} , яке виражає його місце серед інших. Зважуючи значущість кожного показника a_{ij} складають таблицю за показниками і розраховують конкретне значення узагальнюючої оцінки

$$K_i = \sum_{j=1}^n a_{ij} \cdot b_{ij}, i = 1, \dots, m$$

Метод відстаней полягає у тому, що найкращу оцінку отримують об'єкти максимально наближені до еталона. За еталон приймають умовний об'єкт з максимальними оцінками за всіма показниками

$$x_{j,n+1} = \max(x_{ij}); i = 1, \dots, m; j = 1, \dots, n$$

Комплексну оцінку обчислюють за формулою евклідової відстані від еталонного до конкретного значення показників досліджуваних об'єктів. Перед конкретними розрахунками, коли елементами відстані є неспіввимірні одиниці показників, проводять нормування шляхом ділення значень показників на значення показника еталонного об'єкта ($x_{j,n+1}$). Для кожного об'єкта розраховують відстань до еталону за формулою

$$K_i = \left[\sum_{j=1}^n \left(1 - \frac{x_{ij}}{x_{j,n+1}} \right)^2 \right]^{\frac{1}{2}}$$

Ранжуючи значення K_i на зростання, отримаємо комплексну оцінку пріоритетності об'єктів.

Методи стохастичної комплексної оцінки використовують під час дослідження стохастичного зв'язку і включають методи суми місць і відстаней, методи двомірного шкалування, експертно-статистичні, метод компонентного аналізу.

Метод двомірного шкалування враховує не лише абсолютні значення показників і ступінь їх варіації, а й механізм впливу окремих факторів на результати діяльності.

Зміст методів компонентного аналізу та експертно-статистичних досліджень полягає у тому, що узагальнюючу оцінку отримують за визначенням досягнення поставлених цілей через часткові показники ефективності.

Цільову функцію подають у вигляді

$$k_x = \sum_{j=1}^n c_j \cdot x_{ij}, i = 1, \dots, m$$

Це дає змогу оцінити діяльність суб'єкта господарювання відповідно до досягнення оптимальних значень.

Для кращого сприйняття та розуміння економічних явищ і процесів, а також тенденцій і закономірностей їхньої зміни та розвитку використовують **графічні методи**. *Графіки* — це наочні зображення даних за допомогою геометричних знаків, малюнків та інших графічних засобів, які умовно виражають числові показники та співвідношення між ними. Графіки використовують для швидкого знаходження значення функції за відповідним значенням аргументу, а також наочного зображення функціональних залежностей.

В економічному аналізі використовують усі види графіків, які класифікують за такими ознаками:

- а) загальним призначенням;
- б) способом побудови;
- в) графічним образом.

За загальним призначенням графіки поділяються на:

- аналітичні — це графіки групувань взаємозв'язку і рядів розподілу. Вони можуть характеризуватись як графіки дискретних рядів розподілу та графіки інтервальних рядів розподілу;

- ілюстративні показують зростання ознаки, динаміку розвитку і структуру явища;

- інформаційні — графіки порівнянь.

За способом побудови графіки поділяються на: діаграми, картограми та картодіаграми.

За графічним образом виділяють крапкові, лінійні, площинні та просторові графіки. Графічний образ важливий при ілюстраціях параметрів економічної системи.

Широко застосовують в економічному аналізі сіткові графіки. За змістом *метод сіткового графіка* полягає у визначенні критичного шляху (критичної маси, ціни, часу тощо) виконання господарських операцій. Це дає змогу мінімізувати ступінь (витрати) факторного впливу і визначити «вузькі місця» у досягненні мети.

Оптимізація сіткових графіків відбувається на стадії планування шляхом скорочення критичного шляху. Цей процес здійснюється

або зменшенням ціни ресурсів для виконання робіт, або зміною алгоритму послідовності їх виконання. На стадії оперативного економічного аналізу та управління сітковий графік дає змогу контролювати виконання господарських операцій, своєчасно вживати заходів щодо усунення недоліків.

Поширення набуває метод побудови *аналітичного графіка*, в основу якого покладено ідею методу «дерева цілей» або «дерева рішень».

Повний графік показників використовують для розрахунку кількісних значень різних показників, які є вимірниками значень факторів досягнення цілей. Кожен з базових показників основного графіка у подальшому подається власною сукупністю показників, залежність між якими і базовим показником відома. Завдання полягає в тому, щоб на основі відомого приросту базового показника розрахувати прирости показників-факторів, від яких він залежить. Таке завдання може бути розв'язане двома способами:

- за допомогою експертних оцінок важливості показників;
- без експертних оцінок.

Використання аналітичного графіка дає змогу раціонально організувати аналітичний процес і визначити центри формування проміжних та кінцевих аналітичних результатів.

Ускладнення об'ємів аналітичного дослідження і функцій управління вимагає широкого використання сучасних методів розв'язання економічних задач із застосуванням математики та кібернетики. Теорія і практика економічного аналізу охоплює понад сто різних видів економіко-математичних методів і моделей, які умовно можна класифікувати за групами:

- *методи кореляційно-регресійного зв'язку*. Використовують в економічному аналізі для виявлення форми та щільності зв'язку між різними параметрами досліджуваного об'єкта, характер функціональної залежності між якими невизначено. Основна умова кореляційно-регресійного аналізу — забезпечити репрезентативність даних, обґрунтованість застосування до досліджуваного явища відповідних імовірнісних схем, що практично зводиться до вибору рівняння відповідної кривої — параболи чи гіперболи та ін. Отже, на першому етапі визначають показники — фактори кореляційного зв'язку, які достатньо корельовані у зміні досліджуваного показника. Визначивши вид рівняння, розраховують його параметри за вихідними даними методом найменших квадратів. На другому етапі визначають щільність зв'язку результативного показника з показниками — факторами. Ця щільність виражається коефіцієнтами парної чи множинної кореляції. Значення коефіцієнтів показує, яка ймовірність зміни результативного показника, якщо показник —

фактор змінити на один пункт. На базі методу кореляційно-регресійного зв'язку сформульований економіко-математичний метод аналізу метод виробничої функції;

- *методи математичного програмування*. Призначені для оптимізації господарської діяльності. Цінність їх полягає в тому, що вони дають змогу оцінювати ступінь досягнення потенціалу, визначити лімітуючі ресурси, «вузькі місця», ступінь конкурентності та дефіцитності. Методи математичного програмування охоплюють: методи лінійного та динамічного програмування;

- *матричні методи та моделі економічного аналізу*. Грукують-ся на лінійній і векторно-матричній алгебрі, їх використовують при дослідженні складних і великорозмірних економічних структур. Найпоширенішими в аналізі є:

- модель міжгалузевого балансу є важливим методом економічного аналізу складних пропорційних залежностей, коли за кількістю вимірваних прямих зв'язків визначається вся сукупність зв'язків (прямих і непрямих). В економічному аналізі модель міжгалузевого балансу використовують для розрахунку технологічних нормативів, внутрішньогосподарських виробничо-технологічних розрахунків, аналізу збалансованості виробництва, калькулювання собівартості продукції тощо. Розв'язують задачі типу міжгалузевого балансу з використанням спеціального програмного забезпечення комп'ютерних технологій;

- матриця багатокритеріальної оптимізації. Використовують в економічному аналізі як метод порівняльної, рейтингової оцінки варіантів можливих змін параметрів економічної системи на багатокритеріальній основі. За формою це одинична матриця з виділенням у ній заданої кількості критеріїв порівняння. Матриця може бути збільшена залежно від кількості введених критеріальних ознак. Наприклад, мінімум втрат може бути за відсутності обмежень на використання певних видів сировини, максимальний випуск — за різних обмежень асортименту товарів. За пріоритетними критеріями може бути проведений рейтинг оптимальних результатів;

- метод ключової матриці. Дає змогу спростити розв'язок задач методом виробничих функцій. Він полягає у тому, що вся система функціональних зв'язків (детермінованих і стохастичних) у досліджуваному об'єкті аналізу максимально агрегується до утворення детермінованих факторних систем. Алгоритм факторної системи будують за участю коефіцієнтів міжелементного зв'язку, а деякі з них не мають чіткої економічної інтерпретації.

- у складі *інших економіко-математичних методів і моделей* можна виділити:

- математичну теорію гри. Використовують при виборі найви-гідніших управлінських рішень, при організації статистичного спо-

стереження і контролю, при організації господарських взаємовідносин з партнерами та в інших ситуаціях. В управлінні ця теорія набула форми ділової гри);

— математичну теорію масового обслуговування. Використовують при розв'язанні соціально-економічних задач, пов'язаних з організацією обслуговування та ремонту устаткування, проектуванні потокових ліній, плануванні маршрутів міського транспорту, організації телефонної служби тощо. Завдання теорії масового обслуговування покликані визначити такі характеристики системи, які забезпечують задану якість її функціонування. Основними елементами системи масового обслуговування, які характеризують структуру, склад і функціональні зв'язки, є вхідний потік запитів, послідовність запитів, засоби обслуговування і вихідний потік запитів;

— метод дослідження операцій. Використовують в аналізі для отримання порівняльної оцінки альтернативних рішень. Його мета — об'єктивно оцінити запропоновані цілеспрямовані дії і, можливо, запропонувати альтернативні варіанти. Складність методу полягає в тому, що досліджувані цілеспрямовані дії (операції), не ізольовані, а пов'язані з іншими діями, які дослідника у цей час не цікавлять, проте можуть повпливати на хід операції.

За оцінками експертів майже 25 % господарських рішень приймаються інтуїтивно, тому все частіше використовують *аналітичні методи експертних оцінок*. Ці методи побудовані на використанні професійного досвіду та інтуїції спеціаліста під час розв'язування аналітичних задач, особливо при прогнозуванні розвитку економічних ситуацій.

До методів експертних оцінок треба віднести:

- метод колективних експертних оцінок. Він полягає у виявленні єдиного колективного судження спеціалістів-експертів при обговоренні поставленої економічної проблеми в результаті певних компромісів. Різновидом цього методу є метод Дельфі, внаслідок якого з'ясовують не узгоджену, а індивідуальну думку, шляхом анкетування спеціалістів-експертів. Далі відбувається опрацювання експертних оцінок. Невідома характеристика явища вважається випадковою величиною, відображенням закону розподілу якої є індивідуальна оцінка відповідності та значення певного явища чи події. Коли такі оцінки отримані від групи експертів, то припускають, що істинне значення характеристики, яку вивчають, перебуває усередині багатьох оцінок і що узагальнена колективна думка є вірогідною. Групові оцінки більш надійні, порівняно з індивідуальними за умови, що розподіл оцінок, одержаних від експертів, повинен бути «гладким»;

- метод «мозкового штурму». Побудований на створенні такої атмосфери, яка сприяє народженню нестандартних думок та ідей. Існує прямий і зворотний «мозковий штурм». У першому випадку допускається участь від 5 до 15 осіб. Доцільно, щоб в обговоренні (сесії) брали участь спеціалісти різного профілю та з різним досвідом роботи. Вони повинні володіти ситуацією, але не надто добре знати суть проблеми і бути незалежними. Ознайомившись зі змістом завдання, спеціалісти проводять дискусію у невимушеній формі, де заборонено критикувати ідеї, відхиляються від теми. Обмежується також час дискусії. При зворотному «мозковому штурмі» основну увагу приділяють виявленню недоліків пропозицій, обхідних шляхів тощо;

- морфологічний метод аналізу. Цей метод використовує структурні (морфологічні) взаємозв'язки сукупності економічних явищ і ґрунтується на повній відсутності будь-якого нав'язливого попереднього судження. Цей метод розглядається як упорядкований спосіб економічного дослідження об'єкта та отримання систематизованої інформації з усіх можливих варіантів рішень. Такий підхід має назву «морфологічного ящика». «Морфологічний ящик» будують у вигляді дерева цілей чи матриці, де у кожній ланці є лише одне рішення. В економічному аналізі треба розробляти таку морфологічну матрицю, в якій якнайповніше виражався б принцип системного комплексного підходу до дослідження всієї сукупності показників, причин їхньої зміни, місць виникнення відхилень і винуватців тощо. Завдяки розробці морфологічних матриць значно скорочується час проведення аналізу, він стає оперативним, зменшується залежність результатів аналізу від мистецтва керівника, стає можливим прийняття альтернативних рішень;

- метод семикратного пошуку. Він полягає у системному багатократному застосуванні матриць 7 x 7, таблиць і деяких способів. Згідно з цим методом творчий процес поділяють на сім стадій:

- 1) аналіз проблемної ситуації;
- 2) виявлення найкращих умов використання аналізованого об'єкта;
- 3) формулювання завдання;
- 4) генерація пропозицій щодо вирішення цього завдання;
- 5) конкретизація варіантів;
- 6) добір найкращих варіантів;
- 7) реалізація рішення;

- метод асоціацій та аналогій. Полягає у тому, що нові ідеї та пропозиції виникають на основі співставлення з іншими більш чи менш аналогічними об'єктами, навіть з інших сфер природи і суспільства. Наприклад, при проектуванні літака за аналог було взято

політ птаха. Загальний підхід до дослідження за допомогою методу асоціацій та аналогій полягає в тому, що спочатку задається якийсь символ проблемної ситуації та різні її аспекти. Пізніше члени групи дослідників пропонують інші символи, які асоціюються у них в пам'яті. Така процедура триває до тих пір, поки не з'явиться оригінальна ідея;

- метод колективного блокнота. Передбачає висунення незалежних ідей кожним експертом у вигляді «блокнота напрацьованих варіантів». У цьому блокноті він описує кожний варіант опису, дає їм обґрунтування та здійснює їх ранжування. Потім проводять підсумкову оцінку за всіма висунутими ідеями та обґрунтованими варіантами змін. Пізніше експерти віддають свої блокноти координаторові, який на їх підставі дає узагальнену оцінку;

- метод контрольних запитань. Полягає у вирішенні аналітичної задачі за допомогою добре підготовленого наперед списку допоміжних запитань, які залежать від специфіки досліджуваного об'єкта та від цілей і завдань аналізу, наприклад, від пошуку резервів скорочення матеріальних витрат на виготовлення виробу відповідають на запитання: *Чи можна змінити структуру суміші? Чи можна використати замітники? Чи можна зменшити відходи?*

1.5. Системний підхід у побудові комплексної методики економічного аналізу

Під **системним економічним аналізом** треба розуміти сукупність наукових методів і практичних прийомів розв'язання складних економічних проблем. Він ґрунтується на використанні категорії системи як єдності взаємопов'язаних елементів, які спільно діють для досягнення загальної мети.

Виробничо-економічна система має такі властивості:

- ієрархічність;
- багатокритеріальність;
- автономність;
- динамічність (інерційність);
- невизначеність;
- самоорганізованість;
- адаптація.

Ієрархічність системи економічного аналізу передбачає, що оптимізація на верхніх рівнях менеджменту регулююче впливає на локальні рівні, а оптимізація локальних рівнів визначає зону вибору параметрів дії системи на верхніх рівнях.

Ієрархічність методики аналізу означає такий алгоритм аналітичного забезпечення управління, при якому формується вихідна інформація, дія прийняття рішень на різних ієрархічних рівнях економічної системи в межах компетенції та функціональних можливостей керівників. Унікається дублювання функцій управління та досягається інтегрованість дій у досягненні поставленої глобальної мети.

Багатокритеріальність методики аналізу передбачає формування сукупності можливих шляхів досягнення успіху, порівняльну оцінку альтернативних варіантів та їх рейтингову характеристику.

Автономність методики економічного аналізу передбачає пошук індивідуальної моделі аналітичних досліджень, що враховує специфіку інформаційної системи досліджуваного об'єкта, його генетики, стратегії та тактики розвитку.

Динамічність (інерційність) функціонування економічної системи полягає в тому, що при обґрунтуванні аналітичних результатів треба врахувати їхні кінцеві наслідки для всієї виробничої системи, розглядати (імітувати) результативність аналітичних висновків протягом тривалого періоду.

Невизначеність виявляється в тому, що вихідні дані діяльності економічної системи не можна вважати однозначними. Значна частина вхідної інформації про перспективи розвитку (стійке забезпечення ресурсами, параметри виробництва і реалізації) залишається невизначеною.

Самоорганізованість і адаптація — це можливість пристосування виробничої системи до зміни ринкового середовища під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів. Адаптованість означає, якщо немає управління економічною системою за цільовим спрямуванням, то вона використовує можливості уникнення регулюючого впливу та розвитку за внутрішньо вигідним сценарієм.

Методологія системного економічного аналізу передбачає таку послідовність реалізації окремих етапів аналітичного процесу, яка визначена принципами системних досліджень.

На першому етапі визначають мету, завдання та умови функціонування економічної системи, її діяльність розглядають у виробничому (основні засоби, матеріальні ресурси і робоча сила) та фінансовому (авансування капіталу, оборот виробничого і комерційного капіталу, віддачу (дивіденди) авансованого капіталу) аспектах.

На другому етапі виділяють технічні, економічні, соціальні, екологічні та інші параметри діяльності, тобто системи показників (синтетичних, аналітичних, абсолютних і відносних, кількісних та якісних). Система показників визначається методикою аналізу.

На третьому етапі складають загальну модель аналітичних досліджень, визначають її головні компоненти, функції, взаємозв'язки, виділяють окремі підсистеми, які характеризують підпорядкованість її елементів. Можна виділити три аналітичних комплекси:

1) аналіз потенційних можливостей і варіантів прогресивного розвитку;

2) аналіз економічних результатів (очікуваних чи досягнутих) господарюванні;

3) аналіз ефективності заходів, спрямованих на досягнення економічного зростання.

На четвертому етапі проводять факторний аналіз причинно-наслідкових зв'язків, класифікацію факторів, розподіл пайової участі та ін.

На п'ятому етапі проводять синтез результатів аналітичного дослідження, формують аналітичне забезпечення прийняття управлінських рішень.

Системний підхід до господарських проблем і прийняття відповідних управлінських рішень передбачає розгляд господарської діяльності як багаторівневої структурної моделі. У цьому випадку предметом аналізу стають: усі види продукції; усі стадії виробничого процесу; усі фактори виробництва; усі види господарської діяльності; усі підрозділи підприємства; усі процеси управління.

Методику економічного аналізу розробляють відповідно до таких основних вимог:

а) необхідність здійснення аналізу на основі ранжованих показників залежно від об'єкта аналітичних досліджень. Це дасть змогу забезпечити необхідну глибину аналітичного пошуку за всіма аналітичними періодами, скласти раціональну інформаційну базу з урахуванням можливості автоматизації аналітичних робіт;

б) проведення економічного аналізу шляхом моделювання процесів, які становлять економічне середовище, і управління ним через налагодження алгоритмів зв'язку між різними показниками з урахуванням реальних зв'язків. Це допоможе проектувати відповідні аналітичні модулі в умовах використання комп'ютерних технологій;

в) моделювання господарської діяльності через показники, які забезпечують потреби менеджменту.

Загальна модель комплексного економічного аналізу. Процес моделювання є визначальним етапом розроблення методики економічного аналізу. Він полягає у визначенні задач, їх сукупностей та алгоритму розв'язку для реалізації системного підходу при ви-

конанні функцій аналітичного забезпечення управління. Моделювання дає змогу:

- визначити оптимальну структуру інформаційних потоків для розв'язку всієї сукупності задач, передбачених методикою аналізу;
- забезпечити максимальну оперативність та економічність аналітичного процесу;
- виявити взаємозв'язки у розв'язку задач за видами економічного аналізу;
- досягти максимальної адаптації методики аналізу до запиту користувачів.

Для загальної оцінки фінансового стану доцільно використовувати показники горизонтального (динамічного), вертикального (структурного) і трендового аналізу.

У ході горизонтального аналізу визначають абсолютні зміни розміру валюти балансу та різних його статей за звітний період, а також темпи зростання, що важливо для характеристики фінансового стану підприємства.

Після визначення динаміки зміни валюти балансу потрібно встановити її відповідність динаміці обсягів виробництва, реалізації продукції і прибутку.

Наступним етапом читання балансу є визначення показників прибутку і обсягу реалізованої продукції в розрахунку на одну гривню середньорічної вартості майна. Цей показник порівнюється з даними попередніх років, з аналогічними показниками інших підприємств, середньогалузевими даними. Ці показники при ринковій економіці використовуються для характеристики ділової активності керівників підприємств.

Метою вертикального (структурного) аналізу є визначення:

- питомої ваги статей балансу у валюті балансу на початок і кінець звітного періоду;
- змін у питомій вазі;
- змін у відсотках до розміру статей балансу на початок періоду (темпер приросту статті балансу);
- змін у відсотках до змін валюти балансу (темпер приросту структурних змін — показник динаміки структурних змін);
- ціни одного відсотка зростання валюти балансу і кожної статті — відношення розміру абсолютної зміни до відсотка абсолютної зміни на початок періоду.

Зіставляючи структурні зміни в активі та пасиві, можна зробити висновок про те, через які джерела найчастіше відбувався приплив нових коштів і в які активи ці нові кошти здебільшого вкладено.

При порівняльному аналізі проводять зіставлення з планом, з базисними періодами, з показниками конкурентів, середньогалузевими показниками.

Інтегральний аналіз базується на Дюпонівській моделі фінансового стану — використанні в аналізі окремих показників для прийняття оперативних управлінських рішень.

Для коригування фінансової стратегії підприємства, визначення перспектив фінансового стану особливе значення має трендовий аналіз окремих статей балансу.

При трендовому аналізі використовуються спеціальні економіко-математичні методи (середній приріст, визначення функцій, що дають опис «поведінки» даної статті балансу, та інше).

Ознаками «доброго» балансу щодо підвищення (зростання) ефективності можна вважати такі показники:

- коефіцієнт поточної ліквідності $> 2,0$;
- забезпеченість підприємства власним оборотним капіталом та його зростання;
- немає різких змін в окремих статтях балансу;
- дебіторська заборгованість на рівні розмірів кредиторської заборгованості;
- у балансі відсутні «хворі» статті (непокриті збитки, прострочена заборгованість банкам і бюджету);
- на підприємстві запаси і затрати не перевищують розмір мінімальних джерел їх формування (власний оборотний капітал, довгострокові та короткострокові кредити і позики).

Найбільш повну та глибоку інформацію про загальний фінансовий стан підприємства і його динаміку можна одержати шляхом побудови на основі балансу підприємства спеціального порівняльного аналітичного балансу.

Для отримання необхідної аналітичної інформації розв'язують групу аналітичних задач, яку можна зобразити як загальну модель аналізу (рис. 1.3).

Концептуальну модель комплексного економічного аналізу становлять:

- дослідження можливостей функціонування суб'єкта господарювання (комплекс 1) пов'язані з характеристиками можливостей участі на ринку та оцінками втрачених вигод зовнішньоекономічного середовища. Для досягнення інтегрованості стратегічного менеджменту і тактики господарювання проводять аналіз взаємозв'язку, етапів і алгоритмів досягнення локальних цілей та глобальної мети управління;

- аналіз результатів діяльності суб'єкта господарювання (комплекс 2) проводять у системі досліджень, «доходи-витрати — фі-

нансовий результат», що визначаються пріоритетними в умовах конкурентного ринкового середовища. За інформацією такого аналізу роблять висновок про повноту та якість використання можливостей зовнішнього середовища, цивілізований (легальний) характер підприємництва, досягнення збалансованості та повноти утворення кінцевого фінансового результату;

- аналіз ефективності функціонування суб'єкта господарювання (комплекс 3) пов'язаний з необхідністю забезпечення господарської діяльності фінансовими ресурсами, вибором ефективних форм господарювання та систем менеджменту. За визначеними параметрами ефективності виробничо-фінансової діяльності може проводитись аналіз цільового реінвестування прибутку, проведення структурних змін в управлінні капіталом та ін.

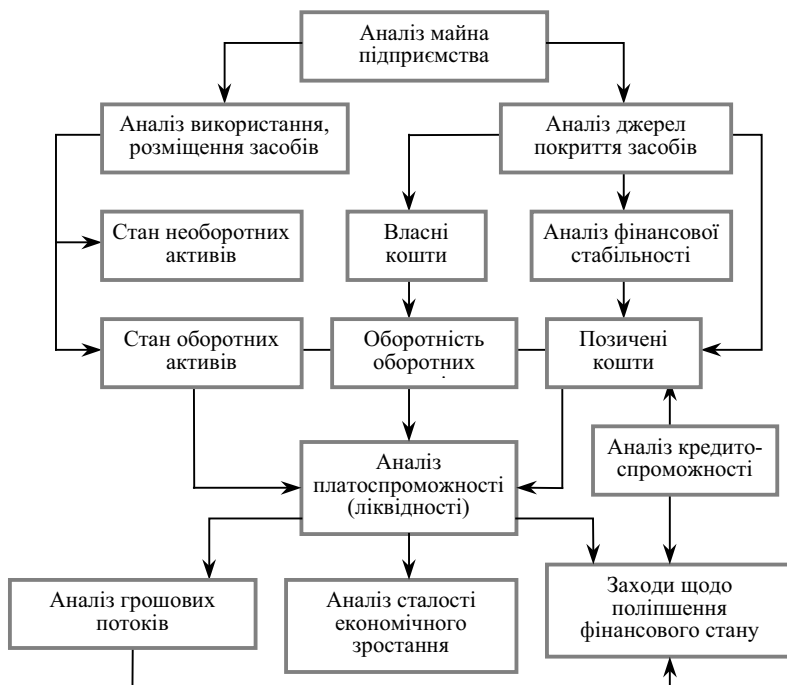

Рис. 1.3. Концептуальну модель комплексного економічного аналізу

Вимоги системного підходу і комплексного визначення економіки реалізують у структурі методики економічного аналізу, в складі і зв'язках між окремими елементами, їх змісті.

Складові елементи методики аналізу:

- мета і завдання економічного аналізу;
- сукупність синтетичних та аналітичних показників, їх взаємозв'язки;
- фактори, які впливають на зміну показників;
- джерела інформації;
- конкретні методи аналізу;
- послідовність оформлення результатів та їх оцінку;
- організаційне та технічне забезпечення виконання аналітичних робіт.

Базовим структурним елементом є формування завдань економічного аналізу. Складність цього процесу полягає в тому, що в умовах ринкової економіки збільшується зона невизначеності в результаті дії факторів ринкової кон'юнктури, проходить орієнтація не лише і не стільки на проміжні, скільки на кінцеві виробничо-фінансові результати, соціально-економічні пріоритети, спадковість стосовно цільових програм. Також проводиться обґрунтування ресурсного забезпечення досягнення цілей. Значною мірою цілі і завдання економічного аналізу визначаються цілями менеджменту.

Другий структурний елемент методики економічного аналізу — система синтетичних та аналітичних показників. Для кожного блоку аналітичних задач формується окрема підсистема узагальнюючих (синтетичних) і аналітичних показників, враховуючи принципи їх достатності для відповідної глибини аналітичних досліджень. Водночас визначаються взаємозв'язки між показниками, алгоритми їх розрахунку та рівні значень. Сукупність показників для розв'язання будь-якої аналітичної задачі визначається характером дослідження причинно-наслідкових зв'язків. Факторний аналіз не може бути всередині моделі самого показника.

Економічний показник — це числова характеристика економічної сутності конкретного явища чи процесу за їх станом або динамікою. Детальне, всебічне, об'єктивне відображення системою показників стану та розвитку економічних систем є запорукою правильних висновків і пропозицій за результатами аналізу, що стане основою ефективних управлінських рішень. При реалізації функцій економічного аналізу показники виконують роль: оцінки результатів діяльності, визначення зміни в абсолютних чи відносних вимірах, оцінки якості зміни та досягнення локальних цілей і глобальної мети, елементи факторної системи.

Система показників (сукупність показників, яка виражає інформаційну модель досліджуваних явищ і процесів за кількісними та якісними ознаками) формує відповідні потоки планової, нормативної, облікової та звітно-статистичної інформації.

Показники будь-якої системи можуть бути поділені на різні групи за такими ознаками:

- за економічним змістом: кількісні і якісні;
- за відображенням досліджуваних явищ і процесів: натуральні, умовно-натуральні, вартісні та трудові;
- за способом вимірювання: абсолютні та відносні;
- за ступенем інтегрованості: загальні та часткові;
- за способом утворення: планові, нормативні, облікові, статистичні, аналітичні.

Третім структурним елементом методики економічного аналізу є система факторів і резервів виробництва. Як відомо, зміна кожного показника відбувається під впливом чітко визначених економічних, організаційно-технічних, соціально-екологічних та інших факторів.

Фактори — це причини, потенційні сили, які впливають на зміну окремих показників чи їх систему. Вони мають об'єктивний і суб'єктивний характер впливу. Фактори в економічному аналізі класифікують на внутрішні і зовнішні.

Четвертий структурний елемент методики економічного аналізу — інформаційна база аналітичних досліджень. Джерелами інформації економічного аналізу можуть бути дані оперативного, бухгалтерського та статистичного обліку, нормативно-довідкові дані, дані спеціальних обстежень тощо. Кількість і якість інформації повинна відповідати вимогам системних досліджень згідно з визначеними цілями, завданнями і глибиною економічного аналізу.

П'ятим структурним елементом методики економічного аналізу є методи аналітичних досліджень. Частину методів розроблено безпосередньо в теорії економічного аналізу, інші запозичено з таких наук: математика, статистика, психологія, менеджмент, бухгалтерський облік. Різні методи чи їх сукупність використовуються в аналітичних дослідженнях залежно від характеристики досліджуваних функціональних зв'язків (детермінованих або стохастичних). Усі методи економічного аналізу (в практиці використовують майже 100 різних методів) можна поділити на три групи: 1) логічні, 2) математичні, 3) евристичні.

Логічні методи охоплюють основні та спеціальні методи. Основні є базовими і обов'язковими для будь-яких аналітичних досліджень, оскільки дають характеристику зміні або розвитку економічних явищ і процесів (порівняння, деталізація, абстрагування, синтез та ін.). Спеціальні методи використовують для визначення ступеня залежності та пайової участі впливу окремих факторів (елімінування, групування, балансової погодженості та ін.) при дослідженні причинно-наслідкових зв'язків.

Посилення впливу ринкових факторів, збільшення ризику прийняття неоптимального рішення вимагають від керівника використання в аналізі витончених методів і прийомів сучасного математичного апарату. Для їх кваліфікованого застосування необхідно подати господарський об'єкт у вигляді математичної моделі, імітувати його поведінку при зміні ситуації.

Математичні методи найбільше використовуються при дослідженнях стохастичного зв'язку. Найпоширенішими є методи кореляційного та регресійного аналізу, теорії масовою обслуговування, динамічного ряду, матричні моделі.

Евристичні методи пов'язані з експертними оцінками господарських ситуацій на основі творчого мислення, набутого досвіду тощо. В практиці економічного аналізу використовують методи: аналогії, інверсії, «мозкового штурму», синектики, контрольних питань, колективного блокнота та ін.

Шостий структурний елемент економічного аналізу — організаційне забезпечення виконання аналітичних робіт, оформлення та оцінка їх результатів.

1.6. Інформаційна база економічного аналізу

Достовірність і практична результативність економічного аналізу залежить від достовірності економічної інформації, її адекватності у вираженні реальних господарських явищ і процесів.

Інформація — це впорядковані повідомлення про кількісний та якісний стан речей чи явищ, сукупність даних і знань про них. Вона може бути виражена за допомогою цифр, букв та інших символів. У економіці інформація відображає процеси і явища господарської діяльності людей, закономірності функціонування ринку і його складових елементів тощо. Для одержання, опрацювання, збереження і використання інформації витрачаються праця і матеріальні ресурси. Тому інформація має, крім споживної цінності, ще й вартість, яка повинна відшкодовуватися сторонніми її користувачами.

Інформація, яка використовується в економічному аналізі, має відповідати певним вимогам. До загальних вимог належать: достовірність інформації, необхідність і достатність її обсягу, своєчасність передачі і подання, порівнюваність даних за складом, у часі й просторі, доступність, гласність даних (рис. 1.4).

Для проведення комплексного економічного аналізу використовують такі **інформаційні ресурси**: нормативно-довідкова інформа-

ція; планова інформація; облікова інформація; звітно-статистична інформація; дані спеціальних обстежень.

Рис. 1.4. Вимоги до формування інформаційної бази економічного аналізу

Нормативно-довідкова інформація об'єднує законодавчі акти, нормативи урядових і виконавчих структур; норми, нормативи, ліміти та інші регламенти господарських операцій. У процесі аналізу варто враховувати постійні зміни та поправки у діючій нормативній базі.

Планова інформація виражена у системі планових завдань, показників та інших даних, які визначають поведінку суб'єктів господарювання у визначеному плановому періоді.

Облікова інформація утворюється за визнаними національними положеннями (стандартами) облікового процесу, за прийнятою підприємством обліковою політикою та іншими регламентами облікового процесу. Потреби аналізу мають суттєвий вплив на зміст і структуру облікової інформації.

Звітно-статистична інформація — це систематизована інформація обліку та інформація спеціальних статистичних обстежень. Якісні характеристики звітно-статистичної інформації дають змогу формувати діапазон аналітичних досліджень та їх результативність. Інформаційна база спеціальних обстежень формується при відсутності потоку стандартизованої інформації та при зміні методики аналізу на запит користувачів. До неї входять дані фотографії та

хронометражу робочого часу, спеціальних замірів, проведених інтерв'ю тощо.

Виділяють зовнішні і внутрішні джерела інформації.

Зовнішні джерела даних аналізу: спеціалізовані окремі видання (бюлетені агентств з маркетингових досліджень, бюлетені агентств стратегічного планування і прогнозування, дослідження інституту ринкових реформ тощо); вторинні видання (бюлетені статистики, баланси банків, бюлетені міжнародних інформаційних агентств); спеціальні джерела (соціологічного опитування, вибіркового обстежень та ін.).

Внутрішні джерела інформації для аналізу: статут господарюючого суб'єкта та документи про його реєстрацію; протоколи засідань ради директорів, зборів акціонерів та інших органів управління; документи, які регламентують облікову політику; бухгалтерські документи; статистична звітність; документи планування діяльності суб'єкта господарювання; контракти, договори, домовленості; внутрішні інструкції, звіти експертів та аудиторів; матеріали інвентаризації, перевірок контролюючих органів тощо.

1.7. Організація аналітичної роботи на підприємстві

Організаційна система аналітичних досліджень визначається загальною концепцією управління, економічною системою та методикою аналізу.

Результативність економічного аналізу діяльності суб'єкта господарювання багато в чому залежить від правильної організації аналітичної роботи, яка має відповідати ряду вимог. Вона має будуватися насамперед на плановій основі, базуватися на найновіших методиках, забезпечувати дієвість та ефективність аналітичного процесу.

Організація аналітичної роботи на підприємстві включає розгляд таких основних питань:

- виділення суб'єктів і об'єктів аналізу;
- вибір організаційних форм його проведення залежно від організаційної структури управління на підприємстві та розподіл обов'язків між окремими працівниками;
- складання програми або плану проведення аналізу;
- інформаційне та методичне забезпечення аналізу;
- аналітична обробка даних;
- оформлення результатів аналізу;
- узагальнення результатів аналізу, подання висновків і пропозицій.

Фактично, організацію розглядають у двох аспектах. З одного боку — як організацію аналітичної служби та забезпечення проведення аналізу. З другого — як організацію аналітичних робіт, що безпосередньо виконуються при проведенні аналізу (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Аспекти економічного аналізу на підприємстві

Організація аналітичної служби полягає у виборі форми організації аналізу та типу організаційної структури відділу (служби, підрозділу), що передбачає підпорядкованість працівників, побудову взаємозв'язків як між окремими працівниками, так і іншими відділами.

Питання організації аналізу на підприємстві належать до компетенції його власників (засновників) або уповноваженого органу чи посадової особи, відповідно до регламентуючих документів підприємства.

Для забезпечення проведення аналізу господарської діяльності підприємство самостійно обирає форми його організації.

Виділяють дві форми організації аналізу: централізовану і децентралізовану.

У **децентралізованій** формі весь комплекс аналітичних робіт розподіляють по загальній структурі управління. Тобто, кожний відділ (служба, підрозділ) здійснює певний комплекс аналітичних робіт відповідно до свого призначання на підприємстві. Організація економічного аналізу за даною формою об'єднує аналітичний процес з процесом управління та виступає його окремим етапом.

Організаційні форми аналізу господарської діяльності на підприємствах визначають за складом апарату і технічним рівнем управління.

При виборі організаційної форми аналізу слід враховувати ряд зовнішніх та внутрішніх факторів:

- розмір підприємства;
- структура управління підприємством;
- рівень конкурентоспроможності підприємства;
- характер функціональних зв'язків та автоматизації управління;
- вид діяльності та обсяги виробництва;
- облікова система підприємства;
- регламентації економічного аналізу державними інститутами.

Основні суб'єкти проведення аналізу — вище керівництво підприємства. Як правило, вище керівництво підприємства є ініціатором й архітектором процесу формування стратегії і організації аналізу, приймає остаточне рішення про доцільність здійснення певного виду діяльності, пріоритетність критеріїв, їх оцінки, обґрунтування шляхів мінімізації ризиків.

Тому як організатором, так і користувачем результатів аналізу є вище керівництво підприємства.

Організація та здійснення аналізу на підприємстві залежать також від масштабів та спеціалізації підприємства, його організаційної структури управління, величини. Так, наприклад, на малих підприємствах, для яких характерна проста лінійна організаційна структура управління, функціональні центри аналізу, як правило, не створюють. Функції такого центру у зв'язку з незначним обсягом діяльності тут покладені на власника малого підприємства або його директора.

На середніх підприємствах, які використовують переважно *лінійно-функціональну організаційну структуру управління*, функції аналізу виконує спеціальний аналітик або група аналізу діяльності, що належить до фінансової служби підприємства. Такий центр аналізує всі основні аспекти діяльності підприємства, координуючи її з різними, пов'язаними відділами підприємства. Аналіз при лінійно-функціональній організаційній структурі управління підприємством проводять за схемою, що наведена на рис. 1.6.

Рис. 1.6. Схема організації економічного аналізу при лінійно-функціональній структурі управління підприємством

На великих підприємствах із широко диверсифікованою виробничою чи регіональною діяльністю застосовують *дивізійну організаційну структуру управління*, в основі якої — децентралізація підприємства за окремими ознаками — регіональною, товарною та ін.

Тут аналіз виконують відділи аналізу, сформовані в кожній філії (асоціації, корпорації, холдинги та інтегровані формування).

Аналіз у системі дивізійної організаційної структури управління доцільно проводити за такою схемою (рис. 1.7).

Ця схема притаманна, як правило, великим підприємствам, що мають філії у районах, розміщені як у межах однієї області, так і в різних областях. Відповідно, при здійсненні діяльності у кожній конкретній філії для аналізу задіяні як центри аналізу у філії, так і загальний відділ аналізу підприємства. При цьому аналітичні відділи філій готують інформацію, необхідну для аналізу у межах їх компетентності, а група аналізу у складі загального відділу аналізу на підприємстві здійснює аналіз, розглядає варіанти фінансування, оцінює їх ризик тощо. Остаточне рішення приймає вище керівництво підприємства.

Організацію аналізу за дивізійною організаційною структурою управління використовують великі інтегровані об'єднання та виробничо-торгові групи.

Важливою умовою, від якої залежить дієвість і ефективність економічного аналізу, є планомірний характер його проведення. Організація аналітичної роботи на підприємствах включає розробку загальних планів та планів (програм) конкретних аналітичних робіт: порядок проведення аналізу; матеріальне, методичне й наукове забезпечення; загальне керівництво, способи виконання аналітичних робіт, контроль за впровадженням у виробництво виявлених резервів.

Організація проведення окремих аналітичних робіт включають такі питання:

- призначення керівника роботи;
- підбір кваліфікованих виконавців;

- складання плану роботи;
- забезпечення необхідним інструктивним матеріалом;
- забезпечення технічними та іншими засобами;
- контроль роботи та реалізація пропозицій аналітиків;
- інші.

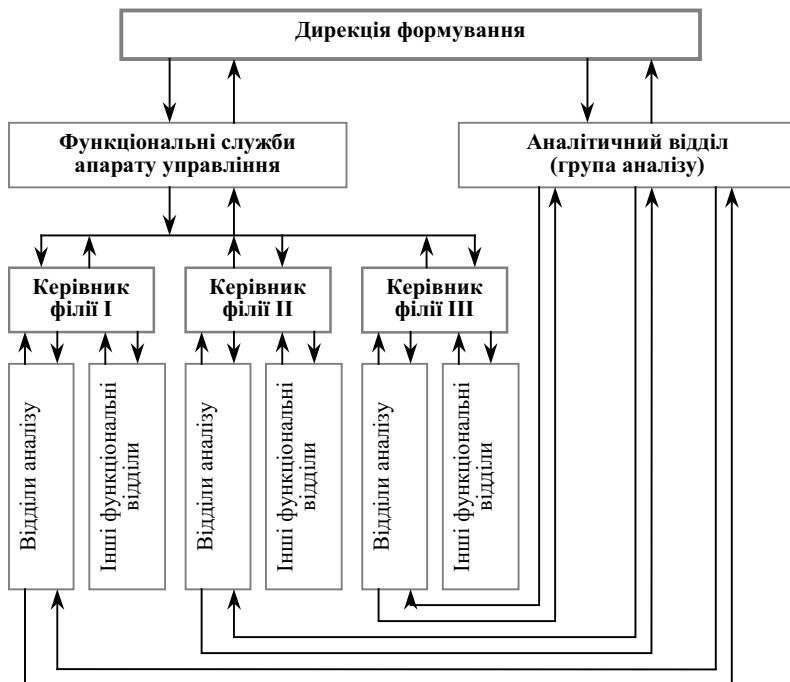

Рис. 1.7. Схема організації економічного аналізу при дивізійній організаційній структурі управління підприємством

Розглядаючи організацію аналізу як організацію аналітичних робіт, перш за все, треба пам'ятати про комплексність та системний характер аналітичних досліджень. Ці основні принципи аналізу (комплексність та системність) сприяють вивченню та дослідженню всіх елементів системи (підприємства), оскільки зміна будь-якого з них може спричинити зміну всієї системи, а також дають змогу комплексно оцінювати всі параметри економічних явищ і процесів, їх зміну та розвиток у просторі і часі, за кількісними і якісними ознаками, враховуючи як основні так і побічні результати.

Комплексність і системність організації аналітичних робіт забезпечуються через планування, що полягає в складанні комплексного плану організації всієї аналітичної роботи на підприємстві та складанні планів для окремого виду аналізу, передбаченого в комплексному плані.

Реалізації заходів, передбачених у плані аналізу щодо проведення аналітичних робіт, здійснюється в певній послідовності.

Виділяють три основних **етапи аналітичної роботи**: підготовчий, основний (аналітичний), підсумковий (заключний) (рис. 1.8).

При такій структуризації етапи аналітичної роботи співпадають з етапами технології аналітичного процесу та відображають причинно-наслідкову взаємозалежність між ними (рис. 1.8).

Технологія аналітичного процесу передбачає послідовність виконання певних процедур та аналітичних операцій, що формують відповідні етапи: підготовчий, аналітичної обробки (процедурний), заключний (узагальнюючий).

На **підготовчому етапі** відбувається вхід інформації до системи та здійснюють комплекс робіт з підготовки інформації до наступної аналітичної обробки.

Процедурами **другого етапу** аналітичного процесу є різні методичні, технічні та аналітичні розрахунки, за допомогою яких виконують обробку інформації та перетворюють її у придатну для використання при прийнятті управлінських рішень. Етап аналітичної обробки є основним тому, що від нього залежить якість та повнота дослідження і оцінки явищ та факторів, які спричинили певні результати діяльності, а відповідно — обґрунтованість висновків і пропозицій за результатами даного аналізу.

Третій, **заключний етап**, передбачає узагальнення перетвореної аналітичної інформації та підготовку на їх основі висновків, пропозицій та рекомендацій щодо поліпшення господарської діяльності підприємства, усунення недоліків та використання резервів.

Проведення аналізу теж можна поділити на три етапи, які взаємопов'язані з етапами технології аналітичного процесу: підготовчий, основний, підсумковий.

На першому — **підготовчому** — етапі складають програму аналізу; уточнюють об'єкти, мету і завдання; визначають виконавців та розподіляють між ними функції; вибирають методику аналізу (конкретні методи (способи, прийоми) дослідження; систему аналітичних та синтетичних показників; фактори, які впливають на зміну показників; порядок формування висновків за результатами аналізу); визначають джерела інформації та вирішують інші питання щодо організації та забезпечення проведення аналізу.

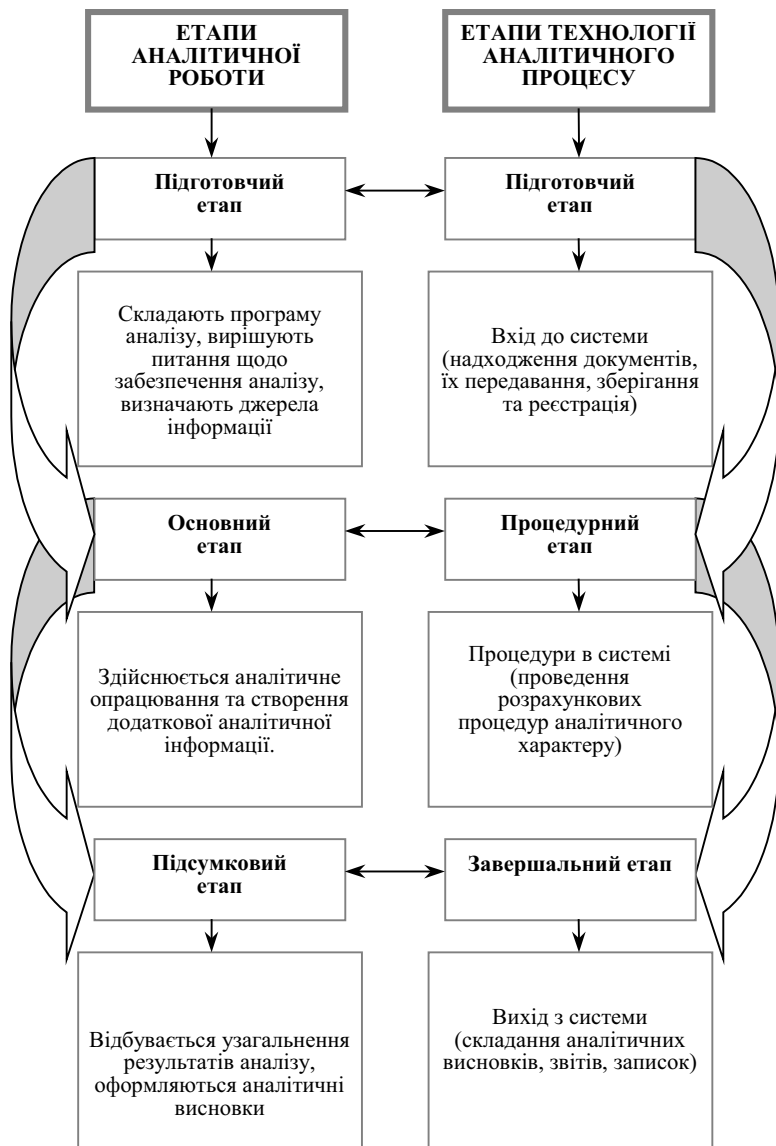

Рис. 1.8. Причинно-наслідковий зв'язок аналітичної роботи та аналітичного процесу

На другому — **основному** — етапі безпосередньо проводиться аналітична робота, в процесі якої реалізується методика аналізу. Він включає в себе систематизацію отриманої інформації, перевірку достовірності даних, аналітичне опрацювання та створення додаткової аналітичної інформації, вивчення напрямків та причини відхилень. На даному етапі також відбувається ознайомлення з показниками роботи підприємства, складаються аналітичні таблиці, проводяться розрахунки основних показників, розраховується вплив факторів і розкриваються причинно-наслідкові взаємозв'язки та взаємозалежності між ними тощо.

Третій — **підсумковий** — етап — це систематизація та узагальнення результатів аналізу. На даному етапі дають оцінку діяльності підприємства, розробляють рекомендації, висновки та пропозиції.

Ефективне використання результатів аналітичної роботи потребує належного узагальнення, яке б могло забезпечити повноту оцінок та висновків, своєчасність отримання матеріалів, відповідність їх запитам управління. Узагальненні результати повинні охоплювати всі сторони дослідження, починаючи з виявлених упущених вигод та невиконаних заходів і закінчуючи інформацією про приховані резерви та перевиконання планів.

Визначені етапи аналітичної роботи є досить умовними. Перехід від попереднього етапу до наступного відбувається дуже еластично. Процедури першого етапу можуть повторюватись або уточнюватись на другому та третьому.

Проте, виділення окремих етапів проведення аналізу допомагає не лише організувати та якісно провести аналіз, а й сприяє контролю над якістю та ефективністю виконання аналітичних процедур.

Значне місце в організації економічного аналізу на підприємстві посідає його інформаційне забезпечення. Для аналізу використовують не лише економічні дані, а й технічну, технологічну та іншу інформацію.

Важливе значення в організації аналізу на підприємстві має його методичне забезпечення. Результативність аналізу залежить від того, які методики застосовуються на підприємстві. Відповідальність за методичне забезпечення покладають на спеціаліста, який здійснює керівництво аналітичною роботою на підприємстві. В його обов'язки входить удосконалення методики комплексного аналізу господарської діяльності на підприємстві на основі вивчення досягнень науки і передового досвіду у сфері аналізу та впровадження її в усі сегменти підприємства, здійснюючи підготовку і перепідготовку кадрів з питань аналізу. Особливе значення має розробка власних або адаптація готових комп'ютерних програм

аналізу, що дають можливість оперативної і комплексно досліджувати результати господарської діяльності з використанням економіко-математичних методів.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. *Яка роль економічного аналізу як засобу підвищення ефективності виробництва за умов ринкових відносин?*
2. *Розкрийте основні етапи розвитку економічного аналізу.*
3. *Якими ви бачите перспективи розвитку економічного аналізу?*
4. *Розкрийте сутність предмета економічного аналізу та охарактеризуйте його об'єкти.*
5. *У чому полягає мета й завдання економічного аналізу?*
6. *Охарактеризуйте основні види економічного аналізу?*
7. *Назвіть просторові види економічного аналізу, охарактеризуйте їх.*
8. *Дайте характеристику часових видів аналізу.*
9. *Коли проводиться ретроспективний аналіз?*
10. *На основі якої інформації виконується управлінський аналіз? Фінансовий аналіз?*
11. *Висвітліть суть, назвіть основні завдання і дайте характеристику етапам ФВА?*
12. *Що розуміють під методом економічного аналізу? Які його основні риси та характерні особливості?*
13. *Розшифруйте основні вимоги до методики економічного аналізу:*
 - a) *необхідність здійснення аналізу на основі ранжованих показників залежно від об'єкта аналітичних досліджень;*
 - b) *проведення економічного аналізу шляхом моделювання процесів, які становлять економічне середовище, і управління ним через налагодження алгоритмів зв'язку між різними показниками з урахуванням реальних зв'язків;*
 - в) *моделювання господарської діяльності через показники, які забезпечують потреби менеджменту.*
14. *У чому полягає суть застосування логічних методів аналізу?*
15. *Охарактеризуйте комплексну економічну оцінку.*
16. *Розкрийте особливості застосування графічних методів. Які види діаграм та графіків найчастіше використовуються в економічному аналізі?*
17. *Для чого і коли використовують методи кореляційно-регресійного зв'язку?*
18. *Охарактеризуйте вигоди застосування методів математичного програмування.*
19. *Для чого використовують матричні методи та моделі економічного аналізу в аналізі господарської діяльності?*

20. Суть, значення та сфера використання методів експертних оцінок.
21. У чому полягає суть системного підходу і як він виявляється в економічному аналізі?
22. Дайте всебічну характеристику джерел інформації економічного аналізу.
23. Поясніть суть організації та методичного керівництва аналітичною роботою на підприємстві.
24. Організаційні форми та виконавці аналізу господарської діяльності.
25. Дайте характеристику етапам аналітичної роботи на підприємстві.
26. Розкрийте причинно-наслідкову взаємозалежність етапів аналітичної роботи і технології аналітичного процесу.
27. Що є інформаційною базою аналізу на підприємстві?

КОМП'ЮТЕРНІ ТЕХНОЛОГІЇ АНАЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

2.1. Застосування інформаційних технологій у економічному аналізі

Ефективне управління господарською діяльністю підприємства неможливе без якісної вхідної інформації про фактичний стан досліджуваного об'єкта, яка повинна бути відповідним чином підготовлена та оброблена. Процес аналітичної обробки інформації є досить трудомістким, оскільки вимагає опрацювання широкого спектру внутрішньої та зовнішньої інформації за допомогою різних способів і прийомів, крім того, отримана інформація повинна забезпечувати оперативність прийняття управлінських рішень.

Управлінські рішення, які приймаються на основі попередньо проведеного аналізу, повинні носити прогностичний характер, враховувати широкий спектр факторів, які здійснюють вплив на досліджувані показники. Саме зазначені вище обставини зумовили необхідність розробки та застосування сучасних інформаційно-комп'ютерних технологій для проведення економічного аналізу.

Поняття «інформаційне забезпечення» (ІЗ) виникло у зв'язку з розвитком автоматизованих систем управління (АСУ). Це динамічна система одержання, оцінки, зберігання та переробки даних, створена з метою вироблення управлінських рішень. ІЗ можна розглядати і як процес забезпечення інформацією, і як сукупність форм документів, нормативної бази та реалізованих рішень щодо обсягів, розміщення та форм існування інформації, яка використовується в інформаційній системі (ІС) у процесі її функціонування.

Основні вимоги до інформаційного забезпечення такі:

- інформаційне забезпечення має бути достатнім для використання всіх функцій інформаційної системи;
- для кодування інформації, що використовується як на об'єкті управління, так і на вищому її рівні, необхідно використовувати погоджені класифікатори;

- інформаційне забезпечення цієї інформаційної системи має бути поєднане з інформаційним забезпеченням інших систем, з якими воно взаємодіє;

- форми документів і відеокадрів, які вводяться системою, мають відповідати вимогам стандартів, технічним характеристикам терміналів, а також погоджені з замовником;

- сукупність інформаційних масивів організується у вигляді бази даних на машинних носіях;

- інші вимоги.

Система інформаційного забезпечення, яка є складовою частиною системи автоматизованого збирання та обробки інформації, забезпечує:

- актуальність інформації, оскільки вона отримується та обробляється в ритмі виробництва та відображає реальний стан об'єкта управління на певний момент часу;

- об'єктивність даних;

- повноту відображення процесів та явищ;

- погодженість та інформаційну єдність показників, їх взаємозв'язок і взаємозалежність.

Сучасні комплекси ПЕОМ (АРМ) і розроблені методи забезпечують збирання та обробку інформації в режимі реального часу, що означає одержання оперативної інформації. Оперативна — це така інформація, яку можна використати на відрізок часу, протягом якого відбуваються певні процеси чи операції.

Однією із перспективних сфер застосування інформаційних систем та комп'ютерних технологій на підприємствах є економічний аналіз на основі даних бухгалтерського обліку.

Обчислювальна техніка істотно підвищує якість обробки облікової інформації, змінює зміст та організацію праці облікового персоналу, а саме: зменшується кількість ручних операцій з обробки первинних документів, систематизації облікових показників, заповнення реєстрів та звітних форм.

Удосконалення облікової роботи безпосередньо позитивно впливає на якість та оперативність інформаційної бази економічного аналізу.

Основним завданням економічного аналізу є надання об'єктивної інформації про виробничу та фінансову діяльність підприємства. Це дозволяє оперативно впроваджувати заходи для усунення виявлених під час проведення аналізу недоліків, що призведе до підвищення ефективності діяльності підприємства.

Ефективність управління фінансовою діяльністю підприємства значною мірою залежить від якості його інформаційного забезпечення, основу якого становить інформаційна база економічного аналізу.

В інформаційній базі економічного аналізу провідна роль належить бухгалтерській та статистичній звітності підприємства. Це система економічних даних, які надаються у встановлені строки органам державного управління, та містять різноманітну кількісну та якісну характеристику виробничої та фінансової діяльності за певний період.

У створенні інформаційної бази економічного аналізу використовуються економічні, статистичні та бухгалтерські документи, які розробляються та заповнюються в різних підрозділах підприємства і розробка яких пов'язана між собою. Проте найбільшу питому вагу займають дані бухгалтерського обліку.

Для підвищення ефективності процесу збирання та обробки інформації під час проведення економічного аналізу можна використати інформаційні моделі, які відображають інформаційний зв'язок між показниками та документами, де міститься відповідна інформація.

2.2. Особливості розвитку програм автоматизації економічного аналізу

Інформаційні системи економічного аналізу пройшли довгий шлях свого розвитку та становлення. Варто сказати, що більшу частину свого розвитку вони були лише придатком інформаційних систем бухгалтерського обліку. Оскільки облік виступає інформаційним ресурсом для проведення економічного аналізу, то його обчислювальні системи допомагали автоматизувати процес створення цього ресурсу.

Основні етапи розвитку автоматизації економічного аналізу:

Перший етап — *елементарних розрахункових винаходів* (1874—1917 рр.) характеризувався початком ери впровадження автоматичних систем в господарське життя країни. Це був період нових винаходів, за допомогою яких можна було здійснювати прості операції додавання і віднімання (зокрема, арифмометр, машини для додавання та віднімання).

Другий етап — *механізація процесу збору та обробки облікової інформації* (1917—1945 рр.) — створення машинообчислювальних станцій, використання клавішних та перфораційних обчислювальних машин.

Створення теоретичних концепцій та методик здійснення процесу обліку, аналізу та планування відбувалося на третьому етапі (1945—1950 рр.).

У 50-их рр. XX ст. відбувалося *інформаційне забезпечення процесу управління підприємством — четвертий етап (50—60-ті рр. XX ст.)*. Існували два основних види машин, а саме машини з ручним вводом вихідних даних (прості автоматичні клавішні обчислювальні машини, сумуючі машини, розрахунково-табличні машини) і машини з автоматичним вводом вихідних даних або розрахунково-перфораційні машини (машини групування, табулятори, результуючі та дублюючі перфоратори, карткоскладальні машини). Вказані типи рахункових машин активно впроваджувались в систему організації бухгалтерського обліку, перш за все, на великих промислових підприємствах, де були створені обчислювальні центри, які одразу відокремлюються у самостійний функціональний елемент, головною функцією якого виступає інформаційне забезпечення процесу виробництва та управління.

На основі розробки основних напрямів механізації обліку, а також попередніх теоретичних досліджень, було створено ЕОМ, які були більш компактними, дешевшими, а отже більш доступними для користувачів. Розвитку та практичного застосування знайшли універсальні (швидкодіюча електронна розрахункова машина «Стрела») і спеціалізовані ЕОМ.

П'ятим етапом є *початок автоматизації облікової роботи*, що припадає на 60—70-ті рр. XX ст. і характеризується формуванням комплексних підсистем економічного аналізу, що передбачали здійснення комплексного аналізу господарської діяльності, методика якого була розроблена спеціалістами Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова. Так, проф. А. Д. Шермет стверджував, що систему комплексного економічного аналізу на підприємствах і в об'єднаннях слід «створювати як частину автоматизованих систем управління».

Відокремлення окремого напрямку економічного аналізу — аналізу ефективності діяльності за використання ЕОМ відбувається у 1980-ті рр. (6-й етап). У роботах багатьох авторів цього часу підкреслювався нерозривний зв'язок наук бухгалтерського обліку і економічного аналізу, що зумовлювало спадкоємність розробок в області автоматизації облікових і аналітичних робіт.

На початку 1980-х рр. в рамках комплексного економічного аналізу були виділені основні напрями інтегральної автоматизації аналітичних розрахунків:

- організація та використання автоматизованого банку даних для вирішення завдань комплексного економічного аналізу;
- інтеграція процесів формування і обробки аналітичної інформації;

— створення та використання пакетів прикладних програм в аналізі господарської діяльності.

У 1990-ті рр. відбувається *розробка перших аналітичних програм* (7-й етап), які значно зменшили трудомісткість аналітичної роботи, пов'язаної з розрахунком фінансових коефіцієнтів, звільнивши час для безпосередньо самого аналізу ситуації та прийняття управлінських рішень. Починаючи з середини 90-х рр. були створені системи, здатні функціонувати в середовищі локальних обчислювальних сіток (ЛОС). Теоретичні положення стосовно створення комплексної системи обробки економічної інформації, розроблені Д. А. Чистовим та Є. Л. Шуремовим, отримали широке практичне застосування, зокрема, у програмному забезпеченні корпорації «Галактика», «Парус», «Інфософт». Проте головним недоліком програмних продуктів було те, що вони розглядалися користувачами лише як спосіб покращання розрахунків, забезпечення їх надійності, тобто орієнтувався лише на завдання обліку. Це викликало великий попит саме на аналітичні програми. Перші аналітичні програмні продукти у Росії почали розробляти фірми «ІНЕК», «Провест-Консалтинг», АіТі та ряд інших. Особлива увага в даних продуктах приділялась розрахунку фінансових коефіцієнтів та їх оцінці.

Сучасний етап, починаючи з 1998 р. і до сьогоднішнього дня, характеризується *розиренням та деталізацією можливостей аналітичних програм*. Цей процес є обґрунтованим, оскільки бухгалтерський облік надає інформацію для проведення аналізу про наявність і рух активів, зобов'язань і власного капіталу підприємства, його доходів і витрат. Але більшість аналітичних програм обмежується використанням лише даних фінансової звітності підприємства. Така обмеженість інформаційної бази впливає на глибину економічного аналізу й аналітичні можливості самих програмних продуктів, значно знижує обґрунтованість висновків за наслідками такого аналізу.

На сучасному етапі до методики економічного аналізу за умов автоматизації висуваються такі вимоги: *системність, комплексність, оперативність, точність, прогресивність, динамічність*.

Багатоаспектність аналізу визначає різноманітність інструментальних засобів, які можна поділити на функціональні, забезпечувальні та допоміжні.

До функціональних відносять аналітичні задачі. Інструментальні засоби розв'язання цих задач поділяються на: засоби введення аналітичної інформації; засоби забезпечення інформаційно-пошукових робіт; засоби підтримки прийняття рішень. Для введення аналітичної інформації користуються інструментальними засо-

бами, які передбачають контроль і коригування первинної та вторинної інформації.

Інформаційно-пошукові засоби забезпечують аналітичні задачі документами, які містять потрібну інформацію та сприяють формуванню запитів до баз даних і відображенню результатів їх виконання. Кожна подія (явище) спочатку фіксується у відповідних документах, а потім стає об'єктом зберігання чи пошуку в **інформаційно-пошукових системах (ІПС)**.

Засоби підтримки прийняття рішень уможливають встановлення залежності між різними факторами та отримання нових знань, забезпечують гнучкий доступ до бази моделей, їх поновлення та модифікацію. Основною метою запровадження **систем підтримки прийняття рішень (СППР)** є надання допомоги у з'ясуванні проблеми, яку слід розв'язати, та під час аналізу розв'язків. Для таких систем необхідний значно ширший діапазон джерел інформації, яку беруть із зовнішнього і внутрішнього середовищ. Звичайні, орієнтовані на бухгалтерський облік, дані доповнюються текстовою інформацією, матеріалами систем автоматизованого проектування виробів і технологій, автоматизованого виробництва. Користувач може налагоджувати бази даних (БД) згідно зі своїми особистими вимогами.

У бухгалтерському обліку СППР пов'язані з виробництвом та обліком товарно-матеріальних запасів, їх фізичним розподілом.

Використовуються спеціальні системи планування ресурсів підприємства (наприклад, ERP — Enterprise Resource Planning — системи планування ресурсів підприємства) або окремі спеціалізовані системи для ведення бухгалтерського обліку, роботи з договорами, систем управління базами даних про клієнтів, а також про стан платежів, здійснення статистики та обліку.

Найбільш типовими СППР є «Симплан» — для корпоративного планування; «Прожектор» — фінансового планування; «Експрес» — маркетингу, фінансів; «BIS» — керування бюджетом.

Сучасні підприємства використовують технології управління знаннями (KM — knowledge management), — сукупність інструментальних засобів, призначених для зберігання і добування знань. Ці інструменти забезпечують аналіз ринку й оцінку можливостей у різних сферах, для прийняття оптимальних рішень, орієнтацію опису продукту, організацію виробництва, підвищення ефективності діяльності з продажу.

Експертні системи (ЕС) базуються на узагальненні знань експертів відносно певної (вузької) предметної області за допомогою ЕОМ та подальшому їх використанні для розв'язання проблем у даній галузі. ЕС базуються на обробці знань, а не даних, як у сис-

темах обробки даних. Відтак і вихідна інформація є текстовою, поданою у вигляді інтелектуальної поради, а не у вигляді таблиць на машино- і відеограмі.

Забезпечувальні та допоміжні інструментальні засоби сприяють підготовці додаткової інформації, створенню комфортних умов для роботи аналітиків. Комунікаційні засоби впливають на ефективність використання інструментальних засобів. Оскільки економічний аналіз базується на збиранні, систематизації та обробці даних, що надходять із різних інформаційних джерел, виникає необхідність у використанні мереж даних (локальних, регіональних, глобальних) для отримування та відправлення інформаційних матеріалів. Комунікаційні засоби забезпечують користувачу доступ до персональної бази даних, яка створюється і ведеться безпосередньо користувачем; баз даних інших локальних користувачів; інтегрованої бази даних підприємства; альтернативних баз даних, зовнішніх відносно даного підприємства і таких, що існують незалежно від нього.

Постійне удосконалення форм і методів опрацювання облікової інформації, органічне залучення до цього процесу засобів комп'ютерної техніки поставило перед фахівцями питання про необхідність якомога повнішого використання можливостей останньої. Мова насамперед йде про використання *ЕОМ* не лише як простого технічного засобу фіксації, зберігання опрацювання та передачі даних, а формування інформаційних потоків у вигляді, який не тільки максимально задовольнятиме потреби управління, але й автоматизує виконання окремих логічних операцій з елементами інтелектуального плану.

Водночас постала нагальна потреба у технології, здатній автоматично виокремлювати із даних нові нетривіальні знання у формі моделей, залежностей, законів тощо, гарантуючи при цьому їх статистичну значущість. Новітні підходи, спрямовані на розв'язання цих проблем, дістали назву технологій інтелектуального аналізу даних. У зарубіжній літературі вони більше відомі як *Data Mining* (синонімом до поняття «інтелектуальний аналіз даних»).

Дейтамайнінг (Data mining) — це тип аналітичних додатків, які підтримують рішення, розшукуючи за прихованими шаблонами (patterns) інформацію в базі даних. Цей пошук може бути зроблений або користувачем (тобто тільки за допомогою виконання запитів) або інтелектуальною програмою, яка автоматично розшукує в базах даних і знаходить важливі для користувача зразки інформації. Відповіді на інформаційні запити подаються в базаній для користувача формі (наприклад, у вигляді діаграм, звітів тощо).

Дейтамайнінг належить до інструментальних засобів дослідницького аналізу.

Схема інтелектуального аналізу практично не відрізняється від звичайної схеми використання інформаційних потоків у розробці проектів і прийнятті ефективних управлінських рішень (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Схема інтелектуального аналізу даних і оцінювання виявленого нового знання

Питання в іншому — у інформації та методах її дослідження, які використовуються при цьому.

При цьому не слід підміняти інтелектуальний аналіз звичайним розрахунком економічних показників. При використанні класичних інструментів показники, які підлягають аналізу, мають бути визначені попередньо. Проте звичайні звіти не розраховані на пошук нетрадиційних правил чи нелогічних закономірностей — тобто на генерацію нових знань.

Для вирішення зазначених завдань і призначена система інтелектуального аналізу даних (так звана — Business Intelligence), яка повинна допомагати користувачам корпоративної інформаційної системи на основі автоматизованого перетворення даних знаходити

швидкі відповіді на нетрадиційні питання, моделювати виходи із нетрадиційних ситуацій.

Один із варіантів системи інтелектуального аналізу даних для визначення ефективності управлінських рішень та визначення нових знань наведено на рис. 2.2.

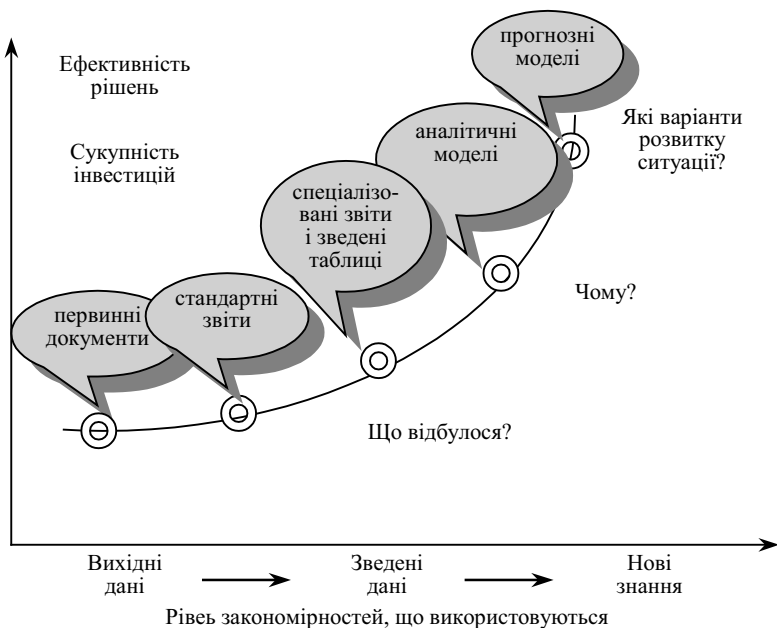

Рис. 2.2. Схема формування, форматування та системний аналіз даних

Очевидно, з його допомогою власне й формують аналітичні моделі, які представляють самостійну аналітичну цінність, а також використовуються для автоматизованого формування прогнозів з попередньо невідомими показниками. Як справедливо зазначається в літературі, інтелектуальний аналіз даних використовує взаємодоповнюючі методи виявлення знань.

Зокрема, у системі знайшли практичну реалізацію методи, які найбільше використовуються у світовій практиці:

- кластеризація — реалізує групування відносно подібних об'єктів;

- пошук асоціацій — реалізує пошук стійких комбінацій подій та умов;

- дерево рішень — забезпечує побудову причинно-наслідкової ієрархії умов, що приводять до певних рішень.

Сьогодні є реальна область застосування методів інтелектуального аналізу даних в окремих ділянках управлінського і, тим більше, прогнозного обліку. Причому на окремих підприємствах Росії він застосовується на практиці. Зокрема, російська науково-виробнича фірма ДЕМ, яка займається вирішенням проблем забезпечення екологічної і промислової безпеки при видобутку, транспортуванні, зберіганні і переробці вуглеводнів, запровадила систему управлінської звітності на базі ділового аналізу Contour VI. Система дозволяє аналізувати доходи у розрізі напрямів діяльності, клієнтів, проектів, а також одержувати аналітичні звіти з поточних і планових платежів за договорами, дебіторської і кредиторської заборгованості.

Дейтамайнінг має значну цінність для керівників і аналітиків у їх повсякденній діяльності. Систему інтелектуального аналізу даних, насамперед, можна використовувати у стратегічному і конкурентному аналізі, не дивлячись на те, що зазначене в економічній літературі практично не досліджується. У першу чергу, це необхідно при аналізі так званих «сліпих зон», в процесі якого вивчаються причини неточностей або помилок в процесі прийняття того чи іншого управлінського рішення. Він об'єднує психологію пізнання, теорію стратегії і динаміку організаційної поведінки для пояснення, чому внутрішня детальна перевірка може призвести до переоцінки конкурентних можливостей фірми. Ця інформація підвищує чутливість фірми до потенційно суттєвих помилок в організаційному процесі прийняття рішення з метою покращення стратегічних рішень.

2.3. Системи комп'ютеризації економічного аналізу

Для оптимальної організації та проведення економічного аналізу в умовах використання комп'ютерних технологій є необхідним правильний вибір порядку його комп'ютеризації, що обумовлено специфікою діяльності підприємств різних видів економічної діяльності, їх форм власності, різноманітністю поставлених завдань економічного аналізу, вирішення яких направлене на ефективне управління діяльністю суб'єкта господарювання в ринкових умовах, які характеризуються швидкою зміною факторів зовнішнього середовища, невизначеністю і ризиком.

Підходи до комп'ютеризації проведення економічного аналізу:

1. За допомогою модуля комплексної програми автоматизації управління підприємством. Розробники програмних продуктів, зокрема, фірма «Інтелект-Сервіс», корпорації «Парус», «Галактика» та ін. пропонують на ринку комплексні програми автоматизації управління підприємством, де вирішуються завдання автоматизації як економічного аналізу, так і бухгалтерського обліку, маркетингу, логістики, аудиту тощо.

Зокрема, програма автоматизації управління ERP SAP/R3 дозволяє виконувати бюджетування у довгострокову та короткостроковому розрізі, можливості мультивалютного планування, управляти процесом розпізнавання первинних документів щодо релевантності до факту бюджету. Корпорація Oracle пропонує рішення з планування і бюджетування, бізнес-аналізу і управління відображати ключовими показниками діяльності підприємства, що реалізують сучасну концепцію управління, тобто певний підхід до прийняття управлінських рішень та їх практичної реалізації.

У системі «Галактика» основний напрям модуля «Фінансовий аналіз», який використовується в цій програмі, полягає в інформаційній підтримці процесу управління в частині вирішення завдань аналізу фінансових і матеріальних ресурсів і доцільності їх використання. Однією з переваг даної програми є те, що разом із стандартними коефіцієнтами й аналітичними таблицями, наведеними в програмі, користувач може розрахувати необхідний тільки для нього за відповідний період набір додаткових показників, агрегувати їх і оформити розрахунок в аналітичних таблицях.

Засоби модуля «Контролінг» дозволяють проводити весь комплекс робіт зі складання планових кошторисів витрат підрозділів, кошторисів планової собівартості товарних запасів і реалізованої продукції, формувати Звіт з планових витрат підприємства за будь-який період. Завдяки тому, що система функціонує на єдиній базі даних, для проведення планових і прогностичних розрахунків можна використовувати будь-яку облікову та техніко-економічну інформацію, необхідну для управління підприємством.

Використання такої системи дозволяє розрахувати маржинальний дохід, рентабельність, точку беззбитковості за підприємством в цілому та окремими видами продукції. Система дозволяє здійснити факторний аналіз відхилень фактичних показників від планових, а також визначити вплив на розходження планових оцінок і фактичних даних зміни обсягу випуску продукції, цін виробничих запасів, норм їх витрат тощо. Таким чином, в рамках комп'ютерних програм, подібних «Галактиці», можлива формалізація індивідуальних, жорстко нерегламентованих, складних, багаторівневих методик фі-

нансового управління, зокрема методики експрес-аналізу господарської діяльності та фінансового стану підприємства.

2. За допомогою окремої програми автоматизації економічного аналізу. Перелік програмних продуктів, які забезпечують *автоматизацію лише економічного аналізу*, з кожним роком зростає та розширюються їх функціональні можливості, що зумовлюється потребами суб'єктів господарювання у професійній оцінці господарської діяльності для вибору оптимальних методів управління підприємством у складних і динамічних умовах ринкового середовища.

Програмні продукти «Финансовый анализ: проф.», «Финансовый анализ 3.1», «Инэк-Аналитик», «Инэк-Инвестор», «Audit Expert», «ФинЭксперт» надають можливість комплексного проведення як ретроспективного, так і прогностичного економічного аналізу. При чому результати зазначених вище видів економічного аналізу доповнюють один одного. Так, результати ретроспективного фінансового аналізу і заплановані значення обсягів виробництва і реалізації є основою для прогнозування фінансового стану підприємства і результатів його діяльності на найближчу перспективу. Потрібно зазначити, що прогностичний аналіз набуває важливого значення в умовах ринкових відносин, що частково трансформується у комп'ютерне моделювання. Таке перетворення надає можливість: формувати інформацію для більш глибокого аналізу; відмовитися від інтуїтивних способів аналізу, результати використання яких важко передбачити; виявити занадто дорогі дії, які не виправдовують витрачених коштів; розуміти процеси, що відбуваються у структурних підрозділах і підприємстві в цілому; проводити оперативний аналіз їх діяльності; вивчити найприбутковіші види діяльності, які забезпечують стратегічні переваги підприємства.

Програма Comshare MPS (зокрема, модуль «Управлінський контроль і аналіз») допомагає співставити фактичні та планові показники, і самостійно повідомляє про це користувачів. Перевагою застосування Huregion Pillar and Planning є можливість організувати дані за аналітичними напрямками, що дозволяє користувачам класифікувати інформацію таким чином, щоб бюджет відображав специфіку діяльності. При цьому зберігається можливість отримувати звіти за будь-яким критерієм, з деталізацією інформації залежно від конкретних управлінських завдань.

Програмні продукти «Финансовый анализ: проф.», «Инэк-Аналитик», «Инэк-Инвестор» створюють можливості для розробки бізнес-планів та інвестиційних проектів, ефективної їх оцінки. За допомогою цих програм можна сформулювати прогностичні показники фінансової звітності підприємства, а також провести розрахунок

ефективності проектів, які підлягають u1074 впровадженню, за допомогою показників NPV, NTV, IRR за різного рівня ризику і схем погашення кредитів.

Проте, незважаючи на пріоритетність фінансового аналізу порівняно з іншими напрямками економічного аналізу в умовах ринкових відносин, розрахунок і управління лише фінансовими показниками є помилковим, оскільки надає можливість визначити лише ступінь стійкості фінансового стану підприємства, проте не надає можливості визначити за рахунок впливу яких факторів сформувався відповідний рівень фінансового стану підприємства.

Проведення аналізу фінансових показників у нерозривному взаємозв'язку з показниками виробництва забезпечують програмні продукти фірми «Инэк» — «Инэк-АФСР» і «Инэк-АДР». Зокрема, Инэк-АДР (аналіз виробничо-фінансової діяльності підприємства) дозволяє проводити аналіз ефективності використання матеріально-сировинних та паливо-енергетичних ресурсів, факторний аналіз прибутку, розрахунок точки безбитковості і запасу фінансової міцності, аналіз динаміки і структури собівартості та виручки, розрахунок показників фінансової стійкості, ліквідності, рентабельності, оборотності, платоспроможності, а в «Инэк-АФСР» здійснюється за даними балансу та звіту розрахунок більше 80-ти показників фінансового стану підприємства, визначається рейтинг і клас кредитоспроможності підприємства, розраховуються критерії для визначення незадовільної структури балансу.

Важливою перевагою програмних продуктів «Инэк-АФСР», «Инэк-АДР», «Инэк-Аналитик», «Audit Expert» є можливість проведення економічного аналізу за власною методикою, яка враховує специфіку діяльності суб'єктів господарювання і надає можливість підвищити ефективність управлінських рішень, які приймаються у динамічних умовах ринкових відносин.

Основною перевагою програм автоматизації аналітичних розрахунків — «Финансовый анализ 3.1», «Мастер финансов: анализ» є можливість внесення коригувань до запропонованої методики розрахунку показників шляхом доповнення наявного переліку фінансових коефіцієнтів і зміни формул, що надає можливість пристосувати запроповану методику аналізу до особливостей господарської діяльності підприємства відповідної галузі промисловості.

Окремі програмні продукти автоматизації економічного аналізу, Sales Expert, MARKETING Analytic 4, Forecast Expert, надають можливість здійснювати маркетинговий аналіз, на основі проведення якого здійснюється виробництво продукції відповідної якості, обсягів та асортименту відповідно до смаків і потреб споживачів.

Так, програмний продукт — Sales Expert, призначений для ефективного управління процесом збуту продукції. У базі даних цього програмного комплексу зберігається вся необхідна інформація про клієнтів, терміни оплати і поставки готової продукції. За допомогою використання цієї програми можна отримати оперативну інформацію про обсяги продажу продукції за різними розрізами — за відділами, групами товарів, менеджерами, регіонами тощо. За допомогою використання програми MARKETING Analytic 4 здійснюється оцінка позиції підприємства на ринку виробників аналогічних товарів, порівняльний аналіз її збутової діяльності з конкурентами, формування оптимальної структури збуту продукції.

Використання програмного комплексу Forecast Expert надає можливість проводити не лише поточний, але і прогностичний аналіз економічних показників і тенденцій зміни кон'юнктури ринку, забезпечує складання прогнозів щодо майбутніх обсягів продажу, розміру отриманих доходів і рівня попиту на товари, які виготовляються фірмою.

За допомогою програмного продукту Project Expert 5 можна створити фінансову модель нового або діючого підприємства незалежно від його галузевої належності та масштабів. Відповідно це може дозволити собі велике підприємство, оскільки плата досить висока, але після побудови за допомогою Project Expert 5 моделі власного підприємства є можливість: розробити детальний фінансовий план і визначити потребу в грошових засобах на перспективу; розробити план розвитку підприємства або реалізації інвестиційного проекту, визначивши найбільш ефективну стратегію маркетингу, а також стратегію виробництва, яка забезпечує раціональне використання матеріальних, людських і фінансових ресурсів; «програти» різноманітні сценарії розвитку підприємства, змінюючи значення факторів, що здатні вплинути на його фінансові результати. Наведені можливості дають змогу повноцінно проводити ретроспективний, оперативний та перспективний економічний аналіз, що в діяльності промислових підприємств спостерігається досить рідко.

3. За допомогою комплексу розрахункових таблиць, виконаних в Microsoft Excel, який надає можливість інтегрувати у систему будь-яку методику проведення економічного аналізу і реалізувати власну методику проведення економічного аналізу на основі розробленої вихідної системи оціночних показників. Це є прийнятним для малих підприємств, оскільки відповідає комерційним вимогам, що висуваються до Microsoft Excel, зокрема, вартість програмного продукту і вартість його впровадження та супроводу.

4. За допомогою комплексу комп'ютерних програм для проведення економічного аналізу при здійсненні контрольної діяльності. Вони орієнтовані на аналіз фінансового стану підприємства, вироблення стратегічних і тактичних рішень управління підприємством, забезпечують проведення безпосередньо фінансового аналізу за різними методиками і розраховують велику кількість економічних показників, дозволяють скласти й аналізувати бізнес-плани.

Розробка організаційних і методичних питань економічного аналізу в умовах автоматизованої обробки інформації є одним із найбільш перспективних напрямів розвитку економічного аналізу, оскільки забезпечує розширення меж аналітичного досліджень. Пріоритетними напрямками розширення функціональних можливостей програм автоматизації економічного аналізу є поєднання у одній програмі автоматизації ретроспективного, оперативного і прогностичного фінансового і техніко-економічного аналізу на основі оптимального переліку показників для підприємств різних видів економічної діяльності, а також реалізація у комп'ютерному середовищі модуля пошуку і мобілізації резервів підвищення ефективності господарської діяльності підприємства.

Правильно визначений напрям комп'ютеризації економічного аналізу передбачає ефективне застосування методики економічного аналізу в умовах комп'ютерних технологій.

Методика проведення економічного аналізу на основі використання сучасних комп'ютерних технологій повинна відповідати вимогам комплексності, системності, оперативності, прогресивності, динамічності, точності пізнання досліджуваного об'єкта, тенденцій і закономірностей його зміни та розвитку.

При проведенні економічного аналізу на підприємстві потрібно враховувати:

1. Особливості обраної суб'єктом господарювання організаційної форми проведення економічного аналізу — централізованої, децентралізованої або змішаної.

2. Використання комплексу «АРМ аналітика» як однієї з організаційних форм проведення економічного аналізу в умовах комп'ютеризації, що надає змогу виконувати в автоматизованому режимі комплекс аналітичних розрахунків на підставі вхідної інформації, що забезпечує оперативність прийняття управлінських рішень.

Розподіляючи завдання аналізу в системі АРМ, необхідно забезпечити таку інтеграцію системи, при якій АРМ може існувати як автономна система та водночас бути частиною КІСП. Належну реалізацію функціональних завдань забезпечує розробка технологічної

карти розв'язання аналітичних завдань, які можуть бути представлені у наступній послідовності (рис. 2.3).

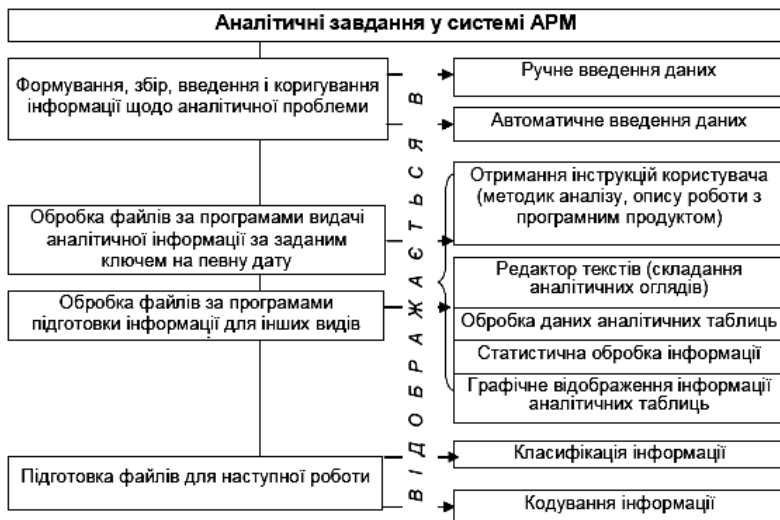

Рис. 2.3. Послідовність розв'язання аналітичних завдань у системі АРМ

Виконання наведених вище завдань у системі АРМ дозволяє реалізувати закладену методику економічного аналізу без значних витрат часу та ресурсів. Крім того, дотримується принцип саморозвитку АРМ, під яким розуміється можливість АРМ своїми програмними засобами постійно розширювати фонд реалізованих моделей індексного та кореляційно-регресійного аналізу, створювати у вигляді файлів фонд таблиць, що містять інформацію за попередні періоди діяльності або за окремими напрямками аналізу.

Створене «АРМ аналітика» впроваджується у практику управління підприємством. Схема аналітичної діяльності в умовах функціонування «АРМ аналітика» передбачає виконання комплексу взаємопов'язаних завдань (рис. 2.4).

Для розв'язання завдань економічного аналізу в системі «АРМ аналітика» розробляються алгоритми і моделі вирішення поставлених завдань, формується банк даних для «АРМ аналітика». Для однозначного опису даних, ефективного пошуку та ідентифікації в електронній пам'яті комп'ютерної інформаційної системи об'єкта

використовуються відповідні засоби класифікації і кодування інформації.

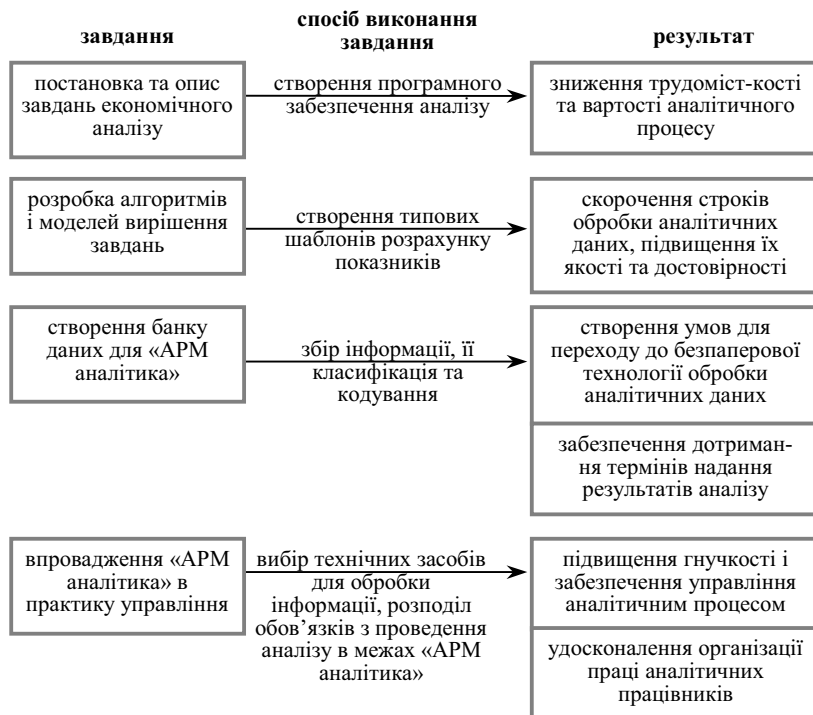

Рис. 2.4. Порядок здійснення аналітичної діяльності в умовах функціонування «АРМ аналітика»

Ступінь класифікації визначає етап ділення заданої інформаційної множини на підмножину, а число ступенів відображає глибину класифікації.

Після класифікації виконується кодування інформаційних одиниць, згідно обраної системи, у результаті чого визначені умовні позначення присвоюються конкретним економічним номенклатурам (табельні номери працівників, номенклатурні номери готової продукції, аналітичні рахунки обліку матеріальних цінностей та ін.). При кодуванні економічної інформації на практиці в більшості випадків застосовують порядковий, серійний і позиційний коди.

Порядкову систему кодування рекомендується використовувати для невеликих, простих і стабільних номенклатур, наприклад категорій робітників, видів освіти, одиниць виміру і т.д. Серійна система кодування дозволяє поділ множини одиниць інформації на окремі групи за заданою ознакою та присвоєння їм серії кодів з розрахунком резерву (вільних кодів) на випадок розширення економічних номенклатур. Позиційна (розрядна) система кодування використовується для кодування великих і складних номенклатур з великою кількістю ознак.

Для ефективної дії кодів вони повинні відповідати ряду вимог: мінімальна довжина, максимально логічні за структурою, легко сприйнятлі зором, забезпечення зручності і ефективності обробки інформації, автоматичне групування і отримання результатів за потрібними класифікаційними ознаками, швидкий пошук даних.

Комплекс програмних засобів «АРМ аналітика» розроблюється як програмний додаток до типової методики аналізу господарської діяльності.

Тому ефективність роботи «АРМ аналітика» багато в чому залежить від досконалості методики аналізу, від того, наскільки вона відповідає сучасним вимогам управління виробництвом, а також технічним можливостям персонального комп'ютера. «АРМ аналітика» перетворює підсистему аналітичного забезпечення управління діяльністю на постійно діючий фактор підвищення ефективності діяльності за рахунок активізації всієї інформаційної системи підприємства.

Отже, функціональне призначення комплексу АРМ аналітиків — це виконання в автоматизованому режимі повного набору взаємопов'язаних аналітичних розрахунків (з оцінки, діагностики, пошуку) за підсумками діяльності підприємства за певний період (рік, квартал, місяць). Результатом його роботи є отримання даних, які характеризують діяльність підприємства з виконання прогностичних показників і підвищення ефективності виробництва, динаміку показників за ряд періодів, ступінь впливу на узагальнюючі показники діяльності різних факторів.

Риси, яким повинна відповідати організація економічного аналізу в умовах «АРМ аналітика»: збереження цілісності в умовах децентралізованої обробки даних; об'єднання процесу обробки даних з процесом прийняття управлінських рішень, оперативність аналізу, комплекс програмних засобів для «АРМ аналітика». Дотримання наведених ознак при організації аналітичного процесу полегшує роботу бухгалтерів та налагоджує ефективну співпрацю між ним та аналітиком.

При проектуванні АРМ аналітика потрібно враховувати такі фактори: тенденції розвитку господарської діяльності підприємств-

ва, вимоги керівництва підприємства до аналітичної інформації, а також сукупність аналітичних завдань, які необхідно вирішити. Відповідно основними вимогами до функціонування «АРМ аналітика» є: своєчасне задоволення обчислювальних та інформаційних потреб управління при проведенні аналізу господарської діяльності; можливість надання результативної інформації у табличній і графічній формах; можливість коригування методики розрахунків і форм відображення кінцевого результату.

3. Створення дієвого інформаційного і програмного забезпечення для проведення аналітичних розрахунків. Підсистемами, які забезпечують проведення економічного аналізу на підприємстві в умовах застосування інформаційно-комп'ютерних технологій є: інформаційне, програмне, організаційно-технічне, правове, ергономічне забезпечення.

Характеристика цих підсистем наведена на рис. 2.5.

Рис. 2.5. Місце програмного забезпечення у підсистемах, які забезпечують проведення економічного аналізу

На великих підприємствах групуванням і обробкою первинної інформації, яка формується на відповідних АРМ спеціалістів і надходить із зовнішніх джерел інформації, займається програміст. Інформаційне забезпечення економічного аналізу складається з таких основних елементів: зовнішня і внутрішня інформація, системи класифікації і кодування даних. Основним компонентом інформаційного забезпечення економічного аналізу є банк даних, який виконує функції введення, накопичення, зберігання, оновлення, інтегрування обробки і видачу інформації у будь-якій комбінації для вирішення регламентних завдань та інформаційно-довідкового обслуговування користувачів.

Основними вимогами до автоматизованих банків даних є: багаторазове використання даних при одноразовому їх вводі в систему; мінімальне дублювання; можливість розширення та оновлення; швидкий доступ до даних та їх захист; інтеграція даних для використання на різних рівнях управління. За рахунок дотримання вказаних вище вимог до баз даних є можливість підвищення ефективності функціонування інформаційних технологій через раціональну організацію і використання даних у процесі їх обробки. Визначеним чином закодована і класифікована інформація за відповідними розрізами та накопичена у банках даних відповідних АРМ спеціалістів використовується для проведення економічного аналізу.

4. Розробка загальноприйнятої класифікації аналітичних показників, оскільки її відсутність призводить до різного їх трактування.

Всі вище перераховані вимоги до комп'ютеризації економічного аналізу визначають порядок побудови методики його проведення в сучасних умовах інформаційно-комп'ютерних технологій.

До основних вимог, яким повинні відповідати аналітичні програми можна віднести:

- можливість аналізу і оцінки окремих показників виробничо-фінансового стану об'єкта, підприємства за різними методиками і визначення тенденцій його зміни;
- економічний аналіз окремих об'єктів дослідження, в т.ч. нових, прогнозування на основі отриманих результатів;
- можливість порівняння показників діяльності вітчизняних та зарубіжних підприємств певної галузі;
- можливість одночасного використання великої кількості показників, включення до аналізу різних факторів як облікового, так і позаоблікового характеру;
- табличне та графічне представлення інформації;
- можливість ранжування результатів відповідно до потреб різних груп користувачів.

2.4. Економічні моделі процесу створення інформаційної системи підприємства

Складні аспекти завдання розробки та впровадження інформаційної системи підприємства, заснованої на використанні сучасних інформаційних технологій та прогнозної оцінки ефективності результатів роботи даної системи, а також інші аспекти даного завдання можуть бути вирішені шляхом економічного моделювання процесу розробки і впровадження даної системи.

Економічне моделювання припускає опис економічних процесів і явищ у вигляді економічних моделей. Практичними завданнями моделювання є:

- аналіз економічних об'єктів, ситуацій і процесів;
- економічне прогнозування, передбачення розвитку процесів;
- вироблення управлінських рішень на всіх рівнях ієрархії.

Модель процесу створення інформаційної системи підприємства, заснованої на використанні сучасних інформаційних технологій можна виконати у вигляді схеми, яку зображено на рис. 2.6.

Схема відображає етапи процесу, що виявлені методом логічного аналізу проблеми:

- інформаційний аналіз діяльності підприємства, виявлення інформаційних потреб;
- визначення джерел та потоків інформації;
- вибір методів збору, аналізу інформації та визначення виконавців задач зі збору, аналізу інформації;
- визначення способів розподілу та зберігання інформаційних ресурсів;
- визначення необхідних інформаційних технологій;
- складання структурної схеми інформаційної системи підприємства;
- прогнозна оцінка ефективності можливих результатів діяльності інформаційної системи;
- прийняття рішень щодо реалізації побудованої моделі інформаційної системи.

Інформаційний аналіз діяльності підприємства дозволяє виявити інформаційні потреби. З точки зору змісту, інформаційні потреби можуть бути оперативними та стратегічними. Оперативна інформаційна потреба — це потреба в інформації для виконання поточних задач, які постійно повторюються. Стратегічне ж управління потребує інформацію, що релевантна з точки зору довгострокового розвитку підприємства. Потреби в інформації повинні визначатись кожним підприємством індивідуально.

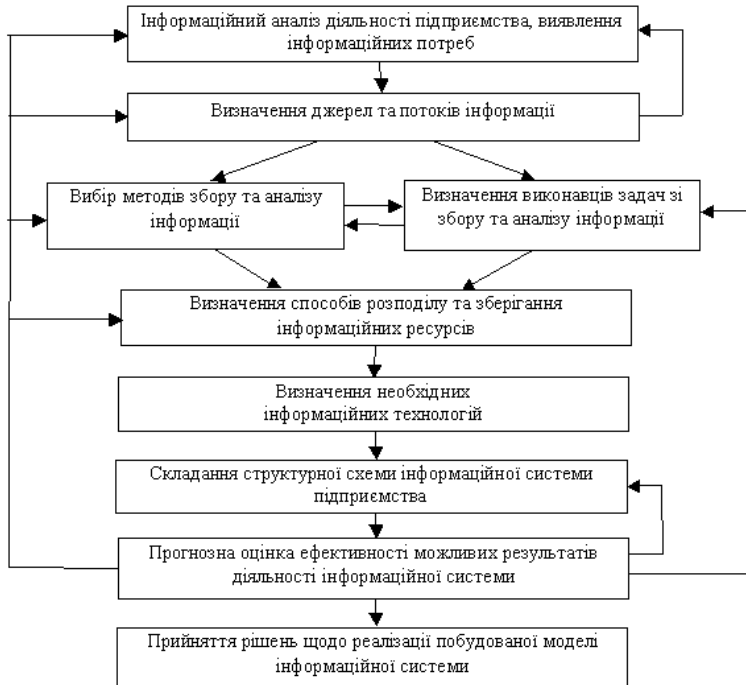

Рис. 2.6. Економічна модель процесу побудови інформаційної системи підприємства, заснованої на використанні сучасних інформаційних технологій

Визначення джерел та потоків інформації. Інформаційні потоки — це шляхи передачі інформації, що забезпечують існування, це процеси передачі інформації для забезпечення взаємозв'язку всіх ланок системи, в якій функціонує підприємство.

Існує два види інформаційних потоків:

- 1) горизонтальні (між рівними за службовим положенням і статусом працівниками або групами працівників);
- 2) вертикальні (між працівниками або групами працівників, які знаходяться на різних рівнях ієрархії, наприклад, між начальником і підлеглим).

У свою чергу, вертикальні інформаційні потоки підрозділяються на низхідні (від керівництва до рядових працівників за ієрархією) і висхідні (від нижчестоящих працівників до вищестоящих).

Горизонтальні інформаційні потоки є найефективнішими з комунікативної точки зору. У них зберігається майже 90 % відомостей.

Вибір методів збору, аналізу інформації та визначення виконавців для їх виконання. Залежно від того, для якого планування потрібна інформація (стратегічного чи оперативного), будуть різними і джерела інформації. Обов'язковим кроком є визначення як повинні здійснюватись збір і обробка інформації для задоволення інформаційних потреб. Формуються вимоги до систем, що «виробляють інформацію».

В процесі переробки в корисну інформацію дані проходять *три стадії відбору*:

— *фізичну*, пов'язану з реальною можливістю її сприйняття і обробки;

— *семантичну*, обумовлену прийнятими угодами і стандартами знаків, код, термінів;

— *прагматичну*, згідно з якою оцінюються корисність і потребу в даних.

Стрімке зростання ролі інформаційних технологій в управлінні економікою потребує розширення складу відомостей, які має в своєму розпорядженні система управління підприємством.

Визначення способів розподілу та зберігання інформаційних ресурсів. На даному етапі доцільно описати процеси передачі інформації шляхом розробки і побудови системи звітності. Система звітності стимулює заходи з управління підприємством, оскільки у звітах порівнюються фактичні дані з запланованими. Якість рішень не залежить від кількості наявної інформації. Тому знаходження дійсно релевантної інформації є однією з складних задач системи звітності, оскільки ця релевантна інформація найчастіше губиться в великих обсягах наявної інформації. Цей феномен називають «інформаційною дилемою».

Визначення необхідних інформаційних технологій. На цьому етапі доцільно з'ясувати, які нові товари чи послуги розвиватиме підприємство в майбутньому. Так, для підприємств телекомунікацій України доцільно розвивати нові послуги в сфері комп'ютерного зв'язку, тому слід визначити Інтернет-технології, технології передачі та прийому видів комп'ютерного зв'язку тощо.

Складання структурної схеми інформаційної системи підприємства. Роботи даного етапу повинні враховувати особливості діяльності підприємства і теперішній стан інформаційного забезпечення. Так, сучасне телекомунікаційне підприємство вже має дві взаємопов'язані підсистеми: *перша підсистема* безпосередньо надає послуги і реєструє дані (яка послуга, якому клієнтові, і в якому обсязі була надана); *друга підсистема*, ґрунтуючись на записях

першої, виставляє рахунки за використані послуги. Вся інформація в цих підсистемах є в електронному вигляді, що робить можливим виконувати значно простіше її первинну електронну обробку. На базі цих підсистем має базуватись інформаційна система підприємства в цілому.

Прогнозна оцінка ефективності можливих результатів діяльності інформаційної системи. Наявність даного етапу є перевагою моделі. Це дає змогу ще до створення системи оцінити її ефективність за критерієм «ціна/якість» та вибрати найефективніший з можливих варіантів.

Цей вибір є підґрунтям для **прийняття рішень щодо реалізації побудованої моделі інформаційної системи.**

Таким чином, економічна модель процесу побудови інформаційної системи підприємства дає можливість усвідомити сутність процесу; послідовність виконуваних робіт; визначити інформаційні технології, які необхідні для функціонування інформаційної системи.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Сутність інформації та її роль в аналітичному дослідженні.
2. Що таке інформаційне забезпечення?
3. Основні вимоги до інформаційного забезпечення. Дайте коротку характеристику.
4. Які функції виконує система інформаційного забезпечення?
5. Дайте характеристику основним етапам розвитку автоматизації економічного аналізу.
6. Перелічіть основні вимоги до методики економічному аналізу за сучасних умов.
7. Яка роль інструментальних засобів розв'язання аналітичних задач?
8. Яка мета застосування СППР у аналітичних дослідженнях?
9. Дайте характеристику технологіям інтелектуального аналізу даних.
10. У чому полягає суть застосування дйтмайнінгу в аналітичних дослідженнях?
11. Місце системи інтелектуального аналізу даних у економічному аналізі.
12. Охарактеризуйте методи інтелектуального аналізу даних.
13. Поясніть суть комп'ютеризації проведення економічного аналізу за допомогою комплексної програми автоматизації управління підприємством.
14. У чому різниця між комп'ютеризацією аналітичних досліджень за допомогою окремих програм автоматизації економічного аналізу і за допомогою комплексу електронних таблиць, виконаних в Excel?

15. У чому полягає комп'ютеризація проведення економічного аналізу за допомогою комплексу комп'ютерних програм для проведення економічного аналізу при здійсненні контрольної діяльності?

16. Наведіть послідовність розв'язання аналітичних завдань у системі АРМ?

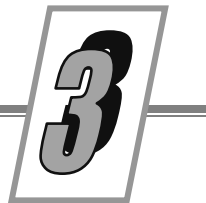
17. Порядок здійснення аналітичної діяльності в умовах функціонування АРМ аналітика.

18. Місце програмного забезпечення у підсистемах, які забезпечують проведення економічного аналізу.

19. Перелічіть основні вимоги, яким повинні відповідати аналітичні програми?

20. У чому сутність застосування економічного моделювання у процесі побудови інформаційних систем, заснованих на використанні сучасних інформаційних технологій?

ЗМІСТ І РОЛЬ ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ У ПРИЙНЯТТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

3.1. Фінансовий аналіз як основа прийняття управлінських рішень

Фінансовий аналіз є необхідною і важливою складовою фінансового менеджменту. **Основна мета фінансового аналізу** як елемента фінансового менеджменту — дати об’єктивну оцінку фінансового стану, фінансових результатів, ефективності фінансової діяльності підприємства з тим, щоб прийняти ефективні управлінські рішення.

Інформаційним забезпеченням фінансового аналізу, як і фінансового менеджменту в цілому, є законодавчі та нормативні акти, бухгалтерська звітність, статистичні дані фінансового характеру, інші дані, серед яких інформація про стан фондового ринку, відсоткові ставки, курси валют, кредитні рейтинги тощо. Якість фінансового аналізу, як і якість прийнятих управлінських рішень, значною мірою залежить від якості та кількості вхідної фінансової інформації, а також від кваліфікації фінансових аналітиків і фінансових менеджерів, що займаються фінансовим аналізом та плануванням.

Залежно від того, хто аналізує діяльність підприємства — його фінансові менеджери чи сторонні особи, розрізняють зовнішній та внутрішній фінансовий аналіз.

Внутрішній фінансовий аналіз, який виконують менеджери підприємства, ґрунтується як на фінансовій звітності, що оприлюднюється, так і на первинній бухгалтерській документації, яка дає можливість отримати досить точні оцінки фінансового стану підприємства. Такий аналіз має комплексний характер, орієнтований на прийняття управлінських рішень, а його результати, як правило, мають конфіденційний характер.

Зовнішній фінансовий аналіз виконують, коли потрібно визначити надійність партнера по бізнесу, ринкову позицію фірми-

конкурента, стійкість комерційного банку, за посередництвом якого проводиться фінансова операція, кредитний рейтинг емітента, в цінні папери якого передбачено вкласти кошти підприємства. Такий фінансовий аналіз ґрунтується, як правило, на даних фінансової звітності, які наведено у річних фінансових звітах корпорацій та фінансових інститутів, інформації рейтингових агентств, а також даних з інших джерел. Особливостями зовнішнього фінансового аналізу є орієнтація його лише на зовнішню звітність підприємства і, як наслідок, обмеженість завдань аналізу, наявність типових методик розрахунків і максимальна відкритість результатів аналізу.

Методика фінансового аналізу включає в себе три блоки: аналіз фінансового стану, аналіз фінансових результатів та аналіз ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства.

Основними джерелами інформації для визначення фінансового стану підприємства та його фінансових результатів є фінансова звітність підприємства, а саме: Баланс, Звіт про фінансові результати, Звіт про рух грошових коштів та Звіт про власний капітал.

Баланс є основою для проведення аналізу фінансового стану підприємства, а Звіт про фінансові результати дає змогу проаналізувати структуру доходів і витрат підприємства та визначити основний фінансовий результат його діяльності — прибуток. Кількісний аналіз ефективності передбачає оцінку ефективності використання майна підприємства — основних та оборотних засобів, визначення рівня рентабельності виробничої діяльності, оцінку ділової активності підприємства на ринку тощо.

До основних методів фінансового аналізу відносять *горизонтальний, вертикальний, порівняльний, факторний, аналіз відносних показників та трендовий*.

Горизонтальний, або часовий, аналіз полягає в порівнянні даних фінансової звітності та основних фінансових показників за останній звітний період із даними за попередні періоди. Такий аналіз дає змогу виявити тенденції змін окремих статей фінансової звітності та фінансових показників у часі, а також зробити висновки щодо кількісних змін в активах, ресурсах, доходах і витратах підприємства протягом визначеного періоду часу. Для проведення горизонтального аналізу і виявлення позитивних або негативних тенденцій у діяльності підприємства протягом кількох звітних періодів необхідно мати фінансову звітність за відповідні періоди, а також враховувати зміни в темпах інфляції у різні часові періоди перерахунком статей фінансової звітності у величини, які можна зіставляти.

Вертикальний, або структурний, аналіз дає змогу визначити структуру активів та пасивів підприємства, доходів і витрат, а в разі поєднання з горизонтальним аналізом — виявити позитивні або не-

гативні зміни в складі майна чи структурі ресурсів підприємства, а також структурі доходів і витрат за визначений період часу. При вертикальному аналізі статті фінансової звітності подаються у вигляді відносних величин. Так, загальний підсумок (валюта) балансу приймається за 100 %, а окремі статті активів та пасивів балансу подаються у вигляді певного відсотка від загального підсумку балансу.

У Звіті про фінансові результати загальна сума доходу підприємства приймається за 100 %, а окремі його види (виручка від реалізації продукції, робіт, послуг, виручка від іншої реалізації, дохід від проведення операцій на фінансовому ринку тощо) подаються у вигляді певного відсотка від загальної суми доходу. Так само визначають і структуру витрат підприємства: загальна сума витрат приймається за 100 %, окремі складові витрат — як відсоток від загальної суми. Оскільки операційна діяльність підприємства є основним джерелом отримання прибутку, процес формування операційного прибутку також можна дослідити методом вертикального аналізу. При цьому докладному аналізу підлягає структура операційних витрат підприємства з метою оптимізації їх структури та зменшення загального обсягу.

Порівняльний аналіз полягає в порівнянні абсолютних та відносних фінансових показників окремих підрозділів підприємства з аналогічними показниками інших підрозділів або показників одного підприємства з показниками інших підприємств галузі. При проведенні такого аналізу прагнуть порівнювати показники різних підприємств за одні й ті самі часові періоди. Задовільні результати можуть бути отримані лише при порівнянні підприємств, які мають чітко визначену належність до однієї галузі. Діяльність багатопрофільних підприємств порівнювати набагато важче. Крім того, для порівняння показників конкретного підприємства з такими самими показниками інших підприємств по галузі необхідно мати достовірні та доступні для використання статистичні дані про діяльність окремих підприємств галузі й усереднені дані по галузі.

Факторний аналіз спрямований на виявлення впливу окремих чинників на результуючий показник за допомогою детермінованих або стохастичних методів. У разі, якщо існує аналітична залежність між деяким параметром (чинником) та результуючим показником, аналізують, якою мірою зміна цього параметра впливає на величину показника. Якщо аналітичну залежність отримати неможливо, аналізують вплив як окремих чинників, так і їх множини на результуючі фінансові показники діяльності підприємства за допомогою методів стохастичного програмування.

Аналіз відносних показників (коефіцієнтний аналіз) є одним із найбільш поширених і ефективних методів фінансового аналізу. Він полягає в розрахунку певних груп фінансових коефіцієнтів, які дають змогу зробити обґрунтовані висновки щодо фінансового стану підприємства та ефективності його фінансово-господарської діяльності (докладно розглянуто далі).

Трендовий аналіз, на відміну від усіх попередніх, призначений не для аналізу поточного фінансового стану підприємства, а для прогнозу його основних фінансових показників на основі обчислених за минулі звітні періоди. Такий аналіз необхідний при складанні як оперативних, так і стратегічних фінансових планів менеджерами підприємства, і потребує коректного математичного формулювання завдання та відповідного програмного забезпечення.

Горизонтальний, вертикальний, порівняльний та коефіцієнтний аналізи, як правило, використовують у комплексі для проведення експрес-аналізу фінансового стану підприємства. Вони не потребують спеціального програмного забезпечення, прості у використанні та при кваліфікованому застосуванні дають змогу отримати досить об'єктивну характеристику фінансового стану підприємства. Застосування факторного та трендового аналізу потребують від фінансового аналітика ґрунтовної математичної підготовки та використання комп'ютерів із відповідним програмним забезпеченням.

Однак не це є проблемою при проведенні фінансового аналізу. Структурування даних фінансової звітності, обчислення різноманітних фінансових показників та побудова трендів за допомогою сучасного програмного забезпечення є звичайною роботою для фінансового аналітика. Проблемою є інтерпретація результатів аналізу. Ефективна інтерпретація потребує від аналітика знання та розуміння найважливіших концепцій і принципів, які покладено в основу фінансової звітності та використовують для обчислення фінансових показників. Необхідно вміти правильно визначати стратегії, які має реалізувати фірма, щоб утримувати відповідну конкурентну позицію на ринку. Крім того, важливим є розуміння економічного середовища на галузевому, регіональному та міжнародному рівнях. Іншими словами, для ефективної інтерпретації результатів фінансового аналізу фінансовий аналітик повинен знати не лише методи фінансового аналізу, а й основи економічної теорії, стратегію та тактику ведення бізнесу, а також основні принципи фінансового обліку.

На сучасному рівні розвитку ринкової економіки необхідно застосовувати такі економічні важелі, які б допомогли знайти найефективніші шляхи виходу з кризового стану. До таких економічних важелів належить передусім фінансовий аналіз, за допомогою яко-

го можна об'єктивно оцінити фінансовий етап підприємства, його можливості виживати в ринкових умовах, своєчасно приймати ефективні управлінські рішення, спрямовані на зміцнення фінансового стану підприємства.

Для успішного проведення фінансового аналізу необхідно на-самперед зібрати об'єктивну інформацію про фінансовий стан підприємства: склад і структуру прибутків, зміни у структурі активів і пасивів, розрахунки з дебіторами і кредиторами тощо.

На основі даних поточного фінансового аналізу розробляють основні показники фінансового плану, бізнес-плану, бюджетного планування, на базі яких визначають економічні орієнтири розвитку підприємства в перспективі. Від того, наскільки якісно проведений фінансовий аналіз, залежить ефективність прийнятих управлінських рішень.

Отже, аналіз фінансового стану будь-якого підприємства є нагальною потребою, адже жодний керівник не в змозі приймати управлінські рішення, спрямовані на збільшення прибутку, якщо не вирішено аналітичні задачі і не складено відповідний звіт про результати проведеного аналізу, які і є основою прийняття необхідних управлінських рішень.

3.2. Основні користувачі фінансової інформації

Фінансовий аналіз є основою прийняття управлінських рішень на мікрорівні, тобто на рівні суб'єктів господарської діяльності.

Основна **мета** проведення аналізу — підвищення ефективності господарювання і пошук резервів такого підвищення.

Для досягнення цієї мети необхідно:

- проводити об'єктивну оцінку фінансового стану, фінансових результатів, ділової активності підприємства;
- розробити процедуру оперативного контролю виробничої діяльності;
- виявляти чинники і причини, що зумовили досягнутий фінансовий стан підприємства, водночас приділяючи особливу увагу виявленню негативних чинників, які призводять до різкого спаду, а також до банкрутства;
- виявляти резерви покращання фінансових результатів і фінансового стану підприємства, забезпечувати розробку заходів щодо використання цих резервів у виробництві;

- розробляти на основі проведеного аналізу управлінські рішення, спрямовані на підвищення економічної ефективності фінансового стану.

Слід зазначити, що в процесі фінансового аналізу можна визначити й інші завдання залежно від конкретних умов діяльності підприємства.

Отже, загальний зміст аналітичних процедур зумовлюється як специфікою діяльності підприємства, так і напрямом фінансового аналізу (оперативного, підсумкового, перспективного).

Інформація, одержана в результаті проведеного аналізу, має широке застосування.

У достовірності проведеного аналізу зацікавлене широке коло користувачів, яких можна поділити на дві групи.

До першої групи належать основні користувачі інформації — ті, які безпосередньо зацікавлені в успішному здійсненні господарської діяльності підприємства, адже від цього залежить їхній добробут.

Ними можуть бути:

- власники підприємств (одержують дивіденди на вкладений власний капітал);

- банки, фірми, які надають кредити підприємству (зацікавлені у своєчасному погашенні боргу і виплаті відсотків);

- керівництво підприємства (від успішного фінансового стану залежить частка прибутку, яку вони одержують понад посадовий оклад);

- службовці (залежить заробітна плата, премії, соціальні виплати);

- покупці (збут продукції, договірна ціна та ін.);

- держава (податкова адміністрація зацікавлена у своєчасній сплаті податків у повному обсязі).

До другої групи користувачів інформації належать ті суб'єкти господарювання, які не зацікавлені в успіхах підприємства, адже обов'язкові платежі підприємство повинно здійснювати незалежно від результатів своєї діяльності. Це фондові біржі, аудиторські і консалтингові фірми, юридичні, страхові компанії, преса тощо.

Практично всі користувачі фінансової інформації можуть вивчати тільки опубліковану інформацію, отже, вони є зовнішніми користувачами. Виняток становлять власники і керівники підприємства, які можуть користуватися фінансовою інформацією в повному обсязі, тобто вони є внутрішніми користувачами аналітичної інформації.

До внутрішніх користувачів можна віднести і власників контрольних пакетів прав власності на підприємствах (акції, паї тощо залежно від форм власності). Власники малого бізнесу самі виконують оперативне управління своїми підприємствами, є водночас і

власниками, і керівниками своїх підприємств. У великих акціонерних товариствах власники великих пакетів акцій контролюють склад ради директорів і таким чином, через управлінців, також мають доступ до максимального обсягу інформації, яка характеризує існуючий стан і перспективи розвитку підприємства. Слід окремо виділити ще одну групу користувачів інформації, які також мають право доступу до повного обсягу фінансової інформації, — це бухгалтері і аудитори. Користування цією інформацією становить їхній щоденний службовий обов'язок.

Щодо зовнішніх користувачів інформації, яка одержана в результаті аналізу, то вони використовують її залежно від тих проблем, які виникають у процесі діяльності й потребують вирішення. Наприклад, банки, податкові органи, постачальники, покупці, ділові партнери, здійснюючи фінансовий аналіз, цікавляться, передусім, фінансовим станом підприємства в цілому, становищем його на ринку, можливістю своєчасно погасити кредити, відсотками банку, ймовірністю банкрутства.

Окремо слід зупинитись і на власниках невеликих пакетів акцій. Вони одержують інформацію про діяльність товариства тільки за даними бухгалтерського обліку, який характеризує господарську діяльність конкретного підприємства, тому, з огляду на можливість доступу до інформаційного потоку, належать до зовнішніх користувачів. Це можна сказати і про інвесторів — доки вони не є акціонерами, вони мають доступ тільки до офіційної бухгалтерської (фінансової) звітності.

Отже, всі користувачі інформації розрізняються передусім можливістю доступу до повного обсягу аналітичної інформації і тому поділяються на внутрішніх і зовнішніх.

3.3. Використання системи показників для оцінки фінансового стану підприємств

Для оцінки фінансового стану підприємства використовується **система показників**, які характеризують різні напрями фінансової діяльності, зокрема:

- фінансові результати діяльності підприємства;
- наявність і розміщення капіталу, ефективність та інтенсивність його використання;
- оптимальність структури активів підприємства і рівень виробничого ризику;

- платоспроможність та інвестиційну привабливість підприємства;
- ризик банкрутства;
- запас фінансової стабільності (розрахунок зони беззбитковості).

Для оцінки фінансового стану підприємства, як правило, застосовують відносні показники, адже абсолютними показниками в умовах інфляції користуватися складно у зв'язку з необхідністю здійснення трудомісткої процедури порівняння їх. Тому більшість показників, які використовуються для оцінки і аналізу техніко-економічного стану підприємства взагалі й фінансового зокрема, є відносними.

Слід зазначити, що фінансові показники тісно пов'язані з технічним оснащенням підприємства, адже ефективність діяльності його залежить від використовуваної техніки і технології виробництва, а також організації виробництва. Від стану фінансових показників залежать і соціальні умови життя виробничих колективів, стан ринків фінансування, купівлі та продажу.

Тому, якщо в процесі аналізу такого фінансового показника, як, наприклад, прибуток, будуть виявлені причини (чинники), що призвели до зниження прибутку у звітному періоді, аналітик обов'язково має вивчити інформацію про стан показників, які формують прибуток (використання виробничих ресурсів, собівартість продукції тощо), і надати результати аналізу зацікавленим підрозділам підприємства для прийняття управлінських рішень, спрямованих на ліквідацію негативних причин, що впливають на формування прибутку підприємства.

Відомо, що будь-яка система показників, які характеризують господарський стан підприємства, складається з економічних (фінансовий результат, платоспроможність, ліквідність, обіг капіталу тощо) і статистичних показників (темпи зростання, темпи приросту, коефіцієнти ліквідності, платоспроможності та ін.). Ці показники характеризують динаміку аналізованого аспекту господарської діяльності.

У фінансовому аналізі використовуються як економічні, так і статистичні показники. Особливо широко їх застосовують при проведенні горизонтального і вертикального аналізів балансу, аналізі фінансових результатів, фінансової стабільності підприємства, обороту капіталу тощо.

3.4. Особливості проведення фінансового аналізу

Для проведення якісного аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства необхідно не лише знання методів та прийомів фінансового аналізу, а й уміння правильно застосовувати їх.

Якість результатів фінансового аналізу залежить від багатьох чинників. Так, дуже важко аналізувати фінансову звітність, дані якої не зовсім достовірні. В цьому разі без додаткової інформації неможливо об'єктивно оцінити діяльність підприємства.

На результати аналізу суттєвий вплив має інфляція, яка деформує дані фінансової звітності, впливає на величину амортизаційних відрахувань, вартість товарних запасів, розмір прибутку тощо. Тому при аналізі діяльності підприємства протягом тривалого періоду, а також при порівнянні результатів діяльності підприємств, які здійснювали діяльність у різні часові періоди, необхідно враховувати інфляцію через виявлення впливу її на окремі фінансові показники та перерахунок даних фінансової звітності у порівнянні величини.

Для того щоб дані фінансової звітності більш об'єктивно відображали реальний стан активів та ресурсів підприємства, необхідно використовувати середні величини, які можна отримати на основі даних первинної бухгалтерської документації. Таке усереднення суттєво зменшує вплив сезонних та випадкових коливань на окремі статті звітності.

При проведенні аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства за допомогою фінансових коефіцієнтів доцільно використовувати для порівняння дані інших підприємств галузі та усереднені дані по галузі в цілому. Це дає змогу визначити, наскільки ефективною є діяльність конкретного підприємства порівняно з іншими підприємствами галузі і які резерви має підприємство щодо підвищення ефективності своєї діяльності. При цьому треба мати на увазі, що існують різні методики розрахунку фінансових коефіцієнтів. Тому, при порівнянні результатів аналізу діяльності кількох суб'єктів господарювання треба мати інформацію про методики розрахунку фінансових коефіцієнтів і обережно підходити до інтерпретації результатів порівняння.

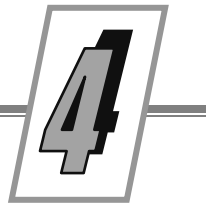
При порівняльному аналізі підприємств слід також звертати увагу на відмінності в обліку необоротних активів та товарно-матеріальних запасів. Підприємства можуть використовувати різні методи нарахування амортизації та обліку товарних запасів, що впливає на основні фінансові показники діяльності підприємства, зокрема на балансову вартість оборотних та необоротних активів, собівартість продукції, балансовий і чистий прибуток, грошовий потік від операційної діяльності тощо.

При проведенні аналізу за допомогою фінансових коефіцієнтів, як правило, не дають конкретну оцінку одному окремому показнику, а проводять комплексний аналіз усіх абсолютних і відносних фінансових показників та здійснюють узагальнюючу оцінку фінансово-господарської діяльності підприємства.

Розрахунки, пов'язані з обчисленням фінансових показників та визначенням фінансового стану підприємства, можуть ґрунтуватись як на балансових, так і на ринкових оцінках активів та капіталу. Отримані результати можуть суттєво відрізнитись один від одного. Розрахунки, що ґрунтуються на ринкових оцінках, дають змогу отримати більш об'єктивну характеристику фінансового стану підприємства, особливо при високих рівнях інфляції. Проте такі розрахунки мають цінність лише при наявності доступу до активів підприємства, тобто при проведенні внутрішнього аналізу. При зовнішньому аналізі можна тільки наближено оцінити активи підприємства і в результаті отримати наближену оцінку його фінансового стану.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. *Яка роль фінансового аналізу у прийнятті управлінських рішень?*
2. *Висвітліть суть, назвіть види і завдання фінансового аналізу?*
3. *Дайте характеристику методиці проведення фінансового аналізу.*
4. *У чому відмінності між вертикальним і горизонтальним аналізом даних фінансової звітності та основних фінансових показників?*
5. *У чому сутність застосування факторного аналізу?*
6. *Яка роль аналізу відносних показників у фінансовому аналізі підприємства?*
7. *Для чого використовують трендовий аналіз?*
8. *Назвіть основних користувачів фінансової інформації і коротко охарактеризуйте їх.*
9. *У чому полягає суть використання системи показників для оцінки фінансового стану підприємства?*
10. *Висвітліть особливості проведення фінансового аналізу.*
11. *На що необхідно звертати увагу при порівняльному аналізі підприємств?*
12. *У чому полягає суть аналізу з використанням фінансових коефіцієнтів?*

4.1. Зміст та завдання аналізу фінансового стану підприємства

Під **фінансовим станом** розуміють сукупність показників, які відображають здатність (спроможність) підприємства розрахуватися за борговими зобов'язаннями. Він характеризується забезпеченістю фінансовими ресурсами, які необхідні для нормального функціонування підприємства, доцільністю їх розміщення та ефективністю використання, фінансовими взаємовідносинами з іншими юридичними та фізичними особами, платоспроможністю та фінансовою стійкістю.

Головною **метою аналізу** фінансового стану є своєчасне виявлення та усунення недоліків у фінансовій діяльності підприємства і пошук шляхів зміцнення фінансового стану підприємства та його платоспроможності.

Визначимо першочергові **завдання** аналізу. Це, зокрема, такі:

- загальна оцінка фінансового стану та чинників, що його зумовлюють;
- вивчення відповідності між коштами та джерелами, раціональності їх розміщення та ефективності використання;
- визначення причинно-наслідкових зв'язків між різними показниками виробничої, комерційної та фінансової діяльності і на основі цього оцінка виконання плану надходження фінансових ресурсів та їх використання для зміцнення фінансового стану підприємства;
- оцінка дотримання фінансової, розрахункової та кредитної дисципліни;
- визначення платоспроможності, ліквідності, фінансової та ринкової стабільності підприємства;
- аналіз ефективності використання капіталу;
- оцінка ділової активності підприємства;

- прогнозування фінансового стану, виходячи з реальних умов господарської діяльності, наявності власних і залучених коштів, розроблення моделей фінансового стану при різних варіантах використання ресурсів;

- розроблення конкретних заходів, спрямованих на більш ефективне використання фінансових ресурсів і зміцнення фінансового стану підприємства.

Інформаційною базою аналізу фінансового стану є бухгалтерська фінансова звітність, тобто система показників, які відображають майновий і фінансовий стан підприємства на конкретну дату.

Бухгалтерська звітність складається із взаємопов'язаних форм, на основі яких здійснюється аналіз фінансового стану підприємства:

1. П(С)БО № 2 «Баланс», ф. 1.
2. П(С)БО № 3 «Звіт про фінансові результати», ф. 2.
3. П(С)БО № 4 «Звіт про рух грошових коштів», ф. 3.
4. П(С)БО № 5 «Звіт про власний капітал», ф. 4.

Оскільки за доступністю інформація поділяється на відкриту та закриту (остання є комерційною таємницею), а тому аналіз фінансового стану може бути двох видів: внутрішній; зовнішній.

Внутрішній аналіз здійснюється фінансистами підприємства на основі нормативів, що застосовуються на підприємстві, і виконується способом порівняння цих нормативів з фактичними параметрами фінансової діяльності підприємства.

Зовнішній аналіз здійснюється заінтересованими організаціями — податковою інспекцією, банком, акціонерами, іншими структурами — за даними бухгалтерської звітності.

Основними методами аналізу фінансового стану, які широко застосовуються в практиці господарської діяльності підприємств, є:

- **горизонтальний аналіз** (визначають абсолютні та відносні зміни величин різних статей балансу за звітний період);

- **вертикальний аналіз** (вивчення структури статей активу і пасиву на звітну дату);

- **коефіцієнтний аналіз** (вивчення рівня і динаміки відносних показників фінансового стану, які розраховуються як відношення величин балансових статей чи інших абсолютних показників, що можна одержати на основі звітності. Ці коефіцієнти порівнюються з базовими даними);

- **факторний (чинниковий) аналіз** (виявлення причин зміни абсолютних і відносних фінансових показників, а також для розрахунку впливу причин (чинників) на зміну фінансового показника, що аналізують).

4.2. Аналіз балансу, як основна складова фінансового аналізу

Основним джерелом інформації для аналізу фінансового стану є бухгалтерський баланс підприємства.

Баланс — це групування моментної інформації на початок і кінець звітного періоду, тобто в ньому фіксується підсумок господарських операцій на звітну дату.

Для аналізу фінансового стану підприємства важливо вміти читати баланс, тобто знати зміст кожної зі статей, спосіб її оцінки, взаємозв'язок з іншими статтями, а також давати якісну характеристику їх. Уміння читати баланс дає можливість:

- одержати необхідний обсяг інформації про підприємство;
- розрахувати рівень забезпеченості підприємства власними оборотними коштами;
- визначити, через вплив яких чинників змінилася величина оборотних коштів;
- оцінити фінансовий стан підприємства за звітний період.

Аналіз фінансового стану за звітний період починається з його загальної оцінки за даними балансу. Для того щоб проаналізувати всі аспекти фінансового стану підприємства, потрібно здійснити підготовчий етап — привести звітний баланс до такої форми, яка, з одного боку, дає можливість об'єктивного аналізу, а з іншого — є максимально зручною для проведення аналітичних розрахунків.

Аналіз балансу починається з експрес-аналізу, метою якого є поточна, нескладна і нетривала за часом виконання оцінка фінансового стану та динаміки розвитку підприємства. **Експрес-аналіз** балансу передбачає передусім кілька етапів його проведення:

- підготовчий;
- попередній огляд бухгалтерської звітності;
- читання балансу.

На першому етапі маємо переконатися в тому, що баланс готовий до читання. Для цього виконується проста лічильна перевірка балансу за формальними ознаками і по суті. На цьому етапі слід перевірити правильність заповнення граф, наявність усіх необхідних форм і додатків, перевірити валюту балансу і всі проміжні підсумки, а також відповідність складеного балансу всім вимогам П(С)БО.

Експрес-аналіз показників балансу підприємства здійснюється в динаміці за допомогою персональних комп'ютерів. При цьому застосовується проста система аналітичних таблиць, що розміщують-

ся на екрані дисплея, послідовний перегляд яких даватиме повну інформацію про фінансовий стан підприємства. В цих таблицях можуть розкриватися:

- господарські засоби підприємства (величина господарських засобів, основні засоби, нематеріальні активи, оборотні кошти);
- основні засоби підприємства та їх структура (вартість основних засобів, у тому числі активної частини, за первісною та остаточною вартістю, коефіцієнтом зносу та відновлення);
- структура і динаміка оборотних коштів (підсумок розділу II активу балансу);
- динаміка основних результатів господарської діяльності підприємства (обсяг реалізації, прибуток, рентабельність);
- ефективність використання фінансових ресурсів (показники всіх фінансових ресурсів, у тому числі власних і залучених, рентабельність фінансових ресурсів, виражені у відсотках).

Залежно від мети аналізу фінансового стану за допомогою комп'ютера можна дістати цілу низку інших аналітичних таблиць.

На другому етапі потрібно ознайомитися з примітками до звіту, оцінити тенденції зміни основних показників діяльності, якісну модифікацію в майбутньому фінансовому стані підприємства.

Основним у експрес-аналізі є *третій етап* — читання балансу, яке передбачає попереднє загальне ознайомлення з результатами роботи підприємства і його фінансовим станом безпосередньо за бухгалтерським балансом, а також розрахунок коефіцієнтів, що характеризують фінансовий стан підприємства. В процесі читання балансу з'ясовують:

- характер змін його підсумків, окремих розділів і статей;
- правильність розміщення майна підприємства;
- поточну платоспроможність і ліквідність підприємства.

Читання балансу починають зі встановлення зміни валюти балансу за аналізований період. Для цього порівнюють валюту балансу за звітній і попередній періоди. Таке порівняння дає змогу визначити загальну тенденцію зміни балансу. Якщо валюта балансу збільшується — це оцінюється позитивно, зменшується — негативно. Збільшення валюти балансу свідчить, як правило, про зростання виробничих можливостей підприємства. Проте при цьому треба враховувати чинник інфляції. Зменшення валюти балансу означає спад у господарській діяльності підприємства (зниження попиту на продукцію, відсутність сировини, матеріалів тощо). Слід зауважити, що валюта балансу відображає орієнтовну оцінку суми коштів, які перебувають у розпорядженні підприємства. Ця оцінка є обліковою і не відображає реальної суми грошових коштів, які можна одержати за майно, наприклад, у разі ліквідації підприємства. По-

точна «ціна» активів визначається ринковою кон'юнктурою і може відхилитися в будь-який бік від звітної, особливо в період інфляції.

Для загальної оцінки зміни фінансового стану потрібно визначити співвідношення динаміки балансу і динаміки обсягів виробництва, реалізації продукції, а також прибутку підприємства. Більш швидкий темп зростання обсягів виробництва, реалізації продукції і прибутку порівняно з темпом зростання валюти балансу свідчить про поліпшення використання коштів підприємства. Відставання темпу зростання цих показників від темпів зростання суми балансу свідчатиме про погіршення використання коштів підприємств. Для розрахунку темпів зростання названих показників використовують звіти про виробництво продукції, фінансові результати, баланс.

При читанні балансу за даними форми 1 та форми 2 з'являється можливість також розраховувати і порівнювати наведені показники з даними попередніх періодів, аналогічними показниками інших підприємств, а також загальноприйнятими, стандартними значеннями показників прибутку, випущеної та реалізованої продукції із розрахунку на одну гривню, середньорічної (квартальної) вартості майна. В державах з ринковою економікою ці показники використовують для характеристики ділової активності керівництва підприємства. Для зарубіжних підприємств такі показники розробляють фінансові, податкові служби, а також різні підприємницькі союзи і фірми. В СНД такі показники поки що розробляються на замовлення підприємств і відомств.

Отже, розглянута методика аналізу загальної валюти балансу може бути доповнена розрахунком коефіцієнтів: приросту валюти балансу, коефіцієнтів виручки від реалізації продукції, приросту прибутку від реалізації, прибутку від інших видів діяльності підприємства. Ці коефіцієнти також дають змогу оцінити загальний фінансовий стан підприємства.

Коефіцієнт приросту майна (K_6) розраховують за формулою

$$K_6 = \frac{B_1 - B_0}{B_0},$$

де B_1 , B_0 — середня величина майна за звітний і попередній періоди.

Коефіцієнт приросту виручки від реалізації продукції (K_v) розраховується за формулою

$$K_v = \frac{V_1 - V_0}{V_0} 100,$$

де V_1 , V_0 — виручка від реалізації продукції за звітний і попередній періоди.

Аналогічно розраховуються коефіцієнти приросту прибутку від реалізації та інших видів діяльності.

Якщо коефіцієнт приросту виручки від реалізації (прибутку від реалізації та інших видів діяльності) буде вищий за коефіцієнт приросту майна, то це свідчатиме про покращання ситуації з коштами на підприємстві порівняно з попереднім звітним періодом, і навпаки, якщо спостерігатиметься відставання, то це характеризує погіршення використання коштів підприємства.

І, насамкінець, крім зміни валюти балансу в цілому необхідно проаналізувати характер зміни окремих статей балансу, тобто провести горизонтальний та вертикальний аналізи його (табл. 4.1).

Горизонтальний аналіз балансу полягає в порівнянні кожної статті балансу з попереднім звітним періодом, розрахунку змін абсолютних і відносних величин, а також якісній характеристиці виявлених відхилень.

Вертикальний аналіз балансу передбачає розрахунок відносних показників. Його мета — розрахунок питомої ваги окремих статей у загальній сумі валюти балансу і оцінка її змін. За допомогою вертикального аналізу можна здійснювати міжгосподарські порівняння. Крім того, відносні показники пом'якшують негативний вплив інфляційних процесів.

Горизонтальний (динамічний) аналіз цих показників дає змогу встановити абсолютні відхилення і темпи зростання за кожною статтею балансу, а вертикальний (структурний) — зробити висновки про співвідношення власного і позикового капіталу, що свідчить про рівень автономності підприємства при ринкових відносинах, його фінансову стабільність. Горизонтальний та вертикальний аналізи можуть здійснюватися за кілька звітних періодів.

Отже, на основі результатів аналізу балансу можна виділити головні ознаки, наявність яких у балансі дає підстави вважати його «позитивним». Цими ознаками є такі: 1) збільшення валюти балансу на кінець звітного періоду порівняно з його початком; 2) зростання темпів приросту всіх активів порівняно з темпами приросту необоротних активів; 3) перевищення власного капіталу підприємства над позиковим і збільшення темпів його зростання порівняно з темпами зростання залученого капіталу; 4) приблизно однакові темпи приросту дебіторської і кредиторської заборгованості; 5) збільшення частки власних оборотних коштів понад 10 %.

Після розгляду основних напрямів аналізу балансу необхідно ознайомитися також із впливом інфляції на валюту балансу.

Таблиця 4.1

ГОРИЗОНТАЛЬНИЙ І ВЕРТИКАЛЬНИЙ АНАЛІЗИ БАЛАНСУ

Стаття балансу	Рядок балансу	На початок звітного періоду, тис. грн		На кінець звітного періоду, тис. грн	Горизонтальний аналіз (гр. 2 – гр. 1)	Відносне відхилення [гр. 2/гр. 1]x100 – 100	Вертикальний аналіз		
		1	2				на початок звітного періоду, %	на кінець звітного періоду, %	відхилення, %
<i>Актив</i>	<i>Б</i>				3	4	5	6	7
I. Необоротні активи									
Нематеріальні активи:									
залишкова вартість	010	300	310	310	10	3,3	6,4	3,9	-2,5
первісна вартість	011	330	350	350	20	6,1	7,1	4,4	2,6
накопичена амортизація	012	30	40	40	10	33,3	0,6	0,5	0,1
Незавершене будівництво	020	1200	2100	2100	900	75,0	25,7	26,6	1,0
Основні засоби:									
залишкова вартість	030	500	2570	2570	2070	414,0	10,7	32,6	21,9
первісна вартість	031	1000	3200	3200	2200	220,0	21,4	40,6	19,2
знос	032	500	630	630	130	26,0	10,7	8,0	-2,7
Довгострокові біологічні активи:									
справдлива (залишкова) вартість	035	300	310	310	10	3,3	6,4	3,9	-2,5
первісна вартість	036	—	—	—	—	—	—	—	—

Продовження табл. 4.1

Стаття балансу	Рядок балансу	На початок звітного періоду, тис. грн	На кінець звітного періоду, тис. грн	Горизонтальний аналіз (гр. 2 – гр. 1)	Відносне відхилення [гр. 2/гр. 1]x100 – 100	Вертикальний аналіз		
						на початок звітного періоду, %	на кінець звітного періоду, %	відхилення, %
<i>Актив</i>	<i>Б</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
накопичена амортизація	037	—	—	—	—	—	—	—
Довгострокові фінансові інвестиції:								
які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств	040	110	100	-10	-9,1	2,4	1,3	-1,1
інші фінансові інвестиції	045	20	10	-10	-50,0	0,4	0,1	-0,3
Довгострокова дебіторська заборгованість	050	—	—	—	—	—	—	—
Справедлива (залишкова) вартість інвестиційної нерухомості	055	—	—	—	—	—	—	—
Первісна вартість інвестиційної нерухомості	056	—	—	—	—	—	—	—
Знос інвестиційної нерухомості	057	—	—	—	—	—	—	—
Відстрочені податкові активи	060	—	3	3	—	—	—	—
Гудвіл	065	—	—	—	—	—	—	—
Інші необоротні активи	070	—	—	—	—	—	—	—
Усього за розділом I	080	2130	5093	+2963	+139,1	45,6	64,6	19,0

II. Оборотні активи													
Виробничі запаси	100	400	450	50	12,5	8,6	5,7	-2,9					
Поточні біологічні активи	110	—	—	—	—	—	—	—					
Незавершене виробництво	120	10	60	50	500,0	0,2	0,8	0,5					
Готова продукція	130	20	78	58	290,0	0,4	1,0	0,6					
Товари	140	1300	1360	60	4,6	27,8	17,3	-10,6					
Векселі одержані	150	150	170	20	13,3	3,2	2,2	-1,1					
Дебторська заборгованість за товари, роботи, послуги:													
чиста реалізаційна вартість	160	300	320	20	6,7	6,4	4,1	-2,4					
первісна вартість	161	340	360	20	5,9	7,3	4,6	-2,7					
резерв сумнівних боргів	162	40	40	0	0,0	0,9	0,5	-0,3					
Дебторська заборгованість за розрахунками:													
з бюджетом	170	7	—	-7	-100,0	0,1	0,0	-0,1					
за виданими авансами	180	35	12	-23	-65,7	0,7	0,2	-0,6					
з нарахованих доходів	190	—	—	—	—	—	—	—					
із внутрішніх розрахунків	200	—	—	—	—	—	—	—					

Продовження табл. 4.1

Стаття балансу	Рядок балансу	На початок звітного періоду, тис. грн	На кінець звітного періоду, тис. грн	Горизонтальний аналіз (гр. 2 – гр. 1)	Відносне виділення [гр. 2/гр. 1]x100 – 100	Вертикальний аналіз		
						на початок звітного періоду, %	на кінець звітного періоду, %	відхилення, %
	<i>Б</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
<i>Актив</i>								
Інша поточна дебіторська заборгованість	210	20	3	-17	-85,0	0,4	0,0	-0,4
Поточні фінансові інвестиції	220	50	20	-30	-60,0	1,1	0,3	-0,8
Грошові кошти та їх еквіваленти:								
в національній валюті	230	70	201	131	187,1	1,5	2,6	1,1
у т. ч. в касі	231	120	5	-115	-95,8	2,6	0,1	-2,5
в іноземній валюті	240	10	—	-10	-100,0	0,2	0,0	-0,2
Інші оборотні активи	250	2492	2719	227	9,1	53,3	34,5	-18,8
Усього за розділом II	260	50	70	20	40,0	0,9	-0,2	—
III. Витрати майбутніх періодів	270	70	201	131	187,1	1,5	2,6	1,1
IV. Необоротні активи та групи вибуття	275	—	—	—	—	—	—	—
Баланс	280	4672	7882	3210	68,7	100	100	—

Продовження табл. 4.1

Стаття балансу	Рядок балансу	На початок звітного періоду, тис. грн	На кінець звітного періоду, тис. грн	Горизонтальний аналіз (гр. 2 – гр. 1)	Відносне відхилення [гр. 2/гр. 1]x100 – 100	Вертикальний аналіз		
						на початок звітного періоду, %	на кінець звітного періоду, %	відхилення, %
	<i>Б</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
<i>Пасив</i>								
I. Власний капітал								
Статутний капітал	300	3600	3830	230	6,4	77,1	48,6	-28,5
Паєвий капітал	310	—	—	—	—	—	—	—
Додатковий вкладений капітал	320	200	200	0	0,0	4,3	2,5	-1,7
Інший додатковий капітал	330	2629	2629	0,0	0,0	33,4	—	—
Резервний капітал	340	50	70	20	40,0	1,1	0,9	-0,2
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	350	2	10	8	400,0	0,0	0,1	0,1
Неоплачений капітал	360	-30	-10	20	-66,7	-0,6	-0,1	0,5
Виучений капітал	370	-20	-10	10	-50,0	-0,4	-0,1	0,3
Усього за розділом I	380	3802	6719	2917	76,7	81,4	85,2	3,9
II. Забезпечення таких витрат і платежів								
Забезпечення виплат персоналу	400	10	6	-4	-40,0	0,2	0,1	-0,1

Продовження табл. 4.1

Стаття балансу	Рядок балансу	На початок звітного періоду, тис. грн	На кінець звітного періоду, тис. грн	Горизонтальний аналіз (гр. 2 – гр. 1)	Відносне відхилення [гр. 2/гр. 1]x100 – 100	Вертикальний аналіз		
						на початок звітного періоду, %	на кінець звітного періоду, %	відхилення, %
<i>Пасив</i>	<i>Б</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
Інші забезпечення	410	2	-2	-4	-200,0	0,0	0,0	—
Сума страхових резервів	415							
Сума часток перестраховиків у страхових резервах	416	—	—	—	—	—	—	—
Залишок сформованого призового фонду, що підлягає виплаті переможцям лотереї	417	—	—	—	—	—	—	—
Залишок сформованого резерву на виплату джекпоту, не забезпеченого сплатою участі у лотереї	418	—	—	—	—	—	—	—
Цільове фінансування	420	10	-10	-100,0	0,2	0,0	-0,2	—
Усього за розділом II	430	22	6	-16	72,7	0,5	0,1	-0,4
III. Довгострокові зобов'язання								
Довгострокові кредити банків	440	200	250	50	25,0	4,3	3,2	-1,1

Інші довгострокові фінансові зобов'язання	450	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Відстрочені податкові зобов'язання	460	50	50	0,0	0,6	0,6	—	—	—	—
Інші довгострокові зобов'язання	470	20	-20	100,0	0,4	0,4	0,0	0,0	-0,4	—
Усього за розділом III	480	220	300	80	36,4	36,4	4,7	3,8	3,8	-0,9
IV. Поточні зобов'язання										
Короткострокові кредити банків	500	120	190	70	58,3	58,3	2,6	2,4	2,4	0,2
Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями	510	20	20	0	0,0	0,0	0,4	0,3	0,3	-0,2
Векселі видані	520	60	130	70	116,7	116,7	1,3	1,6	1,6	0,4
Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	530	250	225	-25	-10,0	-10,0	5,4	2,9	2,9	-2,5
Поточні зобов'язання за розрахунками:										
з одержаних авансів	540	50	110	60	120,0	120,0	1,1	1,4	1,4	0,3

Закінчення табл. 4.1

Стаття балансу	Рядок балансу	На початок звітного періоду, тис. грн	На кінець звітного періоду, тис. грн	Горизонтальний аналіз (гр. 2 – гр. 1)	Відносне відхилення [гр. 2/гр. 1]x100 – 100	Вертикальний аналіз		
						на початок звітного періоду, %	на кінець звітного періоду, %	відхилення, %
	<i>Б</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
з бюджетом	550	10	20	10	100,0	0,2	0,3	0,0
з позабюджетних платежів	560	3	4	1	33,3	0,1	0,1	0,0
зі страхування	570	7	3	-4	-57,1	0,1	0,0	-0,1
з оплати праці	580	18	10	-8	44,4	0,4	0,1	-0,3
з учасниками	590	30	35	5	16,7	0,6	0,4	-0,2
із внутрішніх розрахунків	600	—	—	—	—	—	—	—
Зобов'язання, пов'язані з оборотними активами та групами вибуття, утримуваними для продажу	605							
Інші поточні зобов'язання	610	10	—	-10	-100,0	0,2	0,0	-0,2
Усього за розділом IV	620	578	747	169	29,2	12,4	9,5	-2,9
V. Доходи майбутніх періодів	630	50	110	60	120,0	1,0	1,4	0,3
Баланс	640	4672	7882	3210	68,7	100	100	X

Відомо, що для порівняння даних балансу на початку і в кінці року номенклатуру статей балансу за попередній звітний рік слід привести в повну відповідність з номенклатурою і групуванням розділів і статей, встановлених для бухгалтерського балансу на кінець року. Крім того, порівнюючи дані на початку і в кінці звітного періоду, необхідно враховувати вплив інфляції.

Основною ознакою інфляції, як відомо, є зростання цін у середньому, тобто збільшення середньої ціни всієї номенклатури товарів, які були обрані базою визначення рівня інфляції. В теорії і на практиці виділяють кілька рівнів інфляції: 1) *низька інфляція* — при зміні цін за рік на 1 %; 2) *повзуча* — зміна цін на 10 %; 3) *галопуюча* — зміна цін на 100 %; 4) *гіперінфляція* — зміна цін на 1000 %; 5) *суперінфляція* — при зміні цін за рік на 10000 % і більше. При цьому індекси інфляції становлять відповідно 1,01; 1,1; 2; 11 та 101. Нормативно вважається інфляція у розмірі 2 — 7 %.

Незначна інфляція є допустимою і навіть корисною, адже сприяє зростанню активності власників грошей, спонукає їх до вкладання грошей у прибуткові заходи, оскільки гроші, що знаходяться без руху, дуже швидко втрачають у ціні. Проте висока інфляція негативно впливає на весь виробничий процес і є основним дестабілізуючим чинником розвитку виробництва і фінансового стану підприємства. Інфляція знецінює всі доходи і надходження підприємства. Будь-яка відстрочка платежів призводить до того, що підприємство одержує лише частину належного йому доходу.

Відомо, що баланс, складений без урахування впливу інфляції, стає джерелом необ'єктивної інформації і користувачі можуть прийняти не адекватні реальним процесам рішення, адже різні елементи балансу змінюються з різною швидкістю. Наприклад, грошові кошти та їх еквіваленти, дебіторська заборгованість, яка є вимогою про виплату фіксованої суми у майбутньому, в зв'язку з інфляцією втрачають свою вартість, що призводить до збитків підприємства на суму зменшення купівельної спроможності грошей. І навпаки, підприємства, які збільшують свою кредиторську заборгованість, тобто не своєчасно здійснюють оплату рахунків постачальників та інших зобов'язань (з оплати праці, розрахунки з бюджетом, страховими органами тощо), матимуть з цього вигоду, бо вони можуть розраховуватися за своїми зобов'язаннями грошима зі зниженою купівельною спроможністю. Тому, об'єктивно оцінити фінансовий стан підприємства можна, лише коригуючи дані балансу та інших форм бухгалтерської звітності з урахуванням інфляції.

Слід зазначити, що зарубіжна облікова практика має досвід усунення негативного впливу інфляції. Існують дві основні моделі обліку впливу зміни цін:

• *модель обліку в постійних цінах* (облік загального рівня цін). Ця модель залишає первісну вартість активів незмінною, але перетворює одиницю виміру в постійні (порівнянні) ціни;

• *модель обліку в поточних цінах*. При використанні цієї моделі первісну вартість перераховують у поточні ціни.

Основною метою бухгалтерської звітності, поданої в постійних цінах, є відображення її в однакових одиницях купівельної спроможності, а не в грошових одиницях, які перекручують порівняння за періодами. Баланси в поточних цінах є більш реальними показниками поточної економічної вартості активів і пасивів, ніж баланси в постійних цінах. Цей метод найефективніший при розрахунку впливу інфляції на негрошові статті, але він не враховує зменшення вартості грошових активів або зменшення економічної значущості пасивів.

Взагалі сильні сторони першого методу є частіше слабкими сторонами другого і навпаки. *Індекс цін* (інфляції) виражається в частках одиниці або у відсотках і розраховується так:

I_p = Загальна вартість продукції (товарів, робіт, послуг) у цінах звітного періоду, грн / Загальна вартість продукції (товарів, робіт, послуг) звітного періоду в цінах базового періоду, грн,
або за формулою

$$I_p = \sum p_1 q_1 / \sum p_0 q_1,$$

де I_p — індекс ціни (інфляції);

p_0 та q_1 — ціни товарів, робіт, послуг відповідно в базовому та звітному періодах;

q_1 — кількість продукції, реалізованої у звітному періоді.

Для розрахунку реальної величини грошового доходу (або вартості не грошових активів), очищеної від інфляційного впливу, необхідно поділити номінальну вартість на індекс інфляції.

Алгоритм використання моделі постійних цін. На індекс інфляції коригуються тільки не грошові етапи балансу (основні кошти, нематеріальні активи, сировина, матеріали та інші цінності, витрати в незавершеному виробництві, готова продукція, МШП, товари).

Для перерахунку балансу в грошові одиниці в порівнянних цінах використовується формула

$$A' = A_i / (I_p / I_{p_0}),$$

де A' — реальна (перерахована) величина статті балансу;

A_i — номінальна величина цієї статті за даними бухгалтерського обліку;

I_{p1} — індекс інфляції на момент аналізу;
 I_{p0} — індекс інфляції в базовому періоді або на початкову дату складання балансу.

Наприклад, обсяг готової продукції за даними бухгалтерського балансу на кінець 2007 р. становив 182 112 грн. Щоб привести цю величину до порівнянних із початком 2000 р. цін, необхідно знати індекс інфляції:

- 1) за 2007 р. — 1,844;
- 2) за 2000 р. — 1,11 та виконати розрахунок:

$$A' - 182\ 112 / (1,844 / 1,11) = 109\ 706 \text{ грн}$$

Обчислену величину можна використовувати для аналізу, порівнюючи з початком 2007 р.

Перерахунок основних засобів, нематеріальних активів, сировини та матеріалів, МШП у порівнянні ціни здійснюється так:

а) всі об'єкти групуються за роками надходження на підприємство;

б) для кожного року вартісна оцінка виду активу перераховується за допомогою індексу цін поточного року та року придбання активів;

в) обчислені (перераховані) результати підсумовуються.

Інфляція також впливає і на суму одержаного прибутку.

Алгоритм використання моделі поточних цін. Цей метод більш точний, але й більш трудомісткий. Трудомісткість його полягає в тому, що коригування статей балансу відбувається за різними видами індексів цін (індекс зростання цін на сировину та матеріали, МШП тощо), які відрізняються від загального індексу цін (I_p). Крім того, треба знати індекси цін і на кінець року, і в середньому за рік.

Залишки за негрошовими рахунками на кінець року слід помножити на відповідне відношення індексу ціни коригованого виду активу на кінець року до індексу ціни того самого активу в середньому за рік.

Розрахунок виконується за формулою

$$A' = A_i (I_{p1} / I_{p_{\text{сеп}}}),$$

де $I_{p_{\text{сеп}}}$ — середній індекс цін за рік.

Аналогічно перераховуємо кожний вид не грошових активів. Потім всі обчислені значення підсумовуємо і отримуємо реальну вартість активів у поточних цінах.

Цей метод потрібно застосовувати у випадках, коли ціни на різні групи товарно-матеріальних цінностей неоднакові.

Вартість основних засобів коригується у такий самий спосіб, і, крім того, коригується сума накопиченого зносу.

Для розрахунку поточної вартості може використовуватися:

- 1) відновлювальна вартість будь-яких видів активів — сума, яку сплачують на ринку за аналогічні цінності за вирахуванням зносу;
- 2) ліквідаційна вартість — потенційна чиста поточна ціна продажу активів за вирахуванням витрат на їх доробку і реалізацію;
- 3) економічна вартість — дисконтована оцінка майбутніх чистих надходжень, одержаних від використання активів.

4.3. Структурний аналіз активів і пасивів підприємств

Метою структурного аналізу є вивчення структури і динаміки засобів підприємства і джерел їх формування для ознайомлення із загальним станом фінансового стану.

Структурний аналіз має попередній характер, тому що у результаті його проведення ще не можна дати кінцеву оцінку якості фінансового стану, для одержання якої необхідним є розрахунок спеціальних показників.

Структурному аналізу передують загальне оцінювання динаміки активів підприємства, яке здійснюють способом зіставлення темпів приросту активів з темпами фінансових результатів (наприклад, виручки або валового прибутку від реалізації товарів, продукції, робіт, послуг). Зіставлення темпів приросту оформляють у вигляді таблиці (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

ЗІСТАВЛЕННЯ ДИНАМІКИ АКТИВІВ І ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ, ТИС. ГРН

Показники	Минулий період	Звітний період	Темпи приросту показника, %
Середня величина активів підприємства за період	7340	8250	12,4
Виручка від реалізації за мінусом ПДВ і акцизів за період	6634	8935	37,4
Валовий прибуток за період	1631	1667	2,2

Якщо темпи приросту виручки і валового прибутку більші за темпи приросту активів, то у звітному періоді використання активів

підприємства було ефективнішим, ніж у попередньому періоді. Якщо темпи приросту прибутку більші темпів приросту активів, а темпів приросту виручки — менші, то підвищення ефективності використання активів відбувалося лише за рахунок зростання цін на продукцію, товари, роботи, послуги. Якщо темпи приросту фінансових результатів (виручки і прибутку) менші за темпи приросту активів, то це свідчить про зниження ефективності діяльності підприємства.

Зміна активів підприємства, розглянута без зіставлення зі зміною фінансових результатів, сама по собі є малоінформативною.

При використанні підприємством фінансових схем роботи, за якими регулярно проводять взаєморозрахунки з постійними контрагентами з дебіторської і кредиторської заборгованості на значні суми (що становлять значну частину загальної величини активів), зниження підсумку балансу за рахунок взаємозаліків може перевищувати його збільшення через інші причини.

Тому короткотермінове (наприклад, у межах кварталу) зменшення величини активів не завжди свідчить про погіршення стану підприємства, особливо якщо цьому сприяє позитивна динаміка фінансових результатів.

4.4. Аналіз структури активів

Активи підприємства — це засоби суб'єкта господарювання, які потрібні для його функціонування у різних формах діяльності з метою одержання прибутку.

Використовуючи дані про стан і зміну обсягу та структури активів підприємства можна зробити основні висновки про фінансовий стан:

1) про приріст (скорочення) величини активів, який свідчить про зміну економічного потенціалу підприємства, його фінансової ваги на ринку;

2) про зміну частки необоротних і оборотних активів. Позитивним для зміцнення фінансового стану треба вважати підвищення частки оборотних активів, що зменшує ризик компенсації авансованого капіталу та підвищує його віддачу внаслідок прискорення оборотності коштів;

3) про зміну частки активів підприємства за критеріями їх ліквідності. Підвищення частки абсолютно- та високоліквідних активів є свідченням підвищення поточної платоспроможності і стійкого фінансовою стану.

Активи підприємства складаються з необоротних та оборотних активів. Тому найточніше загальну структуру активів характеризує *коефіцієнт співвідношення оборотних і необоротних активів*, який обчислюють за формулою:

$$K_{o. i. n.} = \frac{\text{оборотні активи}}{\text{необоротні активи}}$$

Значення даного показника більшою мірою зумовлено галузевими особливостями кругообігу коштів аналізованого підприємства. Під час внутрішнього аналізу структури активів варто з'ясувати причини різкої зміни коефіцієнта (якщо це було) за звітний період. Попередній аналіз структури активів проводять на основі даних табл. 4.3.

Таблиця 4.3

ДИНАМІКА СТРУКТУРИ АКТИВІВ

(тис. грн)

Показники	Абсолютні величини		Питома вага у загальній величині активів, %		Зміна	
	на початок періоду	на кінець періоду	на початок періоду	на кінець періоду	в абсолютних величинах	в питомій вазі
I. Необоротні активи	2534	2217	56,3	50,8	-326	-5,5
II. Оборотні активи	1967	2145	43,7	49,2	+178	+5,5
Разом	4501	4362	100,0	100,0	-139	(—)
$K_{o. i. n.}$	0,78	0,97	x	x	x	x

У табл. 4.3 наведені абсолютні величини за видами активів, їх питома вага в загальній величині активів, зміна абсолютних величин і їх питомої ваги, значення та зміна коефіцієнта співвідношення оборотних і необоротних активів за звітний період. У ході аналізу інформації за цією колонкою визначають вид майна, на збільшення якого найбільшою мірою був спрямований приріст джерел коштів підприємства.

Детальніший аналіз структури активів і її зміни виконаний у табл. 4.4 і 4.5 окремо щодо кожного збільшеного виду активів.

Таблиця 4.4

ДИНАМІКА СТРУКТУРИ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ

(тис. грн)

Показники	Абсолютні величини		Питома вага у загальній величині необоротних активів, %		Зміна	
	на початок періоду	на кінець періоду	на початок періоду	на кінець періоду	в абсолютних величинах	в питомій вазі
Нематеріальні активи	—	—	—	—	—	—
Незавершене будівництво	967	1004	38,2	45,3	37,0	+7,1
Основні засоби	1567	1213	61,8	54,7	-354	-7,1
Довготермінові фінансові інвестиції	—	—	—	—	—	—
Інші необоротні активи	—	—	—	—	—	—
Разом необоротних активів	2534	2217	100,0	100,0	-326	—

У ході аналізу виявляють статті активів, за якими відбувся найбільший вклад у приріст загальної величини збільшеного виду активів.

На основі аналізу даних табл. 4.4 визначають тип стратегії підприємства щодо довготермінових вкладень. Висока питома вага нематеріальних активів у складі необоротних активів і високий рівень приросту нематеріальних активів у зміні загальної величини необоротних активів за звітний період свідчать про інноваційний характер стратегії організації (тобто наявна орієнтація на вкладення в інтелектуальну власність).

Аналогічні високі показники за довготерміновими фінансовими вкладеннями відображають фінансово-інвестиційну стратегію розвитку.

Ситуація, коли найбільша частина необоротних активів представлена виробничими основними засобами і незавершеним будівництвом, характеризує орієнтацію на створення матеріальних умов розширення основної діяльності підприємства. Визначаючи тип стратегії, необхідно зважити на переоцінювання основних засобів.

Таблиця 4.5

ДИНАМІКА СТРУКТУРИ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ

(тис. грн)

Показники	Абсолютні величини		Питома вага у загальній величині необоротних активів, %		Зміна	
	на початок періоду	на кінець періоду	на початок періоду	на кінець періоду	в абсолютних величинах	в питомій вазі
Запаси	765	987	38,9	46,1	+222	+7,2
Векселі одержані	—	—	—	—	—	—
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги	1075	1049	54,7	47,9	-26	-5,8
Дебіторська заборгованість за розрахунками	—	—	—	—	—	—
Інша поточна заборгованість	4	21	0,2	0,9	+17	+0,7
Поточні фінансові інвестиції	—	—	—	—	—	—
Грошові кошти та їх еквіваленти	—	3	—	0,1	+3	+0,1
Інші оборотні активи	123	106	6,2	5,0	-17	-1,2
Разом оборотних активів	1967	2145	100,0	100,0	+178	(—)

За даними табл. 4.5 виконують аналіз структури та динаміки оборотних активів.

Оцінювання позитивної і негативної динаміки запасів, дебіторської заборгованості, фінансових інвестицій, грошових коштів потрібно проводити на основі зіставлення з динамікою фінансових результатів.

При різній ефективності використання оборотних коштів зростання запасів в одному випадку може бути оцінене як свідчення про розширення обсягів діяльності, а в іншому — як свідчення про зниження ділової активності і відповідного збільшення періоду обігу коштів.

Для подальшої деталізації загальної картини зміни структури активів за кожним збільшеним елементом необоротних і оборотних активів можна побудувати таблиці, аналогічні до табл. 4.4 і 4.5.

Наприклад, для дослідження структури і динаміки стану запасів використовують табл. 4.6.

Таблиця 4.6

ЗМІНА СТРУКТУРИ ЗАПАСІВ

(тис. грн)

Показники	Абсолютні величини		Питома вага у загальній величині запасів, %		Зміна	
	на початок періоду	на кінець періоду	на початок періоду	на кінець періоду	в абсолютних величинах	в питомій вазі
Виробничі запаси	455	629	59,5	63,7	+174	4,2
Поточні біологічні активи	—	—	—	—	—	—
Незавершене виробництво	30	40	3,9	4,1	+10	0,2
Готова продукція	168	182	22,0	18,4	+14	-3,6
Товари	112	136	14,6	13,8	+24	-0,8
Разом запасів	765	987	100,0	100,0	+222	—

Аналогічні таблиці служать для аналізу нематеріальних активів, основних запасів, незавершеного будівництва, фінансових інвестицій, дебіторської заборгованості, грошових коштів.

Детальніший аналіз нематеріальних і основних засобів наведено у ф. 5 «Примітка до річної звітності», де подана детальна структура даних активів на початок і кінець року, їх надходження та вибуття за звітний період.

Важливу характеристику структури коштів підприємства дає **коефіцієнт майна виробничого призначення**, що дорівнює співвідношенню суми вартостей основних засобів та незавершеного будівництва, а також виробничих запасів і незавершеного виробництва до загальної вартості всіх активів підприємства. Об'єктивним для промислових підприємств вважають таке обмеження показника:

$$K_M \geq 0,5$$

У випадку зниження показника нижче критичної межі доцільним є поповнення власного капіталу (наприклад, збільшення за допомогою зростання статутного капіталу) або залучення довготермінових позичених коштів для майна виробничого призначення.

4.4. Аналіз структури пасивів

Пасиви підприємства (тобто джерела фінансування його активів) складаються з власного капіталу і резервів, довготермінових зобов'язань, поточних зобов'язань та кредиторської заборгованості.

Узагальнені джерела засобів можна поділити на власні і запозичені (привірюючи до останніх кредиторську заборгованість).

Структуру пасивів характеризують коефіцієнт автономії, що дорівнює частці власних засобів у загальній величині джерел засобів підприємства:

$$K_A = \frac{\text{реальний власний капітал}}{\text{загальна величина джерел засобів підприємства}}$$

І коефіцієнт співвідношення позичених і власних засобів, обчислених за формулою:

$$K_{n/e} = \frac{\text{скориговані довготермінові зобов'язання} + \text{скориговані поточні зобов'язання}}{\text{реальний власний капітал}}$$

При розрахунку згаданих коефіцієнтів необхідно брати реальний власний капітал. Для одержання реального власного капіталу підприємства потрібно розділ I пасиву балансу «Власний капітал» збільшити на суму, відображену в розділі V пасиву балансу «Доходи майбутніх періодів,» і зменшити на суму, відображену в розділі I пасиву в рядку 370 «Вилучений капітал», де наведені дані про зменшення власного капіталу підприємства внаслідок виходу учасника, викупу чи анулювання викуплених акцій акціонерним товариством, зменшення номінальної вартості акцій або через інші причини, а також відняти суму, наведену в рядку 360 пасиву.

При розрахунку коефіцієнта співвідношення запозичених і власних засобів скориговані запозичені засоби одержують шляхом збі-

льшення суми підсумку розділу III «Довготермінові зобов'язання» і підсумку розділу IV «Поточні зобов'язання» на величину статті «Цільове фінансування» у рядку 420 розділу II пасиву балансу та зменшення на суму в розділі V «Доходи майбутніх періодів» у рядку 630.

Попередній аналіз структури пасивів проводять аналогічно до аналізу структури активів. Для такої аналітичної роботи використано подану нижче табл. 4.7.

Таблиця 4.7

ДИНАМІКА СТРУКТУРИ ПАСИВІВ

(тис. грн)

Показники	Абсолютні величини		Питома вага у загальній величині пасивів, %		Зміна	
	на початок періоду	на кінець періоду	на початок періоду	на кінець періоду	в абсолютних величинах	в питомій вазі
Реальний власний капітал	5067	5090	64,1	59,2	+ 23	-4,9
Позичені засоби	2838	3505	35,9	40,8	+ 667	+ 4,9
Разом джерел засобів	7905	8595	100,0	100,0	+ 690	-
Коефіцієнт автономії	0,64	0,59	x	x	-0,05	x
Коефіцієнт співвідношення позичених і власних засобів	0,56	0,69	x	x	+ 0,13	x

Детальний аналіз структури пасивів і її зміни проводять за допомогою наведених нижче табл. 4.8 і 4.9 окремо по кожному збільшеному виду пасивів.

Таблиця 4.8

ЗМІНА СТРУКТУРИ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ

(тис. грн)

Показники	Абсолютні величини		Питома вага у загальній величині власного капіталу, %		Зміна	
	на початок періоду	на кінець періоду	на початок періоду	на кінець періоду	в абсолютних величинах	в питомій вазі
Статутний капітал	63	63	1,2	1,2	—	—
Пайовий капітал	—	—	—	—	—	—
Додатковий вкладений капітал	—	—	—	—	—	—
Інший додатковий капітал	5492	5518	108,4	108,4	+ 26	—
Резервний капітал	41	41	—	—	—	—
Нерозподілений прибуток	—	—	—	—	—	—
Доходи майбутніх періодів	—	—	—	—	—	—
Негативні коригування Непокритий збиток (-)	-529	-532	-10,4	-10,4	-3	—
Неоплачений капітал	—	—	—	—	—	—
Вилучений капітал	—	—	—	—	—	—
Разом реальний капітал	5067	5090	100,0	100,0	23	—

У результаті аналізу визначають статті пасиву, у яких відбулося найбільше зростання загальної величини джерел засобів.

На основі аналізу, виконаного в табл. 9, визначають стратегію організації щодо нагромадження власного капіталу. За цією таблицею обчислюють **коефіцієнт нагромадження власного капіталу**:

$$K_{\text{к.з./п.к}} = \frac{\text{резервний капітал} + \text{нерозподілений прибуток} - \text{непокритий збиток}}{\text{реальний власний капітал}}$$

Він показує питому вагу джерел власних засобів, спрямованих на розвиток основної діяльності. Позитивна динаміка коефіцієнта свідчить про поступове нагромадження власного капіталу, а від’ємна динаміка (при незмінному статутному капіталі) — про втрату власного капіталу в результаті збиткової діяльності.

За даними табл. 4.9 проводять аналіз структури і динаміки запозичених коштів.

Таблиця 4.9

ЗМІНА СТРУКТУРИ ЗАПОЗИЧЕНИХ КОШТІВ (СКОРИГОВАНИХ)

(тис. грн)

Показники	Абсолютні величини		Питома вага у загальній величині позичених коштів, %		Зміна	
	на початок періоду	на кінець періоду	на початок періоду	на кінець періоду	в абсолютних величинах	в питомій вазі
Довготермінові кредити банків	—	—	—	—	—	—
Інші довготермінові фінансові зобов’язання	—	—	—	—	—	—
Відтерміновані податкові зобов’язання	—	—	—	—	—	—
Інші довготермінові зобов’язання	—	—	—	—	—	—
Короткотермінові кредити банків	54	37	1,9	1,1	-17	-0,8
Поточна заборгованість за довготерміновими зобов’язаннями	—	—	—	—	—	—
Вескелі видані	1	0	0,04	0	-1	-0,04
Кредиторська заборгованість за товари, роботи і послуги	1155	1080	40,7	30,8	-75	-9,9
Поточні зобов’язання за розрахунками	1621	2354	57,1	67,2	+733	+10,1
Інші поточні зобов’язання	7	34	0,25	0,97	+27	+0,72
Разом позичених засобів (скоригованих)	2838	3505	100,0	100,0	+667	—

У ході аналізу визначають співвідношення довготермінових і короткотермінових запозичених коштів, банківських кредитів та кредиторської заборгованості.

Враховуючи те, що довготермінові кредити і позики зміцнюють фінансову стійкість підприємства, корисно разом із коефіцієнтом співвідношення запозичених і власних коштів розглянути **коефіцієнт співвідношення короткотермінових зобов'язань і перманентного капіталу**, який обчислюють за формулою:

$$K_{\text{к.з./п.к.}} = \frac{\text{скориговані короткотермінові зобов'язання}}{\text{реальний власний капітал} + \text{скориговані довготермінові зобов'язання}}$$

Співвідношення запозичених і власних коштів може перевищувати одиницю при умові, що співвідношення короткотермінових зобов'язань та перманентного капіталу не перевищує одиницю.

4.5. Особливості оперативного економічного аналізу фінансового стану підприємств

Для оцінки очікуваних фінансових результатів, змін руху фінансових ресурсів і попередження негативних наслідків зміни фінансового стану підприємств доцільно організувати його оперативний економічний аналіз. Враховуючи специфіку сфери діяльності, треба виділити три **напрями оперативного аналізу** фінансового стану і фінансових результатів діяльності підприємств:

- оперативний аналіз прибутку операційної та фінансової діяльності;
- оперативний аналіз оборотних активів;
- оперативний аналіз платоспроможності підприємства.

Основну частину фінансового оперативного аналізу господарської діяльності становить аналіз прибутку від реалізації продукції згідно з укладеними договорами поставки. Враховуючи календарний графік поставки продукції та її розрахункову рентабельність, можна визначити зміну фактичного прибутку щодо очікуваного, враховуючи виконання договору поставки. Вихідною аналітичною інформацією може бути зведена оперативна відомість.

У випадках, коли підприємство веде оперативний аналіз відвантаження і реалізації продукції, немає потреби складати повну оперативну відомість, можна обмежитись лише оцінками відхилень за обсягом відвантаження і фактичної реалізації продукції з урахуванням фінансового значення рентабельності.

На підставі даних про відхилення прибутку від реалізації продукції можна бачити, як зміни обсягу відвантаження та фактичної реалізації продукції вплинули на фінансовий результат діяльності підприємства.

Іноді для оперативного обліку та аналізу результатів фінансової діяльності ведуть спеціальну картотеку, в якій на кожен статтю прибутків або збитків відкривають спеціальну картку. З цих карток і формується оперативна аналітична відомість.

Фінансовий стан підприємства залежить також від стійкого контролю наявності і раціонального використання оборотних активів, насамперед вкладених у виробничі запаси, незавершене виробництво, готову продукцію та розрахунки. Для цього треба налагодити оперативний облік та аналіз руху оборотних активів, їх відхилення від розрахункового нормативу.

Провідне місце займає оперативний аналіз стану виробничих запасів, який виконується для всіх видів сировини, основних і допоміжних матеріалів, палива, закуплених напівфабрикатів, комплектуючих виробів. Такий аналіз передбачає оцінку відхилень виробничих запасів щодо визначеного нормативу за день, п'ятиденку, місяць, за даними складського обліку можна побудувати аналітичну відомість.

За даними аналітичної відомості можна оцінити зміну обсягу запасу, його наближення до критичної межі та зростання понаднормативних залишків, а також контролювати ритмічність ресурсозабезпечення. При ефективному використанні комп'ютерних технологій такий аналіз можна проводити для виробничих підрозділів підприємств.

Наступний етап оперативного економічного аналізу стану використання оборотних активів — аналіз незавершеного виробництва. Його проводять на базі визначених нормативів для всього підприємства і для його виробничих підрозділів. Визначаючи відхилення фактичної вартості незавершеного виробництва від виявленого нормативу, оцінюють вплив окремих факторів.

Особлива роль належить оперативному аналізу оборотних засобів, вкладених у готову продукцію. Як і для інших видів оборотних активів, для готової продукції визначають норматив. Тому головне завдання аналізу полягає в оперативному контролі за відповідністю фактичних залишків нормативу, виявленні відхилень і причин їх

виникнення. Для цього можна використовувати товарний баланс, який складають щоденно.

Інформаційною базою проведення оперативного аналізу залишків готової продукції є розроблений, враховуючи умови договорів поставок, календарний графік відвантаження продукції. На підставі щоденного обліку фактичного відвантаження продукції і складеного календарного графіка розробляють оперативну аналітичну відомість про відхилення у відвантаженні продукції, зміну її залишків, відношення до визначеного нормативу.

При оперативному аналізі стану оборотних активів велику увагу треба приділити засобам, які вкладені в розрахунки, особливо в дебіторську заборгованість. Аналогічно пріоритетним для будь-якого підприємства є контроль погашення короткострокових зобов'язань (короткострокових кредитів і поточної кредиторської заборгованості).

Аналіз фінансового стану підприємства завершується оцінкою його платоспроможності (Розділ 5). Визначення платоспроможності за минулий період не дає змоги керівникові вплинути на неї. Тому дуже актуальним є оперативний аналіз платоспроможності, мета якого полягає у передбаченні можливих негативних відхилень у рівні платіжної спроможності та їх запобіганні. На підприємствах він може здійснюватися шляхом складання оперативних платіжних календарів на місяць або на тиждень. Такі календарі дають змогу оперативно регулювати платежі, уточнювати фінансові завдання згідно з досягнутими виробничо-фінансовими результатами, своєчасно запобігти утворенню розриву між витратами та ресурсами. Якщо при визначенні фінансового нормативу чи при його дотриманні буде виявлено, що надходження грошових засобів не покривають витрат, то шукають додаткові джерела. Ними можуть бути: мобілізація внутрішніх ресурсів, кредити банку, фінансова допомога. Водночас проводиться пошук скорочення видатків. Складають оперативну аналітичну відомість, у якій відображають строкові та прострочені платежі підприємства, стан розрахунків з банками за позичками в межах нормативу і фактично. Контролюючи відхилення у надходженні і видатках грошових засобів за окремими статтями, з'ясовують причини і вживають заходи щодо поліпшення платоспроможності.

Результатом виконання оперативного платіжного календаря може бути або приріст коштів на розрахунковому рахунку (надходження перевищують витрати), або приріст простроченої заборгованості підприємства. Маючи такі дані, вживають оперативні заходи щодо стабілізації фінансового стану.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. *Яке значення має фінансовий аналіз для зміцнення господарської діяльності підприємства в ринкових умовах?*
2. *Які завдання, джерела та методи економічного аналізу фінансових показників?*
3. *Які форми звітності передбачено національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку для економічного аналізу фінансового стану підприємства?*
4. *Як провести горизонтальний і вертикальний аналіз балансу? Основні цілі його проведення.*
5. *У яких випадках баланс можна назвати позитивним?*
6. *У чому суть застосування моделі обліку в постійних цінах у аналітичних дослідженнях?*
7. *Розкрийте особливості методу алгоритму використання моделі поточних цін.*
8. *У чому полягає суть структурного аналізу активів і пасивів підприємств?*
9. *Аналіз структури активів: мета, призначення, завдання.*
10. *Дайте загальну характеристику коефіцієнта співвідношення оборотних і необоротних активів.*
11. *У чому сутність застосування коефіцієнт майна виробничого призначення при аналізі структури активів?*
12. *Аналіз структури пасивів: мета, призначення, завдання.*
13. *У чому полягає характеристика структури пасивів за рахунок розрахунку коефіцієнтів автономії та співвідношення позичених і власних засобів?*
14. *Про що свідчить позитивна динаміка коефіцієнта нагромадження власного капіталу?*
15. *У чому полягає сутність розрахунку коефіцієнта співвідношення короткотермінових зобов'язань і перманентного капіталу?*
16. *Дайте характеристику основним напрямам оперативного аналізу фінансового стану підприємства.*

5.1. Оцінка фінансової стійкості підприємства

Підприємство, яке є прибутковим і фінансово стійким, має перспективи стабільного економічного зростання. Підприємство, яке є прибутковим, але не є фінансово стійким, найбільш ймовірно в майбутньому матиме фінансові проблеми, зумовлені нестачею коштів для здійснення поточних витрат, затримками в розрахунках із постачальниками-кредиторами та акціонерами, труднощами при погашенні банківських позик та емітованих підприємством боргових зобов'язань. Таким чином, головна умова ефективного функціонування підприємства в умовах ринкового середовища стійкість його економіки.

Фінансова стійкість підприємства — це здатність суб'єкта господарювання функціонувати і розвиватися, зберігати рівновагу своїх активів і пасивів у мінливому внутрішньому і зовнішньому середовищі, що гарантує його платоспроможність та інвестиційну привабливість у довгостроковій перспективі в межах допустимого ризику.

На фінансову стійкість впливає велика кількість факторів. Їх прийнято поділяти на внутрішні та зовнішні.

Основними внутрішніми факторами є:

- склад і структура продукції, що випускається;
- рівень витрат виробництва;
- склад і структура активів, та вірний вибір стратегії управління ними;

- величина позикових коштів у майні підприємства, тощо.

Основними зовнішніми факторами є:

- економічні умови господарювання;
- пануюча в суспільстві техніка та технологія;
- платоспроможний попит, тобто рівень доходів споживачів;
- податкова політика держави;
- кредитна політика, тощо.

Забезпечення фінансової стійкості є одним із найважливіших напрямів в управлінні фінансами підприємства, нехтування яким призводить до значних фінансових втрат. Фінансова стійкість характеризується такою структурою фінансових ресурсів та їх розміщенням в активах підприємства, таким рівнем чистих грошових надходжень, які забезпечують стабільне функціонування підприємства в умовах стабільного ринку.

Для кожного суб'єкта господарювання існує: внутрішня, фінансова та загальна стійкість.

Внутрішня стійкість досягається при такому стані економіки підприємства, який забезпечує досить високий фінансовий результат його діяльності. **Фінансова стійкість** досягається при стабільному перевищенні доходів над витратами, вільному маневруванні грошовими коштами та стійкому економічному зростанні. **Загальна стійкість** характеризується позитивним сальдо чистого грошового потоку (перевищенням позитивного грошового потоку над негативним).

Оцінка фінансової стійкості підприємства має на меті об'єктивний аналіз величини та структури активів і пасивів підприємства та визначення на цій основі міри його фінансової стабільності й незалежності, а також відповідності фінансово-господарської діяльності підприємства цілям його статутної діяльності.

Основним вихідним показником стійкості фінансового стану підприємства є різниця реального власного і статутного капіталів.

Позитивні складові можна умовно назвати приростом власного капіталу, а негативні складові — вилученням власного капіталу. Якщо зростання власного капіталу перевищує його вилучення (або дорівнює йому), то різниця реального власного капіталу та статутного капіталу є позитивною (або принаймні не є негативною) і, відповідно, виконується мінімальна умова фінансової стійкості підприємства.

Якщо приріст власного капіталу є меншим від його вилучення, то різниця реального власного і статутного капіталів є негативною, що свідчить про нестійкий фінансовий стан підприємства.

Аналіз різниці реального власного і статутного капіталів проводять у формі табл. 5.1.

У ході аналізу встановлюють достатність величин реального власного капіталу.

У випадку визначення нестачі реального власного капіталу зусилля потрібно спрямувати на збільшення прибутку, зростання рентабельності, погашення заборгованості учасників (засновників) за внесками у статутний капітал, розподіл чистого прибутку переважно на поповнення резервного капіталу.

Таблиця 5.1

**ДИНАМІКА РІЗНИЦІ РЕАЛЬНОГО ВЛАСНОГО
І СТАТУТНОГО КАПІТАЛІВ**

(тис. грн)

Показники	На початок періоду	На кінець періоду	Зміни
1. Пайовий капітал (рядок 310 розділ I)	—	—	—
2. Додатковий вкладений капітал (рядок 320 розділ I)	—	—	—
3. Інший додатковий капітал (рядок 330 розділ I)	5492	5518	+26
4. Резервний капітал (рядок 340 розділ I)	41	41	—
5. Нерозподілений прибуток (рядок 350 розділ I)	—	—	—
6 Доходи майбутніх періодів (рядок 630 розділ V)	—	—	—
7. Разом приріст власного капіталу після створення підприємства (п. 1 + п. 2 + п. 3 + п. 4 + п. 5 + п. 6)	5533	5559	+26
8. Непокритий збиток (рядок 350 розділ I)	-529	-532	-3
9. Неоплачений капітал (рядок 360 розділ I)	—	—	—
10. Вилучений капітал (рядок 370 розділ I)	—	—	—
11. Разом, вилученого власного капіталу (п. 8 + п. 9 + п. 10)	29	-532	-3
12. Різниця реального власного і статутного капіталів (п. 7 – п. 11)	5004	5027	+23

**5.2. Аналіз платоспроможності
та ліквідності підприємства**

Об'єктивними умовами забезпечення стабільної діяльності та фінансової стійкості підприємств є їх ліквідність і платоспроможність, які визначають реальні фінансові можливості підприємств, здатність фінансувати свою діяльність, своєчасно та в повному об-

сязі виконувати зобов'язання. Як свідчить практика, саме від ліквідності та платоспроможності залежить саме існування підприємств, адже підприємства припиняють свою діяльність здебільшого внаслідок нестачі грошових коштів, а не через недостатню рентабельність.

Ліквідність і платоспроможність підприємств є об'єктивними складними та багатогранними економічними явищами. Вони підвласні дії багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів, мають високу чутливість до різноманітних впливів і змін, що породжує високий рівень їх залежності від внутрішнього та зовнішнього середовища (будь-які негативні зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі підприємств, в першу чергу, призводять до змін у їх ліквідності і платоспроможності, які неминуче відображаються на інших аспектах діяльності), непередбачуваності та випадковості. Все це надзвичайно ускладнює процес управління ними та пред'являє надзвичайно високі вимоги до його інформаційно-аналітичного забезпечення.

Ліквідність підприємства за змістом є комплексним поняттям і включає:

- *ліквідність активів* — можливість перетворення активів підприємства в гроші за будь-яких умов без втрати ринкової вартості для забезпечення спроможності фінансувати свою діяльність і погашати свої зобов'язання в строк та в повному обсязі;

- *ліквідність балансу* — можливість активів за будь-яких умов, при їх перетворенні в гроші за певний строк, погашати відповідні за термінами зобов'язання в строк і в повному обсязі, а також фінансувати свою діяльність і погашати непередбачувані борги;

- *ліквідність підприємства* — здатність підприємства за будь-яких умов перетворювати свої активи в гроші без втрати своєї ринкової вартості, а також залучати кошти із зовнішніх джерел для виконання всіх своїх зобов'язань в строк і в повноту обсязі, фінансувати свою діяльність і погашати непередбачені борги; постійно підтримувати баланс між обсягами відповідних груп активів, виділених за строками перетворення в гроші, та зобов'язань, виділених за термінами їх погашення, а також рівновагу між обсягами і строками перетворення активів в гроші, а також обсягами і строками погашення зобов'язань.

Платоспроможність підприємства — це здатність підприємства в повному обсязі та в строк погашати всі свої зобов'язання, фінансувати свою діяльність та покривати непередбачувані борги за рахунок внутрішніх і зовнішніх коштів, забезпечувати оптимальну структуру зобов'язань та належну їх якість, відповідно до структури активів та їх якості, виділених за здатністю перетворення в гро-

ші, а також брати на себе юридичну відповідальність за свої зобов'язання та їх порушення.

Метою аналізу ліквідності і платоспроможності підприємств є інформаційно-аналітичне забезпечення розробки та прийняття оптимальних управлінських рішень щодо забезпечення оптимальної ліквідності та платоспроможності підприємств.

Основними функціями аналізу ліквідності і платоспроможності підприємств є:

- визначення відповідності цільовим параметрам і потенційним можливостям, виявлення тенденцій, локальних і закономірних змін та їх інтенсивності, впливу факторів на ці зміни;
- визначення різного роду відхилень від норм, диспропорцій, структурних деформацій, можливостей виникнення несприятливих і ризикових ситуацій, їх інтенсивності та динаміки, а також факторів, що на них впливають;
- виявлення потенційних можливостей зміни та розвитку ліквідності та платоспроможності підприємств, притаманних їм явищ і процесів, попередження та нейтралізація відхилень від норм, диспропорцій, структурних деформацій, несприятливих і ризикових ситуацій, виявлення кола регульованих факторів, шляхів і засобів їх реалізації; контроль за виконанням прийнятих управлінських рішень, ефективністю використання ресурсів та дотриманням соціальних норм і стандартів.

Відповідно до визначеної сутності ліквідності та платоспроможності підприємств та враховуючи можливості вимірювання ознак за даними балансу виділяються наступні їх **об'єкти**:

- **ліквідність активів**: структура та якість активів за рівнем ліквідності;
- **ліквідність балансу**: обсяги та ступінь покриття активами відповідних груп зобов'язань;
- **ліквідність підприємства**: наявність та рівень робочого капіталу; оборотність активів; рух грошових коштів;
- **платоспроможність підприємства**: структура та якість зобов'язань; платіжний календар, оборотність зобов'язань та її відповідність оборотності активів.

Відповідно до об'єктів виділяються основні задачі аналізу.

Аналіз ліквідності та платоспроможності підприємства починають із **групування активів за ступенем ліквідності та пасивів за терміновістю погашення**.

До **першої групи** (A_1) входять абсолютно ліквідні активи, такі як готівка і короткострокові фінансові вкладення.

До **другої групи** (A_2) належать швидкореалізовані активи: отримані векселі і всі види поточної дебіторської заборгованості. Лікві-

дність цієї групи оборотних активів залежить від вчасності відвантаження продукції, оформлення банківських документів, швидкості платіжного документообігу в банках, від попиту на продукцію, її конкурентоспроможності, платоспроможності покупців, форм розрахунків та ін.

До *третьої групи* (A_3) відносять активи, що повільно реалізуються, до яких належать запаси сировини, матеріалів, готової продукції, незавершеного виробництва товарів, для трансформування яких у готівку потрібен значно більший термін.

Четверта група (A_4) — це важкореалізовані активи, до яких входять основні засоби, нематеріальні активи, довгострокові фінансові вкладення, незавершене будівництво, довгострокова дебіторська заборгованість, платежі за якою очікуються більш ніж через 12 місяців, відстрочені податкові активи, видатки майбутніх періодів, інші необоротні активи.

Відповідно на чотири групи діляться і зобов'язання підприємства:

Π_1 — найбільш термінові зобов'язання, які слід погасити протягом поточного місяця (кредиторська заборгованість і кредити банку, терміни повернення яких настали);

Π_2 — середньострокові зобов'язання з терміном погашення до одного року (короткострокові кредити банку);

Π_3 — довгострокові зобов'язання (довгострокові кредити банку і позики);

Π_4 — власний капітал, що постійно перебуває в розпорядженні підприємства (розділ I, II і V пасиву балансу).

Баланс вважається абсолютно ліквідним, якщо:

$$A_1 > \Pi_2; A_2 > \Pi_2; A_3 > \Pi_3; A_4 < \Pi_4.$$

У табл. 5.2 проведено групування активів за ступенем ліквідності.

Таблиця 5.2

ГРУПУВАННЯ АКТИВІВ ЗА СТУПЕНЕМ ЛІКВІДНОСТІ

(тис. грн)

Вид активу	На початок періоду	На кінець періоду
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Грошові засоби	3440	4045
Короткострокові фінансові вкладення	1600	1460

Закінчення табл. 5.2

Вид активу	На початок періоду	На кінець періоду
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Разом у групі 1	5040	5505
Векселі отримані	1500	2200
Дебіторська заборгованість за товари	3500	6700
Розрахунки з бюджетом	1300	1650
Розрахунки за виданими авансами	600	750
Інша поточна дебіторська заборгованість	1015	700
Разом у групі 2	7915	12000
Готова продукція	2125	3545
Сировина і матеріали	10 000	13 500
Незавершене виробництво	2420	2750
Товари	—	—
Разом у групі 3	14 545	19 795
Необоротні активи	17 700	18 800
Видатки майбутніх періодів	500	700
Разом у групі 4	18 200	19 500
Усього	45 700	56 800

Вивчення співвідношень цих груп активів і пасивів за кілька періодів дозволить установити тенденції зміни в структурі балансу і його ліквідності (табл. 5.3).

Таблиця 5.3

АНАЛІЗ ЛІКВІДНОСТІ БАЛАНСУ

Групи активів	Сума, тис. грн		Групи пасивів	Сума, тис. грн		Платіжний надлишок або нестача	
	на початок періоду	на кінець періоду		на початок періоду	на кінець періоду	на початок періоду	на кінець періоду
A ₁	5040	5505	П ₁	6850	10 800	-1810	-5295
A ₂	7915	12 000	П ₂	7950	10 700	-35	+1300
A ₃	14 545	19 795	П ₃	5000	4500	+9545	+15 295
A ₄	18 200	19 500	П ₄	25 900	30 800	-7700	-11300

При цьому слід враховувати ризик недостатньої ліквідності, коли бракує високоліквідних засобів для погашення зобов'язань і ризик зайвої ліквідності, коли через надлишок високоліквідних активів, що, як правило, є низькодохідними, відбувається втрата прибутку для підприємства.

Поряд з абсолютними показниками для оцінювання ліквідності підприємства розраховують такі відносні показники: коефіцієнт поточної ліквідності, коефіцієнт швидкої ліквідності і коефіцієнт абсолютної ліквідності (табл. 5.4).

Таблиця 5.4

ПОКАЗНИКИ ЛІКВІДНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Показник	На початок періоду	На кінець періоду	Зміна
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,34	0,25	-0,09
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,87	0,81	-0,06
Коефіцієнт поточної ліквідності	1,86	1,73	-0,13

Ці показники являють інтерес не лише для керівництва підприємства, а й для зовнішніх суб'єктів аналізу: коефіцієнт абсолютної ліквідності являє інтерес для постачальників сировини і матеріалів, коефіцієнт швидкої ліквідності — для банків, коефіцієнт поточної ліквідності — для інвесторів.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності (норма грошових резервів) визначається відношенням коштів і короткострокових фінансових вкладень до всієї суми короткострокових боргів підприємства. На даному підприємстві його величина на початок року — 0,3 (5040 : 14 800), на кінець — 0,25 (5505 : 21 500). Його рівень показує, яку частину короткострокових зобов'язань може бути погашено за рахунок наявної готівки. Чим більша його величина, тим вища гарантія погашення боргів. Проте при невеликому його значенні підприємство може бути завжди платоспроможним, якщо зуміє збалансувати і синхронізувати приплив і відплив коштів за обсягом і термінами. Тому ніяких загальних нормативів і рекомендацій щодо рівня цього показника не існує. Доповнює загальну картину платоспроможності підприємства наявність чи відсутність у нього прострочених зобов'язань, їхня частота і тривалість.

Коефіцієнт швидкої (термінової) ліквідності — відношення коштів, короткострокових фінансових вкладень і короткострокової дебіторської заборгованості, платежі за якою очікуються протягом 12 місяців після звітної дати, до суми короткострокових фінансо-

вих зобов'язань. У нашому прикладі на початок року величина цього коефіцієнта становить 0,87 (12 955 : 14 800), а на кінець — 0,81 (17 505 : 21 500). Зазвичай задовольняє співвідношення 0,7—1. Проте воно може виявитися недостатнім, якщо велику частку ліквідних засобів становить дебіторська заборгованість, частину якої важко вчасно стягнути. У таких випадках потрібне більше співвідношення. Якщо у складі оборотних активів значну частку займають кошти і їхні еквіваленти (цінні папери), то це співвідношення може бути меншим.

Коефіцієнт поточної ліквідності (загальний коефіцієнт покриття боргів) — відношення всієї суми оборотних активів включно із запасами до загальної суми короткострокових зобов'язань. Він показує ступінь покриття короткострокових зобов'язань оборотними активами.

$$K_{\text{пл}} = \frac{\text{оборотні активи}}{\text{короткострокові зобов'язання}}$$

Перевищення оборотних активів над короткостроковими фінансовими зобов'язаннями забезпечує резервний запас для компенсації збитків, які може понести підприємство при розміщенні та ліквідації всіх оборотних активів, крім готівки. Чим більша величина цього запасу, тим більша впевненість кредиторів, що борги буде погашено. Зазвичай задовольняє коефіцієнт >2. У нашому прикладі величина його на початок року становить: 1,86 (27 500 : 14 800), на кінець — 1,73 (37 300 : 21 500), тобто намітилася тенденція до зниження його рівня.

Після аналізу ліквідності балансу виконується **аналіз платоспроможності підприємства**.

Для оперативного внутрішнього аналізу поточної платоспроможності, щоденного контролю за надходженням засобів від продажу продукції, погашення дебіторської заборгованості й інших надходжень коштів, а також для контролю за виконанням платіжних зобов'язань перед постачальниками, банками й іншими кредиторами складається платіжний календар, у якому, з одного боку, підраховуються наявні й очікувані платіжні засоби, а з іншого боку — платіжні зобов'язання на цей же період (1, 5, 10, 15 днів, 1 міс).

Оперативний платіжний календар складається на основі даних про відвантаження і реалізацію продукції, про закупівлю засобів виробництва, документів про розрахунки з оплати праці, на видачу авансів працівникам, виписок з рахунків банків та ін. (табл. 5.5).

Таблиця 5.5

ОПЕРАТИВНИЙ ПЛАТІЖНИЙ КАЛЕНДАР СТАНОМ НА 10.01

Платіжні засоби	Сума, тис. грн	Платіжні зобов'язання	Сума, тис. грн
Залишок коштів: у касі на рахунках у банку	— 2500	Виплата заробітної плати Відрахування у фонд со- ціального захисту	1050 320
Цінні папери з терміном погашення до 10.01	50	Платежі в бюджет і поза- бюджетні фонди	1130
Надходження коштів до 10.01: від реалізації продукції	5250	Оплата рахунків поста- чальників і підрядників	4150
від іншої реалізації	185	Оплата відсотків за кре- дити банку	180
від фінансової діяльності	_	Повернення кредиту	850
Аванси, отримані від поку- пців	500	Погашення іншої креди- торської заборгованості	170
Кредити, позики	—	Разом	7850
Погашення простроченої дебіторської заборгова- ності	120	Перевищення платіжних засобів над зобов'я- заннями	785
Інші	30		
Баланс	8635	Баланс	8635

Для визначення поточної платоспроможності необхідно платіжні засоби на відповідну дату порівняти з платіжними зобов'язаннями на цю саму дату. Ідеальний варіант, якщо коефіцієнт буде становити одиницю або трохи більше. У цьому прикладі він становить 1,1.

Платіжний календар забезпечує щоденний контроль за надходженням і витратою коштів, дозволяє синхронізувати позитивні й негативні грошові потоки, визначити пріоритетність платежів за ступенем їхнього впливу на фінансові результати. Таким чином, він є важливим інструментом оперативного управління поточною платоспроможністю підприємства.

Низький рівень платоспроможності, що виражається в нестачі готівки і наявності прострочених платежів, може бути випадковим (тимчасовим) і хронічним (тривалим). Тому, аналізуючи стан платоспроможності підприємства, треба розглядати причини фінансо-

вих труднощів, частоту їхнього утворення і тривалість прострочених боргів.

Причинами неплатоспроможності можуть бути:

а) невиконання плану з виробництва і реалізації продукції, підвищення її собівартості, невиконання плану прибутку і, як наслідок, нестача власних джерел самофінансування підприємства;

б) неправильне використання оборотного капіталу: відволікання засобів у дебіторську заборгованість, вкладення в надпланові запаси та інші сфери, що тимчасово не мають джерел фінансування;

в) іноді причиною неплатоспроможності є не безгосподарність підприємства, а неспроможність його клієнтів;

г) високий рівень оподаткування, штрафних санкцій за невчасну чи неповну сплату податків також може стати однією з причин неплатоспроможності суб'єкта господарювання.

Для з'ясування причин зміни показників платоспроможності велике значення має аналіз виконання плану з припливу і відпливу коштів. Для цього дані звіту про рух коштів порівнюють з даними фінансової частини бізнес-плану.

У першу чергу слід установити виконання плану з надходження коштів від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності і з'ясувати причини відхилення від плану. Особливу увагу слід звернути на використання коштів, тому що навіть при виконанні дохідної частини бюджету підприємства перевитрати і нерациональне використання коштів можуть призвести до фінансових ускладнень.

Видаткова частина фінансового бюджету підприємства аналізується за кожною статтею із з'ясуванням причин перевитрат, що може бути виправданою і невиправданою. За підсумками аналізу повинні бути виявлені резерви збільшення планомірного припливу коштів для забезпечення стабільної платоспроможності підприємства в перспективі.

Дані табл. 15 свідчать про те, що дохідну частину бюджету підприємства виконано на 105,7 %, а витратну на 107,2 %. У підсумку резерв вільної готівки і її еквівалента (короткострокових фінансових вкладень) на кінець року менший від планового на 21,4 %. Наведені дані про рух коштів дозволяють бачити, у якому обсязі і з яких джерел надійшли грошові засоби і з якою метою їх використано.

Інформація про рух грошових засобів і виконання бюджету з припливу і відпливу грошових ресурсів дозволяє підприємству контролювати поточну платоспроможність, оперативно вживати коригувальних заходів для її стабілізації, що досить детально викладено в Розділі 12. Кредитори й інвестори можуть судити про здатність підприємства генерувати грошові ресурси, балансувати і синхронізувати грошові потоки.

5.3. Аналіз кредитоспроможності підприємства

Кредитоспроможність суб'єкта господарювання розуміємо як наявність у нього передумов для отримання кредиту та його вчасного повернення у термін, передбачений угодою.

Кредитоспроможність є комплексним поняттям і означає спроможність підприємства погашати заборгованість не лише в даний момент, а й у майбутньому. Високий рівень кредитоспроможності свідчить про те, що підприємство вчасно і в повному обсязі розраховувалось за усіма раніше отриманими позиками, має стійкий фінансовий стан, високий рівень платоспроможності, ліквідності та прибутковості, а також позитивний прогноз щодо погашення заборгованості у майбутньому.

Кредитоспроможність позичальника характеризується наступними рисами:

- репутацією позичальника, яка визначається своєчасністю розрахунків за раніше отримані кредити, якістю поданих звітів, відповідальністю й компетентністю керівництва;
- стійким фінансовим станом і здатністю виробляти конкурентоспроможну продукцію;
- можливістю, при необхідності, мобілізувати грошові кошти з різних джерел.

Одночасно з цим, банк здійснює оцінку прибутку, який він отримає при кредитуванні конкретних витрат позичальника, і порівнює його з середньою прибутковістю банку. Рівень прибутків банку повинен бути пов'язаний з мірою ризику при кредитуванні. Банк оцінює розмір прибутку, що отримує позичальник, з точки зору можливості сплати банку відсотків при здійсненні нормальної фінансової діяльності та визначає міру ризику, який він хотів узяти на себе в даній ситуації.

Банк розглядає також:

- мету використання кредитних ресурсів;
- суму кредиту, яку оцінюють, виходячи з проведення позичальником заходів щодо визначення ліквідності балансу, співвідношення між власними і позиковими коштами;
- погашення кредиту. Вивчення проводять шляхом аналізу повернення кредиту за рахунок реалізації матеріальних цінностей, наданих гарантій і використання заставного права;
- забезпечення кредиту, тобто вивчення статуту і положення з точки зору визначення права банку брати в заставу під видану позикку активи позичальника, включаючи цінні папери.

При аналізі кредитоспроможності використовують низку показників, найважливіші з яких — *норма прибутку на вкладений капітал* і *ліквідність*.

Схематично процес оцінки комплексу умов, що визначають кредитоспроможність позичальника, можна виразити таким чином: «солідність» клієнта, прибутковість діяльності позичальника, мета отримання кредиту, сума кредиту, умови погашення позики, забезпеченість кредиту.

При аналізі кредитоспроможності клієнта, залежно від виду кредиту, що видається, і цілі дослідження виділяють *оперативну* і *загальну кредитоспроможність*.

Загальну оцінку проводять на основі аналізу динаміки норми прибутку на вкладений капітал (рентабельність), яку визначають відношенням суми прибутку до загальної суми пасиву по балансу:

$$R = \frac{\Pi}{\Sigma K}$$

де R — норма прибутку; Π — сума прибутку за звітний період (квартал, рік), грн; ΣK — загальна сума пасиву, грн.

Зміна цього показника відображає тенденції у сфері прибутковості та кредитоспроможності позичальника. Проте точну оцінку кредитоспроможності можна дати лише на основі кількісного аналізу коефіцієнтів.

Аналіз коефіцієнтів кредитоспроможності здійснюють у кілька етапів.

I етап. Визначення коефіцієнтів кредитоспроможності та класу позичальника.

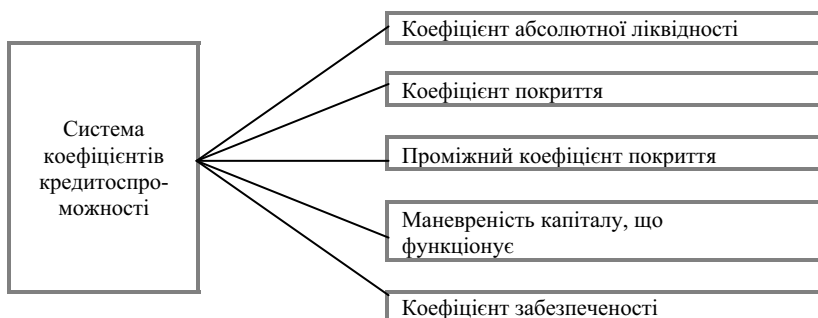

Рис. 5.1. Схема коефіцієнтів кредитоспроможності

Коефіцієнт абсолютної ліквідності показує, яка частина короткотермінових зобов'язань підприємства може бути негайно погашена за рахунок грошових коштів клієнта; характеризує можливість суб'єкта господарювання мобілізувати грошові кошти для покриття короткотермівової заборгованості; чим вище цей коефіцієнт, тим надійніший позичальник.

Залежно від величини коефіцієнта абсолютної ліквідності прийнято розрізняти:

- кредитоспроможний господарюючий суб'єкт — $K_{\text{абс.лік}} > 1$;
- обмежено кредитоспроможний — $K_{\text{абс.лік}}$ від 1 до 1,5;
- некредитоспроможний — $K_{\text{абс.лік}} < 1,0$.

Слід мати на увазі, що всі банки користуються показниками кредитоспроможності, проте кожний банк формує власну кількісну систему оцінки розподілу позичальника на три категорії: *надійний* (кредитоспроможний), *нестійкий* (обмежено кредитоспроможний), *ненадійний* (некредитоспроможний). Позичальник, визнаний надійним, кредитується на загальних умовах; у цьому випадку може бути застосований і пільговий порядок кредитування. Якщо позичальник є нестійким клієнтом, то при укладанні кредитного договору передбачаються норми контролю за його діяльністю і поворотністю кредиту (гарантія, щомісячна перевірка забезпечення, умови заставного права, підвищення процентних ставок та ін.). Якщо позичальник — ненадійний клієнт, то кредитувати його недоцільно. Банк може надавати позику тільки на особливих умовах, передбачених кредитному договору.

Коефіцієнт покриття поточної ліквідності показує, яку частину поточних зобов'язань за кредитами і розрахунками можна погасити, мобілізувавши всі оборотні кошти.

Проміжний коефіцієнт покриття критичної ліквідності характеризує частину короткотермінових зобов'язань організації, яка може бути погашена в короткий термін за рахунок коштів найбільш ліквідних активів.

Коефіцієнт маневреності функціонуючого капіталу відображає, яка частина функціонуючого капіталу «заморожена» у виробничих запасах.

Коефіцієнт забезпеченості показує, якою мірою оборотні кошти або майно організації сформовані за рахунок власних джерел (див. рис. 5.1).

Вказані коефіцієнти розраховуються на початок і кінець кредитного періоду, тоді ж проводиться оцінка їх динаміки і порівняння з нормативами, встановленими банком. У процесі аналізу може бути зроблене ранжування коефіцієнтів за важливістю. Методика ранжування коефіцієнтів і розрахунку у кожного банку може бути власна, це його комерційна таємниця, що клієнтам не повідомляється.

Крім цього, в процесі аналізу визначають і оцінюють такі показники:

- *чисті активи підприємства* — активи-зобов'язання (довготерміновій короткотермінові);
- *чисті ліквідаційні активи* — ліквідні активи — короткотермінові зобов'язання;
- *власні поточні активи* — поточні активи-короткотермінові зобов'язання.

Власні поточні активи — це активи, що залишилися після погашення короткотермінових зобов'язань, їх ще називають робочим капіталом. Зростання цього показника свідчить про зростання власного майна організації та її платоспроможності.

Порівняння фактичних показників кредитоспроможності зі встановленими банком кредитами дає уявлення про попередній клас позичальника.

З метою більш точного визначення кредитоспроможності позичальника, а, отже, й рівня фінансового ризику банку, проводять чинниковий аналіз вказаних показників.

1 етап. Чинниковий аналіз показників кредитоспроможності.

Чинниковий аналіз:

- спрямований на з'ясування впливу на рівень показників кредитоспроможності зміни окремих чинників. Зокрема, ліквідних ресурсів, різних видів заборгованості;
- допомагає визначити основний чинник, вплив якого найбільший на зміну того чи іншого коефіцієнта кредитоспроможності. У процесі контролю за здійсненням кредитного договору банк і позичальник повинні максимально уважно стежити за негативною зміною цього чинника, здатного привести до зростання кредитного ризику банку.

2 етап. Структурний аналіз.

Він дає змогу прогнозувати зміни у кредитоспроможності позичальника, а саме:

- оцінку стану й тенденції елементів ліквідних активів;
- стан кредиторської заборгованості, заборгованості перед банком та іншими кредиторами, що дає змогу банку прогнозувати ймовірність виникнення проблем у діяльності підприємства, погіршення їх фінансового стану та кредитоспроможності, а також розробляти і включати у кредитний договір умови, що гарантують інтереси банку.

Не рекомендується поліпшувати рівень кредитоспроможності позичальника або визначати умови його кредитування при таких ситуаціях:

- поліпшення коефіцієнта ліквідності тільки за рахунок зростання дебіторської заборгованості або залишків готової продукції;

- підвищення коефіцієнта покриття за рахунок зростання залишків готової продукції, не забезпеченої угодами щодо збуту, залишків сировини, які важко реалізувати та незавершеного виробництва;
- погіршення структури ліквідних коштів;
- фактичній наявності власних оборотних коштів у розмірі їх мінімальної потреби;
- зростанні показників забезпеченості власними коштами малих виробничих структур, пов'язаних з ризиковою діяльністю організації;
- поліпшенні показника забезпеченості виробничої діяльності угодами за рахунок угод з некредитоспроможними покупцями й постачальниками;
- скороченні боргових зобов'язань банку у зв'язку з неякісною сировиною, що кредитується.

Визначення рейтингу позичальника

При розрахунку кредитоспроможності на попередніх етапах визначався попередній клас позичальника. Внаслідок аналізу може виникнути ситуація, коли різні коефіцієнти кредитоспроможності одночасно вказують на різні класи одного позичальника. У цьому випадку необхідно визначити рейтинг позичальника.

Для оцінки кредитоспроможності клієнта банк використовує різноманітні джерела інформації (рис. 5.2).

Рис. 5.2. Джерела інформації

Основне джерело інформації для оцінки кредитоспроможності господарських організацій — їх баланс із пояснювальною запискою. Аналіз балансу дає змогу визначити, які кошти є у розпорядженні підприємства і якої величини кредит вони забезпечують.

При роботі з активом балансу необхідно звернути увагу на такі обставини.

1. При формуванні застави основних коштів (будівель, обладнання тощо), виробничих запасів, готової продукції, товарів, інших

запасів і втрати права власності заставника на вказані цінності повинно підтверджуватися включенням вартості до складу відповідних балансових статей.

2. Залишок коштів на розрахунковому рахунку повинен відповідати даним банківської виписки на звітну дату.

3. При аналізі дебіторської заборгованості необхідно звернути увагу на терміни їх погашення, оскільки надходження боргів позичальника може стати для нього одним із джерел повернення кредиту.

При розгляді пасивної частини балансу особливу увагу потрібно звернути на вивчення розділів, що характеризують стан позикових коштів.

1. Проаналізувати кредитні договори за тими позиками, заборгованість за якими відображаємо у балансі, та яка не погашена на дату запиту про кредит, пересвідчившись, що вона не є простроченою.

2. Наявність простроченої заборгованості за кредитами інших банків — негативний чинник, що свідчить про помилки та прорахунки в діяльності позичальника, яку, можливо, планується тимчасово компенсувати за допомогою нового кредиту.

3. Крім цього, необхідно проконтролювати, що пропонується як застава на забезпечення кредиту, чи не була вона закладена іншому банку.

4. Оцінюючи стан кредитної заборгованості, потрібно пересвідчитися, чи спроможний позичальник вчасно розплатитися за отримані кредити.

Проте аналіз балансу дає лише загальне уявлення про кредитоспроможність. Тому, для розрахунку якісних показників кредитоспроможності використовуються дані оперативного обліку, фінансового планування, зведення, що нагромаджуються у банках, статистичних органах, дані анкет клієнтів, інформація постачальників, результати обробки даних обстеження за спеціальними програмами, відомості спеціального бюро щодо оцінки кредитоспроможності підприємств.

5.4. Прогнозування фінансового стану

Мета фінансового прогнозування — передбачити очікувані негативні зміни основних показників фінансового стану: ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості, визначити ризик банкрутства.

Розрізняють короткотерміновий прогноз фінансового стану на період до одного року та довготерміновий — на перспективу. Більш надійним і точним є прогноз на період до одного року. Оскільки найбільш ліквідною частиною активів є грошові кошти, то прогнозування фінансового стану здійснюється саме за цим показником. Основою прогнозу грошових коштів є прогноз обсягу реалізації (виконання робіт, надання послуг). Адже саме виторг від реалізації продукції (виконання робіт, надання послуг) — основне джерело надходження грошових коштів.

Для того, щоб передбачити, яка сума коштів надійде від реалізації продукції, потрібно врахувати низку чинників, які забезпечують це надходження, а саме:

- рівень маркетингової діяльності;
- виконання плану з випуску продукції за обсягом, номенклатурою та асортиментом;
- забезпечення конкурентоспроможності продукції на ринку;
- наявність замовлень на продукцію, платоспроможність покупців.

Крім прогнозу реалізації, складають розрахунки доходів і витрат, передбачуваних залишків і чистих грошових потоків.

Прогноз фінансового стану підприємства дає можливість передбачити надійність і фінансову стійкість підприємства або навпаки, його можливе банкрутство.

У світовій практиці для діагностики ймовірності банкрутства, прогнозування фінансової стратегії використовують різні економіко-математичні моделі відомих західних економістів *Альтмана*, *Фрідмена*, *Као*, *Ліса*, *Тафлера*, *Тішоу* та ін. Ці моделі розроблені на основі багатомірного дискримінаційного аналізу.

Іншим підходом до прогнозування фінансового стану, діагностики банкрутства підприємства є оцінка та прогнозування так званої незадовільної структури балансу.

Підставою для визначення структури балансу незадовільною є наявність однієї з умов:

- коефіцієнт поточної ліквідності на кінець звітного періоду має значення нижче від нормативного;
- коефіцієнт забезпечення власними оборотними коштами на кінець звітного періоду має значення нижче від нормативного.

Якщо в ході аналізу встановлено, що фактичні значення цих коефіцієнтів нижчі від нормативних, але має місце тенденція до їх зростання, то визначається коефіцієнт відновлення платоспроможності.

Кінцеві висновки про структуру балансу підприємства і стан його платоспроможності можна зробити на основі співставлення

значень коефіцієнта поточної ліквідності та коефіцієнта забезпечення власними оборотними коштами з нормативними.

Якщо значення цих коефіцієнтів відповідає нормативному або перевищує його, то структура балансу визнається задовільною, а підприємство платоспроможним при умові, що в найближчі 3 місяці немає загрози банкрутства, тобто коефіцієнт втрати платоспроможності більше 1.

Одним із методів фінансового прогнозування, який застосовується в світовій практиці, є *складання прогнозу за формою бухгалтерського балансу*. *Прогнозний баланс* може складатися на кінець кожного місяця, кварталу, року. Він дасть можливість виявити, які зміни відбудуться в активах підприємства та джерелах їх формування, в результаті господарських операцій.

Для складання прогнозного балансу використовують систему планових розрахунків усіх показників діяльності підприємства, а також динаміку співвідношень окремих статей балансу, зокрема поточних активів та поточних пасивів (короткострокових зобов'язань). Співвідношення саме цих статей балансу і визначає поточну платоспроможність підприємства, його фінансову стійкість. До формування чинників платоспроможності підприємства відносять випередження темпів збільшення поточних активів в порівнянні з темпами збільшення короткострокових зобов'язань або ж скорочення обсягів короткострокових зобов'язань.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. *Розкрийте суть поняття фінансової стійкості підприємства.*
2. *Поясніть вплив зовнішніх і внутрішніх факторів на фінансову стійкість.*
3. *У чому полягає оцінка фінансової стійкості підприємства?*
4. *У чому полягає сутність платоспроможності та ліквідності підприємства?*
5. *Дайте характеристику основним функціям аналізу платоспроможності та ліквідності підприємства.*
6. *Що таке ліквідність активів і чим вона відрізняється від ліквідності балансу?*
7. *Який з елементів оборотних активів є найбільш ліквідним, а який найменш ліквідним?*
8. *Як оцінюється ліквідність балансу, заснована на співвідношенні абсолютної величини окремих груп активів і пасивів?*

9. Назвіть основні показники ліквідності й охарактеризуйте методичку їхнього розрахунку.
10. Викладіть методичку оцінювання платоспроможності підприємства на основі вивчення грошових потоків.
11. У чому полягає суть кредитоспроможності підприємства?
12. Якими основними рисами характеризується кредитоспроможність позичальника?
13. Дайте характеристику показників, які використовують при аналізі кредитоспроможності.
14. У чому полягає сутність чинникового аналізу кредитоспроможності? Структурного аналізу показників кредитоспроможності?
15. Яка роль прогнозування фінансового стану у фінансовому аналізі підприємства?

6.1. Зміст, завдання і джерела інформації аналізу фінансових результатів

Фінансові результати діяльності підприємства характеризуються приростом суми власного капіталу (чистих активів), основним джерелом якого є прибуток від операційної, інвестиційної, фінансової діяльності, а також отриманий унаслідок надзвичайних обставин.

Прибуток — це частина чистого доходу, який безпосередньо одержують підприємства після реалізації продукції як винагороду за вкладений капітал і ризик підприємницької діяльності.

Кількісно він становить різницю між сукупними доходами (після сплати податку на додану вартість, акцизного податку та інших відрахувань з виручки в бюджетні і небюджетні фонди) і сукупними витратами звітного періоду. Обсяг прибутку, рівень рентабельності залежать від виробничої, постачальницької, маркетингової, збутової, інвестиційної і фінансової діяльності підприємства. Тому ці показники характеризують усі сторони господарювання.

Основні завдання аналізу фінансових результатів діяльності:

- вивчення можливостей одержання прибутку відповідно до наявного ресурсного потенціалу підприємства і кон'юнктури ринку;
- систематичний контроль за процесом формування прибутку і зміною його динаміки;
- визначення впливу як зовнішніх, так і внутрішніх факторів на фінансові результати й оцінювання якості прибутку;
- виявлення резервів збільшення суми прибутку та підвищення рівня прибутковості бізнесу;
- оцінювання роботи підприємства з використанням можливостей збільшення прибутку та рентабельності;
- розробка рекомендацій з підвищення ефективності системи керування прибутком.

Основними джерелами інформації в аналізі фінансових результатів прибутку є накладні на відвантаження продукції, дані аналітичного бухгалтерського обліку за рахунками результатів, фінансової звітності ф. № 1 «Баланс», ф. № 2 «Звіт про фінансові результати», ф. № 3 «Звіт про рух грошових коштів», ф. № 4 «Звіт про власний капітал», ф. № 5 «Примітки до річної фінансової звітності», дані статистичної звітності «Звіт про випуск, реалізацію та обіг цінних паперів», дані внутрішньої управлінської звітності, а також відповідні таблиці бізнес-плану підприємства.

Структуризована інформація за видами діяльності, за характеристиками визнання доходів і витрат та у співвідношенні до залученого у господарський процес капіталу дає широку гаму кількісних і якісних параметрів одержаного кінцевого фінансового результату (рис. 6.1).

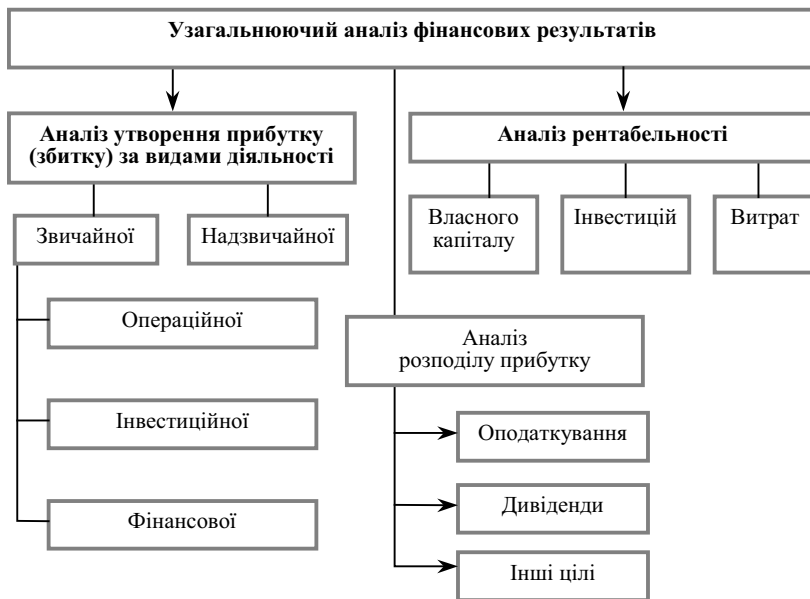

Рис. 6.1. Схематична загальна модель аналізу фінансових результатів діяльності підприємства

Важливим моментом аналізу є досягнення зіставлення показників у динамічному ряді з урахуванням інфляційних процесів, зміни облікової політики, зміни обсягу та структури акціонерної діяльно-

сті. Коректнішим є зіставлення можливостей і наслідків впливу на фінансові результати. Це стосується насамперед виробничих, управлінських і збутових можливостей.

6.2. Аналіз і оцінка рівня та динаміки показників прибутку

Різні напрями звичайної діяльності підприємств, що пов'язані з виробництвом та реалізацією продукції (робіт, послуг), а також фінансових та інвестиційних операцій одержують остаточну грошову оцінку в окупності абсолютних показників фінансових результатів. **Основний узагальнюючий показник** — чистий прибуток, який підприємство отримало за звітний період. Цей показник є вираженням ділової активності та ефективності менеджменту.

Аналізуючи показники прибутку, доцільно виділити такі етапи досліджень.

На першому етапі дають оцінку динаміки та виконання плану з прибутку в цілому та в розрізі окремих видів діяльності (операційна, інвестиційна, фінансова). Треба виділити прибутковість окремих структурних підрозділів (центрів прибутковості), інвестиційних проєктів та договорів.

На другому етапі проводять порівняльний аналіз прибутку цього підприємства з середньогалузевими значеннями та показниками прибутковості підприємств-конкурентів.

На третьому етапі виконують факторний аналіз прибутку за видами діяльності, дають оцінку внутрішніх і зовнішніх резервів.

На четвертому етапі проводять аналіз розподілу і використання чистого прибутку.

При аналізі абсолютних показників фінансових результатів виділяють горизонтальний (зміна показників за аналізований період) і вертикальний (зміна структури показників) аналіз. Узагальнюючу характеристику показників прибутку підприємства можна подати у вигляді табл. 6.1.

А. Аналіз прибутку (збитку) операційної діяльності. Фінансовий результат від операційної діяльності охоплює результати основної й інших видів діяльності. Прибуток (збиток) основної операційної діяльності промислового підприємства визначатимемо як різницю виторгу від реалізації продукції у діючих договірних цінах (без ПДВ і акцизного збору) та повної собівартості реалізованої продукції. Зміна прибутку від реалізації (робіт, послуг) може бути під впливом:

- зміни обсягу реалізації;
- зміни структури реалізації продукції;

- зміни собівартості реалізованої продукції;
- зміни цін на продукцію.

Таблиця 6.1

АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Показник	Базовий період, тис. грн.	Звітний період, тис. грн	Зміни	
			сума, тис. грн	%
1. Чистий дохід (виторг) від реалізації продукції	1350	1510	160	111,9
2. Собівартість реалізованої продукції	980	1150	170	117,3
3. Валовий прибуток від реалізації продукції (ряд. 1 – ряд. 2)	370	360	–10	97,3
4. Адміністративні витрати	110	117	7	106,4
5. Витрати на збут	80	93	13	116,3
6. Собівартість реалізованої продукції з урахуванням адміністративних витрат і витрат на збут (ряд. 2 + ряд. 4 + ряд. 5)	1170	1360	190	116,2
7. Прибуток від реалізації скорегований (ряд. 1 – ряд. 6)	180	150	–30	83,3
8. Інші операційні доходи	105	112	–7	106,7
9. Прибуток від операційної діяльності (ряд. 7 + ряд. 8)	285	262	–23	91,9
10. Прибуток від участі в капіталі	38	42	4	110,5
11. Інші фінансові доходи	17	22	5	129,4
12. Прибуток від звичайної діяльності (ряд. 9 + ряд. 10 + ряд. 11)	340	326	14	95,9
13. Податок на прибуток	85	82	–3	96,5
14. Чистий прибуток (ряд. 12 – ряд. 13)	255	244	11	95,7
15. Грошовий потік (чистий прибуток + амортизація)	380	369	–11	97,1

Для розрахунку впливу факторів на зміну прибутку від реалізації використовують порівняльні дані відповідних форм звіту про фінансові результати та перерахунок фактичної реалізації продукції за базовими цінами і витратами.

Загальне відхилення прибутку від реалізації продукції ($\Delta\Pi$) становить

$$\Delta\Pi = \Pi_{\phi} - \Pi_0$$

Визначимо вплив вище перелічених факторів на цю зміну.

1. Між зміною обсягу реалізації продукції і прибутку існує прямий зв'язок при умові незмінної рентабельності окремих виробів. Щоб розрахувати вплив обсягу реалізації продукції на відхилення прибутку, треба базове значення прибутку від реалізації скорегувати на приріст витрат від реалізації при незмінних цінах на продукцію

$$\Delta\Pi_{об} = \Pi_0 \cdot \frac{B'}{B_0} - \Pi_0$$

2. Зміна структури реалізації продукції може призвести до зміни прибутку, якщо обсяг продажу не змінюється, внаслідок різної рентабельності окремих виробів. Щоб розрахувати вплив структурних зрушень, потрібно знайти відхилення між прибутком фактичної реалізації за базовими цінами і витратами та базовим прибутком, а отриманий результат скорегувати на вплив обсягу реалізації

$$\Delta\Pi_{стр} = (\Pi' - \Pi_0) - \Delta\Pi_{об}$$

3. Між зміною собівартості і прибутком існує зворотний зв'язок, при якому величина зниження (зростання) собівартості реалізованої продукції є адекватною до відповідного приросту (зменшення) прибутку від реалізації продукції. Для того щоб розрахувати вплив собівартості на зміну прибутку від реалізації продукції, треба від собівартості фактично реалізованої продукції відняти собівартість фактичної реалізації за базовими витратами і змінити означення одержаного результату

$$\Delta\Pi_{св} = - (C_{\phi} - C')$$

4. Між зміною цін па продукцію і прибутком від реалізації існує прямий зв'язок, при якому приріст прибутку при незмінних інших умовах пропорційний до індексу приросту цін на продукцію. Щоб розрахувати вплив цін, потрібно від витрат фактично реалізованої продукції відняти фактичну реалізацію за базовими цінами

$$\Delta\Pi_{ц} = V_{\phi} - V'$$

Прибуток (збиток) за видами діяльності непрофільного характеру (підсобного сільського господарства, торгівлі, будівництва) аналізують за тими самими аналітичними факторами. Проте треба врахувати галузеву специфіку цих видів діяльності.

Прибуток (збиток) іншої операційної діяльності визначатиметься як сальдо інших операційних доходів і витрат.

Б. Аналіз прибутку інвестиційної та фінансової діяльності. Прибуток (збиток) інвестиційної діяльності утворюється за реальними та фінансовими інвестиціями. Аналізуючи прибуток реальних інвестицій, треба виділити такі завдання:

- провести оцінку динаміки та структури прибутку реальних інвестицій;
- дати оцінку виконання плану з прибутку реальних інвестицій;
- провести факторний аналіз зміни прибутку реальних інвестицій;
- визначити напрями підвищення прибутковості реальних інвестицій.

Планові завдання та очікувану динаміку прибутку реальних інвестицій визначають при виборі й обґрунтуванні інвестиційних проектів (програми). Проте реалізація інвестиційних проектів (програм) пов'язана зі зміною дії факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, що призводить до відхилень фактичної чи очікуваної прибутковості реальних інвестицій.

Фактори зміни прибутку реальних інвестицій:

- зміна обсягу інвестування;
- зміна структури інвестицій;
- зміна рентабельності інвестицій.

1. Щоб розрахувати вплив обсягу інвестування на зміну прибутку реальних інвестицій ($\Delta\Pi_i^{\circ}$), треба відхилення фактичного обсягу інвестування (I_{ϕ}) від базового (I_6) помножити на базовий рівень рентабельності реальних інвестицій (R_i^6)

$$\Delta\Pi_i^{\circ} = (I_{\phi} - I_6) \cdot R_i^6$$

2. Структурні зрушення у реалізації інвестиційної програми зумовлюють зміну прибутку реальних інвестицій внаслідок різної рентабельності окремих інвестиційних проектів. Для того щоб розрахувати вплив структурних зрушень на зміну прибутку реальних інвестицій ($\Delta\Pi_i^{\text{стр}}$), потрібно методом перерахунку даних визначити прибуток фактичних інвестицій за базовою структурою (Π_i^P) і співставити його з базовою величиною прибутку реальних інвестицій (Π_i^6)

$$\Delta\Pi_i^{\text{стр}} = \Pi_i^P - \Pi_i^6$$

3. Щоб розрахувати вплив рентабельності інвестицій на зміну прибутку реального інвестування ($\Delta\Pi_i^{\text{ч}}$), треба відхилення фактич-

ної рентабельності інвестицій (R_i^ϕ) відняти від базової (R_i^6) і помножити на фактичний обсяг інвестування

$$\Delta\Pi_i^4 = (R_i^\phi - R_i^6) \cdot I_\phi$$

Аналіз прибутку (збитку) фінансових інвестицій пов'язаний з оцінками результатів використання цінних паперів (акцій, облігацій, ощадних сертифікатів, векселів). Його проводять на запит внутрішніх і зовнішніх користувачів.

Прибуток від придбаних акцій визначають за двома складниками: дивідендами та можливою різницею між ціною придбання та ціною наступного продажу. Дивіденди — це частка прибутку підприємства в розрахунку на акціонерний капітал. Сума дивіденду — виплата акціонерові частини прибутку в розрахунку на одну акцію. Норма дивіденду — це співвідношення суми дивіденду і номінальної вартості акцій. Ставку дивіденду і курсову вартість акцій (курс акцій) формують під впливом багатьох факторів. Внутрішніми факторами можуть бути: фактори формування чистого прибутку, кредитні ставки та величина банківського кредитного ризику, політика підприємства щодо розподілу прибутку та виплати дивідендів тощо. Зовнішні фактори — податкова та амортизаційна політика держави, рівень процентної ставки за кредит, стан кредитного ринку, кон'юнктура фондового ринку і т. ін.

Зміна курсів акцій (K_a) залежить від суми дивідендів і процентної ставки за кредит

$$K_a = \frac{D \cdot 100}{K_p}$$

де D — сума дивідендів, тис. грн.

K_p — процентна ставка за кредит, %.

$$\text{або} \quad K_a = \frac{A_n \cdot H_g}{K_p}$$

де A_n — номінальна ціна акції, грн;

H_g — норма дивіденду, %.

Сума сплачених (отриманих) дивідендів залежить від зміни кількості проданих (куплених) акцій та зміни ставки дивіденду на одну акцію. Цю двофакторну мультиплікативну модель можна дослідити методами елімінування і визначити частку впливу факторів.

Вибираючи варіанти придбання акцій, враховують вигідність їх купівлі (допустиму ціну — $\Pi_{\text{в}}$). Її розраховують відношенням суми дивіденду (D) до норми прибутку на одну акцію ($H_{\text{п}}$):

$$\Pi_{\text{в}} = \frac{D}{H_{\text{п}}}$$

Допустиму норму прибутку можна розрахувати, якщо за основу прийняти ставку процентів за ощадними вкладками або рівень прибутковості державних короткотермінових облігацій.

Цінність акцій з урахуванням їх попиту на фондовому ринку ($\Pi'_{\text{в}}$) розраховують за відношенням ринкової ціни акції ($\Pi'_{\text{р}}$) і прибутку на одну акцію за рік ($\Pi_{\text{а}}$)

$$\Pi'_{\text{в}} = \Pi'_{\text{р}} / \Pi_{\text{а}}$$

Коефіцієнт нотування акцій ($K_{\text{к}}$) розраховують як відношення ринкової ціни акції до її облікової ціни ($\Pi^{\circ}_{\text{в}}$):

$$K_{\text{к}} = \Pi'_{\text{р}} / \Pi^{\circ}_{\text{в}}$$

Прибуток від короткотермінових операцій з акціями визначається як різниця між сумою вибору від їх продажу та витратами на придбання.

Якщо є вільні грошові кошти, то підприємство може їх вкладати в облігації суб'єктів господарювання або держави. Прибуток утворюється з процентів на облігацію та за рахунок різниці між ціною їх придбання та викупу.

Прибуток підприємства за отриманими векселями ($\Pi_{\text{век}}$) розраховується за формулою:

$$\Pi_{\text{век}} = \frac{C_{\text{век}} \cdot i_{\text{в}}}{100}$$

де $C_{\text{век}}$ — сума векселя, грн;

$i_{\text{в}}$ — річна дисконтна ставка, %.

Депозитні сертифікати дисконтного типу продають за ціною нижче номіналу, а погашають за номіналом. Різниця між ціною погашення і ціною придбання є прибутком від їх придбання.

Прибуток (збиток) фінансових операцій виникає внаслідок: реалізації фінансових інвестицій, основних засобів, нематеріальних та інших необоротних активів; ліквідації необоротних активів; отриманого доходу від неопераційних курсових різниць та від безоплатно одержаних оборотних активів; уцінки необоротних активів і фінансових інвестицій тощо.

Кожна фінансова операція має мотивацію з огляду збільшення прибутку і сумарної вартості суб'єкта господарювання чи за обставин мінімізації втрат від знецінення, або обтяжливих витрат на консервацію. В процесі аналізу треба дати оцінку обґрунтованості фінансових операцій за інтересами господарюючого суб'єкта.

У сучасних умовах господарювання виникла необхідність у використанні якісно нових систем аналітичних досліджень фінансових результатів діяльності суб'єктів господарювання. За даних умов особливого значення набуває застосування системи, яка б забезпечила збір, систематизацію та аналіз інформації, необхідної для прийняття стратегічних рішень та дозволила розширити вимірювальні системи підприємств шляхом включення в них показників нефінансового характеру. Такою системою є **Balanced Scorecard** (збалансована система показників).

Збалансована система показників визнає потребу ідентифікації та спостереження за численними фінансовими та нефінансовими показниками для забезпечення більш широкого погляду на бізнес. З цією метою організація не обмежується даними бухгалтерського обліку. Компанія може обрати показники ефективності, безпеки, задоволення покупців та ін., що дає можливість фіксувати інформацію про поточну діяльність та приділяти найбільшу увагу основним показникам майбутнього успіху.

Основна мета — розробка системи показників, яка відповідає організації, для того, щоб її діяльність можна було контролювати та оцінити.

У збалансованій системі варто розрізнити показники, які вимірюють досягнуті результати, і показники, що відображають процеси, які забезпечують досягнення цих результатів. Обидві категорії показників мають бути узгоджені між собою, оскільки для одержання перших (наприклад, підвищення чистого прибутку від реалізації продукції — фінансова проекція) потрібно реалізувати другі (наприклад, досягти більшої лояльності з боку існуючих клієнтів і збільшити кількість клієнтів, що залучаються — маркетингова проекція).

Так званий «баланс» у концепції BSC має багатоплановий характер, охоплюючи зв'язки між монетарними і немонетарними показниками, стратегічним і операційним рівнями управління, минулими і майбутніми результатами, а також між внутрішніми і зовнішніми аспектами діяльності підприємства. На рис. 6.2 зображено систему збалансованих показників умовного підприємства.

Фінансові результати					
Цілі			Показники		
Вживання			Ліквідність		
Сприяння досягненню групових результатів			Грошові потоки		
			Продажі		
			Прибутковість		
Майбутній потенціал			Зростання продажів, частки ринку		
↑			↑		↑
Компетентність			Іновації		Результативність
Технологічна компетентність	Компетентність пра-		Встановлення ринкових стандартів	Кількість продуктів, атестованих і прийнятих на ринку	Ефективність внутрішніх процесів
Культура продажів зі спеціальними рішеннями для споживачів			Бути на крок попереду норма	Кількість визначених специфічних потреб	Задолволення споживачів
					Вартість і результати виробництва і транспортування продукції

Рис. 6.2. Втілення стратегії підприємства у Balanced Scorecard

6.3. Аналіз і оцінка виробничого та фінансового лівериджу

Зміна величини прибутку підприємства може досягатися не лише під впливом факторів виробничо-фінансової діяльності, а й за рахунок лівериджу. **Лівериджем** називають важіль впливу на зміну структури активів і пасивів з метою отримання приросту прибутку. Розрізняють три види лівериджу: виробничий, фінансовий і виробничо-фінансовий.

Виробничий ліверидж розглядають як потенційну можливість впливу на формування прибутку від реалізації продукції шляхом зміни обсягу продажу продукції та структури її собівартості. Рівень виробничого лівериджу (L_B) визначають відношенням індексу приросту прибутку від реалізації продукції (I_n) до індексу зміни обсягу реалізації продукції у натуральному вираженні (I_0):

$$L_B = \frac{I_n}{I_0}$$

Рівень виробничого лівериджу свідчить про ступінь ризику покриття витрат виробничого характеру й отримання необхідного прибутку. Чим більше значення виробничого лівериджу, тим більший виробничий ризик. Критичний або беззбитковий обсяг виробництва та реалізації продукції (K_M) можна розрахувати, якщо загальну суму умовно-постійних витрат ($B_{\text{пост}}$) розділити на ставку маржинального доходу у ціні продукції ($\Pi_{\text{мд}}$). Ставку маржинального доходу визначають як різницю ціни виробу ($\Pi_{\text{в}}$) і частки змінних витрат у ціні ($\Pi_{\text{зм}}$). Тобто:

$$\Pi_{\text{мд}} = \Pi_{\text{в}} - \Pi_{\text{зм}}$$

Отже,

$$K_M = \frac{B_{\text{пост}}}{\Pi_{\text{мд}}}$$

При оцінках виробничого лівериджу враховувалися лише виробничі витрати. Однак на зміну прибутку впливають і фінансові втрати, пов'язані зі сплатою процентів за довгостроковими позиками. Потенційна можливість впливу на формування прибутку за рахунок використання у покриття пасивів довготермінових позик і кредитів називається **фінансовим лівериджем**. Чим більше підприємство залучає довготермінових позик і кредитів, тим більше воно сплачує процентів за кредит з прибутку.

Рівень фінансового лівериджу ($L_{\text{ф}}$) розраховують як відношення темпів приросту чистого прибутку ($I_{\text{чп}}$) до темпів приросту прибутку від реалізації продукції:

$$L_{\text{ф}} = \frac{I_{\text{чп}}}{I_{\text{п}}}$$

Рівень фінансового лівериджу свідчить про еластичність чистого прибутку до прибутку від реалізації, яку досягають зміною співвідношення власного та залученого капіталу. Змінюючи це співвідношення можна впливати на величину прибутку і ступінь прибутковості власного капіталу. Фінансовий ліверидж пов'язаний з фінансовим ризиком, який визначається неможливістю сплати відсотків за довгостроковими позиками та кредитами. Чим вищий рівень фінансового лівериджу, тим більший фінансовий ризик.

Синтетичним показником лівериджу є **виробничо-фінансовий ліверидж** ($L_{\text{вф}}$), який визначають як добуток виробничого та фінансового лівериджу:

$$L_{\text{вф}} = L_{\text{в}} \cdot L_{\text{ф}}$$

Ці показники лівериджу використовують під час прогнозування виробничого та фінансового ризиків.

6.4. Аналіз використання прибутку

Розподіл прибутку визначається об'єктивними та суб'єктивними факторами. До об'єктивних належить зміна нормативно-правової бази відрхувань з прибула за ставками оподаткування, зміна структури пільг в оподаткуванні, зміна граничних рівнів рентабельності при ціноутворенні. Суб'єктивні — це зміни політики вищої адміністрації стосовно ставок дивідендних виплат, реінвестування, матеріального заохочення і т.п. У процесі аналізу виявляють пропорції та тенденції розподілу прибутку, відхилення від планових показників утворення за рахунок прибутку спеціальних засобів, тощо. Зведена оцінка розподілу прибутку може бути представлена у вигляді табл. 6.2.

Таблиця 6.2

АНАЛІЗ РОЗПОДІЛУ ПРИБУТКУ

Показники	Базовий період	Звітний період	Зміни
	частка у сумі прибутку до оподаткування, %	частка у сумі прибутку до оподаткування, %	частка у сумі прибутку до оподаткування (+, -) %
1. Прибуток до оподаткування	340	326	-4,1
2. Сума податку на прибуток	85	82	-3,0
3. Економічні санкції	2	2	-
4. Відрхування на добродчинні цілі	4	4	-
5. Прибуток, що залишається у розпорядженні підприємства в тому числі	251	238	-5,2
— виплата дивідендів	25	24	-4,0
— реінвестований прибуток	75	68	-9,3
— інші цілі	141	146	+3,5

Відхилення за статтями розподілу прибутку треба оцінювати за критеріями виконання фінансового плану з оцінкою можливих наслідків забезпечення джерелами фінансування різних соціально-економічних програм. Причинами цих відхилень можуть бути: зміна прибутку, що залишається у розпорядженні підприємства та зміна коефіцієнтів відрхування з прибутку. Будь-яку суму розподіленої о прибутку (Φ^i) за i -им цільовим напрямом можна подати як:

$$\Phi^i = \Pi_p \cdot k_n^i$$

де Π_p — прибуток, що залишається у розпорядженні підприємства, тис. грн; k_n^i — коефіцієнт відрхування з прибутку за i -им напрямом.

Зміна суми відрахувань за рахунок приросту прибутку, що залишається у розпорядженні підприємства ($\Delta\Phi_{\text{п}}^i$) визначатиметься:

$$\Delta\Phi_{\text{п}}^i = (\Pi_{\text{р}}^{\phi} - \Pi_{\text{р}}^0) \cdot k_{\text{но}}^i$$

де $\Pi_{\text{р}}^{\phi}$ і $\Pi_{\text{р}}^0$ — базова і фактична сума прибутку, що залишається у розпорядженні підприємства, тис. грн;

$k_{\text{но}}^i$ — базовий коефіцієнт відрахування за i -им напрямом.

Зміна суми відрахувань за рахунок зміни коефіцієнтів відрахування з прибутку за i -им напрямом ($\Delta\Phi_{\text{к}}^i$) визначатиметься:

$$\Delta\Phi_{\text{к}}^i = (k_{\text{пф}}^i - k_{\text{но}}^i) \cdot \Pi_{\text{р}}^{\phi}$$

де $k_{\text{пф}}^i$ — фактичний коефіцієнт відрахування з прибутку за i -им напрямом.

У процесі аналізу розподілу прибутку іноді виконують аудиторські процедури, пов'язані з визначенням повноти формування прибутку та його розподілу, дотримання нормативно-правової бази та внутрішніх положень щодо цільового розподілу прибутку.

6.5. Аналіз показників рентабельності

Рентабельність — це ступінь дохідності, вигідності, прибутковості бізнесу. Її вимірюють за допомогою цілої системи відносних показників, що характеризують ефективність роботи підприємства в цілому, прибутковість різних напрямків діяльності (виробничої, комерційної, інвестиційної тощо), вигідність виробництва продукції і послуг окремих видів.

Показники рентабельності більш повно, ніж прибуток, характеризують результати господарювання, тому що їхня величина відображає співвідношення ефекту з вкладеним капіталом або спожитими ресурсами. Їх використовують для оцінювання діяльності підприємства і як інструмент в інвестиційній політиці та ціноутворенні.

Показники рентабельності можна об'єднати в кілька груп:

1) показники, що базуються на витратному підході (рентабельність продукції, рентабельність операційної діяльності, рентабельність інвестиційної діяльності та окремих інвестиційних проектів, рентабельність звичайної діяльності);

2) показники, що характеризують прибутковість продажів (валова рентабельність продажів і чиста рентабельність продажів);

3) показники, в основі яких лежить ресурсний підхід (рентабельність сукупних активів або загальна рентабельність, рентабельність операційного капіталу, рентабельність основного капіталу,

рентабельність оборотного капіталу, рентабельність власного капіталу і т. ін.).

Рентабельність продукції (R_{Π}) обчислюють як відношення прибутку від реалізації до виплати процентів і податків ($\Pi_{\text{РП}}$) до суми витрат на реалізовану продукцію ($B_{\text{РП}}$):

$$R_{\Pi} = \frac{\Pi_{\text{РП}}}{B_{\text{РП}}}$$

Вона показує, скільки прибутку має підприємство з кожної гривні, витраченої на виробництво і реалізацію продукції. Її можна розраховувати в цілому по підприємству, по окремих його сегментах і за видами продукції.

Рентабельність операційної діяльності ($R_{\text{од}}$) розраховують в цілому по підприємству як відношення бруutto-прибутку від операційної діяльності, до виплати процентів і податків ($\Pi_{\text{од}}$), до загальної суми витрат на операційну діяльність ($B_{\text{од}}$):

$$R_{\text{од}} = \frac{\Pi_{\text{од}}}{B_{\text{од}}}$$

Цей показник характеризує окупність витрат в операційній діяльності. Він більш повно від попереднього показника відображає результати роботи підприємства, оскільки при його розрахунку враховуються не лише реалізаційні, а й позареалізаційні результати, що належать до основної діяльності.

Аналогічно визначають **дохідність інвестиційних проєктів**:

отриману або очікувану суму прибутку від інвестиційної діяльності ділять на суму інвестиційних витрат (IB):

$$R_I = \frac{\Pi_{\text{ід}}}{IB}$$

Рентабельність продажів (обороту), або комерційну маржу, розраховують діленням прибутку від реалізації продукції, робіт і послуг на суму отриманого чистого доходу (ЧД). Характеризує ефективність виробничої і комерційної діяльності підприємства. Цей показник розраховують у цілому по підприємству і за окремими видами продукції:

$$R_{\text{об}} = \frac{\Pi_{\text{РП}}}{\text{ЧД}}$$

Рентабельність (дохідність) операційного капіталу обчислюється відношенням прибутку від операційної діяльності, до ви-

плати процентів і податків ($P_{\text{од}}$), до середньорічної суми операційного капіталу (ОК). Характеризує дохідність капіталу, задіяного в основній діяльності (постачання, виробництво та збут продукції):

$$P_{\text{ок}} = \frac{P_{\text{од}}}{\text{ОК}}$$

Рентабельність (дохідність) сукупного капіталу обчислюють як відношення загальної суми прибутку до виплати процентів і податків (*EBIT*) до середньорічної вартості всього інвестованого капіталу (*KL*), характеризує дохідність всього сукупного капіталу, вкладеного в активи підприємства:

$$BER = \frac{EBIT}{KL}$$

У процесі аналізу слід вивчити динаміку перелічених показників рентабельності, виконання плану за їхнім рівнем і провести міжгосподарські порівняння з підприємствами-конкурентами.

За сучасних умов господарювання широкого розповсюдження набула система фінансового аналізу «Дюпон» (The Du Pont System of Analysis), розроблена менеджерами компанії «Дюпон», відома іще під назвою «Дюпон-каскад» або просто «Каскад». За цією системою **метою аналізу є**:

- визначити п'ять основних співвідношень (коефіцієнтів) за даними бухгалтерської звітності (нетто-прибутковість власного капіталу, нетто-прибутковість активів, нетто-прибутковість продажів, оборотність активів, мультиплікатор акціонерного (власного) капіталу);
- отримати уявлення про розвиток компанії в часі (проаналізувавши динаміку коефіцієнтів);
- виділити основні напрямки поглибленого вивчення діяльності компанії.

В основу системи «Дюпон-каскад» покладено так зване рівняння Дюпон (Du Pont), яке показує взаємозв'язок між прибутком на інвестований капітал, оборотністю активів, чистим доходом та лівериджем.

Рівнянням Дюпон називають вираз:

$$\text{Нетто-прибутковість активів} = \text{Нетто-прибутковість продажів} \times \text{Оборотність активів}$$

Нетто-прибутковість власного капіталу

Нетто-прибутковість власного капіталу є головним, підсумковим показником, який характеризує діяльність підприємства. Мак-

симізація цього показника — основне завдання управління підприємством. Даний показник визначається як відношення чистого прибутку до власного капіталу підприємства.

$$\text{Нетто-прибутковість власного капіталу} = \frac{\text{чистий прибуток}}{\text{власний капітал}}$$

Нетто-прибутковість власного капіталу залежить від трьох факторів — загальної прибутковості підприємства, структури капіталу, обертання наявних фондів. За показником нетто-прибутковості власного капіталу роблять висновок про перспективи бізнесу, стійкості підприємства на ринку, наявності фінансових резервів підвищення конкурентоздатності підприємства.

Нетто-прибутковість продажів

Нетто-прибутковість продажів визначається за формулою:

$$\text{Нетто-прибутковість продажів} = \frac{\text{чистий прибуток}}{\text{сума продажів}}$$

Оборотність активів

Оборотність активів визначається за формулою:

$$\text{Оборотність активів} = \frac{\text{сума продажів}}{\text{сума активів}}$$

Нетто-прибутковість активів

Нетто-прибутковість активів визначається за формулою:

$$\text{Нетто-прибутковість активів} = \frac{\text{чистий прибуток}}{\text{сума активів}}$$

Мультиплікатор акціонерного капіталу

Мультиплікатор акціонерного капіталу розраховується за формулою:

$$\text{Мультиплікатор акціонерного капіталу} = \frac{\text{сума активів}}{\text{власний капітал}}$$

Мультиплікатор акціонерного (власного) капіталу відображає структуру капіталу підприємства, оскільки:

$$\text{активи підприємства} = \text{пасиви} = \text{власний капітал} + \text{позиковий капітал.}$$

Високі значення показника можуть собі дозволити підприємства, у яких налагоджено стабільне надходження грошових коштів в оплату за відвантажену продукцію або в структурі балансу велика доля активів, що швидко реалізуються і активів, що реалізуються з середньою швидкістю.

Використовуючи рівняння Дюпон, можна побудувати цілий ряд співвідношень, які дозволяють проаналізувати вплив різних факторів на фінансовий результат. Зокрема:

$$\begin{aligned} \text{нетто} - \text{прибутковість власного капіталу} &= \text{нетто} - \\ &= \text{прибутковість активів} \times \\ &\times \text{мультиплікатор акціонерного капіталу} = \frac{\text{чистий прибуток}}{\text{сума активів}} \times \\ &\times \frac{\text{сума активів}}{\text{власний капітал}} = \frac{\text{чистий прибуток}}{\text{власний капітал}} \end{aligned}$$

З даних співвідношень можна визначити, якими факторами викликані зміни прибутковості власного капіталу — прибутковістю активів, чи способом фінансування підприємством своєї діяльності (фінансування за рахунок власного чи залученого капіталу). Для порівняння необхідно розглянути динаміку показників.

Нетто-прибутковість активів, яка за рівнянням Дюпон дорівнює добутку *нетто-прибутковості продажів* на *оборотність активів*, можна подати також у вигляді:

$$\begin{aligned} \text{нетто} - \text{прибутковість активів} &= \frac{\text{чистий прибуток}}{\text{сума продажів}} \times \\ &\times \frac{\text{сума продажів}}{\text{сума активів}} = \frac{\text{чистий прибуток}}{\text{сума активів}} \end{aligned}$$

Така форма рівняння Дюпон дає можливість визначити основні фактори, які впливають на формування нетто-прибутковості активів. Нетто-прибутковість активів має дві складові формування: прибутковість продажів та оборотність активів. Обидва показники впливають на значення нетто-прибутковості активів.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Назвіть основні завдання і джерела даних для аналізу фінансового результату.
2. Охарактеризуйте основні показники прибутку і порядок їх розрахунку.
3. Дайте характеристику основних етапів аналізу показників прибутку.

4. У чому полягає сутність аналізу прибутку (збитку) операційної діяльності?

5. Викладіть методика аналізу прибутку інвестиційної та фінансової діяльності.

6. У чому полягає сутність використання збалансованої системи показників для аналізу фінансових результатів діяльності підприємства?

7. Викладіть методика аналізу та оцінки виробничого і фінансового лівериджу.

8. Охарактеризуйте основні показники рентабельності і методика їх розрахунку.

9. У чому полягає аналіз показників прибутковості (рентабельності) підприємства по системі Дюпон?

7.1. Зміст і завдання аналізу виробничої діяльності підприємств

Продуктивна виробнича діяльність підприємств в умовах ринкового середовища визначається параметрами виробництва і продажу суспільно визнаних благ (продукції, робіт, послуг) з метою отримання прибутку. Завдання виробничої діяльності передбачають максимально можливий обсяг виробництва і продажу продукції заданого асортименту, потрібної якості у визначені терміни при найкращому використанні виробничого потенціалу, сприятливих умов зовнішньо-економічного середовища, досягнень науки і техніки для стійкого насичення ринку конкурентоспроможною продукцією та досягнення високих фінансових результатів. Цей комплекс завдань ще називають виробничою програмою підприємства.

В процесі аналізу виробничої діяльності підприємства потрібно розглянути такі питання:

- а) якість планування виробництва, напруженість і обґрунтованість планів діяльності як у цілому, так і окремих виробничих підрозділів;
- б) оцінка виконання планів виробництв, постачання та реалізації продукції, динаміки обсягів виробництва;
- в) визначення основних факторів, що впливали на загальні обсяги виробництва протягом останніх років і зокрема у звітному періоді;
- г) взаємозв'язок і взаємозумовленість показників обсягу виробництва, реалізації, асортименту, якості виробів тощо;
- д) визначення внутрішньогосподарських резервів зростання обсягів випуску і реалізації продукції, а також розробка заходів щодо їх використання.

Для виконання аналітичного дослідження використовують статистичну звітність про виробництво продукції, а також планові матеріали відповідного відділу і бухгалтерські дані (про випуск, відвантаження і реалізацію продукції), інші оперативні дані výro-

бничої діяльності. Бажано також ознайомитись із залишком незавершеного виробництва, готової продукції на складі і товарів відвантажених (форма № 1).

7.2. Аналіз обсягів виробництва продукції

Аналіз обсягів виробництва звичайно починають з оцінки того, як виконано план виробництва в цілому по підприємству і в розрізі його основних виробничих одиниць, які були рівні виконання за місяцями і кварталах звітнього періоду, визначають причини можливих невдач і винних у цьому осіб.

Враховуючи складне економічне становище в країні, постійний спад виробництва, доцільно особливо уважно вивчити динаміку обсягів випуску продукції на підприємстві. При цьому використання натуральних вимірників обсягів випуску продукції найбільш доречно, оскільки дозволяє запобігти перекрученням, які заподіює інфляція.

Система вимірників обсягу продукції в натуральному вираженні зображена на рис. 7.1.

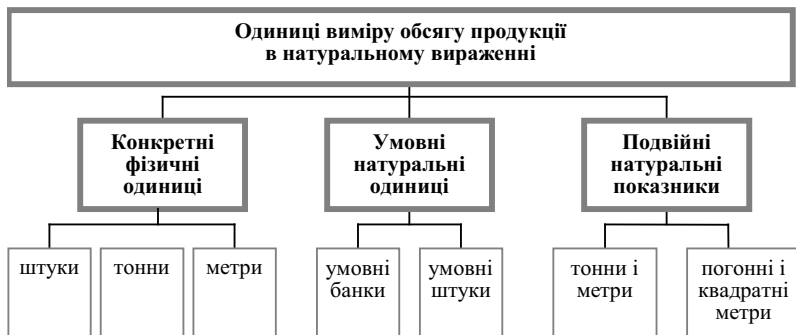

Рис. 7.1. Вимірники обсягу продукції в натуральному вираженні

Якщо ці вимірники не можна використати, то обсяг вимірюють у незмінних цінах.

Обсяг продукції у вартісному вираженні, як правило, **визначається** показником обсягу промислової продукції в:

- оптових цінах підприємств без податку на додану вартість і акцизного збору;
- діючих цінах звітнього року;
- порівнянних цінах.

У ході аналізу вивчають такі аспекти виробництва та дають їм оцінку:

- обсяг продукції порівняно до виробничих завдань;
- динаміка продукції;
- зміни у структурі випущеної продукції, номенклатурі, асортименті.

Оцінка обсягу продукції проводиться методом порівняння фактичних показників випуску продукції за звітний період (рік, квартал, місяць) з виробничим завданням, яке враховує договори, а також з фактичними показниками попередніх періодів.

Аналіз передбачає вивчення та оцінку факторів, що впливають на відхилення за обсягом випуску продукції. Ці фактори об'єднують у **такі групи**:

- фактори, пов'язані з використанням трудових ресурсів;
- фактори, пов'язані з використанням засобів праці;
- фактори, пов'язані з використанням предметів праці.

Аналізуючи динаміку обсягів виробництва, треба обов'язково визначити, які фактори спричинили таку тенденцію розвитку та відокремити зовнішні фактори.

Також слід відзначити необхідність впровадження нових підходів до аналізу обсягів виробництва продукції на основі бюджетування.

Бюджетування — це процес планування виробничо-господарської діяльності підприємства, процес розробки, виконання, контролю та аналізу фінансового плану, який охоплює всі сторони діяльності господарської структури, що дозволяє зіставити всі витрати і отримані результати на наступний період.

Бюджет виробництва — виробнича програма, яка визначає заплановані номенклатуру та обсяг виробництва продукції в бюджетному періоді (зразок у табл. 7.1).

Таблиця 7.1

БЮДЖЕТ ВИРОБНИЦТВА, ОДИНИЦЬ (зразок)

Показник	Квартал				Разом за рік
	1	2	3	4	
Обсяг продажу					
Необхідний запас готової продукції на кінець періоду					
Разом					
Запас готової продукції на початок періоду					
Обсяг виробництва					

7.3. Аналіз асортименту і структури випуску продукції

Асортимент продукції — це перелік найменувань виробів із казівкою одиниць вимірювання кожного з них.

Значний вплив на результати господарської діяльності мають асортимент (номенклатура) та структура виробництва продукції.

Вчасне оновлення асортименту продукції (послуг) із урахуванням зміни кон'юнктури ринку є одним із важливих індикаторів ділової активності підприємства та його конкурентоспроможності.

Мета аналізу — вироблення рекомендацій для зміни асортименту та структури продукції на майбутній період з урахуванням потреб ринку і можливостей підприємства.

Формуючи асортимент і структуру випуску продукції, підприємство має враховувати, з одного боку, попит на види продукції, а з другого — найефективніше використання трудових, сировинних, технічних, технологічних, фінансових та інших ресурсів, що є в його розпорядженні. **Система формування асортименту продукції** включає такі основні позиції:

- визначення поточних і перспективних потреб покупців;
- оцінювання рівня конкурентоспроможності продукції, що випускається чи планується до випуску;
- вивчення життєвого циклу виробів і вжиття вчасних заходів для впровадження нових, більш досконалих видів продукції і вилучення із виробничої програми морально застарілих та економічно неефективних виробів;
- оцінювання економічної ефективності і ступеня ризику змін в асортименті продукції.

Асортиментна програма спрямована на оптимізацію використання технологічних знань та досвіду своєї фірми, оптимізацію фінансових ресурсів з точки зору рентабельності товарів, які випускають.

Узагальнену характеристику змін в асортименті продукції дає однойменний коефіцієнт, рівень якого визначають так:

$$K_{ac} = \frac{\text{обсяг продукції, що зраховується у виконання асортименту}}{\text{базовий обсяг виробництва продукції}}$$

При цьому враховують у виконання асортименту фактичний випуск продукції кожного виду у звітному періоді, але не більше від базового (планового, минулого періоду).

Розрахуємо величину цього коефіцієнта за даними табл. 7.2.

Таблиця 7.2

ДАНИ ПРО ЗМІНУ АСОРТИМЕНТУ І СТРУКТУРУ ПРОДУКЦІЇ

Виріб	Обсяг виробництва продукції у порівнянних цінах, тис. грн		Темпи зростання, %	Структура виробництва, %	
	t_0	t_1		t_0	t_1
A	28 800	25 200	87,5	35,95	30,66
B	33 600	33 264	99,0	34,95	33,72
C	19 200	22 176	115,5	17,12	19,27
D	14 400	20 160	140,0	11,98	16,35
Усього	96 000	100 800	105,0	100,00	100,00

$$K_{ac} = \frac{25\,200 + 33\,264 + 19\,200 + 14\,400}{96\,000} = 0,96$$

Судячи з його величини, відбулися істотні зміни в асортиментній політиці підприємства: значно збільшився випуск виробів C і D і скоротився обсяг виробництва виробів A і B.

Також розраховують *коефіцієнт оновлення асортименту* продукції шляхом ділення обсягу випуску нових виробів на зальний випуск продукції.

Для характеристики інтенсивності структурних перетворень на підприємстві можна використати *коефіцієнт структурної активності*, який ми пропонуємо розрахувати так:

$$K_{стр.акт} = \sum_{i=1}^n \sqrt{\Delta\chi_i^2} = \sqrt{(0,3066 - 0,3595)^2} + \sqrt{(0,3372 - 0,3495)^2} + \sqrt{(0,1927 - 0,1712)^2} + \sqrt{(0,1635 - 0,1198)^2} = 0,13$$

де $\Delta\chi_i$ — зміна питомої ваги i -го виду (номенклатурної групи) продукції в загальному обсязі випуску (продажів) за досліджуваний період;

n — число номенклатурних груп (видів) продукції.

Чим активніші структурні перетворення на підприємстві, тим вищий рівень цього коефіцієнта. Це свідчить про те, що адміністрація підприємства активно реагує на зміни кон'юнктури ринку, вчасно оновлюючи асортимент продукції.

Причини зміни асортименту продукції можуть бути як зовнішніми, так і внутрішніми. До *зовнішніх* належать кон'юнктура ринку,

зміна попиту на окремі види продукції, стан матеріально-технічного забезпечення, невчасне введення в дію виробничих потужностей підприємства з незалежних від нього причин. *Внутрішні причини* — це недоліки в організації виробництва, поганий технічний стан обладнання, його простої, аварії, нестача електроенергії, низька культура виробництва, недоліки в системі управління та матеріального стимулювання.

Збільшення обсягу виробництва (реалізації) за одними видами і скорочення за іншими видами продукції призводить до зміни її структури, тобто співвідношення окремих виробів у загальному їх випуску.

Зміна структури виробництва має великий вплив на всі економічні показники: на обсяг випуску продукції у вартісній оцінці, матеріаломісткість, собівартість продукції, прибуток, рентабельність. Якщо збільшується частка дорожчої продукції, то обсяг її випуску у вартісному вираженні зростає, і навпаки. Те саме відбувається з обсягом прибутку при збільшенні частки високорентабельної продукції і відповідно при зменшенні частки низькорентабельної продукції.

Розрахунок впливу структури виробництва на рівень перелічених показників можна виконати за *методом ланцюгової підстановки* (табл. 7.3), який дає змогу абстрагуватися від усіх факторів, крім структури продукції:

Таблиця 7.3

АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ВИРОБЛЕНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Виріб	Оптова ціна за 1 рулон, грн	Обсяг виробництва продукції, рулон		Структура продукції, %		Вартість випущеної продукції в цінах базового періоду, тис. грн			Зміна товарної продукції за рахунок структури, тис. грн
		t_0	t_1	t_0	t_1	t_0	факт при базовій структурі	t_1	
	1	2	3	4	5	6	7	8	
A	5000	5760	5040	35,95	30,66	28 800	29 550	25 200	-4350
B	6000	5600	5544	34,95	33,72	33 600	34 475	33 264	-1211
C	7000	2743	3168	17,12	19,27	19 200	19 700	22 176	+2476
D	7500	1920	2688	11,98	16,35	14 400	14 775	20 160	+5385
Усього	—	16023	16440	100,00	100,00	96 000	98 500	100 800	+2300

$$ВП_{ум.1} = \sum (VBB_{зар.1} \cdot Ч_{i0} \cdot Ц_{i0}) = 98\,500 \text{ тис. грн}$$

$$ВП_{ум.2} = \sum (VBB_{зар.1} \cdot Ч_{i0} \cdot Ц_{i0}) = 100\,800 \text{ тис. грн}$$

$$\Delta ВП_{стр} = ВП_{ум.2} - ВП_{ум.1} = 100\,800 - 98\,500 = +2300 \text{ тис. грн}$$

Дані графі 7 одержано так:

$$ВП_{ум.1} = \sum (VBB_{зар.1} \cdot Ч_{i0} \cdot Ц_{i0}) = 98\,500 \text{ тис. грн.}$$

Ці самі дані можна отримати множенням показника графі 6 кожного виду продукції на індекс обсягу випуску продукції в цілому по підприємству, обчислений на основі обсягів виробництва в умовно-натуральних одиницях (можна в трудовитратах) ($I_{ВП}$):

$$I_{ВП} = 16\,440 : 16\,023 = 1,026\,025.$$

Якщо б обсяг виробництва збільшився рівномірно на 102,6025 % за всіма видами продукції і не порушилася б структура, що склалася, то загальний обсяг виробництва в базових цінах становив би 98 500 тис. грн. При фактичній структурі поточного періоду він вищий на 2300 тис. грн. Це означає, що збільшилася частка дорожчої продукції у загальному її випуску.

Такий само результат можна одержати і простішим методом, а саме *методом процентних різниць*.

Для цього різницю між індексами обсягу виробництва продукції, що розраховані на основі вартісних ($I_B = 100\,800 : 96\,000 = 1,05$) і умовно-натуральних показників ($I_H = 16\,440 : 16\,023 = 1,026025$), помножимо на базовий випуск продукції у вартісному вираженні:

$$\Delta ВП_{стр} = (I_B - I_H) \cdot ВП_0 = (1,05 - 1,026\,025) \times 96\,000 \text{ тис. грн} = 2300 \text{ тис. грн}$$

Якщо продукція однорідна, то для розрахунку впливу структурного фактора на обсяг її виробництва у вартісному вираженні можна також застосовувати *метод абсолютних різниць*. Спершу необхідно визначити, як зміниться середній рівень ціни одиниці продукції ($\Delta Ц_{стр}$) за рахунок структури (табл. 7.4):

$$\overline{\Delta Ц}_{стр} = \frac{\sum (Ч_{i1} - Ч_{i0}) Ц_{i0}}{100}$$

Потім, помноживши отриманий результат на загальний фактичний обсяг виробництва продукції в умовно-натуральному вираженні, отримаємо зміни обсягу товарної продукції у вартісному вираженні:

$$\Delta ВВ_{стр} = \overline{\Delta Ц}_{стр} \cdot VBP_{зар.1} = 140 \text{ грн} \cdot 164\,000 \text{ рулон} = +2300 \text{ тис. грн.}$$

Таблиця 7.4

**РОЗРАХУНОК ЗМІНИ СЕРЕДНЬОЇ ЦІНИ ВИРОБУ
ЗА РАХУНОК СТРУКТУРНОГО ФАКТОРА**

Виріб	Відпускна ціна за 1 рулон, грн	Структура продукції, %			Зміни серед- ньої ціни, грн
		t_0	t_1	+, -	
A	5000	35,95	30,66	-5,28	-264,0
B	6000	34,95	33,72	-1,23	-73,8
C	7000	17,12	19,27	+ 2,15	+150,5
D	7500	11,98	16,35	+ 4,36	+327,3
Усього	—	100,00	100,00	—	+140,0

Розрахунок впливу структурного фактора на зміну випуску продукції у вартісному вираженні можна здійснити і за допомогою *середньозважених цін* (якщо продукція однорідна). Для цього спершу визначають середньозважену ціну при фактичній структурі продукції, а потім при базовій і різницю між ними множать на фактичний загальний обсяг виробництва продукції звітного періоду в умовно-натуральному вираженні:

$$\Delta \bar{C}_{\text{стр}} = \frac{\sum (C_{i1} - C_{i0})}{100} = \frac{\sum (C_{i0} - C_{i0})}{100},$$

$$\bar{C}_1 = \frac{5000 \cdot 30,66 + 6000 \cdot 33,72 + 7000 \cdot 19,27 + 7500 \cdot 16,35}{100} = 6131 \text{ грн};$$

$$\bar{C}_0 = \frac{5000 \cdot 35,96 + 6000 \cdot 34,95 + 7000 \cdot 17,12 + 7500 \cdot 11,98}{100} = 5991 \text{ грн}.$$

$$\Delta \text{ВП}_{\text{стр}} = \Delta \bar{C}_{\text{стр}} \cdot \text{ВП}_{\text{зар.1}} = 140 \text{ грн} \cdot 164\,000 \text{ рулон} = +2300 \text{ тис. грн}.$$

Аналогічно визначають вплив структури реалізованої продукції на суму виручки (табл. 7.5).

Наведені дані показують, що за рахунок зміни структури продукції виручка від її реалізації збільшилася на 2185 тис. грн. Це викликано збільшенням частки дорожчих виробів С і D у загальному обсязі продажів.

Використовуючи описані вище прийоми, можна визначити вплив структури продукції і на інші показники діяльності підприємства: на трудомісткість, матеріаломісткість, загальну суму витрат, на прибуток, рентабельність та на інші економічні показники,

що дає змогу комплексно, всебічно оцінити ефективність асортиментної і структурної політики підприємства.

Таблиця 7.5

**РОЗРАХУНОК ВПЛИВУ СТРУКТУРИ
РЕАЛІЗОВАНОЇ ПРОДУКЦІЇ НА СУМУ ВИРУЧКИ**

Виріб	Оптова ціна 1 рулон, тис. грн	Обсяг реалізації продукції, рулон		Виручка за цінами базового періоду, тис. грн			Зміна виручки за рахунок структури продукції, тис. грн
		t_0	t_1	t_0	фактично при базовій структурі	t_0	
A	5,0	5700	4850	28 500	28 250	24 250	-4000
B	6,0	5600	5300	33 600	33 305	31 800	-1505
C	7,0	2700	3050	18 900	18 735	21 350	+2615
D	7,5	1900	2560	14 250	14 125	19 200	+5075
Усього	—	15 900	15 760	95 250	94 415	96 600	+2185

7.4. Аналіз ритмічності виробництва

Ритмічність виробництва — це насамперед чітка, стійка й збалансована діяльність підприємства, яка дозволяє рівномірно випускати продукцію і виконувати свої зобов'язання перед споживачами. Ритмічна робота — це випуск продукції рівними частками за будь-які однакові проміжки робочого часу.

Розрізняють два поняття ритмічності:

- ритмічність випуску продукції (товарної);
- ритмічність виробництва (як завершеного, так і незавершеного).

Під ритмічністю роботи підприємства розуміють випуск цехами деталей, напівфабрикатів і виробів згідно з добовими чи місячними графіками виробництва, її порушення негативно впливає на роботу суміжних підрозділів, виконання договірних зобов'язань, якість продукції та ін.

Ритмічність роботи підприємства визначають за днями чи декадами у межах місяця, за місяцями і кварталами з поділом на декади. Показником ритмічності є також відношення випуску продукції за першу декаду до її випуску в третій декаді попереднього місяця.

Для характеристики ритмічності випуску продукції протягом року доцільно будувати динамічні ряди за місяцями, кварталами з розподілом на декади і дні.

Найпростішими показниками ритмічності випуску продукції є:

- питома вага виробництва продукції за кожен декаду (зміну) до місячного випуску;
- питома вага випущеної продукції за кожний місяць до квартального випуску;
- питома вага випуску продукції за кожний квартал до річного обсягу виробництва;
- питома вага продукції, випущеної в першу декаду звітнього місяця до третьої декади попереднього місяця.

Неритмічність роботи притаманна багатьом підприємствам. Тому треба ретельно вивчати не лише причини цієї хронічної виробничої «хвороби», але й наслідки, а саме:

- збільшення кількості браку і відходів сировини та матеріалів;
- погіршення якості продукції;
- подорожчання собівартості продукції;
- порушення у ритмі відвантаження, а отже — затримки реалізації продукції;
- посилення плінності кадрів;
- виникнення інших небажаних проблем.

Неритмічний випуск продукції свідчать про зниження можливого випуску продукції. Аналізуючи показники, поряд з виявленням причин неритмічної роботи доцільно визначити додатковий випуск продукції за умови ліквідації відставання виробництва в першу і другу декади. Не враховують кількість чи вартість продукції, виготовленої в третій декаді за рахунок понаднормованих робіт. Один з варіантів розрахунку обсягу продукції полягає в тому, що для перших двох декад цей обсяг визначають за обсягом третьої декади.

Узагальнюючими показниками ритмічності виробництва є:

- коефіцієнт ритмічності;
- коефіцієнт варіації;
- числа аритмічності.

Коефіцієнт ритмічності ($K_{\text{ритм}}$) визначається відношенням фактичного (але не вище за ціанове завдання) випуску продукції (або його питомої ваги) до планового випуску (питомої ваги).

Синтетичним показником ритмічної роботи є коефіцієнт ритмічності, який визначається на підставі даних за день, п'ятиденку, декаду. Чим ближче коефіцієнт ритмічності до 1, тим ритмічнішим є виробництво (табл. 7.6).

Коефіцієнт ритмічності в абсолютному вимірі

$$K_{\text{ритм}} = \frac{\text{ППФ}(\pi)}{\text{ППп}}$$

Таблиця 7.6

РИТМІЧНІСТЬ ВИПУСКУ ПРОДУКЦІЇ ЗА ДЕКАДАМИ

Декада	Випуск продукції за рік, тис. грн		Частка продукції, %		Виконання плану, коефіцієнт	Частка продукції, зарахована у виконання плану з ритмічності, %
	план	факт	план	факт		
Перша	32 000	30 240	33,3	30	0,945	30,00
Друга	32 000	34 272	33,3	34	1,071	33,33
Третя	32 000	36 288	33,4	36	1,134	33,34
Усього	96 000	100 800	100,0	100	1,050	96,67

Коефіцієнт варіації ($K_{\text{вар}}$) визначається як відношення середньоквадратичного відхилення від ціанового завдання за добу (декаду, місяць, квартал) до середньодобового (середньодекадного, середньомісячного, середньоквартального) планового випуску продукції.

$$K_{\text{вар}} = \frac{\sqrt{\sum \Delta x^2 / n}}{X_{\text{пл}}}$$

де Δx^2 — квадратичне відхилення від середньо декадного завдання;
 — число підсумовуючих планових завдань;

$X_{\text{пл}}$ — середньодекадове завдання за графіком.

У нашому прикладі коефіцієнт варіації становить 0,094.

Коефіцієнт ритмічності відображає вплив на ритмічність лише фактів невиконання плану. Але порушення ритмічності відбувається і в разі перевиконання плану, що також призводить у деяких випадках до негативних наслідків — утворення понаднормативних некомплектних заділів незавершеного виробництва і залишків готової продукції на складах.

Для оцінювання ритмічності виробництва на підприємстві розраховують також **показник аритмічності** як суму додатних і від'ємних відхилень у випуску продукції від плану за кожний день (тиждень, декаду). Чим аритмічніше працює підприємство, тим вищий показник аритмічності. У нашому прикладі (табл. 22) він дорівнює:

$$K_{\text{аритм}} = 0,55 + 0,071 + 0,134 = 0,26$$

Якщо відомі причини недовиконання (перевиконання) плану випуску продукції за декадами (добами), можна розрахувати їхній вплив на показник аритмічності. Для цього відносні зміни обсягу виробництва продукції з цієї причини необхідно віднести до загального показника аритмічності й помножити на 100. Наприклад, за

першу декаду план випуску недовиконано на 960 тис. грн, або на 3 %, через невчасну поставку сировини і на 800 тис. грн, або на 2,5 %, через несправність обладнання. Звідси частка першого фактора у зміні загального показника ритмічності становить 11,5 % ($0,03 : 0,26 \cdot 100$), а другого — 9,6 % ($0,025 : 0,26 \cdot 100$).

Внутрішні причини ритмічності — тяжкий фінансовий стан підприємства, низький рівень організації, технології і матеріально-технічного забезпечення виробництва, а також планування і контролю, *зовнішні* — невчасна поставка сировини і матеріалів поставальниками, нестача енергоресурсів не з вини підприємства тощо.

У процесі аналізу *необхідно підрахувати упушені можливості підприємства з випуску продукції* у зв'язку з неритмічною роботою. Це різниця між фактичним і можливим випуском продукції, обчисленим із найбільшого середньодобового (середньодекадного) обсягу виробництва ($100\ 800 - 36\ 288 \cdot 3 = 8064$ тис. грн).

За результатами аналізу ритмічності розробляють конкретні заходи щодо усунення причин неритмічної роботи підприємства.

Аналогічно аналізують ритмічність відвантаження і реалізації продукції.

На закінчення аналізу розробляють конкретні заходи для усунення причин неритмічної роботи.

7.5. Аналіз якості продукції

Міжнародна організацій з питань стандартизації визначає **якість** як сукупність властивостей і характеристик продукції (або послуг), яка забезпечує задоволення встановлених або передбачуваних потреб.

Узагальнюючи набутий досвід, професор Гарвардської школи бізнесу Л. Гарвін визначає п'ять найбільш суттєвих критеріїв якості (рис. 7.2):

Рис. 7.2. Критерії якості продукції

Оцінка якості продукції передбачає визначення **рівнів якості** (рис. 7.3):

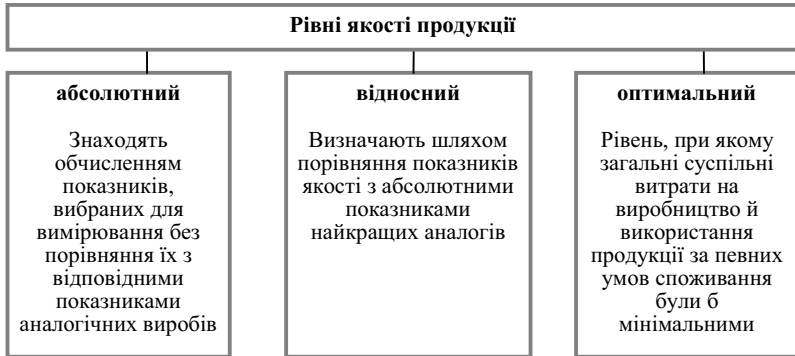

Рис. 7.3. Рівні якості продукції

Для визначення рівня якості виробів застосовують різні методи:

- об'єктивний (оцінка рівня якості за допомогою стендових випробувань, вимірювання приладами, лабораторних аналізів);
- комплексний (полягає у визначенні узагальнюючого показника, рівня якості оцінюваного виробу);
- диференційований (передбачає порівняння одиничних виробів з відповідними показниками виробів-еталонів);
- органолептичний (ґрунтується на наслідках аналізу сприймання органами відчуття людини без застосування технічних засобів).

Аналіз якості продукції ґрунтується на системі численних показників, серед яких слід виділити загальні та часткові, прямої і побічної дії. Крім того, використовують такі загальні **об'єктивні показники якості**:

- *сортність* (легка, харчова, хімічна та інші галузі промисловості);
- *марочність* (харчова, промисловість будівельних матеріалів);
- *вміст корисних речовин або шкідливих домішок* (% до загального обсягу або ваги);
- *строк служби (ресурс) і надійність*;
- *призначення одного з часткових показників якості як єдиного провідного* (міцність металів, калорійність харчів, теплотворність палива тощо).

В процесі аналізу вивчають і такі побічні показники якості продукції як:

- *гарантійний термін роботи, кількість і вартість гарантійних (безкоштовних для споживачів) ремонтів у розрахунку на один виріб*;

- наявність рекламаций, їх кількість і вартість;
- відсоток браку;
- пониження у сортності продукції за межами підприємства;
- відсоток повернення продукції на виправлення дефектів;
- відповідність моді;
- наявність і рівень попиту на даний виріб тощо.

Оцінюючи зміну якості продукції на підприємстві, слід надавати перевагу об'єктивним і кількісним показникам якості, які забезпечують належну точність визначення стану якості продукції.

Узагальнюючу оцінку виконання завдання з якості продукції виводять різними методами:

- методом порівняння фактичної питомої ваги з плановою та з фактичною питомою вагою попередніх періодів сертифікованої продукції, продукції, віднесеної до різних категорій якості; продукції, поставленої на експорт, у тому числі — у високорозвинуті країни, забракованої та рекламованої продукції в загальному обсязі промислової продукції;

- за середнім коефіцієнтом сортності;

- бальним методом;

- методом порівняння фактичних показників втрат від браку (у сумі та у відсотках до виробничої собівартості промислової продукції) з плановими (на тих підприємствах, де втрати від браку планують) або з показниками попередніх періодів.

Якість продукції, випущеної на підприємствах легкої, харчової і деяких інших галузей промисловості, оцінюється за показниками сортності. У ході аналізу обчислюють питому вагу випуску продукції кожної категорії сорту в загальному випуску, вивчають, скільки продукції здано з першого подання, скільки виробів переведено в нижчий сорт. Обчислені показники порівнюють з плановими, з фактичними показниками попередніх періодів і роблять висновки про зміни щодо якості продукції.

Визначають і дають оцінку коефіцієнту сортності, який дозволяє виміряти втрати у вартісному обсязі випуску продукції внаслідок зниження сортності виробів або, навпаки, нарощування вартості випуску в разі підвищення сортності.

Коефіцієнт сортності — це відношення вартості всієї випущеної продукції до її вартості за умови, що вся продукція випускається за ціною найвищого сорту.

Одним з показників, що свідчать про відхилення від норм за якістю виготовлення виробів, є **брак продукції**.

За способом виправлення брак поділяється на **виправний** (це усунення дефектів виробів, після якого ці вироби є придат-

ними до експлуатації або споживання) і *невиправний* (остаточний брак, який виправити неможливо або економічно недоцільно).

За місцем виявлення розрізняють *внутрішній брак* (допущений на підприємстві під час виготовлення виробів) і *зовнішній* (виявлений покупцями або споживачами під час користування виробами або споживання продукції).

У ході аналізу вивчають динаміку браку за абсолютною сумою, тобто порівнюють фактичні втрати від браку у звітному періоді з аналогічними показниками попередніх періодів. Окрім того, визначають питому вагу браку в загальному випуску промислової продукції. Визначають втрати від браку і втрати продукції. Для того, щоб обчислити розмір втрат промислової продукції потрібно визначити фактичний рівень рентабельності.

У процесі аналізу вивчають причини допущеного браку за місцем його виникнення та за центрами відповідальності. При аналізі браку обов'язково з'ясовують причини його виникнення, місця знаходження, час і винуватців.

Рівень браку — це передусім показник якості роботи, налагодженості технологічних процесів і чіткої організації виробництва, це також показник порушення ритму виробництва, погіршення організації та контролю за виробництвом.

Аналіз передбачає оцінку економічної ефективності поліпшення якості продукції. Економічна ефективність поліпшення якості продукції характеризується розміром додатково отриманого убутку від виробництва і реалізації продукції підвищеної якості. Так, якщо покращення якості продукції знаходить відображення у підвищенні її сортності, то додатковий прибуток створюється за рахунок підвищеної ціни на продукцію вищого сорту

$$\Delta\Pi_{\text{я}} = [(\text{Ц}_2 - \text{C}_2) - (\text{Ц}_1 - \text{C}_1)] \times \text{ОП},$$

де Ц_2 , Ц_1 — відповідно ціна одиниці продукції нижчого і вищого сорту;

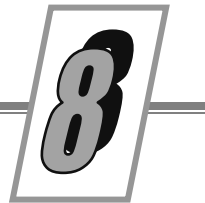
C_1 , C_2 — собівартість одиниці продукції нижчого і вищого сорту;

ОП — обсяг продукції поліпшеної якості в натуральних одиницях.

Заключним етапом аналізу є розробка заходів щодо поліпшення якості продукції.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Якими є значення і завдання аналізу виробничої діяльності підприємства?
2. Які джерела інформації використовують для аналізу виробництва продукції?
3. Які показники використовують для аналізу виробництва продукції?
4. Охарактеризуйте в цілому методику аналізу виробництва продукції.
5. Як аналізують динаміку і виконання плану виробництва?
6. Розкрийте основні етапи оцінки асортиментної політики підприємства.
7. Що таке структура продукції і як вона впливає на економічні показники діяльності підприємства?
8. Як розраховують вплив якості продукції на обсяг її виробництва?
9. Висвітліть методику аналізу ритмічності роботи підприємства.

8.1. Аналіз забезпеченості підприємства персоналом

Достатня забезпеченість працівниками, що мають необхідні знання і навички, раціональне їх використання, високий рівень продуктивності праці мають велике значення для збільшення обсягів продукції і підвищення ефективності виробництва.

Від забезпеченості підприємства персоналом та ефективності його використання залежать обсяг і своєчасність виконання всіх робіт, ступінь використання устаткування, машин, механізмів і як результат — обсяг виробництва продукції, її собівартість, прибуток та інші економічні показники.

Основними завданнями аналізу є:

- вивчення та оцінювання забезпеченості підприємства і його структурних підрозділів персоналом загалом, а також за категоріями і професіями;
- визначення і вивчення показників плинності кадрів;
- виявлення резервів персоналу повнішого й ефективнішого використання.

Джерелами інформації для аналізу є план праці, статистичні звітність форма № 1-ПВ «Звіт з праці», форма № 3-ПВ «Звіт при використанні робочого часу», форма № 6-ПВ «Звіт про кількість працівників, їхній якісний склад та професійне навчання», форма № 3-ПН «Звіт про наявність вільних робочих місць (вакантних посад) на потребу в працівниках», форма № 1-ПВ (умови праці) «Звіт про стан умов праці, пільги та компенсації при роботі із шкідливими умовами праці», форма № 1-ПВ (заборгованість) «Звіт про стан заборгованості з виплати заробітної плати», дані табельного обліку і відділу кадрів.

Забезпеченість підприємства персоналом визначають порівнюванням фактичної чисельності працівників за категоріями і професіями з плановими потребами. Особливу увагу приділяють аналізу забезпеченості підприємства кадрами найважливіших професій.

Необхідно аналізувати і якісний склад персоналу за рівнем кваліфікації.

Для оцінювання відповідності кваліфікації виробничого персоналу складності виконуваних робіт порівнюють середні тарифні розряди робіт і робітників.

Якщо фактичний середній тарифний розряд робітників нижчий від планового і нижчий від середнього тарифного розряду робіт, то це може призвести до випуску менш якісної продукції. Якщо середній розряд робітників вищий від середнього тарифного розряду робіт, то робітникам потрібно здійснювати доплату для використання їх на менш кваліфікованих роботах.

Отже, таке порівняння дає можливість визначити, наскільки правильно підібраний і розставлений виробничий персонал по ділянках, а також чи правильно планують його заробітну плату.

Адміністративно-управлінський персонал необхідно перевірити на відповідність фактичного рівня освіченості кожного працівника посаді, яку він займає, і вивчити питання, пов'язані з набором кадрів, їх підготовкою і підвищенням кваліфікації.

Кваліфікаційний рівень працівників багато в чому залежить від їхнього віку, стажу роботи, освіти і т. д. Тому в процесі аналізу вивчають зміни у складі робітників за цими ознаками. Оскільки вони відбуваються внаслідок руху робочої сили, то цьому питанню в аналізі приділяють велику увагу.

Для *характеристики руху робочої сили* розраховують і аналізують динаміку таких показників:

- • коефіцієнт обороту з приймання персоналу

$$\text{Коефіцієнт обороту з приймання} = \frac{\text{число прийнятих робітників}}{\text{середньостисова чисельність}}$$

- коефіцієнт обороту з вибуття

$$\text{Коефіцієнт обороту з вибуття} = \frac{\text{число звільнених робітників}}{\text{середньостисова чисельність}}$$

- коефіцієнт плинності кадрів

$$\begin{aligned} \text{Коефіцієнт плинності кадрів} = \\ \text{кількість працівників, яких звільнено за власним} \\ = \frac{\text{бажанням і за ініціативою адміністрації}}{\text{середньостисова чисельність персоналу}} \end{aligned}$$

- коефіцієнт постійності складу персоналу підприємства

Коефіцієнт постійності складу =

$$= \frac{\text{кількість працівників, які працювали весь рік}}{\text{середньостискова чисельність персоналу}}$$

Необхідно вивчити причини звільнення працівників (за власним бажанням, за скороченням кадрів, через порушення трудової дисципліни тощо).

$$K = \frac{\text{к-ть звільн. за вл. баж., за поруш. труд. дисц., з причин служб. невідпов.}}{\text{середньоспискова чисельність персоналу}}$$

Напруженість у забезпеченні підприємства трудовими ресурсами може бути дещо зменшено за рахунок повнішого використання наявної робочої сили, зростання продуктивності праці, інтенсифікації виробництва, комплексної механізації та автоматизації виробничих процесів, підвищення рівня технічного обладнання підприємства, удосконалення технології та організації виробництва. У процесі аналізу має бути виявлено резерви скорочення потреби у трудових ресурсах унаслідок проведення перелічених вище та інших заходів.

Якщо підприємство розширює свою діяльність, збільшує виробничі потужності, створює нові робочі місця, то слід визначити додаткову потребу в персоналі за категоріями та професіями і джерелами їх залучення.

Резерв збільшення випуску продукції за рахунок створених додаткових робочих місць визначають множенням їхнього приросту на фактичний середньорічний виробіток одного працівника у звітному періоді:

$$P\uparrow VP = P\uparrow KP \cdot PB_1,$$

де $P\uparrow VP$ — резерв збільшення випуску продукції;

$P\uparrow KP$ — резерв збільшення кількості робочих місць;

PB_1 — фактичний середньорічний виробіток виробничого персоналу у звітному періоді.

8.2. Аналіз показників соціальної захищеності працівників підприємства

Аналіз забезпеченості підприємства трудовими ресурсами слід проводити у тісному зв'язку з вивченням виконання плану соціального розвитку підприємства за такими групами показників:

- підвищення кваліфікації працівників;
- поліпшення умов праці та зміцнення здоров'я працівників;
- поліпшення соціально-культурних і житлово-побутових умов;
- соціальна захищеність членів трудового колективу.

Для аналізу використовують такі форми плану економічного і соціального розвитку, як «Підвищення рівня кваліфікації і освіченості кадрів», «Основні показники з поліпшення умов і охорони праці, зміцнення здоров'я працівників», «План поліпшення соціально-культурних і житлово-побутових умов персоналу і членів їхніх сімей», колективний договір у частині соціального захисту працівників підприємства і пенсіонерів, а також звітні дані про виконання намічених заходів для соціального розвитку підприємства і підвищення рівня соціальної захищеності членів трудового колективу.

Аналізуючи динаміку і виконання плану з підвищення кваліфікації працівників підприємства, вивчають такі показники:

- відсоток працівників, які навчаються у вищих, середніх, середніх спеціальних навчальних закладах, у системі підготовки робочих кадрів на підприємстві;
- чисельність і відсоток працівників, які підвищують свою кваліфікацію;
- відсоток працівників, зайнятих некваліфікованою працею, тощо.

Показники соціально-кваліфікаційної структури мають також відображати організацію перекваліфікації і працевлаштування вивільнених працівників.

Виконання і перевиконання плану з підвищення кваліфікації працівників сприяє зростанню продуктивності їхньої праці і позитивно характеризує роботу підприємства.

Для оцінювання заходів з поліпшення умов праці і зміцнення здоров'я працівників використовують такі показники:

- забезпеченість робітників санітарно-побутовими приміщеннями;
- рівень санітарно-гігієнічних умов праці;
- рівень частоти травматизму з розрахунку на 100 осіб;

- відсоток працівників з професійними захворюваннями;
- відсоток загальної захворюваності працівників;
- кількість днів тимчасової непрацездатності на 100 осіб;
- відсоток працівників, що зміцнили своє здоров'я в санаторіях, профілакторіях, будинках відпочинку, за туристичними путівками і т. д.

Аналізують також виконання заходів з охорони праці і техніки безпеки.

Соціально-культурні і житлово-побутові умови працівників та членів їх сімей характеризуються такими показниками, як забезпеченість працівників житлом, виконання плану з будівництва нового житла, наявність і будівництво об'єктів соціальної інфраструктури, дитячих ясел і садків, профілакторіїв, санаторіїв, будинків відпочинку, упорядкування населених пунктів, обладнання житлового фонду комунальними зручностями (водогін, опалення, каналізація, газ) і т. д.

Велику увагу приділяють питанням соціальної захищеності членів трудового колективу, розв'язання яких із розвитком ринкових відносин все більше покладають на підприємства. Найтипівішими напрямками соціального захисту, які визначають у колективних договорах, є:

- надання матеріальної допомоги, і перш за все багатодітним сім'ям;
- забезпечення працівників підприємства садово-городніми ділянками;
- надання безпроцентних позик на будівництво житла;
- відпуск будівельних матеріалів за зниженими цінами;
- реалізація продукції підсобного сільського господарства за зниженими цінами;
- надання допомоги на лікування, придбання путівок, одноразової допомоги при виході на пенсію, до ювілейних дат, до весілля;
- відпустки;
- часткова оплата харчування;
- проїзду тощо.

Особливо актуальними питання соціальної захищеності працівників є для тих підприємств, які перебувають на межі банкрутства. Це заходи для збереження робочих місць, недопущення масового звільнення працівників, фінансової підтримки частини звільнених працівників, які бажають зайнятися підприємницькою діяльністю, заходи з дострокового виходу на пенсію працівників передпенсійного віку, тимчасового обмеження зростання заробітної плати, переходу на неповний робочий день і неповний робочий тиждень, щоб зберегти чисельність персоналу. Одним із заходів пом'якшення соціальних наслідків кризи неспроможних підприємств є

першочергове надання працівникам, що звільняються, можливості влаштуватися на вакантні місця за іншими, суміжними спеціальностями з можливістю перекваліфікації.

Для підтримки виробничого потенціалу підприємства важливо зберегти робочі місця для випускників коледжів, професійних училищ, шкіл.

У процесі аналізу вивчають виконання колективного договору за всіма його напрямками, а також динаміку основних показників як за загальною сумою, так і з розрахунку на одного працівника. Для повнішого оцінювання проводять міжфірмовий порівняльний аналіз. Після завершення аналізу розробляють конкретні заходи, спрямовані на підвищення рівня соціального захисту персоналу підприємства, поліпшення умов його праці, соціально-культурних і житлово-побутових умов, які враховують, розробляючи план соціального розвитку і колективний договір на наступний рік.

8.3. Аналіз використання фонду робочого часу

Повноту використання персоналу можна оцінити за кількістю днів і годин, які відпрацював один працівник за аналізуємий період, а також за ступенем використання фонду робочого часу. Такий аналіз проводять для кожної категорії працівників, по кожному виробничому підрозділу і в цілому по підприємству (табл. 8.1).

Таблиця 8.1

ВИКОРИСТАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Показник	Минулий рік	Звітний рік		Відхилення	
		план	факт	від минулого року	від плану
Середньорічна чисельність робітників (ЧР)	160	160	165	+5	+5
Відпрацював за рік один робітник:					
днів (Д)	220	220	210	-10	-10
годин (Г)	1727	1749	1638	-89	-111
Середня тривалість робочого дня (Т), год	7,85	7,95	7,8	-0,05	-0,15
Фонд робочого часу (ФРЧ), год	276 320	279 840	270270	-6050	-9570
У тому числі надурочно відпрацьований час, год.	1630	—	1485	-145	+1485

Фонд робочого часу (ФРЧ) залежить від чисельності робітників (ЧР), кількості днів, які відпрацював один робітник у середньому за рік (Д), і середньої тривалості робочого дня (Т):

$$\text{ФРЧ} = \text{ЧР} \cdot \text{Д} \cdot \text{Т}.$$

На аналізованому підприємстві фактичний фонд робочого часу менший від планованого на 9570 год. Вплив факторів на його зміну можна визначити за методом абсолютних різниць:

$$\Delta \text{ФРЧ}_{\text{ЧР}} = [\text{ЧР}_1 - \text{ЧР}_0] \cdot \text{Д}_0 \cdot \text{Т}_0 = (165 - 160) \cdot 220 \cdot 7,95 = +8745 \text{ год};$$

$$\Delta \text{ФРЧ}_{\text{Д}} = (\text{Д}_1 - \text{Д}_0) \cdot \text{ЧР}_1 \cdot \text{Т}_0 = (210 - 220) \cdot 1657,95 = -13 \, 118 \text{ год};$$

$$\Delta \text{ФРЧ}_{\text{Т}} = (\text{Т}_1 - \text{Т}_0) \cdot \text{Д}_1 \cdot \text{ЧР}_1 = (7,8 - 7,95) \cdot 210165 = -5197 \text{ год};$$

Разом –9570 год.

Як видно із наведених даних, підприємство використовує виробничий персонал недостатньо повно. У середньому один робітник відпрацював 210 днів замість 220, у зв'язку з чим надпланові цілоденні втрати робочого часу становили на одного робітника 10 днів, а на всіх — 1650 днів, або 13 118 год ($1650 \cdot 7,95$).

Істотними є і внутрішньозмінні втрати робочого часу: за один день вони становили 0,15 год, а за всі дні, які відпрацювали всі робітники, — 5197 год. Загальні втрати робочого часу — 18 315 год ($1638 \cdot 1749$) · 165. Насправді вони ще більші, у зв'язку з тим, що фактичний фонд відпрацьованого часу включає і понаднормові відпрацьовані години (1485 год). Якщо їх урахувати, то загальні втрати робочого часу становитимуть 19 800 год або 7,3 %.

Для виявлення причин цілоденних і внутрішньозмінних втрат робочого часу зіставляють дані фактичного і планового балансу робочого часу (табл. 8.2).

Вони можуть бути зумовлені об'єктивними і суб'єктивними обставинами, непередбаченими планом: додатковими відпустками з дозволу адміністрації, захворюваннями робітників з тимчасовою втратою працездатності, прогулами, простоями через несправність устаткування, машин, механізмів, через те, що немає роботи, сировини, матеріалів, електроенергії, палива і т. ін. Кожний вид втрат аналізують детально, особливо ті, що залежать від підприємства. Зменшення втрат робочого часу з причин, які залежать від трудового колективу, є резервом збільшення виробництва продукції, що не потребує додаткових капітальних вкладень і дає змогу швидко одержати віддачу.

У нашому прикладі більша частина втрат ($(495 + 33 + 660) \times 7,95 + 5197 = 14 \, 642$ год) викликана суб'єктивними факторами: додатковими відпустками з дозволу адміністрації, прогулами, простоями, що можна вважати невикористаними резервами збільшення

фонду робочого часу. Недопущення їх рівнозначне вивільненню 8 працівників (14 642 : 1749).

Вивчивши втрати робочого часу, *необхідно визначити непродуктивні витрати праці*, які складаються із витрат робочого часу внаслідок виготовлення забракованої продукції й усунення браку, а також у зв'язку з відхиленнями від технологічного процесу. Для визначення їхньої величини використовують дані про втрати від браку (журнал-ордер № 10).

Таблиця 8.2

АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ ФОНДУ РОБОЧОГО ЧАСУ

Показник	На одного робітника		Відхилення від плану	
	план	факт	на одного робітника	на всіх робітників
Календарна кількість днів	365	365	—	—
У тому числі:				
святкові і вихідні дні	111	111	—	—
Номінальний фонд робочого часу, дні	254	254	—	—
Неявки на роботу, дні	34	44	+10	+1650
У тому числі:				
щорічні відпустки	16	16	—	—
відпустки для навчання	1	1	+1	+165
відпустки у зв'язку із вагітністю і пологами	3	2	-1	-165
додаткові відпустки:				
з дозволу адміністрації	5	8	+3	+495
за хворобою	9	11,8	+2,8	+462
прогули	—	0,2	+0,2	+33
простої	—	4	+4,0	+660
Явочний фонд робочого часу, дні	220	210	-10	-1650
Тривалість робочої зміни, год	8	8	—	—
Бюджет робочого часу, год	1760	1680	-80	-13 200
Передсвяткові скорочені дні, год	9	9	—	—
Пільговий час для підлітків, год	2	2,4	+0,4	+66
Внутрішньозмінні простої, год	—	30,6	+30,6	+5049
Корисний фонд робочого часу, год	1749	1638	-111	-18 315
Середня тривалість робочої зміни, год	7,95	7,8	-0,15	-5197
Надурочно відпрацьований час, год	—	9	+9	+1485
Непродуктивні витрати робочого часу	—	8,3	+8,3	+1367

За даними табл. 8.3 визначаємо:

а) частку заробітної плати виробничих робітників у собівартості товарної продукції:

$$10\,075 : 80\,600 \cdot 100 = 12,5 \%;$$

б) суму заробітної плати у собівартості остаточного браку:

$$500 \cdot 12,5 : 100 = 62,5 \text{ тис. грн};$$

в) питому вагу зарплати виробничих робітників у собівартості товарної продукції з неврахуванням сировини і матеріалу, на півфабрикатів і комплектуючих виробів:

$$10\,075 : (80\,600 - 42\,500) \cdot 100 = 26,44 \%;$$

г) заробітну плату робітників з усунення браку:

$$80 \cdot 26,44 : 100 = 21,15 \text{ тис. грн};$$

д) заробітну плату робітників в остаточному браку і на його усунення:

$$62,5 + 21,15 = 83,65 \text{ тис. грн};$$

е) середньогодинну зарплату робітників:

$$16\,532 : 270\,270 \text{ людино-годин} = 61,168 \text{ грн};$$

є) робочий час, витрачений на виготовлення браку і його усунення:

$$83\,650 : 61,168 = 1367 \text{ людино-годин.}$$

Таблиця 8.3

**ДАНИ ДЛЯ РОЗРАХУНКУ
НЕПРОДУКТИВНИХ ВИТРАТ РОБОЧОГО ЧАСУ**

Показник	Сума, тис. грн
Виробнича собівартість товарної продукції	80 600
Заробітна плата робітників	16 532
Заробітна плата виробничих робітників	10 075
Матеріальні витрати	42 500
Собівартість забракованої продукції	500
Витрати на усунення браку	80

Втрати робочого часу у зв'язку з відхиленням від нормальних умов роботи розраховують діленням суми доплат через цю причину на середню зарплату за 1 год. На цьому підприємстві таких доплат не було.

Скорочення витрат робочого часу — один із резервів збільшення випуску продукції. Щоб підрахувати його, необхідно втрати робочого часу (ВРЧ) з вини підприємства помножити на плановий середньогодинний виробіток продукції:

$$\text{ДВП} = \text{ВР} \cdot \text{ГВ}_0 = (14\,642 + 1367) \cdot 343,05 \text{ грн} = 5492 \text{ тис. грн.}$$

Проте треба мати на увазі, що втрати робочого часу не завжди призводять до зменшення обсягу виробництва продукції, оскільки їх може бути компенсовано підвищенням інтенсивності праці працівників. Тому в аналізі використання трудових ресурсів велику увагу приділяють вивченню показників продуктивності праці.

8.4. Аналіз продуктивності праці

Найбільш загальним та універсальним показником, який відображає ефективність використання трудових ресурсів (персоналу) підприємства є продуктивність праці робітників.

В загальному розумінні продуктивність праці характеризує її результативність (плідність), тобто оцінює результат праці, отриманий на одиницю витрат, пов'язаних з використанням трудових ресурсів підприємства. У вузькому розумінні рівень продуктивності праці визначається кількістю продукції (обсягом робіт чи послуг), що виробляються одним працівником за одиницю робочого часу (годину, зміну, добу, місяць, квартал, рік) або кількістю робочого часу, що витрачається на виробництво одиниці продукції (виконання робіт чи послуг).

Продуктивність праці — це якісний показник використання трудових ресурсів, який вважають одним із найважливіших узагальнених показників діяльності кожного підприємства.

Різноманітність підходів до визначення результату праці та оцінки розмірів використаних трудових ресурсів обумовила формування системи показників продуктивності праці.

До *узагальнюючих показників* належать середньорічний, середньоденний і середньогодинний виробіток продукції на одного робітника, а також середньорічний виробіток продукції на одного працюючого у вартісному вираженні.

Індивідуальні показники — це витрати часу на виробництво одиниці продукції певного виду (трудомісткість продукції) або випуск продукції певного виду в натуральному вираженні на один людинодень або на одну людино-годину.

Допоміжні показники характеризують витрати часу на виконання одиниці певного виду робіт або обсяг виконаних робіт за одиницю часу.

Найбільш узагальнюючим показником продуктивності праці є *середньорічний виробіток продукції на одного працівника*. Його величина залежить не лише від виробітку робітників, а й від частки останніх у загальній чисельності промислово-виробничого персоналу, а також від кількості днів, які вони відпрацювали, і від тривалості робочого дня.

Звідси *середньорічний виробіток одного працівника* дорівнює добутку таких факторів:

$$РВ^П = Ч \cdot Д \cdot Т \cdot ГВ.$$

Розрахунок впливу цих факторів на зміну рівня середньорічного виробітку промислово-виробничого персоналу проведемо за даними табл. 8.4 способом абсолютних різниць.

Таблиця 8.4

ВИХІДНІ ДАНІ ДЛЯ ФАКТОРНОГО АНАЛІЗУ

Показник	Значення показника		Зміни	
	план	факт	абс.	відн., %
Виробництво продукції в планових цінах, тис. грн	96 000	100 800	+4800	+5,0
Середньорічна чисельність промислово-виробничого персоналу	200	202	+2	+1,0
У тому числі робітників	160	165	+5	+3,1
Частка робітників у загальній чисельності працівників	80	81,68	+1,68	+2,1
Дні, які відпрацював один робітник за рік	220	210	-10	-4,5
Години, які відпрацювали всі робітники	279 840	270 270	-9570	-3,42
Середня тривалість робочого дня, год	7,95	7,8	-0,15	-1,9
Середньорічний виробіток одного працівника, тис. грн	480	499,01	+19,01	+4,0
Виробіток робітника, тис. грн:				
середньорічний	600	610,91	+10,91	+1,8
середньоденний	2,73	2,91	+0,18	+6,6
середньогодинний, грн	343,05	372,96	+29,91	+8,7

Закінчення табл. 8.4

Показник	Значення показника		Зміни	
	план	факт	абс.	відн., %
Непродуктивні витрати часу (ФРЧ _а), людино-год	—	1367	—	—
Надпланова економія часу за рахунок впровадження інноваційних заходів (ФРЧ _с)				
людино-год	—	8500	—	—
Зміна вартості випущеної продукції унаслідок структурних зрушень, тис. грн	—	+2300	—	—

За даними табл. 8.4 і 8.5, середньорічний виробіток працівника підприємства вищий від планового на 19 тис. грн (499 — 480). Він зріс на 19 тис. грн у зв'язку зі збільшенням частки робітників у загальній чисельності промислово-виробничого персоналу і на 40 тис. грн за рахунок підвищення середньогодинного виробітку робітників. Негативно на його рівень вплинули надпланові цілоденні і внутрішньоозмінні втрати робочого часу, унаслідок чого він змінився відповідно на 22,27 і на 8,83 тис. грн.

Таблиця 8.5

**РОЗРАХУНОК ВПЛИВУ ФАКТОРІВ
НА РІВЕНЬ СЕРЕДНЬОРІЧНОГО ВИРОБІТКУ ПРАЦІВНИКІВ
ПІДПРИЄМСТВА ЗА СПОСОБОМ АБСОЛЮТНИХ РІЗНИЦЬ**

Фактор	$\Delta P B^{\Pi}$, тис. грн
Зміни: частка робітників у загальній чисельності виробничого персоналу	$\Delta P B_{\text{ч}} = \Delta \text{Ч} \cdot P B_0^p -$ $- 0,0168 \cdot 600 = +10,08$
кількості днів, які відпрацював один робітник за рік	$\Delta P B_{\text{д}} = \text{Ч}_1 \cdot \Delta \text{Д} \cdot D B_0 -$ $- 0,8168 \cdot (-10) \cdot 2,73 = -22,27$
тривалості робочого дня	$\Delta P B_{\text{т}} = \text{Ч}_1 \cdot D_1 \cdot \Delta T \cdot G B_0 =$ $= 0,8168 \cdot 210 \times (-0,15) \cdot 0,343 05 =$ $= -8,83$
середньогодинного виробітку	$\Delta P B_{\text{ГВ}} = \text{Ч}_x \cdot D_1 \cdot T_1 \cdot \Delta G B = 0,8168 -$ $- 210 \times 7,8 \cdot 0,029 91 = +40,03$
Усього	+19,01

Аналогічно аналізують зміни *середньорічного виробітку робітника*, що залежить від кількості днів, які відпрацював один робітник за рік, середньої тривалості робочого дня і середньогодинного виробітку:

$$РВ^p = ДТ \cdot ГВ.$$

Обчислимо вплив цих факторів за способом абсолютних різниць:

$$\Delta РВ_{Д} = \Delta Д \cdot Т_0 \cdot ГВ_0 = -10 \cdot 7,95 \cdot 343,05 = -27\,270 \text{ грн};$$

$$\Delta РВ_{Т} = Д_1 \cdot \Delta Т - ГВ_0 = 210 \cdot (-0,15) \cdot 343,05 = -10\,810 \text{ грн};$$

$$\Delta РВ_{ГВ} = Д_1 Г_1 \cdot \Delta ГВ = 210 - 7,8 - 29,91 = 48\,990 \text{ грн}$$

Разом +10 910 грн

Обов'язково аналізують *зміни середньогодинного виробітку* як одного із основних показників продуктивності праці і фактора, від якого залежить рівень середньоденного і середньорічного виробітку робітників.

На завершення аналізу необхідно розробити конкретні заходи для забезпечення зростання продуктивності праці і *визначити резерви підвищення середньогодинного, середньоденного і середньорічного виробітку робітників*.

Основні напрями пошуку резервів зростання продуктивності праці впливають із самої формули розрахунку її рівня: $ГВ = ВП : ФРЧ$, згідно з якою можна домогтися підвищення продуктивності праці шляхом:

а) *збільшення випуску продукції* за рахунок повнішого використання виробничих потужностей підприємства, оскільки при нарощуванні обсягів виробництва продукції на тих же потужностях, збільшується лише змінна частина витрат робочого часу, а постійна залишається без змін. Унаслідок цього витрати часу на випуск одиниці продукції зменшуються;

б) *скорочення витрат праці на її виробництво* шляхом інтенсифікації виробництва, впровадження комплексної механізації та автоматизації, досконалішої техніки і технологій виробництва, скорочення втрат робочого часу за рахунок поліпшення організації праці, матеріально-технічного постачання та інших факторів відповідно до плану організаційно-технічних та інноваційних заходів.

При цьому можливі такі варіанти співвідношення змін обсягу випуску продукції і витрат праці, які треба враховувати, обираючи управлінську стратегію для забезпечення зростання продуктивності праці при існуючих у цей момент економічних умов:

а) збільшується обсяг випуску продукції при зниженні витрат праці на її виробництво;

- б) обсяг продукції зростає швидше, ніж витрати праці;
- в) обсяг продукції зростає при незмінних витратах праці;
- г) обсяг продукції залишається незмінним при зниженні витрат праці;
- д) обсяг продукції знижується більш повільними темпами, ніж витрати праці.

8.5. Аналіз фонду заробітної плати

Заробітна плата визначається як основна частина засобів, яку направляють на споживання і є частиною доходу підприємств, який залежить від кінцевих результатів роботи колективу і розподіляється між працівниками відповідно до кількості та якості витраченої праці, реальним трудовим внеском кожного і розміром вкладеного капіталу.

Оплата праці працівників на підприємствах здійснюється із застосуванням погодинної або відрядної оплати, а також змішаних систем.

Сума коштів, яка потрібна для оплати праці, називається **фондом заробітної плати**.

Фонд заробітної плати згідно з чинною інструкцією органів статистики включає не лише фонд оплати праці, що належить до поточних витрат підприємства, а й виплати за рахунок коштів соціального захисту і чистого прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства.

Найбільшу частку в складі коштів, використаних на споживання, становить фонд оплати праці, що включається в собівартість продукції.

Приступаючи до аналізу використання фонду заробітної плати, що включається в собівартість продукції, передусім необхідно розрахувати абсолютне і відносне відхилення фактичної його величини від планової.

Абсолютне відхилення ($\Delta\text{ФЗП}_{\text{абс}}$) визначають порівнянням фактично використаних коштів на оплату праці у звітному періоді (ФЗП_1) з базовою величиною фонду заробітної плати (ФЗП_0) у цілому по підприємству, виробничих підрозділах і за категоріями працівників:

$$\Delta\text{ФЗП}_{\text{абс}} = \text{ФЗП}_1 - \text{ФЗП}_0 = 21\,465 - 20\,500 = +965 \text{ тис. грн}$$

Проте слід мати на увазі, що абсолютне відхилення саме по собі не характеризує використання фонду зарплати, оскільки цей показник визначають без урахування змін обсягу виробництва продукції.

Відносне відхилення розраховують як різницю між фактично нарахованою сумою зарплати у звітному періоді і його базовою величиною, скоригованою на індекс обсягу виробництва продукції, який у нашому прикладі становить 1,026 (16 440 туб : 16 023). При цьому необхідно враховувати, що коригується тільки змінна частина фонду заробітної плати, яка змінюється пропорційно обсягу виробництва продукції. Це зарплата робітників за відрядними розцінками, премії робітникам і управлінському персоналу за виробничими результатами і сума відпускних, що відповідає частці змінної зарплати.

Постійна частина оплати праці не змінюється при збільшенні чи падінні обсягу виробництва (зарплата робітників за тарифними ставками, зарплата службовців за окладами, усі види доплат, оплата праці працівників непромислових виробництв і відповідна їм сума відпускних). Дані для розрахунку подано в табл. 8.6.

Таблиця 8.6

ПОЧАТКОВІ ДАНІ ДЛЯ АНАЛІЗУ ФОНДУ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ

Вид оплати	Сума зарплати, тис. грн		
	t_0	t_1	зміни
1. <i>Змінна частина оплати праці робітників</i>	12 030	12 725	+695
1.1. За відрядними розцінками	10 630	11 180	+550
1.2. Премії за виробничими результатами	1400	1545	+145
2. <i>Постійна частина оплати праці робітників</i>	3272	3709	+437
2.1. Почасова оплата праці за тарифними ставками	2772	2809	+37
2.2. Доплати	500	900	+400
2.2.1. За понаднормовий час роботи	—	80	+80
2.2.2. За стаж роботи	500	520	+20
2.2.3. За простої з вини підприємства	—	300	+300
3. <i>Вся оплата праці робітників без відпускних</i>	15 302	16 434	+1132
4. <i>Оплата відпуск робітників</i>	1390	1491	+101
4.1. Що належить до змінної частини	1090	1155	+65
4.2. Що належить до постійної частини	300	336	+36
5. <i>Оплата праці службовців</i>	3808	3540	—268
6. <i>Загальний фонд заробітної плати</i>	20 500	21 465	+965
6.1. Змінна частина (п. 1 + п. 4.1)	13 120	13 880	+760
6.2. Постійна частина (п. 2 + п. 4.2 + п. 5)	7380	7585	+205
7. <i>Частка у загальному фонді зарплати, %:</i>			
змінної частини	64,0	64,66	+0,66
постійної частини	36,0	35,34	—0,66.

На основі даних таблиці визначимо відносне відхилення фонду заробітної плати з урахуванням змін обсягу виробництва продукції:

$$\Delta \text{ФЗП}_{\text{вдн}} = \text{ФЗП}_1 - \text{ФЗП}_{\text{СК}} = \text{ФЗП}_1 - (\text{ФЗП}_{\text{ЗМ.0}} \cdot I_{\text{вп}} + \text{ФЗП}_{\text{ПОСТ.0}});$$

$$\begin{aligned} \Delta \text{ФЗП}_{\text{вдн}} &= 21\,465 - (12\,120 \cdot 1,026 + 7380) = \\ &= 21465 - 20841 = +624 \text{ тис. грн,} \end{aligned}$$

де $\Delta \text{ФЗП}_{\text{вдн}}$ — відносне відхилення фонду заробітної плати;

ФЗП_1 — фонд зарплати фактичний у звітному періоді;

$\text{ФЗП}_{\text{СК}}$ — фонд зарплати плановий, скоригований на індекс обсягу випуску продукції;

$\text{ФЗП}_{\text{ЗМ.0}}$ — змінна сума базового фонду зарплати;

$\text{ФЗП}_{\text{ПОСТ.0}}$ — постійна сума базового фонду зарплати;

$I_{\text{вп}}$ — індекс обсягу випуску продукції.

Розраховуючи відносне відхилення фонду зарплати, можна застосувати так званий поправочний коефіцієнт (K_n), який відображає частку змінної зарплати в загальному фонді. Він показує, на яку частку процента слід збільшити базову величину фонду зарплати за кожний процент приросту випуску продукції ($\Delta \text{ВП} \%$):

$$\Delta \text{ФЗП}_{\text{вдн}} = \text{ФЗП}_1 - \text{ФЗП}_{\text{СК}} = \text{ФЗП}_1 - \frac{\text{ФЗП}_0 (100 + \Delta \text{ВВП} \cdot K_n)}{100}$$

$$\Delta \text{ФЗП}_{\text{вдн}} = 21\,465 - (20\,500 \cdot \frac{100\% + 2\% \cdot 0,64}{100}) = +624 \text{ тис. грн.}$$

Отже, на цьому підприємстві є і відносна перевитрата у використанні фонду зарплати в розмірі 624 тис. грн.

У процесі наступного аналізу необхідно визначити *фактори абсолютного і відносного відхилення фонду зарплати*.

Змінна частина фонду зарплати залежить від обсягу виробництва продукції, його структури, питомої трудомісткості та рівня середньогодинної оплати праці.

Аналізуючи склад фонду заробітної плати, вивчають види оплат різних категорій персоналу, визначають його структурні зміни, зіставляють фактично нараховані суми за видами оплати з плановими, а також плановими перерахованими — за одними видами виплат на фактичний обсяг виробництва, а за іншими — на фактичну кількість персоналу.

Джерелом аналізу є показники плану, розрахунки засобів заробітної плати, **розрахунково-платіжні** відомості структурних підрозділів, звіти за формою 2-м та 1.

Аналіз середньої заробітної плати та співвідношення темпів її зростання треба пов'язувати з темпами зростання продуктивності праці.

Для оцінки співвідношення розраховують коефіцієнт випередження темпів зростання продуктивності праці над темпами зростання середньої заробітної плати, приріст середньої заробітної плати на 1 % приросту продуктивності праці чи приріст продуктивності праці на 1 % приросту середньої заробітної плати.

Коефіцієнт випередження є співвідношенням індексів продуктивності праці та середньої заробітної плати.

Показники приросту визначаються відношенням темпів приросту продуктивності праці до середньої заробітної плати. Зміна співвідношення між темпами зростання продуктивності праці і середньої заробітної плати спричиняє відносну економію фонду оплати праці.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

- 1. Як аналізують забезпеченість підприємства трудовими ресурсами за кількісними і якісними параметрами?*
- 2. Які показники використовують для характеристики руху трудових ресурсів на підприємстві і як визначають їхній рівень?*
- 3. Як проводиться аналіз структури працівників підприємства?*
- 4. Як розраховуються коефіцієнти обороту з приймання, звільнення, плинності та коефіцієнт загального обороту робочих кадрів?*
- 5. Висвітліть методіку аналізу виконання плану соціального розвитку підприємства і соціальної захищеності членів трудового колективу.*
- 6. За якими показниками оцінюють повноту використання трудових ресурсів на підприємстві?*
- 7. За якими показниками аналізується використання робочого часу?*
- 8. Дайте визначення трудомісткості продукції.*
- 9. Які фактори впливають на зміну трудомісткості?*
- 10. Дайте визначення продуктивності праці.*
- 11. Назвіть фактори, що впливають на продуктивність праці одного працюючого, одного робітника підприємства.*
- 12. Охарактеризуйте узагальнюючі, окремі і допоміжні показники продуктивності праці і методіку розрахунку їх.*
- 13. Висвітліть методіку аналізу використання фонду заробітної плати.*

АНАЛІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА ОСНОВНИМИ ЗАСОБАМИ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

9.1. Мета і завдання аналізу основних засобів

Одним із найважливіших факторів збільшення обсягу виробництва продукції на промислових підприємствах є забезпеченість їх основними засобами в необхідній кількості та асортименті, більш повне та ефективне їх використання.

Основні засоби служать матеріально-технічною базою виробництва, фундаментом його вдосконалення і розвитку.

З метою забезпечення ефективного управління основними засобами підприємств, виділяють їхню структуру за кваліфікаційними ознаками. За цією умовою основні засоби підприємств групують за такими ознаками: за належністю (власні; орендовані), ступенем використання у виробничо-господарській діяльності (діючі; в запасі, законсервовані; не задіяні), галузевою структурою (основні засоби промисловості, сільського господарства, транспорту, торгівлі та ін.), функціональним призначенням (виробничі; невиробничі) і натурально-речовим складом (земельні ділянки; капітальні витрати на поліпшення земель; будинки, споруди і передавальні пристрої; машини та обладнання; транспортні засоби; інструменти, прилади, інвентар; робоча і продуктивна худоба; багаторічні насадження; інші основні засоби).

Мета економічного аналізу — визначити забезпечення основними засобами за умови найбільш інтенсивного їх використання та пошуку резервів підвищення їх віддачі.

Завдання аналізу:

- визначити забезпеченість підприємства та його структурних підрозділів основними засобами і рівень використання їх за узагальнюючими й окремими показниками;

- встановити причини зміни їхнього рівня;
- розрахувати вплив використання основних засобів на обсяг виробництва продукції та інші показники;
- вивчити ступінь використання виробничої потужності підприємства й обладнання;
- виявити резерви підвищення інтенсивності й ефективності використання основних засобів.

Джерела даних для аналізу: бізнес-план підприємства, план технічного розвитку, форма № 1 «Баланс», форма № 2 «Звіт про фінансові результати», форма № 5 «Примітки до річної фінансової звітності», розділ 2 «Основні засоби», форма № 11-03 «Звіт про наявність і рух основних засобів, амортизацію (знос)», форма № 2-кб (потужності) «Звіт про введення в дію основних фондів, будівель, споруд та потужностей», дані про переоцінку основних засобів, інвентарні картки обліку основних засобів, проектно-кошторисна, технічна документація тощо.

9.2. Аналіз забезпечення підприємства основними засобами

Аналіз розпочинаємо з **вивчення наявності основних засобів, їхньої динаміки та структури** (див. табл. 9.1).

Як видно з табл. 30, за звітний період відбулися суттєві зміни в наявності та структурі основних засобів. Сума їх зросла на 3600 тис. грн, або на 27 %. Значно зросла частка активної їхньої частини, що можна розцінити позитивно.

На обсяг, структуру та динаміку основних виробничих засобів впливають такі фактори:

- характер та особливості процесу виробництва (безперервний, дискретний);
- тип виробництва (масове, серійне, одиничне);
- технологія, рівень спеціалізації і кооперування;
- методи організації виробництва.

Велике значення має аналіз руху і технічного стану основних засобів, який проводиться за даними бухгалтерської звітності (форма № 5). Для цього розраховують такі показники:

- *коефіцієнт оновлення ($K_{он}$)*, що характеризує частку нових основних засобів у загальній вартості їх на кінець року.

Таблиця 9.1

НАЯВНІСТЬ, РУХ І СТРУКТУРА ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

Група основних засобів	Наявність на початок періоду		Надійшло за звітний період		Вибуло за звітний період		Наявність на кінець періоду	
	тис. грн	частка, %	тис. грн	частка, %	тис. грн	частка, %	тис. грн	частка, %
Будівлі і споруди	4225	32,0	1000	22,2	—	—	5225	31,1
Силові машини	160	1,2	45	1,0	—	—	205	1,2
Робочі машини	7655	58,0	2990	66,5	700	77,8	9945	59,2
Вимірювальні прилади	210	1,6	35	0,8			245	1,5
Обчислювальна техніка	315	2,4	150	3,3	20	2,2	445	2,6
Транспортні засоби	370	2,8	35	3,0	120	13,3	385	2,3
Інструменти	265	2,0	145	3,2	60	6,7	350	2,1
Усього основних засобів виробничого призначення	13 200	100,0	4500	100,0	900	100,0	16 800	100,0

Перевіряють виконання плану впровадження нової техніки, введення в дію нових об'єктів, ремонту основних засобів. Визначають частку прогресивного обладнання в його загальній кількості та в кожній групі обладнання, а також частку автоматизованого обладнання.

Для характеристики вікового складу і морального зносу фонди групують за тривалістю експлуатації (до 5; 5 – 10; 10 – 20 і більше 20 років), розраховують середній вік обладнання.

Зведена табл. 9.2 показує, що за звітний рік технічний стан основних засобів на підприємстві дещо покращився за рахунок інтенсивнішого оновлення їх.

Забезпеченість підприємства окремими видами машин, механізмів, обладнання, приміщеннями встановлюють порівнянням фактичної наявності їх з плановою потребою, необхідною для виконання плану випуску продукції.

Узагальнюючими показниками, що характеризують рівень забезпеченості підприємства основними засобами виробництва (ОЗВ), є фондоозброєність і технічна озброєність праці.

Таблиця 9.2

ДАНІ ПРО РУХ І ТЕХНІЧНИЙ СТАН ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

Показник	Значення показника		Зміни
	минулий рік	звітний рік	
Коефіцієнт оновлення	0,15	0,27	+0,12
Термін оновлення, років	6,60	3	-3,6
Коефіцієнт вибуття	0,05	0,068	+0,018
Коефіцієнт приросту	0,12	0,27	+0,15
Коефіцієнт зносу	0,36	0,35	-0,01
Коефіцієнт придатності	0,64	0,65	+0,01
Середній вік устаткування, років	5,2	5,0	-0,2

Показник загальної фондоозброєності праці розраховують за відношенням середньорічної вартості промислово-виробничих основних засобів до середньооблікової чисельності робітників у найбільшу зміну (мається на увазі, що робітники, зайняті в інших змінах, використовують ті само засоби праці).

Рівень технічної озброєності праці визначають за відношенням вартості виробничого обладнання до середньооблікового числа робітників у найбільшу зміну. Темпи його зростання зіставляються з темпами зростання продуктивності праці. Бажано, щоб темпи зростання продуктивності праці випереджали темпи зростання технічної озброєності праці. У протилежному разі відбувається зниження фондовіддачі.

9.3. Аналіз відтворення основних засобів підприємства

Наявність та рух основних засобів підприємства проводиться по окремих інвентарних об'єктах основних засобів в натуральному та вартісному вимірі.

Натуральні показники, характеризують кількість одиниць, що входять у склад кожного виду основних засобів, їх параметри — потужність, продуктивність, вантажність, рік введення в експлуатацію та інше. Вони використовуються для оцінки технічного стану та морального зносу основних засобів, розробки балансу обладнання, оцінки продуктивної потужності та пропускнуєї спроможності.

Вартісні показники оцінки основних засобів дозволяють вести облік загального обсягу, відображати знос основних засобів та враховувати його при оподаткуванні, здійснювати фінансування відтворення основних засобів, оцінювати ефективність їх використання.

Для оцінки основних засобів використовується первісна, відновлювальна та залишкова вартість.

Первісна вартість відображає суму витрат підприємства на їх створення та введення в дію: витрати на зведення будівель, споруд; придбання машин та обладнання (включаючи витрати на доставку та монтаж, витрати на розробку проектно-кошторисної документації), страхування. За первісною вартістю основних засобів враховуються на балансі підприємства, тому її називають також балансовою вартістю.

Під *відновлювальною вартістю* основних засобів розуміють вартість їх відновлення за сучасними цінами, тобто це сума витрат, яку зазнало б підприємство при формуванні аналогічних основних засобів в певний проміжок часу. Зміна вартості основних засобів відбувається під впливом зміни цін на сировину та матеріали, зміни трудових витрат на їх виробництво, а також під впливом інфляційних процесів в економіці. Виникаюча розбіжність між первісною та відновлювальною вартістю основних засобів ускладнює їх оцінку та регулювання процесів відтворення, призводить до викривлення показників оцінки ефективності використання.

Для забезпечення об'єктивності оцінки проводиться періодична переоцінка основних засобів за відновлювальною вартістю. До 1997 р. рішення про проведення переоцінки основних засобів приймалося на державному рівні, разом із затвердженням централізовано визначених диференційованих коефіцієнтів індексації основних засобів (залежно від їх виду та строку введення в експлуатацію). В результаті проведення переоцінки всі основні засобів підприємства отримували єдину оцінку з повноти вартості їх відтворення на момент індексації. Переоцінці підлягала і сума нарахованої амортизації. Починаючи з 1998 р. відповідно до Закону України «Про оподаткування прибутку» підприємства отримали право на самостійну щорічну переоцінку основних засобів виходячи з офіційно опублікованого індексу інфляції.

Залишкова вартість основних засобів характеризує їх реально існуючу вартість, яка ще не перенесена на вартість продукції (робіт, послуг). Кількісно вона дорівнює різниці між первісною вартістю та сумою накопиченого на момент оцінки зносу основних засобів у зв'язку з їх спрацюванням.

З метою оцінки та аналізу розрізняють:

- бухгалтерську залишкову вартість основних засобів, яка враховує вплив на вартість основних засобів діючого (державно визначеного) механізму її амортизації;

- реальну залишкову вартість, яка враховує втрату споживчої вартості основних засобів в результаті фізичного та морального зносу.

Потреба в амортизації основних засобів обумовлена тим, що термін використання основних засобів в діяльності підприємства має певні обмеження в зв'язку з поступовим зносом основних засобів та втратою їх споживчої вартості (корисності).

Прийнято виділяти два види зносу — фізичний та моральний.

Під *фізичним зносом* (спрацюванням) основних засобів слід розуміти втрату ними техніко-експлуатаційних властивостей внаслідок їх використання або впливу на них природних сил. На швидкість та розміри фізичного зносу основних засобів впливають їх надійність та довговічність, рівень використання, особливості матеріалів, що застосовуються в їх виробництві, технологія виробництва, рівень використання в діяльності підприємства, якість технічного догляду та ремонтного обслуговування, кваліфікація робітників, інші організаційно-технічні фактори.

Моральний знос (техніко-економічне старіння основних засобів) — це процес знецінення діючих засобів праці до настання їх повного фізичного спрацювання під впливом науково-технічного прогресу. Причиною морального зносу є створення принципово нових або більш продуктивних та економічних основних засобів, впровадження нових технологій та матеріалів у виробництво тощо.

Усунення наслідків зносу може відбуватися у різних формах.

Фізичний знос (спрацювання) поділяють на *усувний (тимчасовий)* та *неусувний (нагромаджувальний)*. Перша частина фізичного зносу періодично усувається шляхом капітального ремонту основних засобів. Друга не може бути усунена таким шляхом. З часом неусувний фізичний знос нагромаджується та зумовлює такий стан основних засобів, при якому подальше їх використання є неможливим. Настає момент повного фізичного спрацювання, яке вимагає заміни об'єктів основних засобів на нові — аналогічного призначення.

Моральний знос (техніко-економічне старіння) також може бути повним та частковим.

Частковий моральний знос може бути усунений шляхом проведення модернізації основних засобів, під якою розуміють внесення певних конструктивних змін в об'єкти основних засобів з метою покращення їх техніко-економічних характеристик.

Настання *повного морального зносу* обумовлює потребу в заміні об'єктів основних засобів підприємства.

Залежно від результатів зміни споживчої вартості основних засобів виділяють:

- просте відтворення, при якому досягається збереження споживчої вартості основних засобів;

- розширене відтворення, при здійсненні якого споживча вартість та кількість основних засобів підприємства зростає.

Просте відтворення відбувається шляхом проведення капітального ремонту та заміни застарілих об'єктів основних засобів, розширене — шляхом проведення нового будівництва, реконструкції та технічного переозброєння, модернізації основних засобів. Вибір форми відтворення здійснюється в процесі управління інвестиційною діяльністю підприємства.

Проміжок часу, протягом якого відбувається процес формування, використання та відновлення споживчої вартості основних засобів, характеризується поняттям *«цикл відтворення основних засобів»*.

Основні стадії (етапи) циклу відтворення основних засобів включають:

I. Створення основних засобів — планування та розподіл капітальних вкладень, проектування, здійснення капітальних вкладень;

II. Підготовка до експлуатації — введення в експлуатацію, освоєння основних засобів;

III. Експлуатація основних засобів — використання за цільовим призначенням, формування джерела відновлення основних засобів (амортизація вартості), часткова втрата споживчої вартості, протидія втрати (відновлення) споживчої вартості, капітальний ремонт, модернізація;

IV. Завершення експлуатації основних засобів — повна втрата споживчої вартості, виведення основних засобів з експлуатації.

Цикл відтворення основних засобів не слід плутати з поняттям «обіг основних засобів», яке відображає проміжок часу, протягом якого відбувається оновлення вартості основних засобів через механізм амортизаційних відрахувань.

Наведені поняття не тільки змістовно, але й кількісно відрізняються одне від одного.

Якщо цикл відтворення основних засобів більш тривалий, ніж обіг основних засобів, то підприємство отримує додатковий дохід за рахунок використання накопиченої амортизації.

Якщо ж в разі неефективного використання цикл відтворення більш короткий за обіг засобів, то підприємство не має фінансових джерел для відновлення основних засобів (в зв'язку з незаврешенням амортизаційного періоду) і несе збитки через списання залишкової вартості основних засобів на фінансові результати діяльності.

9.4. Аналіз інтенсивності й ефективності використання основних засобів підприємства

В умовах ринкової економіки і конкуренції успішно функціонують ті виробники, які ефективно використовують свої ресурси, зокрема основні засоби виробництва. Від інтенсивності й ефективності використання основних засобів залежить дохідність капіталу і багато інших показників діяльності підприємства.

Для узагальнюючої характеристики ефективності й інтенсивності використання основних засобів застосовують такі показники:

- *рентабельність капіталу, вкладеного в основні засоби* (відношення прибутку від основної діяльності до середньорічної вартості основних засобів);
- *фондовіддача основних засобів* (відношення вартості виробленої продукції до середньорічної вартості основних засобів);
- *фондовіддача активної частини основних засобів* (відношення вартості виробленої продукції до середньорічної вартості активної частини основних засобів);
- *фондомісткість* (відношення середньорічної вартості основних засобів виробничого призначення до вартості виробленої продукції за звітний період);
- *відносна економія основного капіталу*:

$$E_{оз} = OЗ_1 - OЗ_0 \cdot I_{ВП},$$

де $OЗ_0$, $OЗ_1$ — середньорічна вартість основних засобів у відповідно базисному і звітному роках;

$I_{ВП}$ — індекс обсягу валового виробництва продукції.

При розрахунку середньорічної вартості основних засобів ($OЗ$) враховують не лише власні, а й орендовані основні засоби і не включають ті, що перебувають у консервації, резерві та здані в оренду.

Індивідуальні показники застосовують для характеристики використання окремих видів машин, обладнання, виробничої площі, наприклад середній випуск продукції в натуральному вираженні на одиницю обладнання за зміну, випуск продукції на 1 м² виробничої площі та ін.

У процесі аналізу вивчають динаміку перелічених показників, виконання плану їхнього рівня, проводять міжгосподарські порівняння. Після цього вивчають фактори зміни їхньої величини.

Найбільш узагальнюючим показником ефективності використання основних засобів є рентабельність капіталу, вкладеного в основні засоби. Її рівень залежить не лише від фондовіддачі, а й від

рентабельності продажів, а також від частки реалізованої продукції в її загальному випуску. Взаємозв'язок цих показників можна передати так:

$$P_{O3} = \Phi_{B_{O3}} \cdot \Psi_{P\Pi} \cdot P_{O6}$$

Для визначення зміни рівня рентабельності основних засобів за рахунок факторів з можна скористатися методом абсолютних різниць.

Зміна рентабельності основних засобів (O3) за рахунок:

а) *фондовіддачі основних виробничих засобів:*

$$\Delta P_{O3} = \Delta \Phi_{B} \cdot \Psi_{P\Pi 0} \cdot P_{O60}$$

б) *частки реалізованої продукції в загальному випуску:*

$$\Delta P_{O3} = \Phi_{B1} \cdot \Psi_{P\Pi 0} \cdot P_{O60}$$

в) *рентабельності продажів:*

$$\Delta P_{O3} = \Delta \Phi_{B1} \cdot \Psi_{P\Pi 1} \cdot P_{O60}$$

Після цього треба вивчити фактори зміни фондовіддачі основних засобів: зміну частки активної частини основних засобів у їхній загальній сумі, частки діючих машин і обладнання в активній частині основних засобів, фондовіддачі технологічного обладнання:

$$\Phi_{B_{O3}} = \Psi^a \cdot \Psi^M \cdot \Phi_{B^M}$$

Способом абсолютних різниць визначають *зміну фондовіддачі основних засобів* за рахунок:

• *частки активної частини основних засобів:*

$$\Delta \Phi_{B(\Psi^a)} = \Delta \Psi^a \cdot \Psi_{0}^M \cdot \Phi_{B^M 0}$$

• *частки машин і обладнання в активній частині основних засобів:*

$$\Delta \Phi_{B(\Psi^M)} = \Delta \Psi^M \cdot \Psi_{0}^a \cdot \Phi_{B^M 0}$$

• *фондовіддачі діючого обладнання:*

$$\Delta \Phi_{B(\Phi_{B^M})} = \Delta \Psi_{1}^a \cdot \Psi_{0}^M \cdot \Delta \Phi_{B^M}$$

Вплив цих факторів на обсяг виробництва продукції встановлюється множенням зміни фондовіддачі за рахунок кожного фактора на фактичну середньорічну величину O3, а зміна середньорічної вартості основних засобів — на базовий рівень їхньої фондовіддачі.

Зміна валової продукції за рахунок зміни:

• *середньорічної вартості основних засобів:*

$$\Delta ВП_{O3} = \Delta O3 \cdot \Phi_{B^M 0}^{O3}$$

• частки активної частини основних засобів у їхній загальній сумі:

$$\Delta \text{ВП}_{\text{ч}^a} = \text{ОЗ}_1 \cdot \Delta \text{ФВ}_{\text{ч}^a}^{03}$$

• частки машин і обладнання в активній частині ОЗ:

$$\Delta \text{ВП}_{\text{ч}^m} = \text{ОЗ}_1 \cdot \Delta \text{ФВ}_{\text{ч}^m}^{03}$$

• фондovіддачі машин і обладнання:

$$\Delta \text{ВП}_{\text{ФВ}^m} = \text{ОЗ}_1 \cdot \Delta \text{ФВ}_{\text{ч}^m}^{03}$$

Фондовіддача технологічного обладнання безпосередньо залежить від його вартості (ВО), часу роботи і середньогодинного виробітку.

Для аналізу використаємо таку факторну модель:

$$\Phi_{\text{в}^m} = \frac{K \cdot \text{ФРЧ}^{\text{од}} \cdot \text{ГВ}}{\text{ВО}}$$

Факторну модель фондovіддачі обладнання можна розширити, якщо час роботи одиниці обладнання подати як добуток кількості відпрацьованих днів (Д), коефіцієнта змінності (K_{3M}) середньої тривалості зміни (Т).

Середньорічна вартість технологічного обладнання дорівнює добутку кількості (К) і середньої вартості його одиниці (Ц):

$$\Phi_{\text{в}^m} = \frac{K \cdot Д \cdot K_{3M} \cdot Т \cdot \text{ГВ}}{K \cdot Ц} = \frac{Д \cdot K_{3M} \cdot Т \cdot \text{ГВ}}{Ц}$$

Розрахунок впливу факторів на приріст фондovіддачі обладнання можна виконати методом ланцюгової підстановки:

$$\Phi_{\text{в}0^m} = \frac{Д_0 \cdot K_{3M0} \cdot Т_0 \cdot \text{ГВ}_0}{Ц_0}$$

Для визначення першого умовного показника фондovіддачі необхідно замість базової взяти фактичну середньорічну вартість одиниці обладнання:

$$\Phi_{\text{в}1^m}^{\text{ум.1}} = \frac{Д_0 \cdot K_{3M0} \cdot Т_0 \cdot \text{ГВ}_0}{Ц_1}$$

Далі слід встановити, якою була б фондovіддача при фактичній вартості обладнання і фактичній кількості відпрацьованих днів, але за базової величини решти факторів:

$$\Phi_{\text{в}2^m}^{\text{ум.2}} = \frac{Д_1 \cdot K_{3M0} \cdot Т_0 \cdot \text{ГВ}_0}{Ц_2}$$

Третій умовний показник фондovіддачі розраховують за його фактичною вартістю, фактичною кількістю відпрацьованих днів фактичним коефіцієнтом змінності і за базовим рівнем решти факторів:

$$\Phi_{\text{вум.3}}^{\text{м}} = \frac{D_1 \cdot K_{\text{зм1}} \cdot T_0 \cdot \Gamma B_0}{\Pi_1}$$

При розрахунку четвертого умовного показника фондovіддачі залишається незмінним тільки рівень середньогодинного виробітку:

$$\Phi_{\text{вум.4}}^{\text{м}} = \frac{D_1 \cdot K_{\text{зм1}} \cdot T_1 \cdot \Gamma B_0}{\Pi_1}$$

При фактичному виробітку обладнання його фондovіддача становитиме:

$$\Phi_{\text{в1}^{\text{м}}} = \frac{D_1 \cdot K_{\text{зм1}} \cdot T_1 \cdot \Gamma B_1}{\Pi_1}$$

Щоб дізнатися, як ці фактори вплинули на рівень фондovіддачі всіх засобів, одержані результати треба помножити на фактичну частку машин і обладнання в загальній сумі основних засобів у звітному періоді:

Для розрахунку впливу факторів третього порядку на рівень фондovіддачі машин і обладнання необхідно знати, як змінився обсяг виробництва продукції у зв'язку із заміною обладнання або його модернізацією. З цією метою треба порівняти випуск продукції на новому і старому обладнанні за період після його заміни й одержаний результат поділити на фактичну середньорічну вартість технологічного обладнання:

$$\Delta \Phi_{\text{вн}}^{\text{м}} = \sum (\Gamma \Gamma_{\text{нi}} - \Gamma B_{\text{сi}}) \cdot \text{ФРЧ}_i : \text{ОЗ}_i^{\text{м}}$$

де ФРЧ_i — час роботи i -го обладнання з моменту введення до кінця звітного періоду;

$\Gamma B_{\text{н}}$, $\Gamma B_{\text{с}}$ — виробіток продукції за 1 машино-годину відповідно після заміни і до заміни i -го обладнання.

За аналогічним способом визначають зміну обсягу виробництва продукції і фондovіддачі за рахунок впровадження інноваційних заходів з удосконалення технології та організації виробництва:

$$\Delta \Phi_{\text{внп}}^{\text{м}} = \sum (\Gamma \Gamma_{\text{н}} - \Gamma B_{\text{с}}) \cdot \text{ФРЧ}_1 : \text{ОЗ}_1^{\text{м}}$$

Зміна фондовіддачі за рахунок соціальних факторів (підвищення кваліфікації працівників, поліпшення умов праці й відпочинку, оздоровчі заходи тощо) визначають за сальдовим методом:

$$\Delta\Phi_{\text{Всоц}}^{\text{М}} = \Delta\Phi_{\text{ВГВ}}^{\text{М}} - \Delta\Phi_{\text{Вн}}^{\text{М}} - \Delta\Phi_{\text{Внтп}}^{\text{М}}$$

Вплив цих факторів на загальний рівень фондовіддачі ОЗ розраховують шляхом множення приросту фондовіддачі обладнання за рахунок *i*-го фактора на фактичну його частку в загальній сумі ОЗ. Щоб дізнатися, як зміниться обсяг виробництва продукції, необхідно зміну фондовіддачі ОЗ за рахунок кожного фактора помножити на фактичну середньорічну суму ОЗ, а зміну середньорічної вартості ОЗ — на базовий рівень фондовіддачі ОЗ.

Вплив факторів зміни фондовіддачі на рівень рентабельності основного капіталу визначають множенням абсолютно приросту фондовіддачі за рахунок *i*-го фактора на базовий рівень рентабельності продажів. На основі цього розрахунку можна встановити невикористані резерви підвищення рівня рентабельності основних виробничих фондів.

9.5. Резерви збільшення випуску продукції, фондовіддачі і рентабельності оновних засобів

На завершення аналізу підраховують резерви збільшення випуску продукції і фондовіддачі. Ними можуть бути введення в дію невстановленого обладнання, його заміна і модернізація, скорочення цілоденних і внутрішньозмінних простоїв, підвищення коефіцієнта змінності, інтенсивніше його використання.

Резерви збільшення випуску продукції за рахунок введення в дію нового обладнання визначають множенням його додаткової кількості на фактичну величину середньорічного виробітку в звітному періоді або на фактичну величину всіх факторів, які формують її рівень:

$$P\uparrow\text{ВП}_k = P\uparrow K \cdot P\text{В}_1 = P\uparrow K \cdot D_1 \cdot K_{\text{зм1}} \cdot T_1 \cdot \text{ГВ}_1$$

Скорочення цілоденних простоїв обладнання за рахунок конкретних оргтехзаходів приводять до збільшення середньої кількості відпрацьованих днів кожної його одиниці за рік. Цей приріст необхідно помножити на можливу (прогнозовану) кількість одиниць

обладнання і фактичний середньоденний виробіток одиниці у звітному періоді:

$$P\uparrow VP_{\text{д}} = K_{\text{м}} \cdot P\uparrow \cdot Д \cdot ДВ_1 = K_{\text{м}} \cdot P\uparrow K \cdot Д \cdot K_{\text{зм1}} \cdot T_1 \cdot ГВ_1$$

Щоб підрахувати резерв збільшення випуску продукції за рахунок підвищення коефіцієнта змінності внаслідок кращої організації виробництва, необхідно можливий приріст цього коефіцієнта помножити на плановану кількість днів роботи всього парку обладнання і на фактичний змінний виробіток (ЗВ):

$$P\uparrow VP_{\text{кзм}} = K_{\text{м}} \cdot Д_{\text{м}} \cdot P\uparrow K_{\text{зм}} \cdot ЗВ_1 = K_{\text{м}} \cdot Д_{\text{м}} \cdot P\uparrow K \cdot K_{\text{зм}} \cdot T_1 \cdot ГВ_1$$

За рахунок скорочення внутрішніх простотів збільшується середня тривалість зміни, а отже, і випуск продукції. Для визначення величини цього резерву слід планований приріст середньої тривалості зміни помножити на фактичний рівень середньогодинного виробітку обладнання і на можливу кількість машино-змін ($З_{\text{мк}}$) (добуток можливої кількості обладнання, можливої кількості відпрацьованих днів одиницею обладнання і можливого коефіцієнта змінності):

$$P\uparrow VP_{\text{т}} = З_{\text{мк}} \cdot P\uparrow T \cdot ГВ_1 = K_{\text{м}} \cdot Д_{\text{м}} \cdot K_{\text{змк}} \cdot P\uparrow T \cdot ГВ_1$$

Для визначення резерву збільшення випуску продукції за рахунок підвищення середньогодинного виробітку обладнання необхідно спочатку виявити можливість зростання випуску продукції шляхом модернізації обладнання, інтенсивнішого його використання, впровадження інноваційних заходів і т. ін. Потім виявлений резерв підвищення середньогодинного виробітку треба помножити на можливу кількість годин роботи обладнання ФРЧ_м (добуток можливої кількості одиниць, кількості днів роботи, коефіцієнта змінності, тривалості зміни):

$$P\uparrow VP_{\text{ГВ}} = \text{ФРЧ}_{\text{м}} \cdot P\uparrow ГВ = K_{\text{м}} \cdot Д_{\text{м}} \cdot K_{\text{змк}} \cdot T_{\text{м}} \cdot P\uparrow ГВ$$

Резерви зростання фондівіддачі визначають таким чином:

$$P\uparrow ФВ = Ф_{\text{Вм}} - Ф_{\text{В1}} = \frac{VP_1 + P\uparrow VP}{OЗ_1 + OЗ_{\text{д}} - P\downarrow OЗ} - \frac{VP_1}{OЗ_1}$$

де $P\uparrow ФВ$ — резерв зростання фондівіддачі;

$Ф_{\text{Вм}}, Ф_{\text{В1}}$ — відповідно можливий і фактичний рівень фондівіддачі;

$P\uparrow VP$ — резерв збільшення виробництва продукції;

$OЗ_{\text{д}}$ — додаткова сума основних засобів виробництва, необхідна для освоєння резервів збільшення випуску продукції;

$P_{\downarrow O3}$ — резерв скорочення основних засобів виробництва за рахунок реалізації і здачі в оренду непотрібних і списання непридатних.

Резерви зростання рентабельності основних засобів визначають множенням виявленого резерву зростання фондівіддачі на фактичний рівень рентабельності продажів у звітному періоді:

$$P \uparrow P_{O3} = P \uparrow \Phi_{B_{O3}} \cdot P_{O6.1}$$

На закінчення розробляють заходи з освоєння виявлених резервів.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. *Перелічіть завдання і джерела інформації аналізу використання основних засобів?*

2. *Які показники характеризують рух і технічний стан основних засобів?*

3. *Як визначають рівень забезпеченості підприємства основними виробничими засобами? Для чого і як розраховують показники фондоозброєності й технічної озброєності праці?*

4. *Дайте характеристику основним етапам аналізу відтворення основних засобів.*

5. *Які показники характеризують ефективність й інтенсивність використання основних засобів і як їх розраховують?*

6. *Дайте характеристику індивідуальним показникам ефективності й інтенсивності використання основних засобів.*

7. *Запишіть факторну модель рентабельності основних засобів і алгоритм розрахунку впливу факторів.*

8. *Запишіть факторну модель фондівіддачі основних засобів та алгоритм розрахунку впливу факторів.*

9. *Висвітліть методику аналізу визначення резервів збільшення випуску продукції і фондівіддачі за рахунок більш повного використання основних засобів.*

АНАЛІЗ МАТЕРІАЛЬНИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

10.1. Цілі, завдання і джерела інформації аналізу матеріальних ресурсів підприємства

Сучасні умови господарювання, які базуються на дії законів ринку, тобто законів попиту і пропозицій та конкурентної боротьби, примушують українські підприємства швидко адаптуватись до змін ринкового середовища та уникати необґрунтованого ризику, приймаючи управлінські рішення щодо використання всіх наявних виробничих ресурсів і, зокрема, матеріальних.

Матеріальні ресурси — сукупність предметів праці, що використовуються в економіці країни у процесі виробництва матеріальних благ і послуг. Вони відіграють провідну роль серед основних видів виробничих ресурсів. Матеріальні ресурси класифікуються за певними ознаками. За способом виробництва — на ресурси сільськогосподарства та промислові. У свою чергу, сільськогосподарські ресурси поділяються на ресурси тваринного і рослинного походження. За періодами споживання розрізняють матеріальні ресурси та сировину звітного, планового і перспективного періодів. Їх розподіл виконується за допомогою матеріальних балансів — основного знаряддя забезпечення збалансованості між наявними ресурсами і потребою в них. Матеріальні баланси ув'язують матеріальні ресурси з урахуванням всіх джерел надходження з їх розподілом за напрямками використання. Загальний обсяг наявних матеріальних ресурсів обчислюють як суму перехідних залишків матеріальних і сировинних ресурсів, обсягів їх виробництва, обсягів імпорту та інших надходжень.

Одним з головних факторів, що впливає на величину прибутку, є рівень матеріальних запасів. Стабільна забезпеченість матеріаль-

ними ресурсами є необхідною умовою функціонування та розвитку будь-якого підприємства.

Матеріально-технічне забезпечення виробництва в сучасних умовах господарювання повинно забезпечити досягнення таких цілей:

- своєчасне забезпечення підрозділів підприємства необхідними видами ресурсів відповідної кількості та якості;
- покращання використання ресурсів шляхом скорочення оборотності оборотних засобів, повного використання вторинних ресурсів та виробничих відходів тощо;
- аналіз виробничих можливостей і якості продукції постачальників та заміна неконкурентноспроможних постачальників.

Підготовка і проведення аналізу матеріальних ресурсів виконується протягом п'яти етапів. Під час першого етапу визначаються і чітко окреслюють мета і завдання аналізу. На другому етапі старанно опрацьовується програма дій, робочий (календарний) план, визначаються коло учасників, розподіляються обов'язки між ними. Від так перед ними ставляться конкретні завдання, що виходять із загальної мети, розробляються схема, методика, макети аналітичних таблиць, форм, методичні вказівки щодо їхнього заповнення, а також способи графічного оформлення результатів аналізу. На третьому етапі забезпечується збір необхідної інформації, статистичної звітності, даних синтетичного й аналітичного обліку, планової документації, результатів спеціальних досліджень тощо, перевіряється їх достовірність і повнота відповідно до мети аналізу. На четвертому етапі здійснюється аналітична обробка інформації за допомогою спеціальних методів і прийомів; забезпечується порівнянність показників; кількісно вимірюється вплив факторів. В результаті групування виділяють матеріальні ресурси, від яких безперечно залежить вид роботи підприємства. На п'ятому, підсумковому, етапі необхідно визначити і звести підрахунок резервів виробництва, розробити пропозиції і економічно обґрунтувати їх в сенсі підприємницької реалізації, розрахувати економічну ефективність від впровадження нових технологій чи додаткових матеріальних ресурсів.

Цілі аналізу ефективного використання матеріальних ресурсів полягають в одержанні найбільш інформативних ключових параметрів, які дають об'єктивну й точну оцінку наявності у підприємства різних видів матеріальних ресурсів з погляду забезпечення його конкурентоспроможності, уможливають оцінку ефективності управлінських рішень щодо формування портфеля замовлень на матеріальні ресурси, виявлення резервів підвищення ефективності використання ресурсів, розробку заходів для їх мобілізації.

Для досягнення поставлених цілей необхідно розв'язати комплекс таких **завдань**:

1. Вивчення строків, умов поставок та порядку розрахунку обсягів матеріальних ресурсів за укладеними договорами, оцінка обґрунтованості та ефективності формування портфеля замовлень на матеріальні ресурси.

2. Визначення характеру складських запасів, оцінка руху та структури споживання матеріальних цінностей за певний період і в динаміці.

3. Систематизація факторів, які зумовили відхилення фактичних показників використання матеріальних ресурсів від прогнозованих у звітному та в попередніх періодах.

4. Моделювання взаємозв'язків між обсягами випуску продукції та матеріаломісткістю, матеріаловіддачею, іншими факторними показниками.

5. Оцінка рівня ефективності використання матеріальних ресурсів через кількісне вимірювання впливу факторів на виявлені відхилення показників матеріаломісткості та матеріаловіддачі.

6. Аналіз динаміки оптових цін на матеріальні ресурси та транспортно-заготівельних витрат, а також норм витрачання матеріальних цінностей.

7. Підрахунок резервів економії матеріальних ресурсів.

8. Оцінка можливих варіантів мобілізації виявлених резервів підвищення ефективності використання матеріальних ресурсів.

9. Розроблення політики управління виробничими запасами і формування нового портфеля замовлень на матеріальні ресурси.

Джерелами інформації для аналізу ефективного використання матеріальних ресурсів є такі дані:

- планові дані, які використовуються для аналізу постачання підприємства матеріальними цінностями: плановані обсяги запасів та обсяги надходження (портфель замовлень), договори, угоди, контракти на постачання сировини та матеріалів;

- облікові дані, які використовуються:

а) для аналізу забезпеченості підприємства необхідними запасами, тобто всі дані документів складського, синтетичного й оперативного обліку;

б) для аналізу використання матеріальних ресурсів, тобто дані зі звітності про матеріальні витрати на виробництво, віднесені на собівартість товарної продукції;

- нормативно-довідкові дані, які регулюють господарську діяльність (Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», положення (стандарти) бухгалтерського обліку в Україні; господарсько-правові документи; технічна й технологічна документація; інформація, отримана в ході маркетингових досліджень, тощо).

10.2. Аналіз забезпечення підприємства матеріальними ресурсами

Матеріально-технічне забезпечення підприємства включає: визначення потреби в матеріально-технічних ресурсах, їх пошук і купівлю на товарно-сировинній біржі, укладення прямих договорів з постачальниками, організацію доставки, зберігання і видачу споживачам на підприємстві, контроль за виконанням умов договорів.

Головні завдання аналізу забезпеченості підприємства матеріальними ресурсами:

- вивчення потреби підприємства в матеріальних ресурсах;
- оцінка реальності та економічного обґрунтування планів матеріально-технічного забезпечення, його взаємозв'язку з планом виробництва;
- оцінка забезпечення плану поставок укладеними договорами, якості договорів;
- оцінка вибору постачальників матеріально-технічних ресурсів;
- аналіз виконання планів матеріально-технічного забезпечення за обсягом, асортиментом, строками, якістю ресурсів і аналіз впливу на обсяг виробництва продукції, її собівартість та інші показники;
- оцінка ефективності використання матеріальних ресурсів;
- виявлення та оцінка внутрішніх невикористаних резервів економії матеріальних ресурсів та розроблення заходів щодо їх використання;

Для того щоб визначити, наскільки підприємство забезпечене матеріальними ресурсами, необхідно:

- вивчити порядок розрахунку й обґрунтованості договорів на поставку матеріальних ресурсів, умови поставок;
- визначити характер виробничих матеріальних запасів і зміну їх структури;
- перевірити обґрунтованість норм виробничих запасів і потреб в матеріальних ресурсах;
- виявити можливості зниження виробничих запасів і потреби в матеріальних ресурсах;
- накреслити заходи щодо зниження понаднормативних і зайвих запасів матеріалів.

Аналіз проводять за даними форм статистичної звітності № 1-СН, 3-СН, 4-СН, П-СН, 12-СН про наявність і використання матеріальних ресурсів; ф. № 5-С про витрати на виробництво; плану матеріально-технічного постачання; договорів на поставку сировини, матеріалів, палива: оперативними даними відділу матеріально-тех-

нічного постачання; даними про нормативи та норми витрат матеріальних ресурсів.

Насамперед у ході аналізу потрібно дати *оцінку обґрунтованості плану матеріально-технічного постачання*, правильності розрахунку потреби підприємства в матеріальних ресурсах, тобто оцінити якість плану матеріально-технічного постачання.

Потреба підприємства в матеріальних ресурсах визначається за окремими їх видами на основну і неосновну діяльність та за їх запасами, які необхідні для забезпечення нормального функціонування підприємства на кінець періоду (місяця, кварталу, року). Потребу в матеріальних ресурсах для виробничої програми обчислюють за такою формулою:

$$П^n = \sum_{k=1}^k \sum_{i=1}^i Н^n + Н_3^n,$$

де $П^n$ — загальна потреба підприємства в n -виді матеріалу;

$Н^n$ — норма витрат n -матеріалу за всіма i -видами продукції k -видів діяльності;

$Н_3^n$ — норма запасу n -матеріалу на складі, який необхідно мати для забезпечення ритмічної роботи підприємства;

i — певний вид продукції, на виготовлення якої витрачається n -матеріал;

k — вид діяльності підприємства, а саме: виробництво продукції, приріст незавершеного виробництва, експериментально-дослідні роботи, ремонтно-експлуатаційні потреби, утворення нормативних залишків на кінець періоду.

Наявні матеріальні запаси мають задовольняти виробничі потреби підприємства ($П^n$) на період інтервалів між поставками (I^n). Забезпеченість матеріальними запасами визначається у днях та розраховується за формулою:

$$З^n = O^n : C^n,$$

де $З^n$ — забезпеченість n -видом матеріалу, в днях;

O^n — фактичний обсяг запасу n -виду матеріалу (у натуральних вимірниках);

C^n — середнє добове споживання n -матеріалу (у натуральних вимірниках).

В основу розрахунку всієї потреби повинні бути покладені *нормативи і норми витрат* ресурсів на одиницю продукції та складських запасів.

Перевіривши потреби у матеріальних ресурсах, визначають джерела їх покриття і забезпечення. До *внутрішніх* джерел забезпечення належать: власне виробництво, використання відходів. До

зовнішніх — надходження від постачальників за договорами (дода-
ток заготівля).

Аналіз строків і обсягів поставок матеріалів за укладеними до-
говорами пов'язаний із перевіркою запасів відповідних матеріалів
на складі. Аналіз стану запасів проводиться за допомогою показни-
ка *запасу в днях* (D_i^3). Цей показник характеризує на скільки днів
нормальної роботи підприємства вистачить наявного в залишку то-
го чи іншого виду виробничого запасу, обчислюється як відношен-
ня залишку даного виду матеріальних ресурсів до середньоденної
потреби в цьому матеріалі. Для визначення денної потреби з кож-
ного виду матеріальних ресурсів потрібно загальні витрати цього
виду ресурсів на потреби виробництва за аналізований період поді-
лити на кількість календарних днів у періоді (360, 90, 30).

У ході аналізу доцільно дати обґрунтовану оцінку запасів і ви-
значення їх вартості. На практиці найчастіше визначають вартість
запасів трьома найбільш зручними методами — ФІФО, ЛІФО і за
середньозваженою вартістю.

У ході аналізу потрібно дати оцінку вибору постачальника ма-
теріально-технічних ресурсів, вивчити, чи врахувало підприємство-
виробник при виборі постачальників такі фактори, як:

- відповідність виробничої потужності постачальників потреби підприємства у матеріалах;
- територіальна віддаленість постачальника;
- можливість оперативного постачання товарно-матеріальних цінностей;
- швидкість реакції на потреби покупця;
- репутація постачальника тощо.

Аналіз передбачає оцінку забезпеченості планової потреби в
матеріальних ресурсах укладеними договорами на поставку та вну-
трішніми джерелами покриття. Обчислюють *коефіцієнт забезпе-
ченості* ($K_{заб}$) як відношення матеріальних ресурсів, які повинні
надійти згідно з укладеними договорами та внутрішніх джерел, до
планової потреби в матеріальних ресурсах.

Вивчають своєчасність укладення договорів на поставку матері-
ально-технічних ресурсів, передбачення в договорах необхідних
умов поставок: асортименту, якості, ціни, термінів поставок, форми
розрахунків, відповідальності за порушення умов договору тощо.

Після детального вивчення плану матеріально-технічного забез-
печення, оцінки його якості потрібно проаналізувати хід та резуль-
тати виконання плану.

При цьому вивчають і дають оцінку:

- фактичному надходженню матеріальних ресурсів за загаль-
ним обсягом, структурою, комплектністю, асортиментом, якістю;

- своєчасності, темпам та ритмічності постачання;
- надходженню матеріальних цінностей за джерелами;
- організації і ходу забезпечення необхідними ресурсами всіх ланок виробництва;
- впливу факторів матеріально-технічного постачання на відхилення за обсягом випуску продукції.

Ступінь виконання плану з окремих видів сировини, палива, матеріалів обчислюється як у натуральних, так і в грошових одиницях виміру.

Насамперед необхідно проаналізувати фактичне забезпечення підприємства матеріальними ресурсами. Для цього фактичне надходження матеріалів від постачальників та з внутрішніх джерел порівнюється з потребою підприємства з урахуванням залишків, визначається коефіцієнт забезпеченості.

У ході аналізу рекомендується дати оцінку постачання за джерелами надходження, а саме:

- зовнішніми (виконання договорів поставок матеріально-технічних ресурсів);
- внутрішніми.

Для ефективної роботи підприємства важливе значення має оцінка пропорційності постачання, тобто аналіз виконання плану постачання за структурою.

Оцінку виконання плану за цим показником проводять методом порівняння фактичної питомої ваги окремих видів матеріалів (у загальній їх кількості) з плановою.

В ході аналізу дають оцінку виконанню плану матеріально-технічного постачання з асортименту, визначають коефіцієнт асортиментності.

Коефіцієнт асортиментності визначають відношенням суми, зарахованої у виконання плану з асортименту (фактичне надходження в межах потреби підприємства), до планової потреби.

Важливо дати оцінку комплектності постачання.

Аналіз матеріально-технічного забезпечення передбачає оцінку надходження ресурсів за термінами та ритмічністю постачання.

Доцільно провести аналіз темпів постачання.

Аналіз якості матеріальних ресурсів проводиться заданими:

- актів приймання матеріалів;
- рекламаций на матеріальні ресурси;
- претензій до постачальників;
- актів про повний або частковий виробничий брак;
- стандартів;
- специфікацій;
- паспортів і технічних умов на відповідні матеріальні ресурси;

- результатів проведених досліджень якості матеріальних ресурсів бюро експертизи або заводськими лабораторіями.

Особливу увагу звертають на сировину та основні матеріали, що становлять основу продукції, яку випускають.

У ході аналізу вивчають **показники розвитку прямих зв'язків із постачальниками**, а саме:

- відношення кількості прямих постачальників до кількості всіх постачальників;

- питому вагу матеріальних цінностей (у цілому або основних їх видів), які надходять за прямими поставками, до загального їх надходження.

Аналіз матеріально-технічного постачання проводиться не тільки в цілому по підприємству, а й у розрізі окремих цехів, дільниць.

Аналіз виконання плану матеріально-технічного постачання за обсягом, асортиментом, якістю, строками надходження цінностей передбачає виявлення причин відхилень від плану, розроблення заходів щодо налагодження повного і своєчасного постачання цехів, дільниць, робочих місць високоякісними матеріальними ресурсами.

10.3. Оцінка ефективності

використання підприємством матеріальних ресурсів

Для оцінки ефективності використання матеріальних ресурсів на практиці використовують систему узагальнюючих та часткових показників.

Узагальнюючими показниками ефективності використання матеріальних ресурсів є:

- матеріаловіддача;
- матеріаломісткість;
- коефіцієнт співвідношення темпів зростання обсягу виробництва і матеріальних затрат;
- питома вага матеріальних витрат у собівартості продукції;
- коефіцієнт використання матеріалів.

Матеріаловіддача ($M_{\text{вд}}$) визначається відношенням вартості продукції до суми матеріальних витрат.

Цей показник характеризує віддачу матеріалів, а саме — вихід продукції з кожної гривні спожитих матеріальних ресурсів (сировини, палива, електроенергії).

$$M_{\text{вд}} = \frac{\text{ПП}}{\text{Мв}}$$

де ПП — обсяг промислової продукції;

Мв — матеріальні витрати.

Матеріаломісткість (M_m) визначається відношенням суми матеріальних витрат до вартості виробленої продукції і показує, скільки матеріальних витрат припадає на кожну гривню випущеної продукції.

$$M_m = \frac{M_v}{\text{ПП}}$$

Коефіцієнт співвідношення темпів зростання обсягу виробництва і матеріальних витрат визначається відношенням індексу промислової продукції до індексу матеріальних витрат.

Для того, щоб визначити питому вагу матеріальних витрат у собівартості продукції, потрібно суму матеріальних витрат віднести до повної собівартості випущеної продукції. Цей показник відображає рівень використання матеріальних ресурсів, а також структуру виробництва продукції, тобто: є воно матеріаломістким, чи ні. Динаміка цього показника характеризує зміну матеріаломісткості продукції.

Коефіцієнт використання матеріалів (коефіцієнт матеріальних витрат) визначається шляхом ділення суми фактичних матеріальних витрат на розмір матеріальних витрат, обчислений виходячи з планових калькуляцій і фактичного випуску та асортименту продукції.

Для оцінки ефективності використання матеріальних ресурсів на підприємстві необхідно також розраховувати такі показники:

- **швидкість обороту матеріальних запасів**, який обчислюється діленням середнього (за період) залишку матеріальних запасів у грошовому виразі на середнє добове споживання в цьому самому періоді:

$$T_o = \frac{\sum(O_n^n + O_k^n)}{2\sum C^n},$$

де T_o — швидкість обороту матеріальних запасів, у днях;

O_n^n — обсяг запасу n -виду матеріалу на початок періоду (у грошовому виразі);

O_k^n — обсяг запасу n -виду матеріалу на кінець періоду (у грошовому виразі);

C^n — середнє добове споживання n -матеріалу, грн;

- **оборотність матеріальних запасів**, яка розраховується діленням вартості товарної продукції на середній залишок запасів:

$$R = \frac{2\sum(K \cdot \Pi_r)}{\sum(O_n^n + O_k^n)},$$

де R — оборотність матеріальних запасів, кількість оборотів.

Слід підкреслити, що в чисельнику зазначається не обсяг реалізації продукції, а обсяг випуску, тому що він показує реальну вартість запасів протягом періоду, що розглядається.

• *термін зберігання запасів*, який дорівнює відношенню календарної кількості днів у періоді, що розглядається, до оборотності матеріальних цінностей:

$$T_3 = T : R,$$

де T_3 — термін зберігання матеріальних запасів, днів;

T — тривалість періоду, днів;

R — оборотність матеріальних запасів, кількість оборотів.

Оскільки узагальнюючі показники дають лише загальне уявлення про рівень ефективності використання матеріальних ресурсів та резервів його підвищення, то для характеристики ефективності витрачання окремих елементів матеріальних ресурсів (основних матеріалів, палива, енергії) застосовують *часткові* показники:

- сировиномісткість — у переробних галузях;
- металомісткість — у машинобудуванні та металообробній промисловості;
- паливомісткість — на підприємствах ТЕЦ;
- напівфабрикатомісткість — у складальних виробництвах і т. д.

Часткові показники використовують і для характеристики рівня матеріаломісткості окремих виробів.

Аналіз матеріаломісткості передбачає вивчення та оцінку:

- рівня показників ефективності використання матеріалів;
- динаміки показників матеріаломісткості;
- причин змін цих показників;
- впливу зміни показників матеріаломісткості на обсяг виробництва продукції.

Для характеристики матеріаломісткості розраховують два узагальнюючі показники:

- матеріаломісткість промислового випуску;
- матеріаловіддачу.

Загальна матеріаломісткість випуску продукції залежить від зміни:

- структури випущеної продукції;
- норм витрат на одиницю продукції;
- цін на матеріальні ресурси;
- відпускних цін на продукцію.

Вплив названих чинників на відхилення в загальній матеріаломісткості можна визначити методом ланцюгових підстановок.

Для визначення економії або перевитрати матеріалів за рахунок зниження чи збільшення матеріаломісткості продукції зміну коефі-

цієнта матеріаломісткості множать на матеріальні витрати базового періоду.

Додатковий випуск продукції визначають шляхом множення перевитрат матеріалів на матеріаловіддачу базового періоду або ділення перевитрат на матеріаломісткість продукції.

При поглибленому аналізі загальної матеріаломісткості потрібно визначити, який з елементів матеріальних витрат вплинув на її зміну. Для цього обчислюють часткові показники матеріаломісткості для різних елементів витрат: сировини, матеріалів, куплених напівфабрикатів, допоміжних матеріалів, палива, електроенергії. Оцінку цих показників проводять за такою ж методикою, як оцінку загальної матеріаломісткості.

Організаційно-економічна значимість та структура показників ефективності використання ресурсного потенціалу в цілому залежить від етапів життєвого циклу підприємства і змінюється відповідно до вимог та характеристик даного процесу (табл. 10.1).

Таблиця 10.1

ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ НА ЕТАПАХ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Показники Етапи життєвого циклу	Ліквідність ресурсів	Фінансова стійкість	Оборотність	Рентабельність капіталу	Рентабельність реалізації
Організація					
Ріст (прискорений)					
Ріст (сповільнений)					
Стійкість					
Спад					

Економічна оцінка ефективності використання ресурсів в основному залежить від таких чинників та характеристик:

- об'єм, структура та виробнича необхідність ресурсів;
- об'єм господарської діяльності;
- сума фінансових результатів;
- рентабельність використання окремих видів ресурсів;
- показники стану відтворення та ефективності використання основних фондів.

Очевидно, показники ефективності використання матеріальних ресурсів будуть змінюватися в розрізі підприємств різних форм власності залежно від таких чинників:

- об'єм та структура продукції;
- територіальне розміщення підприємства;
- товарна насиченість внутрішньорегіонального ринку;
- конкурентоспроможність як окремих видів товарної реалізації, так і підприємства в цілому.

Оцінку ефективності використання матеріальних ресурсів доцільно проводити за календарний період роботи, часова характеристика якого відображається хронологічною моделлю та динамічним рядом. Для розрахунків доцільно використовувати як вартість матеріальних затрат та відповідних їм ресурсів (затратний метод), так і вартість окремих видів ресурсів, зокрема матеріальних ресурсів (ресурсний метод).

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. У чому полягають цілі і завдання аналізу матеріальних ресурсів підприємства?

2. Перелічіть джерела аналізу матеріальних ресурсів.

3. Як аналізують забезпеченість підприємства матеріальними ресурсами?

4. Які показники характеризують ефективність використання матеріальних ресурсів підприємства?

5. Викладіть методу аналізу відтворення матеріальних ресурсів.

6. Від яких факторів залежить загальна матеріаломісткість і матеріаломісткість окремих видів продукції?

7. Дайте характеристику часткових показників матеріаломісткості.

8. Які чинники впливають на економічну оцінку ефективності використання матеріальних ресурсів?

9. У чому полягає сутність застосування затратного та ресурсного методів у аналізі матеріальних ресурсів підприємства?

АНАЛІЗ СОБІВАРТОСТІ, ВИТРАТ НА ВИРОБНИЦТВО, І РЕАЛІЗАЦІЮ ПРОДУКЦІЇ

11.1. Зміст, завдання та об'єкти аналізу собівартості продукції

Собівартість продукції є головним ціноутворюючим чинником. Вживання суб'єкта господарювання в умовах конкуренції залежить від можливості підтримувати оптимальний рівень собівартості продукції. Вирішення цього завдання залежить від багатьох чинників, головним з яких є стратегія у своєму конкурентному середовищі й ефективність використання ресурсів. Відповідно до обраної стратегії виробник належить до категорії з низькою собівартістю на масовому ринку або з добре зарекомендованими виробами в ролі гравця у середовищі ринку.

Якщо виробник належить до категорії працюючого на масовому ринку, то необхідно досягнути концентрації у собівартості. Не меншу увагу собівартості повинні приділити виробники, які працюють у середовищі ринку, а також інші суб'єкти господарювання, тому що всім необхідно мати достатньо високий рівень рентабельності, що забезпечує виробництво і розширення його діяльності.

Важлива роль у забезпеченні оптимального рівня собівартості належить аналізу, головна мета якого — виявлення можливості більш раціонального використання виробничих ресурсів, зменшення затрат на виробництво, реалізацію і забезпечення зростання прибутку.

Аналіз собівартості є важливим інструментом управління затратами.

Об'єктами аналізу собівартості є такі показники:

- витратомісткість реалізованої продукції;
- виробнича собівартість продукції за калькуляційними статтями та за елементами витрат;
- собівартість одиниці окремих видів продукції.

Головними завданнями аналізу собівартості продукції є:

- оцінка обґрунтованості планових завдань із собівартості продукції;
- перевірка достовірності інформації про фактичну собівартість;
- оцінка виконання планових завдань за узагальнюючими показниками їх динаміки;
- дослідження структури витрат порівняно з ціновими даними та в динаміці;
- виявлення резервів зниження витрат на виробництво і реалізацію продукції;
- розроблення заходів щодо забезпечення ефективного управління витратами і формування собівартості продукції.

Для аналізу використовують:

- ф. № 5-с «Звіт про витрати па виробництво продукції, робіт, послуг»;
- ф № 2 «Звіт про фінансові результати»;
- калькуляції собівартості окремих видів продукції;
- кошторис витрат;
- дані синтетичного та аналітичного обліку витрат за основними й допоміжними виробництвами;
- матеріали ревізій та обстежень;
- результати аналізу собівартості за попередні роки.

Витратомісткість реалізованої продукції — важливий, найбільш узагальнюючий показник собівартості продукції. Його використання дає можливість оцінити не лише виконання плану за собівартістю продукції, а й дати оцінку її динаміки в будь-якій галузі виробництва, провести порівняльний аналіз собівартості продукції на підприємствах, які випускають однорідну продукцію.

Витратомісткість реалізованої продукції розраховують діленням загальної суми витрат на виробництво і реалізацію продукції (повної собівартості) на вартість випущеної продукції в оптових цінах підприємства.

Аналіз витратомісткості реалізованої продукції проводять методом порівняння фактичних витрат звітного періоду з плановими, визначають відхилення та обчислюють вплив змін на нього таких факторів:

- структура та асортимент випущеної продукції;
- рівень витрат на виробництво окремих виробів;
- ціни і тарифи на спожиті матеріальні ресурси;
- оптові ціни підприємства на виготовлену ним продукцію.

Вплив цих факторів на відхилення за рівнем витратомісткості реалізованої продукції визначають методом ланцюгових підстановок.

Використовуючи фактичні та планові показники зі звіту про собівартість, а також показники, одержані шляхом розрахунків, розглянемо методику аналізу витратомісткості реалізованої продукції. Для цього необхідно провести групування інформації.

Для досягнення мети аналізу собівартості необхідна його *організація на всіх етапах життєвого циклу виробів* (робіт, послуг). Цього досягають шляхом проведення попереднього, подальшого (ретроспективного, історичного) і перспективного (прогнозуючого) аналізів. У ринковій економіці центр ваги зміщується на попередній і прогнозуєчий аналізи.

Попередній аналіз здійснюють на стадіях життєвого циклу продукту (виробу) до початку масового випуску. Це стадія науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт. На стадії науково-дослідних робіт (НДР) вирішують принципово нові технічні завдання, що задовольняють вимоги споживачів, визначають і систематизують вимоги до нової продукції, розробляють шляхи вирішення, приймають кінцеві результати про створення нової продукції, визначають рівні якості та затрат на виробництво продукції, співставляють їх.

На стадії дослідно-конструкторських робіт (ДКР) здійснюють проектування, створення дослідних зразків і їх випробовування. На цьому етапі конкретизують технічні й економічні параметри, зіставляють їх.

Частину життєвого циклу після НДР і ДКР, з моменту запуску виробу в виробництво до зняття з нього, називають економічним циклом. Він складається з чотирьох етапів: *запровадження, підйому, стабілізації, спаду*.

Для етапу запровадження характерне повільне і розтягнуте в часі наростання випуску продукції. На цій стадії великі затрати припадають на підготовку виробництва, засвоєння технології, удосконалення організації виробничого процесу.

Етап підйому доволі короткий у часі. Для нього властиві інтенсивне збільшення масштабів виробництва, швидке зменшення витрат (порівняно з періодом заснування).

Зменшенню витрат сприяють зростання обсягу випуску продукції, запровадження серійної технології.

Для етапу стабілізації характерні стабільні темпи випуску продукції, невеликі темпи зменшення витрат.

Для етапу спаду властиві зменшення випуску, стабілізація або деяке підвищення собівартості виробу. Економічним завданням цього етапу є мінімізація витрат на випуск виробів, що підлягають заміні.

Головний етап життєвого циклу багатьох виробів, наприклад засобів праці, — період експлуатації у споживача. До витрат у спо-

живача належать: оплата праці, витрати на ремонт, енерговитрати та ін.

Оскільки на стадіях НДР та ДКР виробник може впливати на рівень цих витрат, то необхідно їх аналізувати і мінімізувати з метою збереження і розширення ринку збуту продукції.

На стадіях НДР та ДКР проводять розрахунки економічної ефективності, проте неможна запевняти, що тут не досягають високого рівня економічного запровадження з точки зору оптимальності витрат. Для досягнення мети оптимізації витрат на цих стадіях життєвого циклу виробів необхідно широко застосовувати порівняльний і функціонально-вартісний аналізи.

Порівняльний аналіз на ранніх стадіях життєвого циклу продукції можна здійснювати для вивчення загальних тенденцій і напрямків розвитку техніки, можливостей продажу нової продукції, оцінювання техніко-економічного рівня продукції і його оптимізації, рентабельності виробництва і реалізації продукції. Порівняння роблять із найкращими зразками галузі закордонних країн (зі світовим рівнем). Об'єктами порівняння можуть бути технічні системи, вироби, окремі вузли, деталі, функції, параметри і т. ін.

Найважливіше методологічне питання порівняльного аналізу — порівняльність. При повній подібності вироби є ідентичними, при приблизній і частковій — аналогічними.

Найважливішими умовами порівняльності є однорідність елементів показників нового виробу порівняно з існуючими аналогами, тотожність розрахунків і одиниць вимірювання параметрів.

За новими виробами встановлюють ступінь порівняльності з уже відомими зразками, при цьому чим оригінальніший виріб, тим менше прототипів для порівняння. У цьому випадку враховують насамперед функціональне призначення виробу. Вивчають реальні та можливі результати — параметри споживчих властивостей, їхні переваги порівняно з аналогами, собівартість одиниці виробу і способи її зниження, проектований рівень витрат на функціонування виробу в споживача. Такий порівняльний аналіз дає можливість вибору оптимального інженерного вирішення, є гарантом недопущення техніко-економічних прорахунків. Таким чином, основними завданнями, які вирішують за допомогою порівняльного аналізу, є:

- оцінювання техніко-економічного рівня виробу;
- вивчення чинників, що впливають на техніко-економічні параметри нового виробу й оптимізація їх;
- оцінювання економічності виробництва й експлуатації.

Об'єктами порівняння можуть бути реальні й абстрактні моделі виробу. Порівняння реальних моделей виробу здійснюють поетапно — від окремих елементів до технічної системи загалом. Порів-

няння абстрактних об'єктів дає змогу оцінити їхню суспільну корисність, екологічність і т. ін. Основним економічним результатом порівнянь є вибір оптимального рівня витрат на одиницю виробу при високоякісних його характеристиках зменшення витрат. Головне завдання оперативного аналізу собівартості продукції — своєчасне виявлення непродуктивних витрат і витрат, оперативне реагування з метою їх попередження й усунення. Оперативний і періодичний аналізи собівартості тісно взаємопов'язані, тому що служать однієї кінцевій меті — зниженню собівартості.

Періодичний аналіз собівартості здійснюють за такими основними напрямками:

- аналіз структури витрат, її динаміки й оптимальності для одержання прибутку;
- аналіз динаміки собівартості за узагальнюючими показниками і чинниками їхньої зміни, пошук можливостей усунення чинників зростання собівартості;
- аналіз собівартості продукції за статтями;
- аналіз загальних чинників зміни собівартості за статтями;
- аналіз специфічних чинників зміни собівартості за статтями;
- аналіз собівартості одиниці окремих виробів з метою їх здешевлення (без зниження якісних параметрів) і підвищення конкурентоспроможності;
- виявлення резервів зниження собівартості.

Залежно від стану рівня собівартості, конкретних завдань, поставлених адміністрацією, аналіз можна проводити одночасно в усіх напрямках або їх частині.

11.2. Аналіз витрат на виробництво за елементами та статтями

Витрати на виробництво групують і вивчають за двома взаємодоповнюючими напрямками — за елементами витрат та за калькуляційними статтями.

Елементні витрати — це однорідні за складом витрати підприємства. Вони характеризують використані ресурси за їхнім економічним змістом незалежно від форми і місця їх використання на той чи інший об'єкт віднесення витрат (наприклад, незалежно, чи стосуються вони цехів і ділянок основного виробництва, чи витрачені у цехах допоміжного виробництва; чи це прямі витрати на виготовлення конкретного виробу, чи це витрати на обслуговування виробництва і управління). До них відносять: матеріальні витрати,

витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, амортизаційні відрахування, інші операційні витрати та інші грошові витрати. Елементи затрат є однаковими для всіх галузей і на їх основі складається кошторис витрат на виробництво (один із найважливіших розділів бізнес-плану).

Для виявлення резервів зниження собівартості продукції вивчають витрати з точки зору їх функціональної ролі в процесі виробництва. Для цього проводять групування витрат за призначенням, тобто за *статтями калькуляції*. Калькуляційні статті характеризують склад використаних ресурсів залежно від напрямів і місця їх використання (в основному, допоміжному чи обслуговуючому виробництві) на об'єкт витрат. Тобто, групування затрат за статтями калькуляції вказує, на що конкретно та в яких розмірах використані ресурси (табл. 11.1).

Таблиця 11.1

АНАЛІЗ ВИТРАТ ЗА ЕКОНОМІЧНИМИ ЕЛЕМЕНТАМИ

Елементи витрат	Попередній рік, %	Звітний період		Відхилення (±)		
		план, %	фактично		від попереднього року, %	від плану %
			тис. грн	%		
Матеріальні витрати (за винятком вартості повторно використовуваних відходів)	34,5	35,6	2992	41,9	+7,4	+6,3
Амортизація основних фондів	7,6	7,8	548	7,7	+0,1	-0,1
Витрати на оплату праці	31,0	30,1	1857	26,0	-5,0	-4,1
Відрахування на соціальні заходи	17,3	17,0	1054	14,7	-2,6	-2,3
Інші витрати	9,6	9,5	694	9,7	+0,1	+0,2
Усього витрат на виробництво	100	100	7145	100	0,0	0,0

Відмінність статей калькуляції від аналогічних елементів витрат в тому, що в першому випадку враховують лише витрати на даний виріб, а в другому — всі витрати підприємства, незалежно від того де і на які потреби вони були здійснені.

Аналіз витрат за елементами дає змогу:

- дослідити зміни у структурі собівартості порівняно з бізнес-планом;

- оцінити динаміку структури витрат;
- охарактеризувати галузеві особливості (матеріаломісткість, фондомісткість, енергомісткість, трудомісткість виробництва);
- встановити вплив науково-технічного прогресу, рівня кооперації та спеціалізації на зміну структури витрат;
- визначити найважливіші напрями пошуку резервів зниження собівартості.

Аналіз проводиться методом порівняння фактичної питомої ваги кожного елемента витрат на виробництво з плановою (з питомою вагою витрат попереднього року).

Розглядаючи структуру витрат підприємства, потрібно оцінювати кожен статтю щодо її значущості і контрольованості.

Аналіз витрат за *калькуляційними статтями* дозволяє дати оцінку розміру економії чи перевитрат у зв'язку з відхиленням фактичної собівартості від планової, показати «внесок» кожної калькуляційної статті в загальне відхилення, зробити висновок про характер матеріало-, оплато-, фондомісткості виробництва і, в результаті, здійснити заходи щодо виявлення та реалізації резервів зниження собівартості продукції.

Оцінку собівартості розпочинають з вивчення загального виконання плану і собівартості продукції. На наступному етапі аналізу вивчають відхилення в розрізі окремих видів статей та визначають, за рахунок дії саме яких чинників одержано ці відхилення. При цьому слід мати на увазі, що один і той самий чинник по-різному впливає на відхилення за статтями собівартості.

Оскільки в собівартості продукції значну питому вагу становлять прямі витрати, тобто такі, які прямо відносять на собівартість конкретних виробів, то дослідженню саме цих витрат слід приділити особливу увагу. В ході аналізу дають оцінку:

- змінам, які відбулися в сумі та питомій вазі прямих витрат у плановій та фактичній собівартості продукції;
- впливу факторів на відхилення фактичних витрат від планових (базових).

Насамперед вивчають, які зміни відбулися в сумі прямих матеріальних витрат та їх питомій вазі в повній собівартості продукції.

Прямі трудові затрати в складі собівартості продукції відображаються за такими статтями, як основна і додаткова заробітна плата виробничих робітників та відрахування на соціальні потреби.

Аналіз прямих трудових витрат передбачає визначення та оцінку:

- змін, які відбулися в прямих трудових витратах порівняно з планом (базовим періодом), у сумі та в питомій вазі цих витрат у повній собівартості продукції,

- складу фонду заробітної плати;
- використання фонду оплати праці;
- виявлення непродуктивних виплат заробітної плати.

Наступний етап аналізу передбачає оцінку використання фонду оплати праці: визначення абсолютного відхилення від планового фонду (базового) та вплив на відхилення по фонду заробітної плати, зміни середньоспискової чисельності працівників та зміни середньої заробітної плати одного працівника.

Важливо дати оцінку співвідношень у темпах зростання виробництва, чисельності робітників, продуктивності праці та середньої заробітної плати одного робітника.

Аналіз передбачає також оцінку структури фонду заробітної плати за категоріями працюючих, вивчення співвідношення між різними видами оплати праці, а також виявлення непродуктивних виплат (доплату у зв'язку зі змінами умов праці; доплати за роботу в понаднормовий час; оплату цілодобових та внутрішньоозмінних простоїв).

Окрім прямих матеріальних витрат, витрат на оплату праці та інших прямих витрат, до виробничої собівартості продукції включають загальновиробничі витрати (згідно зі ПСБО № 16 «Витрати» до складу загальновиробничих витрат включають: витрати на управління виробництвом; амортизацію основних засобів загально-виробничого призначення; витрати на утримання, експлуатацію та ремонт, операційну оренду основних засобів, інших необоротних активів загально-виробничого призначення; витрати на вдосконалення технології й організації виробництва; витрати на опалення, освітлення, водопостачання, водовідведення та інше утримання виробничих приміщень; витрати на обслуговування виробничого процесу; витрати на охорону праці, техніку безпеки та охорону навколишнього середовища; інші витрати).

Метою аналізу загальновиробничих витрат є пошук і виявлення чинників економії ресурсів.

Аналіз проводять методом порівняння фактичних витрат з витратами, передбаченими кошторисом. Обчислюють суми перевитрат (економії) за кожною статтею. Оскільки до складу загально-виробничих витрат входять і змінні витрати, що змінюються прямо (або майже прямо) пропорційно до зміни обсягу діяльності, то перед порівнянням фактичної їх суми з сумою, передбаченою кошторисом, останню слід перерахувати на фактичний обсяг діяльності.

У ході аналізу доцільно визначити розмір загальновиробничих витрат використовуючи у розрахунку показник витратомісткості реалізованої продукції та дослідити динаміку показника.

Заключний етап аналізу — підрахунок резервів можливого скорочення загальновиробничих витрат і розроблення заходів для мобілізації цих резервів, як одного із чинників зниження собівартості промислової продукції.

11.3. Аналіз собівартості окремих видів продукції

Завданнями аналізу собівартості окремих видів продукції є:

- встановлення ступеню виконання планових (розрахункових) показників собівартості окремих видів продукції;
- вивчення динаміки собівартості одиниці продукції;
- дослідження причин відхилень за найвагомішими статтями калькуляції;
- виявлення резервів щодо зниження собівартості окремих видів продукції.

Собівартість одиниці продукції розраховують за формулою:

$$C_i = \frac{A_i}{V\Pi_i} + b_i$$

де C_i — собівартість одиниці i -го виду продукції;

A_i — сума постійних витрат, віднесена на i -ий вид продукції;

b_i — сума постійних витрат, віднесена на одиницю i -го виду продукції;

$V\Pi_i$ — обсяг випуску i -го виду продукції у фізичних одиницях.

Аналіз проводять за даними планових, проектно-кошторисних та фактичних калькуляцій в кілька етапів.

На першому етапі дають загальну оцінку виконання планових (розрахункових) завдань щодо зниження собівартості одиниці продукції, проводять аналітичне дослідження впливу факторів на відхилення фактичної собівартості від планової та встановлюють динаміку собівартості одиниці продукції.

Наступний етап аналізу передбачає аналітичне дослідження окремих статей калькуляції виробу.

Велике значення має порівняльний аналіз собівартості однако-вих виробів на різних підприємствах. Такий аналіз дозволяє встановити, наскільки прогресивною є технологія їх виготовлення на даному підприємстві.

Завершальним етапом аналізу є пошук резервів зниження одиниці собівартості одиниці найважливіших видів продукції. Розрізняють поточні та перспективні резерви зниження собівартості.

Поточні резерви зниження собівартості включають усі види непродуктивних витрат (явні і приховані), також перевитрати ресурсів і надмірні витрати грошових коштів, виявлені в ході аналізу. До **перспективних** резервів відносять:

- збільшення обсягів випуску продукції;
- упровадження досягнень науково-технічного прогресу;
- спеціалізацію, кооперування, комбінування виробництва.

Аналіз відносного рівня витрат. Відносний рівень витрат визначається шляхом відношення витрат будь-якого функціонуючого підрозділу до відповідних показників конкурентів.

Відносний рівень витрат звичайно виражається індексом, який обчислюють як частку від ділення витрат даного підприємства на середні витрати кожного з його конкурентів.

Таким чином, якщо індекс дорівнює одиниці, то це означає, що витрати даного підприємства збігаються з витратами його конкурентів. Якщо індекс менший від одиниці — витрати нижчі, якщо більший, то конкуренти мають переваги.

Аналіз відносного рівня витрат можна проводити окремо:

- для кожної одиниці продукції;
- для певного виду продукції;
- для підприємницької одиниці;
- для всього підприємства, компанії, фірми чи будь-якого виду їх діяльності (наприклад, служби маркетингу підприємства).

У склад витрат, які враховують при аналізі, можуть входити змінні витрати, валові витрати або будь-яке поєднання елементів структури витрат.

11.4. Аналіз реалізації продукції та виконання договірних зобов'язань

Реалізація продукції — важлива заключна стадія кругообороту коштів підприємства. Від того, як організована система реалізації продукції, залежить безперервність виробничого процесу, оборотність оборотного капіталу, результати фінансово-господарської діяльності, рентабельність.

Завдання аналізу реалізації продукції:

- оцінка виконання завдань з реалізації за обсягом, асортиментом, строками, якістю продукції;
- установлення динаміки обсягу реалізації продукції;
- визначення впливу факторів на відхилення за обсягом реалізації;
- оцінка наслідків виконання завдань з реалізації продукції.

Для аналізу використовують дані:

- ф. № 2 «Звіт про фінансові результати»;
- ф. № 22 «Зведена таблиця основних показників, які комплексно характеризують господарську діяльність підприємств»;
- бізнес-план підприємства;
- дані бухгалтерського обліку;
- матеріали податкового обліку з податку на додану вартість;
- матеріали маркетингової служби підприємства, фінансового та юридичного відділів.

Оцінку виконання планових завдань з реалізації, вивчення динаміки обсягу реалізації продукції проводять за **показником виторгу від реалізації продукції**.

Аналіз реалізації продукції проводиться в кілька етапів. Спочатку дають **оцінку виконання планових завдань** з реалізації продукції. Для цього фактичні показники виторгу від реалізації продукції порівнюють із плановим завданням, визначають абсолютне відхилення та відсоток виконання плану.

Наступний етап аналізу передбачає **вивчення динаміки** реалізації продукції. Фактичні показники виторгу від реалізації продукції звітного періоду порівнюють з аналогічними показниками відповідних попередніх періодів. Визначають темп зростання, темп приросту, абсолютний приріст обсягу реалізації.

Потрібно порівняти також фактичні темпи зростання обсягу реалізації з плановими.

Значне перевищення фактичного темпу над плановим дає підставу вважати, що в плані не повністю були враховані можливості і резерви збільшення обсягу виробництва.

На відхилення за обсягом реалізації продукції впливає низка факторів:

- маркетингова політика підприємства, її гнучкість, активність;
- рівень виконання завдань з випуску продукції за обсягом, асоціативом та якістю;
- зміна залишків готової продукції на складі на початок і кінець звітного періоду;
- зміна залишків товарів відвантажених на початок та кінець звітного періоду;
- ритмічність виробництва;
- забезпеченість підприємства тарою, транспортними засобами;
- чітка система організації збуту продукції, контролю за ходом випуску, відвантаження продукції, оформлення розрахунків і надходження платежів від покупців;
- витрати на доставку продукції; збутові знижки за прямими зв'язками та ін.

Для вивчення впливу окремих факторів на відхилення за обсягом реалізації продукції необхідно насамперед розглянути співвідношення обсягу реалізованої та випущеної промислової продукції за планом та звітом і зіставити заплановану й фактичну зміну за звітний період залишків нереалізованої продукції. Зміна залишків нереалізованої продукції визначається як різниця в обсягах випуску і реалізації продукції.

У ході аналізу доцільно вивчити обґрунтованість плану реалізації, його взаємозв'язок з планами виробництва, собівартості продукції, відвантаженням та залишками нереалізованої продукції. Оцінку цих показників проводять за допомогою балансу товарної продукції.

Для забезпечення успішного виконання плану з реалізації продукції важливо проводити попередній аналіз, у ході якого вивчається забезпечення виконання плану реалізації продукції. Такий аналіз проводиться за даними оперативного планування, обліку відвантаження продукції й очікуваного отримання коштів за відвантажену продукцію.

Оцінка виконання договірних зобов'язань із поставок продукції є важливим об'єктом аналізу діяльності підприємств.

Аналіз передбачає дослідження та оцінку:

- обґрунтованості та напруженості договірних зобов'язань;
- виконання договірних зобов'язань і поставок продукції в цілому, за асортиментом, якістю і строками поставок;
- змін у структурі поставок продукції на експорт;
- причин відхилень у виконанні договірних зобов'язань;
- впливу невиконання зобов'язань із договорів поставки на економічні показники діяльності підприємства.

Інформаційною базою аналізу є дані оперативного та статистичного обліку, відділу збуту, маркетингу, працівники якого повинні організувати контроль за виконанням договірних зобов'язань у розрізі окремих договорів, видів продукції, строків поставки Крім того, використовують дані про сплачені підприємством штрафи, пені та неустойки, які дають інформацію про невиконання або порушення договорів поставок.

У ході аналізу вивчається виконання плану поставок продукції за місяць із наростаючим підсумком за період з початку року.

Вивчається обґрунтованість та напруженість договорів поставок. Насамперед дають оцінку відповідності суми, на яку укладено договори поставок, виробничій потужності підприємства. Обчислюють коефіцієнт напруженості як відношення обсягу необхідних поставок продукції за укладеними договорами (фактично поставленої) до виробничої потужності підприємства. Цей ко-

ефіцієнт порівнюють з фактичним виконанням договірних зобов'язань.

$$K_{\text{нап}} = \text{ПП}_д^n : MK_{\text{вик}} = \text{ПП}_д^\phi : M$$

де $\text{ПП}_д^n$ і $\text{ПП}_д^\phi$ — вироблено продукції для укладення договору і фактичні поставки продукції за договорами, тис. грн;

M — потужність підприємства, тис. грн.

Оскільки договір вважається виконаним тільки тоді, коли виконуються усі умови поставки, то аналіз передбачає оцінку рівня виконання зобов'язань із поставок відповідно до передбачених асортименту, якості і строків.

Аналітичному дослідженню підлягає вивчення динаміки та оцінка змін у структурі поставок продукції на експорт. Експортну продукцію оцінюють за конкретними цінами звітного року, переведеними в державну валюту за курсом Національного банку України на дату виписування розрахункових документів.

Фактичний обсяг поставленої продукції за звітний період у розрізі держав-імпортерів порівнюють з аналогічним показником за попередні періоди, визначають динаміку поставок експортної продукції. Окрім того, вивчають, які зміни відбулися в структурі поставок. У ході аналізу досліджується раціональність кооперованих поставок, можливість усунення зустрічних перевезень.

Одним із завдань аналізу є вивчення причин недопоставки продукції. Такими причинами можуть бути:

- невиконання завдань з випуску продукції за обсягом, асортиментом;
- порушення ритмічності виробництва;
- погіршення якості продукції, зниження її конкурентоспроможності;
- недостатньо чітка робота відділу збуту (маркетингу);
- коригування завдань з випуску та реалізації продукції;
- неузгодженість роботи окремих цехів та підрозділів;
- відсутність добре налагодженої системи обліку, контролю, аналізу та ін.

За результатами аналізу розробляють заходи щодо безумовного виконання договірних зобов'язань.

11.5. Аналіз резервів виробництва та реалізації продукції

Під резервами зростання обсягів виробництва та реалізації продукції розуміють можливості їх збільшення шляхом поліпшення використання всіх видів ресурсів підприємства.

Резерви виробництва і реалізації продукції поділяються на зовнішні і внутрішні. **Зовнішні** резерви формуються зміною кон'юнктури ринку (попиту на продукцію, її конкурентоспроможності, можливостей конкурентів і контрагентів ринку, станом ринку капіталу, засобів, матеріалів, робочої сили тощо). **Внутрішні** резерви зростання обсягів виробництва і реалізації продукції пов'язані з використанням виробничого потенціалу підприємства.

У ході аналізу насамперед потрібно визначити вирішальну групу ресурсів, за якою потрібно вишукувати резерви. Для цього досліджують структуру затрат на виробництво. Аналіз структури затрат дасть змогу встановити, яким є виробництво: матеріаломістким, енергомістким, фондомістким або трудомістким. Це потрібно для того, щоб укомплектувати резерви, які виявлено за вирішальною групою ресурсів.

Рекомендується при визначенні резервів зростання обсягу виробництва визначити **комплектний резерв** (мінімальна із порівнюваних сум) і **максимальний резерв**, який не може бути використаний до тих пір, доки не будуть знайдені можливості збільшення обсягу виробництва в такому ж розмірі і за іншими групами ресурсів. Різниця між максимальним і мінімальним резервами становить **перспективний резерв**, для використання якого слід продовжувати пошук резервів щодо інших ресурсів.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. У чому полягають цілі і завдання аналізу собівартості продукції?
2. Які джерела інформації використовуються для аналізу собівартості?
3. За якими показниками характеризується собівартість продукції?
4. Які види собівартості використовуються в економіці?
5. Викладіть методичку аналізу витрат на виробництво за елементами та статтями
6. Назвіть особливості собівартості одиниці окремих видів продукції.
7. Назвіть особливості аналізу собівартості продукції в структурних підрозділах.
8. У чому полягають особливості стратегічного аналізу?
9. Які особливості та відмінності має методика оперативного аналізу собівартості?
10. Обґрунтуйте необхідність міжгосподарського (порівняльного) аналізу собівартості.
11. Як проводиться зведений підрахунок резервів зниження собівартості продукції?

12.1. Сутність і структура надходження грошових потоків підприємства

Здійснення будь-яких фінансових операцій підприємства зумовлює надходження або витрати грошових коштів.

Грошові потоки підприємства — це сукупність розподілених у часі надходжень і витрат грошових коштів підприємства, зумовлених його господарською діяльністю.

На формування грошових потоків безпосередній вплив мають грошові розрахунки (рис. 12.1).

Рис. 12.1. Базова модель впливу грошових розрахунків на формування грошових потоків суб'єкта господарювання

Формування грошових потоків кожного окремого підприємства визначається, в основному, специфікою його операційного циклу, яка, в свою чергу, залежить від певних галузевих особливостей.

На рис. 12.2 представлена схема грошових потоків підприємства відповідно до П(с)БО № 4 «Звіт про рух грошових коштів».

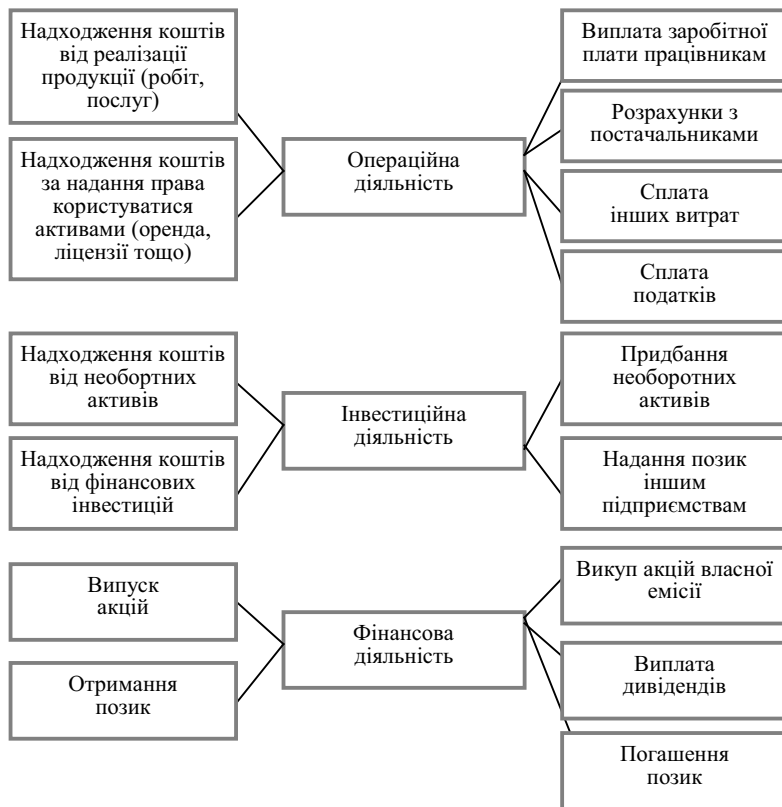

Рис. 12.2. Схема грошових потоків підприємства відповідно до П(с)БО № 4 «Звіт про рух грошових коштів»

Для забезпечення ефективного управління грошовими потоками доцільно здійснювати їх класифікацію за різними ознаками.

1. За спрямованістю руху коштів виділяють такі види грошових потоків:

- *додатний грошовий потік* (приплив коштів);
- *від'ємний грошовий потік* (відплив коштів).

Слід зазначити їхню тісну взаємозумовленість: збій у часі або в обсязі одного з них зумовлює збій і іншого потоку. Тому їх доцільно розглядати у взаємозв'язку як єдиний об'єкт управління.

2. За методом обчислення обсягу:

- *валовий грошовий потік* — це всі надходження або вся сума витрат коштів в аналізованому періоді;

- *чистий грошовий потік (ЧГП)*, що становить різницю між додатним (ДГП) і від'ємним (ВГП) потоками коштів в аналізованому періоді:

$$\text{ЧГП} = \text{ДГП} - \text{ВГП}.$$

ЧГП може бути як додатною, так і від'ємною величиною.

3. За видами діяльності:

- *грошовий потік від операційної діяльності* (відображає надходження коштів від покупців і виплати грошей постачальникам, заробітної плати персоналу, зайнятому в основному виробництві, додаткових платежів, відрахувань органам соцстраху і т. ін.);

- *грошовий потік від інвестиційної діяльності* — це надходження і витрати коштів, що пов'язані з процесом реального і фінансового інвестування;

- *грошовий потік від фінансової діяльності* — це надходження і виплати коштів, що пов'язані із залученням додаткового акціонерного і пайового капіталу, одержанням довгострокових і коротстрокових кредитів та позик, з виплатою дивідендів і т. ін.

4. За рівнем достатності обсягу розрізняють:

- *надлишковий грошовий потік*, при якому надходження коштів значно перевищують реальну потребу підприємства у фінансових ресурсах, у результаті чого накопичуються і простоюють вільні залишки готівки на рахунках у банку;

- *дефіцитний грошовий потік*, при якому надходження коштів значно нижче від реальних потреб підприємства.

5. За безперервністю формування розрізняють:

- *регулярний грошовий потік*, при якому в розглянутому періоді за окремими господарськими операціями здійснюється регулярний приплив або відплив коштів;

- *дискретний (епізодичний) грошовий потік*, пов'язаний зі здійсненням одиничних господарських операцій у розглянутому періоді.

6. За стабільністю часових інтервалів регулярні грошові потоки можуть бути:

- з *рівномірними часовими інтервалами*, що називається ануїтетом;

- з *нерівномірними часовими інтервалами*.

7. За періодом часу:

- *короткострокові грошові потоки* (до року);
- *довгострокові грошові потоки* (понад рік).

8. Залежно від того, **коли надходять кошти** — на початку періоду (передоплата) чи наприкінці періоду — розрізняють грошові потоки:

- *пренумерандо*;
- *постнумерандо*.

9. За видами використовуваних валют розрізняють:

- *грошові потоки в національній валюті*;
- *грошові потоки в іноземній валюті*.

10. За законністю здійснення виділяють:

- *легальний грошовий потік*, що відповідає чинним правовим нормам і податковому законодавству;
- *нелегальний грошовий потік*, що здійснюється з порушенням прийнятих норм з метою відхилення від оподаткування й особистої вигоди.

Розглянуті класифікації дають можливість більш цілеспрямовано здійснювати облік, аналіз і планування різних видів грошових потоків на підприємстві.

12.2. Методика проведення аналізу грошових потоків

Необхідність проведення аналізу грошових потоків полягає в обмеженості грошових ресурсів на підприємстві, нестійкому фінансовому стані багатьох підприємств, ризику втрати платоспроможності, а також в підвищенні рівня ефективності управління грошовими потоками та ін.

Під **аналізом грошових потоків підприємства** розуміють процес дослідження системи показників, їх формування на підприємстві, виявлення основних тенденцій та закономірностей з метою з'ясування резервів подальшого підвищення ефективності управління ними.

Основна мета аналізу грошових потоків полягає в виявленні рівня достатності формування грошових коштів, ефективності їх використання, а також збалансованості та синхронності позитивно-го і від'ємного грошових потоків підприємства.

Основними завданнями аналізу грошових потоків є:

- виявлення тенденцій та закономірностей розвитку грошових потоків підприємства;
- оцінка ступеню раціонального використання грошових коштів;

- виявлення і запобігання можливості виникнення ситуації банкрутства підприємства;
- вивчення факторів, прогноз збалансованості та синхронності грошових потоків за обсягом і часом для забезпечення платоспроможності підприємства;
- пошук резервів підвищення ефективності та інтенсивності використання грошових потоків в процесі операційної, інвестиційної і фінансової діяльності та інші.

До основних **принципів проведення аналізу грошових потоків** можна віднести:

- комплексність — полягає в охопленні всіх необхідних показників для всебічного дослідження грошових потоків та вивчення причинних залежностей між ними;
- системність — полягає в дослідженні грошових потоків як складових динамічної системи, елементи якої пов'язані між собою та із зовнішнім середовищем;
- коректність — полягає в використанні тих показників, які доцільні та доречні при проведенні аналізу грошових потоків, і правильності їх розрахунків. Кількість необхідних показників повинна відповідати реальним потребам підприємства при управлінні грошовими потоками;
- послідовність — полягає в поетапному проведенні аналізу грошових потоків, що дозволяє поступово поглиблювати і узагальнювати результати аналізу;
- систематизованість — полягає в необхідності планування аналітичної роботи і регулярному її проведенні;
- оперативність — полягає в швидкості і чіткості проведення аналізу, а також в своєчасному забезпеченні управління інформацією про грошові потоки для прийняття заходів щодо коригування ситуації;
- інтерпретованість — полягає в обґрунтуванні допустимих меж аналітичних показників, що дозволить швидко і правильно тлумачити результати аналізу;
- ефективність — полягає в виявленні диспропорцій між грошовими потоками та встановленні причин їх виникнення, підвищенні ефективності управління ними.

Затрати на проведення аналізу грошових потоків повинні давати багатократний ефект.

До основних **способів (інструментів) аналізу грошових потоків** можна віднести:

- логічні способи обробки інформації (порівняння, відносних і середніх величин, графічного і табличного подання даних, групування, балансовий, евристичні способи);

- способи детермінованого факторного аналізу (ланцюгової підстановки, абсолютних різниць, відносних різниць, інтегральний, логарифмування);

- способи стохастичного факторного аналізу (кореляційний аналіз).

За ознаками часу аналіз грошових потоків поділяється на ретроспективний та перспективний.

Ретроспективний аналіз здійснюють після завершення господарських операцій. Він дозволяє вивчити тенденції розвитку грошових потоків, здійснювати контроль за виконанням планів, оцінювати реальний стан грошових потоків та виявляти диспропорції. Ретроспективний аналіз поділяють на *оперативний* і *підсумковий*. Оперативний аналіз проводять одразу після господарської операції або через короткі проміжки часу (змінa, доба, декада). Підсумковий аналіз проводять вивчаючи результати роботи за звітний період (місяць, квартал, рік).

Перспективний аналіз грошових потоків проводять до здійснення господарських операцій. Він необхідний для обґрунтування господарських планів і прогнозів. Перспективний аналіз поділяється на *короткостроковий* і *довгостроковий* (стратегічний). Короткостроковий охоплює період до 1 року, а довгостроковий більше одного року.

Глибина аналізу грошових потоків визначається вимогою управлінського персоналу та поділяється на експрес-аналіз і поглиблений аналіз.

Експрес-аналіз грошових потоків базується на визначенні типових ознак, які дають змогу швидко і доволі точно визначити характер процесів, що відбуваються, не виконуючи глибоких досліджень, які потребують додаткового часу і засобів.

Поглиблений аналіз це глибоке комплексне дослідження з широким набором аналітичних показників, що вивчаються.

За ступенем охоплення об'єктів аналізу грошових потоків його поділяють на суцільний і вибірковий.

При **суцільному** аналізі грошових потоків вивчають всі без винятку грошові потоки, а при **вибірковому** аналізі вивчають частину об'єктів, що дає змогу прискорити аналітичний процес.

Аналіз грошових потоків базується на інформаційних джерелах, які виходять з підсистем обліку, аудиту і зовнішніх джерел інформації.

Підсистема обліку забезпечує аналітиків в процесі аналізу грошових потоків показниками фінансового обліку, показниками аналітичного обліку, показниками управлінського обліку та нормативно-плановими показниками.

Функція підсистеми аудиту забезпечити аналітичний процес достовірними і об'єктивними даними про грошові потоки. Аудит грошових коштів підтверджує достовірність операцій:

- на рахунках в банку та касі;
- операцій з грошовими документами, грошовими коштами у дорозі;
- еквівалентами грошових коштів;
- достовірність і узгодженість фінансової звітності.

Інформація яка надходить із зовнішнього середовища впливає на аналіз грошових потоків і містить такі дані: нормативно-регулюючі, показники макроекономічного становища в країні, дані галузевого розвитку, господарсько-правові дані, дані про контрагентів підприємства (постачальників, покупців); дані про конкурентів підприємства; дані про стан матеріального ринку; дані про стан ринку капіталу; дані про стан фондового ринку; науково-технічну інформацію.

Результати аналізу грошових потоків цікавить як внутрішніх (апарат управління, власників), так і зовнішніх користувачів (контролюючі органи, інвесторів, кредитори).

Технологія обробки даних залежить від вибору підприємства, Але перевагу потрібно віддати автоматизованим системам, які підвищують якість аналізу.

Залежно від методичних підходів до аналізу грошових потоків можна виділити наступні системи аналізу грошових потоків.

Горизонтальний аналіз грошових потоків полягає в вивченні динаміки обсягу формування додатного і від'ємного чистого грошового потоку підприємства в розрізі окремих джерел, розраховують темпи їхнього зростання і приросту, визначають загальні тенденції зміни їх обсягу.

Вертикальний (структурний) аналіз грошових потоків полягає у вивченні структури додатного, від'ємного і чистого грошових потоків за видами господарської діяльності, за окремими внутрішніми структурними підрозділами (центрами відповідальності), за окремими джерелами надходження і напрямками витрачання коштів.

12.3. Аналіз динаміки грошових потоків підприємства

У першу чергу проводять горизонтальний аналіз грошових потоків: вивчають динаміку обсягу формування додатного, від'ємного і чистого грошового потоку підприємства в розрізі окремих

джерел, розраховують темпи їхнього зростання і приросту, визначають тенденції зміни їхнього обсягу.

Темпи приросту чистого грошового потоку ($T_{\text{ЧГП}}$) зіставляють з темпами приросту активів підприємства ($T_{\text{Акт}}$) і з темпами приросту обсягів виробництва (реалізації) продукції ($T_{\text{РП}}$). Для нормального функціонування підприємства, підвищення його фінансової стабільності і платоспроможності потрібно, щоб темпи зростання обсягів продажів були вищі від темпів зростання активів, а темпи зростання чистого грошового потоку випереджали темпи зростання обсягу продажів:

$$100 < T_{\text{Акт}} < T_{\text{РП}} < T_{\text{ЧГП}}.$$

Паралельно проводять і вертикальний (структурний) аналіз додатного, від'ємного і чистого грошових потоків:

- за видами господарської діяльності (операційної, інвестиційної, фінансової), що дасть змогу установити частку кожного виду діяльності у формуванні додатного, від'ємного і чистого грошового потоків;

- за окремими внутрішніми підрозділами (центрами відповідальності), що покаже внесок кожного підрозділу у формування грошових потоків;

- за окремими джерелами надходження і напрямками витрати коштів, що дає можливість установити частку кожного з них у формуванні загального грошового потоку. При цьому визначають роль і місце чистого прибутку у формуванні ЧГП, виявляють ступінь достатності амортизаційних відрахувань для відтворення основних засобів і нематеріальних активів.

Результати горизонтального і вертикального аналізу служать базою проведення фундаментального (факторного) аналізу формування чистого грошового потоку.

Для вивчення факторів формування додатного, від'ємного і чистого грошових потоків рекомендується використовувати прямий і непрямий методи.

Прямий метод спрямований на одержання даних, що характеризують як валовий, так і чистий потік коштів підприємства у звітному періоді.

Застосовуючи цей метод, використовують безпосередньо дані бухгалтерського обліку і звіту про рух коштів, що характеризують усі види їхніх надходжень і витрати. Відмінність результатів розрахунку грошових потоків за прямим і непрямим методами стосуються тільки операційної діяльності.

За *операційною діяльністю* ЧГП прямим методом визначають за формулою:

$$\text{ЧГП}_{\text{од}} = \text{ВР}_{\text{РП}} + \text{ОЗ}_{\text{ав}} + \text{ІН}_{\text{од}} - \text{Р}_{\text{тмц}} - \text{ЗП} - \text{ПП} - \text{ІВ}_{\text{од}},$$

де $\text{ВР}_{\text{РП}}$ — виручка від реалізації продукції і послуг;

$\text{ОЗ}_{\text{ав}}$ — одержані аванси від покупців і замовників;

$\text{ІН}_{\text{од}}$ — сума інших надходжень від операційної діяльності;

$\text{Р}_{\text{тмц}}$ — сума засобів, виплачена за придбані товарно-матеріальні цінності;

ЗП — сума виплаченої заробітної плати персоналу підприємства;

ПП — сума податкових платежів у бюджет і в позабюджетні фонди;

$\text{ІВ}_{\text{од}}$ — сума інших виплат у процесі операційної діяльності.

Зіставляючи фактичні дані за кожною статтею надходження і витрати коштів з базовими даними (плану, минулого періоду), можна зробити висновки про здатність підприємства нарощувати кошти в результаті своєї основної діяльності. Якщо результатом основної діяльності є не приплив, а відплив коштів і ця ситуація повторюється щорічно, то це може призвести в остаточному підсумку до неспроможності підприємства.

Одна з переваг прямого методу полягає в тому, що він показує загальні суми надходжень та платежів і зосереджує увагу на тих статтях, що генерують найбільший приплив і відплив коштів. Проте цей метод не розкриває взаємозв'язку величини фінансового результату і величини зміни коштів, зокрема не показує, чому виникає ситуація, коли прибуткове підприємство є неплатоспроможним.

Непрямий метод кращий з аналітичного погляду, тому що дає змогу пояснити причини розбіжностей між фінансовими результатами і вільними залишками готівки. Розрахунок чистого грошового потоку за непрямим методом здійснюють шляхом відповідного коригування чистого прибутку на суму змін у запасах, дебіторської заборгованості, кредиторської заборгованості, короткострокових фінансових вкладень та інших статей активу, що належать до поточної діяльності. Джерелами інформації для розрахунку й аналізу грошових потоків за непрямим методом є бухгалтерський баланс і звіт про фінансові результати.

За *операційною (основною) діяльністю* його розраховують наступним способом:

$$\begin{aligned} \text{ЧГП}_{\text{од}} = & \text{ЧП}_{\text{од}} + \text{А} + \Delta\text{ДЗ} + \Delta\text{З}_{\text{тмц}} + \\ & + \Delta\text{КЗ} + \Delta\text{ДМП} + \Delta\text{Р} + \Delta\text{В}_{\text{од}} + \Delta\text{АВ}_{\text{в}}, \end{aligned}$$

де $\text{ЧП}_{\text{од}}$ — сума чистого прибутку підприємства від операційної діяльності;

A — сума амортизації основних засобів і нематеріальних активів;
 $\Delta ДЗ$ — зміна суми дебіторської заборгованості;
 $\Delta З_{ТМЦ}$ — зміна суми запасів і ПДВ за придбаними цінностями,
 що входять до складу оборотних активів;
 $\Delta КЗ$ — зміна суми кредиторської заборгованості;
 $\Delta ДМП$ — зміна суми доходів майбутніх періодів;
 $\Delta Р$ — зміна суми резерву майбутніх витрат і платежів;
 $\Delta В_{од}$ — зміна суми одержаних авансів;
 $\Delta АВ_{в}$ — зміна суми виданих авансів.

Таким чином, непрямий метод наочно показує відмінність між чистим фінансовим результатом і чистим грошовим потоком підприємства. За допомогою ряду коригувальних процедур фінансовий результат підприємства (чистий прибуток або збиток) перетворюється у величину чистого грошового потоку від операційної діяльності.

За *інвестиційною діяльністю* суму ЧГП визначають як різницю між сумою виручки від реалізації необоротних активів і сумою інвестицій на їх придбання:

$$\text{ЧГП}_{\text{ІД}} = \text{ВР}_{\text{ОЗ}} + \text{ВР}_{\text{НА}} + \text{ВР}_{\text{ДФА}} + \text{ВР}_{\text{ВА}} + \text{Д}_{\text{од}} - \text{П}_{\text{ОЗ}} - \text{ІС}_{\text{КБ}} - \text{П}_{\text{НА}} - \text{П}_{\text{ДФА}} - \text{П}_{\text{ВА}}$$

де $\text{ВР}_{\text{ОЗ}}$ — виручка від реалізації основних засобів;

$\text{ВР}_{\text{НА}}$ — виручка від реалізації нематеріальних активів;

$\text{ВР}_{\text{ДФА}}$ — сума виручки від реалізації довгострокових фінансових активів;

$\text{ВР}_{\text{ВА}}$ — виручка від реалізації раніше викуплених акцій підприємства;

$\text{Д}_{\text{од}}$ — сума одержаних дивідендів і процентів за довгостроковими цінними паперами;

$\text{П}_{\text{ОЗ}}$ — сума придбаних основних засобів;

$\text{ІС}_{\text{КБ}}$ — інвестиції на капітальне будівництво;

$\text{П}_{\text{НА}}$ — сума придбання нематеріальних активів;

$\text{П}_{\text{ДФА}}$ — сума придбання довгострокових фінансових активів;

$\text{П}_{\text{ВА}}$ — сума викуплених власних акцій підприємства.

За *фінансовою діяльністю* прийнято відображати припливи і відпливи коштів, пов'язані з використанням зовнішнього фінансування. Суму ЧГП визначають як різницю між сумою фінансових ресурсів, залучених із зовнішніх джерел, сумою виплаченого основного боргу і сумою виплачених дивідендів власникам підприємства:

$$\text{ЧГП}_{\text{Фд}} = \text{З}_{\text{ВК}} + \text{З}_{\text{ДК}} + \text{З}_{\text{КК}} + \text{ЦФ} - \text{В}_{\text{ДК}} - \text{В}_{\text{КК}} - \text{В}_{\text{Д}}$$

де $\text{З}_{\text{ВК}}$ — сума додатково залученого із зовнішніх джерел власного капіталу (грошові надходження від випуску акцій та інших часткових інструментів, а також додаткових вкладень власників);

$Z_{\text{ДК}}$ — сума додатково залучених довгострокових кредитів і позик;

$Z_{\text{КК}}$ — сума додатково залучених короткострокових кредитів і Позик;

ЦФ — сума коштів, що надійшли як безоплатне цільове фінансування підприємства;

$V_{\text{ДК}}$ — сума виплат основного боргу за довгостроковими кредитами і позиками;

$V_{\text{КК}}$ — сума виплат (погашення) основного боргу за короткостроковими кредитами і позиками;

$V_{\text{Д}}$ — сума виплачених дивідендів акціонерам підприємства.

Результати розрахунку суми ЧГП за операційною, інвестиційною і фінансовою діяльністю дають змогу визначити загальний його обсяг по підприємству:

$$\text{ЧГП}_{\text{ЗАГ}} = \text{ЧГП}_{\text{ОД}} + \text{ЧГП}_{\text{ІД}} + \text{ЧГП}_{\text{ФД}}$$

Перевага непрямого методу визначення ЧГП полягає в тому, що він дає змогу виявити динаміку всіх факторів, які формують величину ЧГП, зате прямий метод дозволяє одержати точніші дані про обсяг і склад грошових потоків. Тому, аналізуючи грошові потоки, потрібно застосовувати обидва методи в комплексі.

12.4. Аналіз збалансованості грошових потоків

Керування грошовими потоками потребує постійного моніторингу (системи спостереження) рівномірності і синхронності формування додатного і від'ємного грошового потоку в розрізі окремих інтервалів прогнозного періоду, для чого можна застосовувати спосіб зіставлення динамічних рядів (табл. 12.1) і графічний метод (рис. 12.3).

Таблиця 12.1

ДИНАМІКА ГРОШОВИХ ПОТОКІВ, ТИС. ГРН

Показник	Місяць											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
ДДП	7850	8070	8300	8680	8900	9050	9060	9200	9000	9160	9200	8750
ВДП	7700	7930	8120	8500	8650	8900	9510	9700	9100	8970	8850	8200
ЧДП	150	140	180	180	350	150	-450	-500	-100	+190	+350	+550

Наведені в табл. 12.1 дані і рис. 12.3 наочно показують, у які періоди підприємство буде мати надлишок коштів, а в які відчуває нестачу.

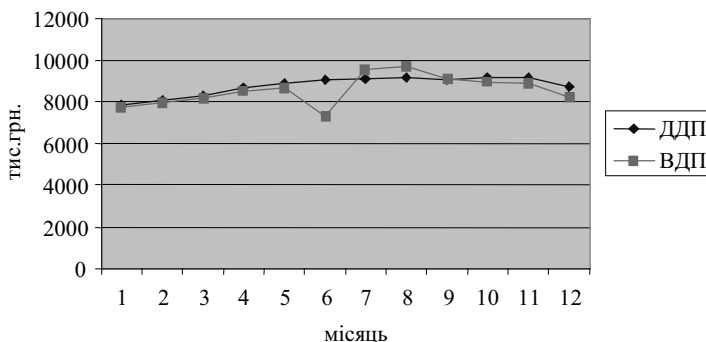

Рис. 12.3. Графік синхронізації грошових потоків

Для оцінювання ступеня рівномірності формування і синхронності додатного і від'ємного грошового потоку розраховують такі показники: середньоквадратичне відхилення, коефіцієнт варіації і коефіцієнт кореляції.

Середньоквадратичне відхилення показує абсолютне відхилення індивідуальних значень від середньоарифметичного рівня показника. Його розраховують за формулою:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum (x_i - \bar{x})^2}{n}}$$

Коефіцієнт варіації характеризує відносну міру відхилення окремих значень від середнього рівня показника. Для його розрахунку використовують таку формулу:

$$V = \frac{\sigma \cdot 100}{\bar{x}}, \%$$

Коефіцієнт кореляції показує ступінь синхронізації грошових потоків за аналізований період. Його розраховують за такою формулою:

$$r = \frac{\sum xy - \frac{\sum x \cdot \sum y}{n}}{\sqrt{\left[\sum x^2 - \frac{(\sum x)^2}{n} \right] \cdot \left[\sum y^2 - \frac{(\sum y)^2}{n} \right]}}$$

Чим ближче значення коефіцієнта кореляції до одиниці, тим менший розрив між значеннями додатних і від'ємних грошових потоків, з чого випливає, що потоки синхронізовані за часовими інтервалами. У такій ситуації менший ризик виникнення дефіциту коштів (у періоди перевищення від'ємного грошового потоку над додатним) чи надмірності грошової маси (у періоди перевищення додатного грошового потоку над від'ємним). І та, й інша ситуація не вигідна для підприємства: дефіцитний грошовий потік призводить до неплатоспроможності, надлишковий грошовий потік зумовлює знецінення коштів в умовах інфляції, унаслідок чого зменшується реальна величина власного капіталу. У нашому прикладі $r = 0,88$, на підставі чого можна зробити висновок, що на цьому підприємстві додатний і від'ємний грошові потоки досить добре збалансовані за тимчасовими інтервалами, хоча в липні — вересні підприємство буде відчувати дефіцит коштів.

Також розраховують і аналізують динаміку коефіцієнта ліквідності грошового потоку:

$$КЛ_{ГП} = \frac{ДГП}{ВГП},$$

де ДГП — сума додатного грошового потоку;
ВГД — сума від'ємного грошового потоку.

Для забезпечення необхідної ліквідності грошового потоку цей коефіцієнт має бути зі значенням, не нижчим одиниці. Перевищення одиниці буде сприяти зростанню залишків грошових активів на кінець періоду, тобто підвищенню коефіцієнта абсолютної ліквідності підприємства.

12.5. Аналіз інтенсивності й ефективності грошового потоку

Кошти в процесі свого руху проходять послідовно три стадії кругообігу: заготівельну, виробничу і збутову.

Склавши тривалість перебування коштів на всіх стадіях кругообігу, одержимо загальну тривалість операційного циклу (ОЦ):

$$ОЦ = П_з + П_{НВ} + П_{ГП} + П_{Дз}.$$

Операційний цикл включає період від моменту надходження на склад підприємства придбаних товарно-матеріальних цінностей до надходження грошей від покупців за реалізовану продукцію.

Оскільки підприємства оплачують рахунки постачальників з деяким часовим лагом, то фінансовий цикл, тобто цикл обігу готівки, менший від операційного циклу на період кредиторської заборгованості:

$$\text{ФЦ} = \text{П}_з + \text{П}_{\text{нв}} + \text{П}_{\text{гп}} + \text{П}_{\text{дз}} - \text{П}_{\text{кз}},$$

де ФЦ — тривалість фінансового циклу;

$\text{П}_{\text{кз}}$ — період кредиторської заборгованості.

У процесі аналізу необхідно вивчити динаміку фінансового циклу та його складових, установити, на яких стадіях кругообігу відбулося уповільнення оборотності коштів, і розробити заходи, спрямовані на інтенсивніше використання їх.

Для оцінювання ефективності грошового потоку підприємства розраховують і аналізують коефіцієнт ефективності грошового потоку, як відношення суми чистого прибутку (ЧП) і амортизації (Ам) до від'ємного грошового потоку (ВГП):

$$E_{\text{ГП}} = \frac{\text{ЧП} + \text{Ам}}{\text{ВГП}}$$

або як відношення суми чистого прибутку і амортизації до середньорічної суми активів підприємства:

$$E_{\text{ГП}} = \frac{\text{ЧП} + \text{Ам}}{\text{Акт}}$$

Ці показники характеризують здатність грошового потоку генерувати самофінансований дохід.

Їх показники можна доповнити такими індивідуальними показниками:

- коефіцієнтом рентабельності використання вільного грошового залишку в короткострокових фінансових вкладеннях (відношення отриманих процентних доходів до суми короткострокових фінансових вкладень);
- коефіцієнтом рентабельності інвестиційних ресурсів, що накопичуються, у довгострокових фінансових вкладеннях (відношення отриманого доходу як дивідендів або відсотків до суми довгострокових фінансових вкладень) і т. ін.

12.6. Оптимізація грошових потоків підприємства

Процес аналізу завершують оптимізацією грошових потоків шляхом вибору найкращих форм їхньої організації на підприємстві з обліком зовнішніх і внутрішніх факторів з метою досягнення їхньої

збалансованості, синхронізації і зростання чистого грошового потоку.

У першу чергу необхідно домогтися збалансованості обсягів додатного і від'ємного потоків коштів, оскільки і дефіцит, і надлишок грошових ресурсів негативно впливають на результати господарської діяльності.

При дефіцитному грошовому потоці знижуються ліквідність і рівень платоспроможності підприємства, що призводить до зростання простроченої заборгованості підприємства за кредитами банку, постачальникам, персоналу з оплати праці.

При надлишковому грошовому потоці втрачається реальна вартість тимчасово вільних коштів унаслідок інфляції, уповільнюється оборотність капіталу через простій коштів, втрачається частина потенційного доходу у зв'язку з втраченою вигодою від прибуткового розміщення коштів в операційному чи інвестиційному процесі.

Для досягнення збалансованості дефіцитного грошового потоку в короткостроковому періоді розробляють заходи для прискорення залучення коштів і уповільнення виплат їх.

Оскільки ці заходи, підвищуючи рівень абсолютної платоспроможності підприємства в короткостроковому періоді, можуть створити проблеми дефіцитності грошових потоків у майбутньому, то паралельно має бути розроблено заходи для збалансованості дефіцитного грошового потоку в довгостроковому періоді.

Способи оптимізації надлишкового грошового потоку пов'язані здебільшого з активізацією інвестиційної діяльності підприємства, спрямованої:

- на дострокове погашення довгострокових кредитів банку;
- на збільшення обсягу реальних інвестицій;
- на збільшення обсягу фінансових інвестицій.

Синхронізацію грошових потоків має бути спрямовано на усунення сезонних і циклічних розходжень у формуванні як позитивних, так і негативних грошових потоків, а також на оптимізацію середніх залишків готівки.

Заключним етапом оптимізації є забезпечення умов максимізації чистого грошового потоку підприємства, зростання якого забезпечує підвищення рівня самофінансування підприємства, знижує залежність від зовнішніх джерел фінансування.

Збільшення суми чистого грошового потоку можна забезпечити за рахунок таких заходів:

- зменшення суми постійних витрат підприємства;
- зниження рівня змінних витрат;
- проведення ефективної податкової політики;
- застосування методу прискореної амортизації;

- продаж невикористовуваних видів основних засобів, нематеріальних активів і запасів;
- посилення претензійної роботи з метою повного і вчасного стягнення штрафних санкцій та дебіторської заборгованості.

Результати оптимізації грошових потоків мають відобразитися у фінансовому плані підприємства на рік з розбивкою по кварталах і місяцях.

Для оперативного керування додатними і від'ємними грошовими потоками доцільно складати платіжний календар (план платежів точної дати), в якому, з одного боку, відображають графік надходження коштів від усіх видів діяльності протягом прогнозного періоду (5, 10, 15, 30 днів), а з іншого — графік майбутніх платежів (податків, заробітної плати, формування запасів, погашення кредитів і процентів за ними і т. ін.). Платіжний календар дає можливість фінансовим службам підприємства здійснювати оперативний контроль за надходженням і витратою коштів, вчасно фіксувати зміну фінансової ситуації і вчасно вживати коригувальних заходів для синхронізації додатного і від'ємного грошових потоків і забезпечення стабільної платоспроможності підприємства.

Сучасні методи фінансового управління, базуються на концепції управління грошовими потоками, що формують єдину систему грошових ресурсів підприємства.

Концепція фінансової рівноваги підприємства дозволяє з єдиних позицій розглядати сукупність грошових потоків підприємства, що мають різні характеристики, та забезпечує їхнє динамічне управління, відображаючи необхідну умову ефективного розвитку підприємства — його ліквідність.

Суть концепції фінансової рівноваги підприємства визначається як збалансованість грошових потоків підприємства в кожний момент періоду діяльності. Якщо за період часу $[0, T]$ підприємство в результаті своєї діяльності генерує n грошових потоків CF_i , $i = \overline{1, n}$, то умова фінансової рівноваги може бути виражена рівнянням:

$$\sum_{i=1}^n CF_i(t) = 0,$$

для кожного $t \in [0, T]$

З урахуванням грошових потоків від усіх видів діяльності — операційної, інвестиційної та фінансової, умова фінансової рівноваги підприємства може бути виражена наступним чином:

$$\sum_{i=1}^{n_1} CF_i(t) + \sum_{j=1}^{n_2} CF_j(t) + \sum_{k=1}^{n_3} CF_k(t) = 0, \quad n_1 + n_2 + n_3 = n$$

де $CF_i^O, i = \overline{1, n_1}$ — грошові потоки від операційної діяльності;

$CF_j^I, j = \overline{1, n_2}$ — грошові потоки від інвестиційної діяльності;

$CF_k^F, k = \overline{1, n_3}$ — грошові потоки від фінансової діяльності.

Порушення принципів фінансової рівноваги підприємства негативно впливає на результати його діяльності. При цьому негативний вплив на ефективність функціонування підприємства здійснюють як дефіцит, так і надлишок грошового потоку. Негативні наслідки дефіцитного грошового потоку підприємства проявляються в зниженні ліквідності та рівня платоспроможності підприємства, зростанні кредиторської заборгованості, зростанні тривалості фінансового циклу підприємства та зниженні показників ефективності використання капіталу підприємства.

Система показників діяльності підприємства повинна відображати важливу проблему фінансового управління, що полягає в підтримці динамічного процесу діяльності, що спрямований на досягнення максимуму цільової функції підприємства при контрольованій фінансовій рівновазі.

З точки зору відповідності системи показників цілям ефективного управління підприємством визначимо наступні вимоги до системи показників:

- 1) адекватність цілям управління та можливість інтеграції на різних етапах управлінського процесу;
- 2) врахування основних факторів, що впливають на реалізацію цілей підприємства та врахування взаємозв'язків між ними;
- 3) врахування особливостей організаційної структури підприємства, деталізація показників для всіх рівнів управління підприємства;
- 4) висока гнучкість та адаптованість до умов вирішення проблеми;
- 5) економічність, що полягає в перевищенні результатів від функціонування системи показників над витратами на реалізацію даної системи.

Найоптимальніше для підприємства є збалансоване економічне зростання, яке базується на підтримці його фінансової рівноваги та

забезпеченні максимізації основного цільового показника — вартості підприємства, основними чинниками формування якої є грошові потоки. Розгляд і концепції фінансової рівноваги з позицій управління грошовими потоками та формування системи показників аналізу грошових потоків мають важливе значення для прийняття ефективних оперативних та стратегічних фінансових рішень.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. У чому полягають цілі і завдання аналізу собівартості продукції?
2. Які джерела інформації використовуються для аналізу собівартості?
3. За якими показниками характеризується собівартість продукції?
4. Які види собівартості використовуються в економіці?
5. Викладіть методика аналізу витрат на виробництво за елементами та статтями
6. Назвіть особливості собівартості одиниці окремих видів продукції.
7. Назвіть особливості аналізу собівартості продукції в структурних підрозділах.
8. У чому полягають особливості стратегічного аналізу?
9. Які особливості й відмінності має методика оперативного аналізу собівартості?
10. Обгрунтуйте необхідність міжгосподарського (порівняльного) аналізу собівартості.
11. Як проводиться зведений підрахунок резервів зниження собівартості продукції?

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ

1. Термін «аналіз» означає:

- a) розклад досліджуваного об'єкта на елементи з метою вивчення;
- b) оцінка результатів роботи;
- c) спостереження за діяльністю;
- d) поєднання явищ та процесів.

2. Метод економічного аналізу — це система:

- a) регулятивних принципів аналітичного дослідження, наукового інструментарію, теоретико-пізнавальних категорій;
- b) регулятивних принципів аналітичного дослідження;
- c) наукового інструментарію, регулятивних принципів аналітичного дослідження;
- d) теоретико-пізнавальних категорій, регулятивних принципів аналітичного дослідження.

3. За об'єктами дослідження в економічному аналізі виділяють:

- a) мікроекономічний аналіз;
- b) факторний аналіз;
- c) тактичний аналіз;
- d) оперативний аналіз.

4. Для забезпечення придатності інформації для прийняття управлінських рішень аналіз висуває до неї вимогу:

- a) достовірності,
- b) масовості;
- c) паралельності;
- d) дублювання.

5. Під організацією економічного аналізу на підприємстві розуміють:

- a) систему цілеспрямованих дій з його планування і практична реалізація на різних рівнях управління;
- b) оптимізацію способів нагромадження та збереження інформаційних даних;
- c) врахування специфіки і тенденцій діяльності суб'єкта господарювання;
- d) перевірку правильності ведення бухгалтерського обліку.

6. Naturalні показники обсягів виробництва використовують:

- a) при аналізі обсягів виробництва однорідної продукції;
- b) для узагальнюючої характеристики обсягів виробництва продукції;
- c) при аналізі обсягів неоднорідної продукції;
- d) при аналізі обсягів незіставної продукції.

7. Неритмічна робота підприємства призводить до:

- a) до перевитрат фонду оплати праці;
- b) росту обсягу нерозподіленого прибутку;
- c) зменшення обсягу незавершеного виробництва;
- d) росту рентабельності власного капіталу.

8. Методика аналітичного дослідження якості продукції включає:

- a) оцінку виконання плану і динаміки показників сортності;
- b) оцінку доплат за понадурочні;
- c) відшукування резервів підвищення продуктивності праці;
- d) оцінку наднормативних залишків незавершеного виробництва.

9. До пасивної частини основних засобів відносять:

- a) будинки, споруди;
- b) машини;
- c) устаткування;
- d) інструмент.

10. Фондомісткість продукції визначається як відношення:

- a) середньорічної вартості основних засобів до обсягу випущеної продукції;
- b) обсягу випущеної продукції до середньорічної вартості основних засобів;
- c) середньорічної вартості основних засобів до обсягу реалізованої продукції;
- d) середньорічної вартості основних засобів до вартості власного капіталу фірми.

11. Об'єктом аналізу предметів праці є:

- a) рівень забезпеченості підприємства сировиною і матеріалами;
- b) ефективність використання оборотних засобів;
- c) рівень забезпеченості підприємства основними засобами;
- d) склад, структура та динаміка кадрового потенціалу.

12. Вихід продукції з однієї гривні витрачених предметів праці — це:

- a) матеріаловіддача;
- b) матеріаломісткість;
- c) матеріальні витрати;
- d) коефіцієнт корисного використання матеріалів.

13. За матеріалами аналізу якісного складу працюючих здійснюють:

- a) правильний підбір і оптимальне розташування кадрів;
- b) оцінку непродуктивних втрат робочого часу;
- c) оцінку внутрішньозмінних втрат робочого часу;
- d) всі відповіді правильні.

14. Коефіцієнт плинності кадрів розраховують як:

- a) частку від ділення звільнених за власним бажанням, за прогули і порушення трудової дисципліни за рішенням суду (зайвий оборот) до середньооблікової чисельності;
- b) частку від ділення прийнятих за період працівників до середньооблікової їх чисельності;
- c) частку від ділення числа вибулих за період працівників до середньо-облікової їх чисельності;
- d) частку від ділення різниці між вийнятими і звільненими до середньооблікової чисельності.

15. Під час проведення аналізу витрат підприємства використовують показники:

- a) собівартість товарного випуску в цілому та за статтями калькуляції, собівартість окремих видів продукції, сукупні операційні витрати періоду за економічними елементами;
- b) собівартість товарного випуску в цілому та за статтями калькуляції, собівартість окремих видів продукції;
- c) собівартість окремих видів продукції, сукупні операційні витрати періоду за економічними елементами;
- d) сукупні операційні витрати періоду за економічними елементами, собівартість товарного випуску в цілому та за статтями калькуляції.

16. На відхилення витрат за окремими статтями собівартості від плану впливає зміна:

- a) асортименту і структури випуску продукції, рівня собівартості окремих видів продукції, обсягу випуску продукції;
- b) асортименту і структури випуску продукції, обсягу випуску продукції;
- c) рівня собівартості окремих видів продукції, асортименту і структури випуску продукції;
- d) обсягу випуску продукції, рівня собівартості окремих видів продукції.

17. Показником фінансових результатів діяльності підприємства є:

- a) операційний прибуток (збиток), прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування, валовий прибуток (збиток);
- b) операційний прибуток (збиток), валовий прибуток (збиток);
- c) прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування, операційний прибуток (збиток);
- d) валовий прибуток (збиток), прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування.

18. Доречно для детальнішого аналізу фінансових результатів інформацію відображено на рахунках:

- a) 8-го класу Плану рахунків, 9-го класу Плану рахунків, 7-го класу Плану рахунків;
- b) 8-го класу Плану рахунків, 7-го класу Плану рахунків;
- c) 9-го класу Плану рахунків, 8-го класу Плану рахунків;
- d) 7-го класу Плану рахунків, 9-го класу Плану рахунків.

19. Стійкість фінансового стану підприємства характеризує:

- a) ступінь залежності від зовнішніх джерел фінансування, рівень фінансового ризику при його кредитуванні чи інвестуванні, здатність до відтворення діяльності за рахунок власних джерел фінансування; ступінь залежності від зовнішніх джерел фінансування, рівень фінансового ризику при його кредитуванні чи інвестуванні;
- b) рівень фінансового ризику при його кредитуванні чи інвестуванні, здатність до відтворення діяльності за рахунок власних джерел фінансування;
- c) здатність до відтворення діяльності за рахунок власних джерел фінансування, ступінь залежності від зовнішніх джерел фінансування.

20. Завданням аналізу фінансової стійкості є:

- a) виявити забезпеченість підприємства власним оборотним капіталом, проаналізувати вплив зміни оборотності оборотних засобів на фінансову стійкість, оцінити залежність підприємства від зовнішніх джерел фінансування;

б) виявити забезпеченість підприємства власним оборотним капіталом, проаналізувати вплив зміни оборотності оборотних засобів на фінансову стійкість;

с) проаналізувати вплив зміни оборотності оборотних засобів на фінансову стійкість, оцінити залежність підприємства від зовнішніх джерел фінансування;

д) оцінити залежність підприємства від зовнішніх джерел фінансування, виявити забезпеченість підприємства власним оборотним капіталом.

21. Аналіз як метод наукового пізнання це:

а) сукупність прийомів і закономірностей розчленування предмета дослідження на складові частині;

б) відволікання від несуттєвого і одночасне виділення сторін цього предмета, які цікавлять дослідника;

с) при вивченні одиничного слід враховувати закономірності загального, явищ вищого порядку;

д) рух дослідження від одиничного факту до сукупного уявлення про господарський процес.

22. Ключовими категоріями економічного аналізу є:

а) фактор, резерв, показник;

б) фактор, резерв;

с) резерв, показник;

д) показник, фактор.

23. За суб'єктом проведення в економічному аналізі виділяють:

а) зовнішній аналіз;

б) техніко-економічний аналіз;

с) ретроспективний аналіз;

д) стратегічний аналіз.

24. З метою встановлення доброякісності економічної інформації здійснюють перевірку:

а) логічну і арифметичну;

б) циклічну;

с) допоміжну;

д) ієрархічну.

25. Організація економічного аналізу це:

а) система заходів, спрямованих на його оптимальне функціонування та подальший розвиток;

б) системне комплексне вивчення, вимірювання та узагальнення впливу факторів на результати діяльності;

с) безперервний процес забезпечення аналітичної діяльності інформаційними ресурсами;

д) способи та прийоми обробки аналітичної інформації.

26. До активної частини основних засобів відносять:

- a) машини та устаткування;
- b) споруди;
- c) будинки;
- d) земельні ділянки.

27. Фондовіддача основних виробничих засобів визначається як відношення:

- a) обсягу випущеної продукції до середньорічної вартості основних виробничих засобів;
- b) середньорічної вартості основних виробничих засобів до обсягу випущеної продукції;
- c) середньорічної вартості основних виробничих засобів до обсягу реалізованої продукції;
- d) середньорічної вартості основних виробничих засобів до вартості власного капіталу фірми.

28. Для того, щоб визначити обсяг реалізації продукції підприємства необхідно використати:

- a) звіт про фінансові результати;
- b) баланс підприємства;
- c) звіт про власний капітал;
- d) звіт про рух грошових коштів.

29. До комплексних показників якості продукції належать:

- a) сортність;
- b) безпечність;
- c) довговічність;
- d) ритмічність діяльності.

30. Для оцінки обсягу виробництва продукції використовують вимірники:

- a) умовні, вартісні, натуральні;
- b) умовні, вартісні;
- c) вартісні, натуральні;
- d) натуральні, умовні.

31. Об'єктом аналізу предметів праці є:

- a) стан складських запасів матеріалів, сировини, комплектуючих виробів, запчастин;
- b) ефективність використання трудових ресурсів;
- c) обсяг, склад, структура та динаміка основних засобів;
- d) асортимент і структура продукції.

32. Вартість витрачених предметів праці на виробництво продукції — це:

- a) матеріальні витрати;
- b) матеріаломісткість;
- c) матеріаловіддача;
- d) коефіцієнт корисного використання матеріалів.

33. Коефіцієнт інтенсивності обороту з вибуття персоналу розраховують як:

- a) частку від ділення числа працівників, що вибули за період до середньооблікової їх чисельності;
- b) частку від ділення прийнятих за період працівників до середньооблікової їх чисельності;
- c) частку від ділення звільнених за власним бажанням, за прогули і порушення трудової дисципліни за рішенням суду (зайвий оборот) до середньооблікової чисельності;
- d) частку від ділення різниці між прийнятими і звільненими до середньооблікової чисельності.

34. Якщо середня кількість днів, відпрацьованих робітником за аналізований період, менша від планового рівня, це свідчить про:

- a) наявність цілоденних втрат робочого часу;
- b) наявність внутрішньозмінних втрат робочого часу;
- c) зменшення чисельності робітників;
- d) наявність понадурочних робіт.

35. Узагальнюючими показниками собівартості є:

- a) собівартість за статтями витрат, витрати на 1 грн продукції, операційні витрати за економічними елементами;
- b) собівартість за статтями витрат, витрати на 1 грн продукції;
- c) витрати на 1 грн продукції, операційні витрати за економічними елементами;
- d) операційні витрати за економічними елементами, витрати на 1 грн продукції.

36. Рівень витрат на 1 грн продукції визначають відношенням:

- a) собівартості продукції до її обсягу оптових цінах;
- b) обсягу продукції в оптових цінах до її собівартості;
- c) матеріальних витрат до обсягу продукції в оптових цінах;
- d) обсягу продукції до матеріальних витрат.

37. Показником фінансових результатів діяльності підприємства є:

- a) операційний прибуток (збиток), прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування, валовий прибуток (збиток);
- b) операційний прибуток (збиток), валовий прибуток (збиток);
- c) прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування, операційний прибуток (збиток);
- d) валовий прибуток (збиток), прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування.

38. Звіт про фінансові результати надає правдиву і неупереджену інформацію про:

- a) доходи, витрата та фінансові результати діяльності за звітний та попередній періоди;
- b) надходження і вибуття грошових коштів від різних видів діяльності підприємства протягом звітного періоду;
- c) зміни компонентів власного капіталу за звітний та попередній періоди;
- d) реальний фінансовий стан підприємства на конкретну дату.

39. Фактором формування стійкого фінансового стану є:

- a) всі відповіді правильні,
- b) раціональна структура активів та їх оптимальна оборотність;
- c) рентабельність діяльності;
- d) забезпеченість підприємства фінансовими ресурсами і структура авансованого капіталу.

40. При оцінці стійкості підприємства використовують показники:

- a) коефіцієнт фінансової незалежності;
- b) коефіцієнт абсолютної ліквідності;
- c) коефіцієнт плинності;
- d) рентабельності продажу.

41. Якими проблемами займається аналіз на макрорівні:

- a) аналізом динаміки товарно-грошової маси держави;
- b) впливом внутрішніх і зовнішніх факторів на виробництво і збут продукції;
- c) динамікою собівартості продукції;
- d) фінансовим станом підприємства.

42. Методика економічного аналізу — це:

- a) сукупність конкретних неодноразово вживаних прийомів, засобів, що використовуються в заданій послідовності;
- b) єдиний спосіб дослідження і пізнання економічних явищ на підприємствах, в галузях;
- c) всезагальний підхід до вивчення явищ, процесів;
- d) розподіл обов'язків між окремими структурними підрозділами.

43. За періодичністю проведення в аналізі виділяють:

- a) епізодичний аналіз;
- b) внутрішній аналіз;
- c) макроекономічний аналіз;
- d) маркетинговий аналіз.

44. Принципом інформаційного забезпечення економічного аналізу є:

- a) вияв інформаційної потреби та способу її найоптимальнішого задоволення;
- b) створення сприятливого соціально-психологічного клімату;
- c) планування робіт з проведення економічного аналізу;
- d) розподіл обов'язків з проведення аналітичних робіт.

45. Основними етапами проведення аналізу є:

- a) підготовчий, інформаційний, розрахунковий, заключний;
- b) порівняльний, структурний, вертикальний, динамічний;
- c) порівняльний, коефіцієнтний, факторний, дисперсійний;
- d) оцінка, діагностика, прогнозування стану, пошук варіантів управлінських рішень.

46. Товарна продукція відрізняється від валової на:

- a) величину залишків незавершеного виробництва;
- b) оборотність оборотних засобів;
- c) зміна залишків готової продукції;
- d) зміну неоплаченої продукції.

47. Які з перелічених факторів безпосередньо не впливають на обсяг товарної продукції:

- a) обсяг чистого прибутку;
- b) порушення ритму роботи;
- c) фактори предметів, засобів праці та самої праці;
- d) зміни залишків незавершеного виробництва.

48. Основними причинами зниження якості продукції є:

- a) низька кваліфікація робітників;
- b) несвочасна установка нового обладнання;
- c) затримка у виготовленні технічної документації;
- d) структурно-асортиментні зрушення у випуску.

49. Фондовіддача активної частини основних виробничих засобів визначається як відношення:

- a) обсягу випущеної продукції до середньорічної вартості активної частини основних виробничих засобів;
- b) середньорічної вартості активної частини основних виробничих засобів до обсягу випущеної продукції;

- c) середньорічної вартості основних виробничих засобів до середньорічної вартості активної частини засобів;
- d) середньорічної вартості основних виробничих засобів до вартості власного капіталу фірми.

50. Об'єктом аналізу основних засобів є:

- a) ефективність використання оборотних засобів;
- b) склад, структура та динаміка кадрового потенціалу;
- c) рівень забезпеченості підприємства основними засобами;
- d) конкурентноздатність продукції.

51. Об'єктом аналізу предметів праці є:

- a) ефективність використання предметів праці;
- b) склад, структура та динаміка кадрового потенціалу;
- c) рівень забезпеченості підприємства трудовими ресурсами;
- d) технічний стан і віковий склад обладнання.

52. Відношення вартості повернутих відходів до матеріальних витрат — це:

- a) коефіцієнт відходів;
- b) матеріаломісткість;
- c) матеріаловіддача;
- d) коефіцієнт корисного використання матеріалів.

53. Для оцінки виконання плану щодо продуктивності праці розраховують:

- a) частку від ділення фактичного і планового виробітку продукції;
- b) різницю між плановим та фактичним виробітком продукції;
- c) різницю між звітним і минулорічним виробітком продукції;
- d) частку від ділення планового і фактичного виробітку продукції.

54. Коефіцієнт інтенсивності обороту з прийому персоналу розраховують як:

- a) частку від ділення прийнятих за період працівників до середньо облікової їх чисельності;
- b) частку від ділення числа вибулих за період працівників до середньо облікової їх чисельності;
- c) частку від ділення звільнених за власним бажанням, за прогули і порушення трудової дисципліни рішенням суду (зайвий оборот) до середньооблікової чисельності;
- d) частку від ділення різниці між прийнятими і звільненими до середньооблікової чисельності.

55. Витрати, що не можуть бути віднесені безпосередньо до конкретного об'єкта економічно доцільним шляхом є:

- a) непрямыми;
- b) прямими;
- c) змінними;
- d) всі відповіді правильні.

56. Зіставлення фактичних витрат за звітній період з фактичними — за попередній період, виконується з метою:

- a) вивчення динаміки та закономірностей зміни;
- b) вивчення тенденцій планування;
- c) оцінки виконання кошторису;
- d) всі відповіді правильні.

57. Показником фінансових результатів (прибутком, збитком) діяльності підприємства є:

- a) різниця між доходом і витратами;
- b) витрати діяльності;
- c) дохід від діяльності;
- d) всі відповіді правильні.

58. Прибуток у відсотках до вартості активів характеризує:

- a) рентабельність активів;
- b) рентабельність реалізації;
- c) прибуток на гривню засобів на оплату праці;
- d) рентабельність окремих видів продукції.

59. При аналізі фінансового стану підприємства вирішується завдання:

a) виявлення тенденції зміни показників фінансової стійкості та напрямків її зміцнення, аналізу стану розрахунків, динаміки платоспроможності та шляхів підвищення ліквідності активів, оцінки динаміки стану, структури майна підприємства та джерел його формування;

b) виявлення тенденції зміни показників фінансової стійкості та напрямків її зміцнення, аналізу стану розрахунків, динаміки платоспроможності та шляхів підвищення ліквідності активів;

c) аналізу стану розрахунків, динаміки платоспроможності та шляхів підвищення ліквідності активів, оцінки динаміки стану, структури майна підприємства та джерел його формування;

d) оцінки динаміки стану, структури майна підприємства та джерел його формування, виявлення тенденції зміни показників фінансової стійкості та напрямків її зміцнення.

60. Для характеристики фінансової стійкості підприємства розраховують коефіцієнти:

- a) маневрування, забезпеченості власним оборотним капіталом, автономії (фінансової незалежності);
- b) маневрування, забезпеченості власним оборотним капіталом;
- c) забезпеченості власним оборотним капіталом, автономії (фінансової незалежності);
- d) автономії (фінансової незалежності), маневрування.

61. Основною метою економічного аналізу є:

- a) оцінка та діагностування стану об'єкта, прогнозування його подальшого розвитку;
- b) кількісна та якісна характеристика масово-однорідних явищ;
- c) документальна фіксація фактів господарської діяльності;
- d) перевірка правильності ведення бухгалтерського обліку.

62. Методологія економічного аналізу це:

- a) знання про метод, суть, правила і сферу застосування методик і прийомів;
- b) всезагальний підхід до вивчення явищ, процесів;
- c) конкретний спосіб дослідження і пізнання економічного явища;
- d) сукупність конкретних неодноразово вживаних прийомів, що використовуються в заданій послідовності.

63. За аспектами дослідження аналіз може бути:

- a) фінансово-економічним;
- b) галузевим;
- c) періодичним;
- d) щорічним.

64. Економічним аспектом одержання інформації є:

- a) витрати на отримання, обробку та зберігання;
- b) форма, обсяг, знакові структури повідомлення;
- c) корисність, практична цінність для потреб управління;
- d) старіння, оновлення, періодичність, актуальність.

65. Складання програми аналізу є:

- a) стадією підготовчого етапу аналізу;
- b) стадією заключного етапу аналізу;
- c) стадією основного етапу аналізу;
- d) стадією інформаційного етапу.

66. Об'єктом аналізу основних засобів є:

- a) обсяг, склад, структура та динаміка основних засобів;
- b) ефективність використання трудових ресурсів;
- c) рівень забезпеченості підприємства предметами праці;
- d) асортимент і структура продукції.

67. Рентабельність основних виробничих засобів — це відношення:

- a) у відсотках прибутку до середньорічної вартості повних виробничих засобів;
- b) у відсотках обсягу випуску продукції до середньорічної вартості основних засобів;
- c) у відсотках середньорічної вартості основних виробничих засобів до прибутку;
- d) у відсотках середньорічної вартості основних виробничих засобів до обсягу випуску.

68. Ритмічна робота підприємства призводить до:

- a) своєчасного і повного виконання договірних зобов'язань;
- b) до перевитрат фонду оплати праці;
- c) росту залишків готової продукції на складі;
- d) зменшення прибутку.

69. Які основні причини невиконання виробничої програми підприємства:

- a) недоліки в організації виробництва;
- b) виплата штрафних санкцій;
- c) зміна попиту на окремі вироби;
- d) неефективна реклама продукції.

70. Чи впливає на вартісні показники підприємства ріст питомої ваги виробів низьких сортів якості:

- a) впливає, зменшуючи їх;
- b) впливає, збільшуючи їх;
- c) не впливає;
- d) всі відповіді правильні.

71. Об'єктом аналізу предметів праці є:

- a) рівень виконання плану матеріально-технічного постачання;
- b) ефективність використання основних засобів;
- c) склад, структура та динаміка основних засобів;
- d) кваліфікаційний рівень персоналу.

72. Факторна модель формування обсягу товарної продукції під впливом предметів праці — це:

- a) добуток матеріальних витрат на матеріаловіддачу;
- b) частка від ділення матеріальних витрат на матеріаловіддачу;
- c) частка від ділення матеріаловіддачі на матеріальні витрати;
- d) добуток матеріальних витрат на матеріаломісткість.

73. До інтенсивних факторів зміни середньорічного виробітку відносять:

- a) середня тривалість робочого дня, середньогодинний виробіток, середня кількість днів, відпрацьованих в році;
- b) середня тривалість робочого дня, середньогодинний виробіток;
- c) середньогодинний виробіток, середня кількість днів, відпрацьованих в році;
- d) середня кількість днів, відпрацьованих в році, середня тривалість робочого дня.

74. Непродуктивні втрати робочого часу викликані:

- a) виготовленням бракованої продукції, виправленням браку, роботою в понадурочний час;
- b) виготовленням бракованої продукції, виправленням браку;
- c) виправленням браку, роботою в понадурочний час;
- d) роботою в понадурочний час, виготовленням бракованої продукції.

75. Витрати, що можуть бути віднесені безпосередньо до конкретного об'єкта економічно доцільним шляхом є:

- a) прямими;
- b) непрямими;
- c) постійними;
- d) всі відповіді правильні.

76. Фактором формування рівня витрат на 1 грн продукції є зміна:

- a) собівартості окремих видів продукції, цін на готову продукцію, обсягу структури та асортименту випуску продукції;
- b) собівартості окремих видів продукції, цін на готову продукцію;
- c) цін на готову продукцію, обсягу структури та асортименту випуску продукції;
- d) обсягу структури та асортименту випуску продукції, собівартості окремих видів продукції.

77. Доходи підприємства — це:

- a) збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (крім зростання капіталу за рахунок внесків власників);
- b) сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати;
- c) зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власниками);
- d) перевищення суми витрат над сумою доходу.

78. Прибуток у відсотках до середньорічної вартості основних засобів і нормованих оборотних засобів характеризує показник:

- a) загальної рентабельності;
- b) рентабельності реалізації;
- c) рентабельності власного капіталу;
- d) рентабельності майна.

79. Джерелами інформації для поглибленого аналізу фінансового стану підприємства є:

- a) дані фінансового обліку, фінансовий план, платіжний календар, фінансова (форми 1, 2, 3, 4, 5) і статистична (форма 1-Б) звітність;
- b) дані фінансового обліку, фінансовий план, платіжний календар;
- c) фінансовий план, платіжний календар;
- d) фінансова (форми 1, 2, 3, 4, 5) і статистична (форма 1-Б) звітність, фінансовий план, платіжний календар

80. Для оцінки ефективності використання оборотного капіталу використовують показник:

- a) тривалість обороту, коефіцієнт закріплення, коефіцієнт оборотності;
- b) тривалість обороту, коефіцієнт закріплення;
- c) коефіцієнт закріплення, коефіцієнт оборотності;
- d) коефіцієнт оборотності, тривалість обороту.

81. Під предметом економічного аналізу розуміють:

- a) причинно-наслідкові зв'язки економічних явищ та процесів;
- b) господарську діяльність, відображену у системі показників;
- c) системне комплексне вивчення, виявлення та узагальнення впливу факторів на діяльність підприємства;
- d) способи та прийоми обробки аналітичних явищ.

82. Особливістю методу економічного аналізу є:

- a) системний комплексний підхід до вивчення економічних явищ і процесів;
- b) розподіл обов'язків між окремими структурними підрозділами;
- c) система заходів, спрямованих на його ефективне (функціонування та подальший розвиток);
- d) використання системи подвійного запису.

83. За просторовою ознакою можна виділити:

- a) міжгосподарський аналіз;
- b) ретроспективний аналіз;
- c) періодичний аналіз;
- d) факторний аналіз.

84. Прагматичним аспектом одержання інформації є:

- a) її корисність, практична цінність для потреб управління;
- b) форма, обсяг, знакові структури повідомлення;
- c) витрати на отримання, обробку та зберігання;
- d) старіння, оновлення, періодичність, актуальність.

85. Добір і перевірка інформації є:

- a) стадією інформаційного етапу;
- b) стадією основного етапу аналізу;
- c) стадією заключного етапу аналізу;
- d) стадією підготовчого етапу аналізу.

86. Які з перерахованих факторів безпосередньо впливають на зміну номенклатури та структури випуску продукції?

- a) забезпеченість робочою силою, основними засобами та матеріальними ресурсами;
- b) сума сплачених дивідендів;
- c) сума нерозподіленого прибутку;
- d) етап ліквідності активів.

87. Рівень виконання плану з обсягу випуску продукції розраховується як:

- a) відношення фактичного обсягу продукції за аналізований період до планового обсягу;
- b) відношення величини середньорічної потужності підприємства до планового обсягу продукції;
- c) відношення планового обсягу продукції до величини середньорічної потужності підприємства;
- d) відношення планового обсягу продукції за аналізований період до фактичного обсягу продукції.

88. Завданнями аналізу виробництва продукції є:

- a) розрахунок впливу факторів на формування обсягу випуску продукції;
- b) оцінка виконання плацу матеріально-технічного постачання;
- c) оцінка кваліфікаційного рівня трудового потенціалу;
- d) оцінка співвідношення цін нового і старого обладнання.

89. З метою аналізу складу та структури основних засобів використовуються такі джерела даних:

- a) форма № 5 фінансової звітності;
- b) форма № 2 фінансової звітності;
- c) форма № 3 фінансової звітності;
- d) форма № 1 фінансової звітності.

90. Об'єктом аналізу основних засобів є:

- a) технічний етап і віковий склад обладнання;
- b) ефективність, використання предметів праці;
- c) рівень забезпеченості підприємства трудовими ресурсами;
- d) склад, структура та динаміка кадрового потенціалу.

91. Завданням аналізу предметів праці є:

- a) оцінки обґрунтованості плану матеріально-технічного постачання;
- b) дослідження якості продукції;
- c) оцінка комплектності випущеної продукції;
- d) вивчення обсягу, складу, структури і динаміки основних засобів.

92. Факторна модель формування обсягу товарної продукції під впливом предметів праці — це:

- a) частка від ділення матеріальних витрат на матеріаломісткість;
- b) частка від ділення матеріаловіддачі на матеріальні витрати;
- c) частка від ділення матеріальних витрат на матеріаловіддачу;
- d) добуток матеріальних витрат на матеріаломісткість.

93. Вплив чисельності робітників, тривалості періоду роботи та продуктивності праці на обсяг випуску продукції визначають з допомогою:

- a) прийомів елімінування;
- b) кореляційно-регресійного аналізу;
- c) балансового прийому;
- d) структурного аналізу.

94. Фактором середньорічного виробітку продукції в розрахунку на одного працівника є:

- a) питома вага робітників у загальній чисельності персоналу та продуктивності їх праці;
- b) співвідношення між фондомісткістю і матеріаломісткістю;
- c) чисельність працівників;
- d) співвідношення між основними та допоміжними робітниками.

95. Витрати, що змінюються прямо (або майже прямо) пропорційно до зміни обсягу діяльності є:

- a) змінними;
- b) постійними;
- c) непрямыми;
- d) всі відповіді правильні.

96. Вплив зміни структури і асортименту продукції на зміну витрат на 1 грн продукції визначають як різницю:

- a) планових витрат, скоригованих на фактичний обсяг продукції та планових витрат;
- b) фактичних витрат за плановими цінами та планових витрат, скоригованих на фактичний обсяг продукції;
- c) фактичних витрат на 1 грн у діючих та прийнятих у плані цінах на продукцію;
- d) всі відповіді правильні.

97. Витрати підприємства — це:

- a) зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власниками);
- b) сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати;
- c) перевищення суми витрат над сумою доходу;
- d) збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (крім зростання капіталу за рахунок внесків власників).

98. Прибуток від реалізації у відсотках до виручки від реалізації продукції характеризує:

- a) рентабельність реалізації;
- b) загальну рентабельність;
- c) рентабельність окремих видів продукції;
- d) рентабельність майна.

99. Для того, щоб скласти думку про фінансове становище компанії в звітний період, слід вивчити її:

- a) баланс;
- b) рекламний проспект;
- c) рахунок прибутків і збитків;
- d) звіт про фінансові результати.

100. Результатом прискорення оборотності оборотних активів є:

- a) вивільнення з обороту грошових коштів;
- b) додаткове залучення в оборот грошових коштів;
- c) збільшення засобів в розрахунках;
- d) зростання кредиторської заборгованості.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАТЬ

1. Визначити способом абсолютних різниць, кількісний вплив факторів на середньорічний виробіток одного працюючого, коли відомо (дані табл. «Аналіз продуктивності праці одного працюючого»):

Показники	Минулий період	Звітний період	Зміни
Питома вага робітників у загальній кількості ПВП			
Середньорічний виробіток одного робітника, тис.грн			

АНАЛІЗ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ ОДНОГО ПРАЦЮЮЧОГО

Показники	Одиниця виміру	Минулий період	Звітний період	Зміни
Середньорічний виробіток одного робітника	тис. грн	520	530	
Питома вага робітників у загальній кількості ПВП	коэф.	0,68	0,65	
Чисельність працюючих	чол.	152	150	

2. Визначити, які види порівнянь можливі, якщо є такі дані:
На підприємстві А трудомісткість виробництва продукції (в норма-
годинах) становила:
за планом — 30
за звітом — 35
за минулий звітний період — 37

На аналогічному підприємстві **Б** трудомісткість дорівнювала 29.
Яке призначення можливих порівнянь?

3. За даними підприємства обчисліть середній період погашення дебіторської заборгованості і порівняйте з прийняттям на підприємстві середнім періодом погашення заборгованості покупцями. Зробіть аналітичні висновки.

Обчислення виконайте за формулою:

$$\frac{\text{Середній період погашення заборгованості, днів} = \text{заборгованість покупців} \times 360}{\text{обсяг реалізації}}$$

На балансі підприємства за I півріччя заборгованість покупців — 270 тис. грн, а товару продано на 5 400 тис. грн. Середній період погашення заборгованості на підприємстві — 9 днів.

4. За нижче наведеними даними необхідно визначити результат від операційної діяльності:

- валовий прибуток — 275 тис. грн;
- доходи від операційної оренди — 15 тис. грн;
- одержані пені, штрафи — 8 тис. грн;
- адміністративні витрати — 87 тис. грн;
- витрати на збут — 38 тис. грн;
- інші операційні витрати — 3 тис. грн.

5. За наведеними даними обчисліть середній період оплати рахунків постачальникам за формулою

$$\frac{\text{середній період оплати рахунків постачальникам, днів} = \frac{\text{заборгованість постачальникам} \times 360}{\text{річні закупки}}.$$

- Заборгованість постачальникам — 275 000 грн.
- Річні закупки — 3 000 000 грн.
- 80 % товарів куплено без оплати на місці (дані про річні закупки сировини, матеріалів не повідомляються у фінансових звітах, тому для розрахунку шуканого показника потрібно знати, за яку частку закупок гроші на місці не сплачуються; у поданому прикладі — 80 %).
- Середній період оплати рахунків по галузі, в якій працює підприємство, — 42 дні.

6. За нижче наведеними даними необхідно:

- дати оцінку рентабельності продажу;
- скласти відповідні висновки.

Показники	Минулий період	Звітний період		Зміни	
		за бізнес-планом	фактично	щодо бізнес-плану	щодо минулого періоду
Чистий прибуток, тис. грн	853	900	911		
Виторг від реалізації продукції, тис. грн	11 675	12 320	12 500		
Рентабельність продажу, %					

7. За даними аналітичної таблиці необхідно визначити та дати оцінку

- а) обґрунтованості виробничого завдання з випуску продукції;
- б) відсоток виконання встановленого завдання;
- в) абсолютне відхилення фактичного випуску продукції звітнього року від планового та від фактичного випуску попереднього року;
- г) темпи зростання і приросту продукції.

ОЦІНКА ЗМІН ОБСЯГУ ПРОДУКЦІЇ

Показники	Виробниче завдання	За минулий період	За звітний період	Зміни		Темп зростання	Темп приросту, %
				щодо виробничого завдання	щодо минулого періоду		
Обсяг промислової продукції (тис. грн)	5780	5820	5865				

8. Підприємство мало на рік пакет замовлень — 15 тис. одиниць за ціною 54 грн за одиницю. Собівартість виробу визначали такими параметрами:

- матеріали — 22 грн;
- зарплата — 8 грн;
- накладні змінні витрати — 5 грн;
- накладні постійні витрати — 7 грн;
- разом — 42 грн.

Внаслідок скорочення замовлень обсяг виробництва цієї продукції становитиме лише 70 % від замовленого. Водночас з'явилася можливість додаткової реалізації 3 000 одиниць цієї продукції за нижчою ціною — 40 грн, що нижче від собівартості одиниці виробу.

Проведіть аналітичне дослідження вигідності продовження випуску продукції і продажу її за нижчою ціною.

9. Здійснити розрахунок необхідних показників, виходячи з даних таблиці та їх впливу на обсяг товарної продукції.

ЗАГАЛЬНІ ДАНІ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ

Показник	Минулий період	Звітний період	Зміни (+, -)
1. Товарна продукція, тис. грн	1320	1323	
2. Витрати основних матеріалів, тис. грн	708	860	
3. Матеріаловіддача	?	?	
4. Матеріаломісткість продукції	?	?	

Провести розрахунок впливу факторів:

1. Зміна суми матеріальних витрат на виробництво продукції.

2. Зміна матеріаловіддачі порівняно з планом.

10. На підставі даних поданого нижче балансу:

а) згрупуйте активи за ступенем ліквідності й пасиви за ступенем терміновості погашення і оцініть ліквідність балансу;

б) визначте коефіцієнти ліквідності і фактори зміни їхнього рівня;

в) розрахуйте коефіцієнт відновлення (втрати) платоспроможності підприємства.

Актив	Сума, тис. грн		
	01.01.06	01.01.07	01.01.08
<i>I</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
I. Необоротні активи			
Нематеріальні активи	3000	4100	4300
Основні засоби	47 000	564 000	63 000
Довгострокові фінансові інвестиції	3200	4500	4700
Усього за розділом I	53 200	65 000	72000

11. Визначте вплив таких факторів, як предмети праці, на зміну обсягу продукції та резерви його зростання. Дані занесіть в таблицю.

№ з/п	Фактор	Методика розрахунку	Розмір впливу, тис. грн
1. 2.	Зміна: матеріальних витрат матеріаломісткості		
Разом			
1. 2.	Зміна: матеріальних витрат матеріаловіддачі		
Разом			

12. Проаналізуйте забезпеченість підприємства робітниками за професією і рівнем кваліфікації, а також співвідношенням між основними і допоміжними робітниками за даними таблиці

Показник	Потреба	Факт	Відхилення від потреби, %
1. Чисельність робітників, осіб У тому числі основних			
2. Питома вага основних робітників у загальній кількості, %	60	59	-1,55
3. Середній тарифний розряд робітників	4,7	4,8	
Із них:			
токарі	4,2	4,1	
слюсарі	4,8	4,9	
фрезерувальники	4,7	4,9	

Зробіть свої висновки про закріплення робочої сили на підприємстві, обчисливши коефіцієнт прийому, звільнення й плинності (візьміть до уваги вік персоналу).

Примітка: У звітному році весь персонал за віком групується так: до 30 років — 140 осіб, від 30 до 40 років — 110 осіб, від 40 до 50 років — 201 осіб, старші 50 років — 191 особа.

13. Проаналізуйте використання робочого часу та обчисліть непродуктивні його втрати на підставі інформації, що надійшла з підприємства за даними таблиці

№ з/п	Показник	Минулий період	Звітний період	Зміни
1	Відпрацьовано робітниками людино-днів — усього			
2	Баланс робочого часу в розрахунку на одного робітника: 1) календарний фонд часу, днів 2) вихідні і святкові дні	114,0	114,0	
3	Невиходи на роботу — всього	35,2		
	У тому числі: Чергова відпустка Відпустка на навчання Відпустка у зв'язку з вагітністю й пологами Хвороби Невиходу з дозволу адміністрації простої Прогули Масові невиходи (страйки)	24,0 2,6 2,5 6,1 — — — —	0,2 0,2	
4	Кількість явок на роботу			
5	Тривалість робочої зміни, год.	8		

14. Провести аналіз використання робітників за кваліфікацією.

КВАЛІФІКАЦІЙНИЙ СКЛАД РОБІТНИКІВ

Розряд робітників	Коефіцієнт за тарифом	Кількість робітників, осіб		Зміни
		минулий період	звітний період	
1	1,0	—	—	
2	1,40	230	237	
3	1,52	150	160	
4	2,60	420	420	
5	2,73	125	85	
6	2,90	75	56	
Усього	x	1000	958	

Використовуючи дані таблиці, заповнити таблицю, визначити середній тарифний коефіцієнт (T_p) за минулий і звітний періоди.
Зробити висновки.

15. Проаналізуйте ефективність використання одиниці обладнання за даними таблиці

№ з/п	Показники	Минулий період	Звітний період		Зміни		
			потреба	факт	щодо минулого періоду	щодо потреби	
						сума	%
1	Режимний фонд часу роботи верстата						
2	Коефіцієнт використання календарного фонду часу	0,46	0,50	0,47			
3	Відпрацьовано верстато-годин						
4	Коефіцієнт використання режимного фонду часу	0,74	0,80	0,70			
5	Коефіцієнт змінності роботи обладнання						

16. За даними, які наведені нижче:

- проаналізуйте динаміку матеріаломісткості та матеріаловіддачі;
- визначте вплив зміни матеріаломісткості та обсягу випуску продукції на відхилення за матеріальними витратами, а також зміни матеріаловіддачі та матеріальних витрат на відхилення за обсягом продукції;
- складіть відповідні висновки.

**АНАЛІЗ ДИНАМІКИ МАТЕРІАЛОМІСТКОСТІ
ТА МАТЕРІАЛОВІДДАЧІ**

Показники	Минулий період	Звітний період	Зміни
1. Випуск промислової продукції, тис. грн	5 680	5 825	
2. Матеріальні витрати, тис. грн	3 240	3 265	
3. Матеріаломісткість, грн			
4. Матеріаловіддача, грн			

17. За даними, що наведені нижче, необхідно:

- а) дати оцінку змінам структури витрат підприємства;
- б) скласти відповідні висновки.

Елементи витрат	Минулий період		Звітний період		Зміни	
	сума, тис. грн	питома вага, %	сума, тис. грн	питома вага, %	сума, тис. грн	питома вага, %
Матеріальні витрати	54 840		55 378			
Витрати на оплату праці	32 620		32 794			
Відрахування на соціальні потреби	10 240		10 680			
Амортизація	11 128		11 250			
Інші операційні витрати	28 390		26232			
Інші витрати	865		627			
Витрати на виробництво						

18. Провести аналіз руху робочої сили підприємства.

РУХ РОБОЧОЇ СИЛИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Показник	Минулий період	Звітний період	Зміни	
			абсолютні (±)	%
1. Середньоспискова чисельність працівників, осіб	1400	1390		
2. Прийнято на роботу нових працівників протягом року	100	89		
3. Вибуло працівників	86	85		
у т. ч. з причин:				
а) призов до армії, вибуття на навчання, вихід на пенсію та з інших причин, передбачених законом	38	45		
б) з власного бажання	44	35		
в) звільнення за порушення трудової дисципліни	4	5		
4. Коефіцієнт обороту:				
— з приймання, %	?	?		
— зі звільнення, %	?	?		
5. Коефіцієнт плинності кадрів, %	?	?		
6. Коефіцієнт загального обороту, %	?	?		

Заповнити таблицю та розрахувати коефіцієнти обороту з приймання та зі звільнення, а також коефіцієнти плинності, стабільності, загального обороту.

Зробити висновки.

19. Здійснити аналіз виконання плану за випуском і реалізацією продукції.

Чи були якісь труднощі з реалізацією продукції?

Вид продукції	Обсяг виробництва продукції в планових цінах, тис. грн				Реалізація продукції в планових цінах, тис. грн			
	Минулий період	Звітний період	Зміни		Минулий період	Звітний період	Зміни	
			абсолютні, тис. грн	%			абсолютні, тис. грн	%
А	2880	2520			2850	2_25		
Б	3360	3326			3360	3180		
В	1900	2217			1890	2135		
Г	1__0	2016			1_25	1920		
Разом	9580	10079			9525	9660		

20. Заповнити таблицю та розрахувати необхідні показники.

ВИКОРИСТАННЯ РОБОЧОГО ЧАСУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Показник	Минулий період	Звітний період		Зміни (±)	
		план	фактично	щодо плану	щодо минулого періоду
1. Середньооблікова чисельність робітників, осіб	1010	1000	958		
2. Відпрацьовано одним робітником:					
	а) днів	219	219	210	
	б) годин	?	?	?	
3. Середня тривалість робочого дня, год.	7,9	8,0	7,6		
4. Фонд робочого часу, тис. год.	?	?	?		
у т. ч.: надурочно відпрацьований час, тис. год.	3,876	—	3,448		

Величина фонду робочого часу залежить від чисельності робітників, кількості відпрацьованих одним робітником днів у середньому за звітний період та середньої тривалості робочого дня (зміни).

Розрахувати методом ланцюгових підстановок вплив відповідних факторів на зменшення фонду робочого часу у звітному періоді.

Зробити висновки.

21. Проаналізувати структуру виробництва продукції.

Продукція	Обсяг виробництва продукції, тис. грн		Структура випуску продукції, %		Зміни щодо структури минулого періоду, +/-
	минулий період	звітний період	минулий період	звітний період	
А	1100	1000			
Б	560	570			
В	990	1000			
Г	750	7_5			
Д	1230	1220			
Е	_56	_50			
Разом	5086	_985	100,00	100,00	x

22. На підставі даних таблиці визначте витратомісткість реалізованої продукції.

№ з/п	Показник	Минулий період	Звітний період			
			за нормами та цінами минулого періоду	за цінами, внесеними до минулого періоду	за діючими цінами на матеріали та цінами минулого періоду на продукцію	за цінами звітного періоду
1	Обсяг продукції в діючих цінах, тис. грн	6726	6650	6650	6650	6714
2	Собівартість продукції, тис. грн	5350	5354	5471	5530	5530
3	Витратомісткість реалізованої продукції (р. 2 : р. 1), коп.					

23. Проаналізуйте динаміку випуску продукції в натуральному виразі (табл.).

При цьому слід урахувати, що виробничі потужності даного підприємства за останні п'ять років суттєво не змінилися.

Показник	Роки				
	1-й	2-й	3-й	4-й	5-й
1. Випуск цементу, тис. т	2254	1803	1532	1257	1124
2. Темпи зростання, %	100	80	68	56	50
3. Темпи зростання ланцюгові, %	100	80	85	82	89

24. На основі наведених даних визначте зміни:

- в наявності, складі і технічному стані основних засобів;
- у рівні фондоозброєності й технічної озброєності праці.

Показник	Сума на кінець періоду, тис. грн	
	минулий період	звітний період
будівлі і споруди	48 500	50 000
машини й обладнання	68 000	723 000
зварювальні прилади	4 500	7 000
транспортні засоби	20 000	20 500

25. Провести аналіз продуктивності праці

ДАНІ ДЛЯ АНАЛІЗУ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ

№ за п.	Показник	Умовні позначення	Минулий період	Звітний період		Відхилення від плану (±)	
				за планом	фактично	абсол.	%
1	Товарна продукція, тис. грн	ТП	8000	8400	8500		
2	Чисельність працівників, осіб	ЧП	1400	1390	1340		

№ за п.	Показник	Умовні по-значення	Минулий період	Звітний період		Відхилення від плану (±)	
				за планом	фактично	аб-сол.	%
3	з них робітників	ЧР	1010	1000	958		
3а	Питома вага робітників у загальній чисельності працівників, %	ПВр	72,1	71,94	71,49		
4а	Кількість відпрацьованих робітниками: людино-днів, тис.	ЛДр	221,19	219,00	201,18		
4б	людино-годин, тис.	ЛГр	1747	1752	1529		
5	Кількість днів, відпрацьованих одним робітником	Д	?	?	?		
6	Тривалість робочого дня, год.	Тз	?	?	?		
7	Середня кількість годин, відпрацьованих одним робітником	Гз	?	?	?		
8	Середня продуктивність праці одного працівника, грн	РВп	?	?	?		
9	Середня продуктивність праці одного робітника, грн	РВр	?	?	?		
10	Середньоденна продуктивність праці одного робітника, грн	ДВр	?	?	?		

№ за п.	Показник	Умовні по-значення	Минулий пе-ріод	Звітний період		Відхилення від плану (\pm)	
				за пла-ном	факти-чно	аб-сол.	%
11	Середнього-динна продук-тивність праці одного робіт-ника, грн	ГВр	?	?	?		
12	Витрати люди-но-годин на виробництво 1 тис. грн проду-кції	ТМ	218,42	208,57	179,88		
13	Економія часу за рахунок впровадження нової техніки, технології, організації праці, тис. люд.-год.	ЛГе	—	—	48,1		
14	Невиробничі витрати часу, тис. люд.-год.	ЛГн	—	—	100,0		
15	Зміни вартості товарної про-дукції в резуль-таті структур-них змін, тис. грн	ΔT Π	—	—	190		

Заповнити таблицю та розрахувати необхідні показники.
Зробити висновки

26. *Розрахуйте вплив факторів на зміни суми транспортних витрат у звітному періоді:*

- а) способом ланцюгових підстановок;
- б) способом абсолютних різниць;
- в) способом відносних різниць.

Дані для розрахунків наведено в табл.

Показник	Минулий період	Звітний період	Зміни абсолютні	Зміни, %
1. Транспортні витрати, тис. грн	40	48		
2. Обсяг перевезених вантажів, т	2000	1600		
3. Середня дальність перевезень, км	100	120		
4. Середній транспортний тариф, грн за 1 т/км	0,2	0,25		
5. Вантажообіг, тис. т/км	200	192		

27. Порівняйте середню марку цементу даного підприємства із середньогалузевими показниками і звітними даними споріднених підприємств (табл.). Дайте оцінку роботі щодо якості продукції.

міцність, кг/см²

Комбінат	Загальний показник		У тому числі			
	у минулому періоді	у звітному періоді	портланд-цемент		шлакопортландцемент	
			у минулому періоді	у звітному періоді	у минулому періоді	у звітному періоді
Середня марка цементу по країні	408	410	431	432	354	355
У тому числі:						
1. Кременецький*	394	399	400	400	390	395
2. Дніпродзержинський	303	305	500	500	301	303
3. Амвросіївський	423	429	469	469	300	310
4. Здолбунівський	520	508	540	530	360	356

* Підприємство, яке тут аналізується.

28. Нейтралізувати вплив фактора обсягу виробництва на суму витрат підприємства.

Вид продукції	Собівартість одиниці продукції, грн		Обсяг виробництва, шт		Сума витрат, грн		
	минулий період	звітний період	минулий період	звітний період	минулий період	у минулому періоді за обсягом виробництва у звітному періоді	звітний період
1	2	3	4	5	6	7	8
А	25	22	10 000	12 000			
Б	33	30	5000	6000			
Разом	—	—	—	—			

29. Розрахуйте вплив факторів на обсяг виробництва товарної продукції за місяць. Як треба назвати ці фактори залежно від конкретних умов роботи?

Показники	I варіант			II варіант			III варіант		
	минулий період	звітний період	зміни	минулий період	звітний період	зміни	минулий період	звітний період	зміни
1. Товарна продукція, тис. грн	120	128,8		320	351		50	53,9	
2. Кількість виробів у натуральному виразі, шт.	1000	1120		8000	7800		10000	11000	
3. Середня ціна за 1 виріб, грн	120	...		40	...		5	...	

30. Визначте показники сортності продукції і зробіть висновок щодо виконання плану за якістю, використавши дані табл.

Сорт	Умовний коефіцієнт якості	За планом			Фактично		
		кількість, шт.	питома вага, %	у перерахунку на 1 сорт (1 × 3)	кількість, шт.	питома вага, %	у перерахунку на 1 сорт (1 × 6)
<i>A</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
I	1	675			730		
II	0,9	180			150		
III	0,8	45			120		
Разом	×	900	100		1000	100	

31. Які фактори впливали на обсяг реалізації у звітному періоді? Розрахуйте їх величину за даними таблиці.

тис. грн

Показник	Минулий період	Звітний період	Зміни	Вплив фактора
1. Реалізація продукції	50 000	45 828		×
2. Товарна продукція	50 200	50 850		
3. Залишки готової продукції на складі і в товарах відвантажених:				
на початок року	1000	800		
на кінець року	1200	5822		

32. За даними таблиці визначте забезпеченість підприємства робочою силою та розрахуйте коефіцієнт плинності кадрів.

осіб

Показник	За минулий період	За звітний період		Зміни		
		за планом	фактично	від даних минулого періоду	від планових даних	
					абсолютні	%
1. Чисельність усього персоналу підприємства	1878	1860	1821			
2. У тому числі персоналу основної діяльності	1665	1660	1587			
3. З них робітників	1418	1400	1352			
4. Інших категорій працюючих	247	260	235			
5. Чисельність персоналу невиробничої сфери	213	200	...			
6. Прийнято працівників на роботу	300		226			
7. Звільнено всього	340		287			
У тому числі за власним бажанням і через порушення дисципліни	90		211			

33. Проаналізувати використання робочого часу робітників і продуктивність їх праці, використовуючи вихідні дані.

Показник	За минулий період	За звітний період	Зміни
1. Товарна продукція, тис. грн	
2. Чисельність робітників, осіб	1418	1352	
3. Відпрацьовано всіма робітниками:			
— тис. людино-днів	329,92	330,4	
— тис. людино-годин	2474,4	2445,0	

34. Розрахуйте вплив основних факторів на зміну суми фонду оплати праці працівників проти минулого періоду. Дані для розрахунків наведено в таблиці

Показник	За минулий період	За звітний період	Зміни (+, -)	% виконання
1. Фонд оплати праці всіх працюючих, тис. грн	3350	3233		
2. Середньооблікова чисельність працюючих, осіб	1665	1587		
3. Середньорічна заробітна плата одного працюючого, грн	2012,0	2037,2		

35. Визначте фактори, які вплинули на зміну фактичної суми прибутку від реалізації товарної продукції у звітному періоді проти минулого періоду.

Показник	Фактично у минулому періоді	Реалізація у звітному періоді у цінах минулого періоду і дотримання інших умов минулого періоду	Фактична реалізація у звітному періоді, але за умов рентабельності минулого періоду	Фактично у звітному періоді
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (форма 2, ряд. 035)	43 280			45 828
2. Собівартість реалізованої продукції	36 788			
3. Валовий прибуток	6 492			
4. Витратомісткість реалізованої продукції (2 : 1), коп.				

36. На підставі наведених даних проаналізуйте напрями використання прибутку.

Показники	За минулий період		За звітний період		Зміни	
	сума, тис. грн	%	сума, тис. грн	%	сума, тис. грн	%
1. Використано на:						
— виробничий розвиток	400		595			
— соціальний розвиток	1472		2069			
— заохочування робітників	1001		1067			
— дивіденди	—		200			
— вилучення виручки	—		—			
— поповнення оборотних коштів	—		25			
— інші цілі	—		—			
Разом	2873		3596			

37. Проаналізуйте можливості ліквідації збитковості виробу «Д», якщо відомо, що головною її причиною є недостатній обсяг випуску виробу.

Додаткові дані: фактичний обсяг випуску у звітному періоді — 250 шт., постійні витрати на цей виріб — 400 тис. грн, змінна частина собівартості одиниці продукції «Д» — 0,6 тис. грн, а її ціна — 1,4 тис. грн. Визначте критичний обсяг виробництва, при якому виріб «Д» матиме нульову рентабельність. Якою буде рентабельність, якщо обсяг виробництва цього виробу збільшиться у 3 рази? Для розв'язання задачі застосуйте графічний метод обчислення беззбитковості виробництва.

38. Розрахуйте вплив структурних зрушень на обсяг товарної продукції на підставі таких даних:

тис. грн

Виріб	Ціна за 1 шт., грн	Минулий період		Звітний період		Зміни
		кількість, шт.	сума, грн	кількість, шт.	сума, грн	
<i>I варіант</i>						
А	100	400	40 000	440	44 000	
Б	30	600	18000	500	15000	
В	80	1000	80 000	960	76 800	
Разом	×	2000	13 800	1900	135 800	
<i>II варіант</i>						
Г	90	300	27 000	400	36 000	
Д	20	4000	80 000	3000	60 000	
Е	10	5700	57 000	5800	58 000	
Разом	×	10 000	164 000	9200	154 000	
<i>III варіант</i>						
Є	25	10 000	250 000	9000	225 000	
Ж	40	2500	100 000	3000	120 000	
З	80	4000	320 000	4100	328 000	
Разом		16 500	670 000	16 100	693 000	

39. *Визначте вплив факторів на зміну обсягу товарної продукції. Ви-
явіть невикористані резерви виробництва.*

Показник	I варіант		II варіант		III варіант	
	минулий період	звітний період	минулий період	звітний період	минулий період	звітний період
1. Товарна продукція, тис. грн	12 000	15 500	4500	4000	4600	5400
2. Вартість основних промислово-виробничих фондів, тис. грн	4800	5000	1500	2000
3. Виробнича площа, м ²	6000	6200
4. Кількість верстатів, шт.	50	40	50	60
5. Відпрацьовано верста-то-годин усіма верста-тами	100 000	90 000

40. *Визначте основні фактори, що вплинули на зміну обсягу товарної продукції. Розрахуйте їх вплив. Чи є резерви зростання продукції?*

тис. грн

Показник	I варіант		II варіант		III варіант	
	минулий пе-ріод	звітний період	минулий пе-ріод	звітний період	минулий пе-ріод	звітний період
1. Товарна продукція	1300	1320	3600	3500	10 000	10 080
2. Основні матеріали	500	550	2000	1750	2500	2400
3. Матеріаловіддача						

41. Проаналізуйте витрати матеріалів і зробіть розрахунок впливу факторів на обсяг продукції. Чи є резерви випуску продукції?

Показник	I варіант		II варіант		III варіант	
	минулий період	звітний період	минулий період	звітний період	минулий період	звітний період
1. Товарна продукція:						
у вартісному виразі, тис. грн	500	475	280	300	2400	2240
у натуральному обчисленні, шт.	2000	1900	1400	1500	1500	1400
2. Норма витрачання, кг/шт.	4	5	10	9	100	120

42. Проаналізуйте вплив усіх факторів на зміну загальної суми оплати праці на підприємстві.

Розрахунки провести двома способами.

	У минулому періоді	У звітному періоді
1. Кількість робітників, осіб	900	850
2. Кількість днів, відпрацьованих усіма робітниками за рік	180 000	187 000
3. Середньоденна зарплата одного робітника, грн	54	60

43. Визначте фактори, що вплинули на відхилення оплати праці у звітному періоді від минулого періоду, та підрахуйте резерви економії. Розрахунок виконайте способом ланцюгових підстановок.

Показник	Минулий період	Звітний період
Витрати на зарплату, тис. грн	691,2	598,5
Кількість робітників, осіб	200	190
Кількість днів, відпрацьованих одним робітником за рік	216	200
Тривалість зміни, год	8	7,5
Середньогодинна оплата, грн	2	2,1

44. Підрахуйте загальні резерви можливого збільшення випуску продукції на підставі проміжних результатів розрахунків. Наскільки значні ці резерви?

тис. грн

Показник	I варіант	II варіант	III варіант
1. Резерви збільшення випуску продукції за рахунок використання:			
трудових ресурсів	600	1000	750
засобів праці	2400	1500	500
предметів праці	800	200	800
2. Додатковий випуск продукції за умов зменшення або повної ліквідації браку	40	50	25
3. Додатковий випуск продукції за умов підвищення якості (сортності) продукції до запланованого рівня	10	20	15
Усього резервів			
4. Товарна продукція	6500	5400	15 800

45. Визначте фактори, що впливали у звітному періоді на обсяг товарної продукції. Чи є резерви зростання обсягу виробництва? Яка загальна сума?

Показник	Минулий період	Звітний період
1. Товарна продукція, тис. грн	1230	1100
2. Середньорічна вартість основних фондів, тис. грн	820	800
3. Відпрацьовано верстато-годин, тис.	410	250

46. Проаналізуйте використання фонду заробітної плати.

	Минулий період	Звітний період
1. Місячний фонд заробітної плати працюючих, тис. грн	2800	2880
2. Зокрема, фонд заробітної плати робітників, тис. грн	2295	2320
2. Середньоспискова чисельність працюючих, осіб	2000	1800
Зокрема, робітників	1800	1600

47. Дайте оцінку витрат фонду оплати праці та визначте вплив основних факторів на зміну його величини порівняно з показниками минулого періоду.

Показник	I варіант		II варіант		III варіант	
	минулий період	звітний період	минулий період	звітний період	минулий період	звітний період
1. Чисельність працюючих, осіб	2500	2400	1200	900	800	750
2. Середня місячна заробітна плата одного працюючого, грн	240	255	200	240	280	300

48. Підрахуйте загальні резерви можливого збільшення випуску продукції на підставі даних таблиці.

Показник	Сума
1. Резерви збільшення випуску продукції з боку використання:	
трудоих ресурсів	500
засобів праці	1800
предметів праці	200
2. Товарна продукція за звітом	1320

49. Які фактори вплинули на обсяг реалізації? Для відповіді використайте такі дані:

тис. грн

Показник	Минулий період	Звітний період
1. Обсяг реалізації	14 000	12 200
2. Зміна залишків нереалізованої продукції	-2500	+200

50. Врахуйте вплив факторів на зміну обсягу реалізації.

Показник	Минулий період	Звітний період
Обсяг реалізації, тис. грн	1300	1365
Товарна продукція, тис. грн	1350	1310

ГЛОСАРІЙ ТЕРМІНІВ

- Адміністративні витрати** — це загальногосподарські витрати, які виникли протягом звітного періоду в процесі діяльності підприємства у зв'язку з його управлінням та обслуговуванням.
- Активи** — ресурси, контрольовані підприємством в результаті минулих подій, використання яких, як очікується, призведе до отримання економічних вигод у майбутньому.
- Акція** — це вид цінного паперу без установленого строку обігу, який підтверджує участь її власника у формуванні статутного капіталу акціонерного товариства, підтверджує право на участь в управлінні акціонерним товариством, дає право на одержання частини прибутку у вигляді дивідендів і право на участь в розподілі майна при ліквідації акціонерного товариства.
- Амортизація** — системний розподіл вартості, яка амортизується, необоротних активів протягом строку їх корисного використання (експлуатації).
- Асортимент продукції** — це перелік найменувань виробів із вказівкою одиниць вимірювання кожного з них.
- Баланс** — звіт про фінансовий стан підприємства, який відображає на певну дату його активи, зобов'язання та власний капітал.
- Бухгалтерська звітність** — звітність, що складається на підставі даних бухгалтерського обліку для задоволення потреб певних користувачів.
- Бюджетування** — це процес планування виробничо-господарської діяльності підприємства, процес розробки, виконання, контролю та аналізу фінансового плану, який охоплює всі сторони діяльності господарської структури, що дозволяє зіставити всі витрати і отримані результати на наступний період.
- Бюджет виробництва** — виробнича програма, яка визначає заплановані номенклатуру та обсяг виробництва продукції в бюджетному періоді.
- Валюта звітності** — грошова одиниця України.
- Валютний курс** — установлений Національним банком України курс грошової одиниці України до грошової одиниці іншої країни.
- Вартість, яка амортизується** — первісна або переоцінена вартість необоротних активів за вирахуванням їх ліквідаційної вартості.

- Витрати** — зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілення власниками).
- Витрати (дохід) з податку на прибуток** — загальна сума витрат (доходу) з податку на прибуток, яка обчислена з облікового прибутку (збитку) і складається з поточного податку на прибуток з урахуванням відстроченого податкового зобов'язання і відстроченого податкового активу.
- Витрати на збут** — витрати, що виникли протягом звітного періоду в процесі операційної діяльності підприємства, пов'язані з реалізацією (збутом) продукції (товарів, робіт, послуг).
- Витрати інвестиційної діяльності** — сума витрат, пов'язаних з придбанням фінансових інвестицій, необоротних активів, майнових комплексів та іншими платежами за наслідками інвестиційної діяльності підприємства.
- Витрати операційної діяльності** — сума витрат, які виникли в результаті операційної діяльності і виражені собівартістю реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) та іншими витратами, що виникли протягом звітного періоду в процесі операційної діяльності підприємства.
- Витрати майбутніх періодів** — витрати, що здійснює суб'єкт господарювання у поточному періоді з метою отримання вигод чи погашення зобов'язань у майбутньому (витрати на освоєння нових виробництв, сплачені авансом орендні платежі, витрати на оплату страхової о поліса тощо).
- Витрати фінансової діяльності** — сума витрат, пов'язаних з погашенням відсотків за позиками, сплатою дивідендів та іншими платежами за наслідками фінансової діяльності підприємства.
- Власний капітал** — частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань.
- Втрати від участі в капіталі** — зменшення вартості інвестицій (в асоційовані, дочірні або інші підприємства), облік яких ведеться за методом участі в капіталі.
- Грошові кошти** — готівка, кошти на рахунках в банках та депозити до запитання.
- Грошові потоки підприємства** — це сукупність розподілених у часі надходжень і витрат грошових коштів, зумовлених його господарською діяльністю.
- Група нематеріальних активів** — сукупність однотипних за призначенням та умовами використання нематеріальних активів.
- Група основних засобів** — сукупність однотипних за технічними характеристиками, призначенням та умовами використання необоротних матеріальних активів.
- Гудвіл** — перевищення вартості придбання над часткою покупця у справедливій вартості придбаних ідентифікованих активів та зобов'язань на дату придбання.
- Дата балансу** — дата, на яку складений баланс підприємства. Звичайно датою балансу є кінець останнього дня звітного періоду.

- Дата придбання** — дата, на яку контроль за чистими активами і діяльністю підприємства, що купується, переходить до покупця.
- Дебітори** — юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певну суму грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів.
- Дебіторська заборгованість** — сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату.
- Дейтамайнінг (Data mining)** — це тип аналітичних додатків, які підтримують рішення, розшукуючи за прихованими шаблонами (patterns) інформацію в базі даних. Цей пошук може бути зроблений або користувачем (тобто тільки за допомогою виконання запитів) або інтелектуальною програмою, яка автоматично розшукує в базах даних і знаходить важливі для користувача зразки інформації. Відповіді на інформаційні запити подаються в бажаній для користувача формі (наприклад, у вигляді діаграм, звітів тощо).
- Дивіденди** — частина чистого прибутку, розподілена між учасниками (власниками) відповідно до частки їх участі у власному капіталі підприємства.
- Довгострокова дебіторська заборгованість** — сума дебіторської заборгованості, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу.
- Довгострокові зобов'язання** — усі зобов'язання, які не є поточними зобов'язаннями.
- Додатковий вкладений капітал** — сума, на яку вартість реалізації випущених акцій перевищує їх номінальну вартість.
- Дослідження** — заплановані підприємством дослідження, які проводяться ним уперше з метою отримання і розуміння нових наукових та технічних знань.
- Доходи** — збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників).
- Дохід (виторг) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)** — загальна сума надходжень від продажу за результатами операційної діяльності без врахування наданих знижок, повернення проданих товарів, непрямих податків.
- Дохід від надзвичайних подій** — надходження грошових коштів в результаті відшкодування втрат страховими компаніями, благодійні внески та інші, які відповідають визначенню надзвичайних подій.
- Дохід від участі в капіталі** — сума доходу, отриманого від інвестицій в асоційовані, дочірні або спільні підприємства, облік яких ведеться за методом участі в капіталі.
- Дохід інвестиційної діяльності** — дохід від реалізації фінансових інвестицій, необоротних активів, майнових комплексів, отримані відсотки і дивіденди та інші надходження від інвестиційної діяльності.
- Дохід майбутніх періодів** — наперед отримані платежі за роботи, послуги, які будуть виконані у майбутньому, попередня орендна плата тощо.

Дохід фінансової діяльності — сума надходжень власного капіталу, отриманих позик та інших доходів фінансової діяльності.

Дохід чистий від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) — різниця між загальною сумою доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) та сумами нарахованих податків, зборів, знижок та інших платежів, які підлягають вирахуванню з доходу.

Еквіваленти грошових коштів — короткострокові високоліквідні фінансові інвестиції, які вільно конвертуються у певні суми грошових коштів і які характеризуються незначним ризиком зміни вартості.

Економічний аналіз — це система спеціальних знань для дослідження зміни і розвитку економічних явищ, процесів у їх взаємозв'язку та взаємозумовленості, що визначається суб'єктивними та об'єктивними причинами з метою забезпечення цільового управління ними.

Елементи витрат — сукупність економічно однорідних витрат.

Елімінування — це логічний метод, за допомогою якого абстрагується вплив низки факторів, які впливають на зміну досліджуваного параметра, і залишається в оцінках один, вплив якого вимірюють шляхом послідовної заміни його базового значення на значення порівняльної характеристики і зіставлення з попереднім результатом.

Забезпечення — зобов'язання з невизначеними сумою або часом погашення на дату балансу.

Запаси — активи, які:

- утримуються для подальшого продажу за умови звичайної діяльності;
- перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва;
- утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством.

Збиток — перевищення суми витрат над сумою доходу, для отримання якого були здійснені ці витрати.

Звичайна діяльність — будь-яка основна діяльність підприємства, а також операції, що її забезпечують або виникають внаслідок її проведення.

Звіт про власний капітал — звіт, який відображає зміни у складі власного капіталу підприємства протягом звітного періоду.

Звіт про рух грошових коштів — звіт, який відображає надходження і видаток грошових коштів у результаті діяльності підприємства у звітному періоді.

Звіт про фінансові результати — звіт про доходи, витрати та фінансові результати діяльності підприємства.

Зменшення корисності — втрата економічної вигоди в сумі перевищення залишкової вартості активу над сумою очікуваною відшкодування.

Знос необоротних активів — сума амортизації об'єкта необоротних активів з початку їх корисного використання.

Зобов'язання — заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе

де до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди.

Інвестиції — довгострокові вкладення з метою утворення нових і модернізації діючих підприємств, освоєння новітніх технологій та нової техніки, приросту виробництва і одержання прибутку.

Інвестиційна діяльність — придбання та реалізація тих необоротних активів, а також тих фінансових інвестицій, які не є складовою частиною еквівалентів грошових коштів.

Іноземна валюта — валюта інша, ніж валюта звітності.

Інформаційне забезпечення (ІЗ) — процес забезпечення інформацією. Сукупність форм документів, нормативної бази та реалізованих рішень щодо обсягів, розміщення та форм існування інформації, яка використовується в інформаційній системі (ІС) у процесі її функціонування.

Історична (фактична) собівартість (принцип підготовки фінансової звітності) — визначає пріоритет оцінки активів, виходячи з витрат на їх виробництво та придбання.

Комплексна економічна оцінка є характеристикою, яку отримують при одночасному й узгодженому вивченні сукупності параметрів, які відображають всі або більшість аспектів зміни та розвитку економічних явищ і процесів. Вона вмщує загальні висновки про результати діяльності досліджуваного об'єкта.

Контроль — вирішальний вплив на фінансову, господарську і комерційну політику підприємства з метою одержання вигід від його діяльності.

Користувачі звітності — фізичні та юридичні особи, що потребують інформації про діяльність підприємства для прийняття рішень.

Кредитоспроможність суб'єкта господарювання — наявність у нього передумов для отримання кредиту та його вчасного повернення у термін, передбачений угодою.

Ліверидж — важіль впливу на зміну структури активів і пасивів з метою отримання приросту прибутку.

Ліквідаційна вартість — сума коштів або вартість інших активів, яку підприємство очікує отримати від реалізації (ліквідації) необоротних активів після закінчення строку їх корисного використання (експлуатації), за вирахуванням витрат, пов'язаних з продажем (ліквідацією).

Макроекономічний аналіз — дослідження темпів економічного зростання та структурної перебудови економіки; стану та перспектив розвитку товарного і фінансового ринків, а також ринків праці; виявлення основних макроекономічних пропорцій та індикаторів макроекономічної нестабільності (інфляції і безробіття), стану Державного бюджету і платіжного балансу тощо. Результатом макроекономічного аналізу є: оцінка, висновки та пропозиції щодо змін економічної політики; напрацювання механізмів державного регулювання економічних відносин господарюючих суб'єктів на внутрішньому і зовнішньому ринках; розроблення цільових програм стратегічних та індикативних планів економічного зростання та ін.

Матеріальні ресурси — сукупність предметів праці, що використовуються в економіці країни у процесі виробництва матеріальних благ і послуг.

Метод економічного аналізу — науковий спосіб вивчення, становлення та розвитку господарських явищ і процесів; сукупність прийомів і способів дослідження господарської діяльності будь-якого економічного об'єкта шляхом виявлення і визначення взаємозв'язку та зміни його параметрів, кількісного й якісного вимірювання впливу окремих факторів та їхньої сукупності на цю зміну.

Метод ефективної ставки відсотка — метод нарахування амортизації дисконту або премії, за яким сума амортизації визначається як різниця між доходами за фіксованою ставкою відсотка і добутком ефективної ставки та амортизованої вартості на початок періоду, за який нараховується відсоток.

Метод участі в капіталі — метод обліку інвестицій, згідно з яким балансова вартість інвестицій відповідно збільшується або зменшується на суму збільшення або зменшення частки інвестора у власному капіталі об'єкта інвестування.

Мікроекономічний аналіз — аналіз господарської діяльності первинних ланок економіки — підприємств, установ і організацій. Він спрямований на моделювання чи оцінювання результатів діяльності суб'єктів господарювання за всіма параметрами їх поведінки у внутрішньому та зовнішньому економічних середовищах. За результатами мікроекономічного аналізу створюється інформаційне забезпечення внутрішньогосподарської ієрархії управління за всіма часовими формами (у проектуванні стратегічних рішень, оперативному менеджменті та при підведенні підсумків змін в економічній системі).

Моральний знос (техніко-економічне старіння основних засобів) — це процес знецінення діючих засобів праці до настання їх повного фізичного спрацювання під впливом науково-технічного прогресу.

Надзвичайна подія — подія або операція, яка відрізняється від звичайної діяльності підприємства та не очікується, що вона повторюватиметься періодично або в кожному наступному звітному періоді.

Надзвичайні доходи (див. доходи від надзвичайних подій).

Надзвичайні витрати (див. втрати від надзвичайних подій).

Нарахування та відповідність доходів та витрат (принцип підготовки фінансової звітності) — для визначення фінансового результату звітного періоду варто зіставити доходи звітного періоду з витратами, які були здійснені для отримання цих доходів. При цьому доходи і витрати відображаються в обліку і звітності у момент їх виникнення, незалежно від часу надходження та сплати грошей.

Негативний гудвіл — перевищення вартості частки покупця у справедливій вартості придбаних ідентифікованих активів і зобов'язань над вартістю їх придбання на дату купівлі.

Нематеріальні активи — немонетарний актив, який не має матеріальної форми, може бути ідентифікований та утримується підприємством з

метою використання протягом періоду більше одного року (або одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік) для виробництва, торгівлі, в адміністративних цілях чи надання в оренду іншим особам.

Необоротні активи — усі активи, що не є оборотними.

Неоплачений капітал — сума заборгованості власників (засновників) за внесками до статутного капіталу.

Непрямі витрати — витрати, що не можуть бути віднесені безпосередньо до конкретного об'єкта витрат економічно доцільним шляхом.

Нереалізовані прибутки та збитки від внутрішньогрупових операцій — прибутки та збитки, які виникають внаслідок внутрішньогрупових операцій (продажу товарів, продукції, виконання робіт, послуг тощо) і включаються до балансової вартості активів підприємства.

Несприятливі контракти — контракти, у виконанні яких підприємство не зацікавлено внаслідок їх збитковості або інших причин та готове передати їх іншим підприємствам.

Нормальна потужність — очікуваний середній обсяг діяльності, що може бути досягнутий за умов звичайної діяльності підприємства протягом кількох років або операційних циклів з урахуванням запланованого обслуговування виробництва.

Оперативний (поточний) економічний аналіз полягає у забезпеченні управління своєчасною дієвою інформацією про зміну економічної ситуації, причини цієї зміни, відхилення від регламентованих параметрів з метою своєчасного вироблення рішень, спрямованих на попередження та усунення негативних змін і ефективне маневрування ресурсами та капіталом.

Обачність (принцип підготовки фінансової звітності) — згідно з яким методи оцінки, що застосовуються в бухгалтерському обліку, повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства.

Об'єднання підприємств — з'єднання окремих підприємств у результаті приєднання одного підприємства до іншого або внаслідок одержання контролю одним підприємством над чистими активами та діяльністю іншого підприємства.

Об'єкт витрат — продукція, роботи, послуги або вид діяльності підприємства, які потребують визначення пов'язаних з їх виробництвом (виконанням) витрат.

Об'єкт основних засобів — закінчений пристрій з усіма пристосуваннями і приладдям до нього або окремий конструктивно відокремлений предмет, що призначений для виконання певних самостійних функцій, чи відокремлений комплекс конструктивно з'єднаних предметів одного або різного призначення, що мають для їх обслуговування загальні пристосування, приладдя, керування та єдиний фундамент, унаслідок чого кожен предмет може виконувати свої функції, а комплекс — певну роботу тільки в складі комплексу, а не самостійно. Якщо один об'єкт основних засобів складається з частин, які мають різний строк корисного використання (експлуатації), то кожна з цих

частин може визнаватися в бухгалтерському обліку як окремий об'єкт основних засобів.

- Облікова оцінка** — попередня оцінка, яка використовується підприємством з метою розподілу витрат і доходів між відповідними звітними періодами.
- Облікова політика** — сукупність принципів, методів та процедур, які використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності.
- Обліковий прибуток (збиток)** — сума прибутку (збитку) до оподаткування, визначена в бухгалтерському обліку і відображена у Звіті про фінансові результати за звітний період.
- Оборотні активи** — грошові кошти та їх еквівалент, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати балансу.
- Обтяжливий контракт** — контракт, витрати (яких не можна уникнути) на виконання якого перевищують очікувані економічні вигоди від цього контракту.
- Операційна діяльність** — основна діяльність підприємства, а також інші види діяльності, які не є інвестиційною та фінансовою діяльністю.
- Операційна діяльність інша** — операції пов'язані з реалізацією інших оборотних активів, іноземної валюти, операційною орендою активів, отриманням доходів (втрат) від операційних курсових різниць тощо.
- Операційна оренда** — оренда інша, ніж фінансова.
- Операційний ліверидж** — регулювання постійних витрат для збільшення прибутку фірми.
- Операційний цикл** — проміжок часу між придбанням запасів для здійснення діяльності та отриманням коштів від реалізації виробленої з них продукції або товарів та послуг.
- Операція в іноземній валюті** — господарська операція, вартість якої визначена в іноземній валюті або яка потребує розрахунків в іноземній валюті.
- Основна діяльність** — операції, пов'язані з виробництвом або реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг), що є головною метою створення підприємства і забезпечують основну частку його доходу.
- Основні засоби** — матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік).
- П(с)БО — положення (стандарт) бухгалтерського обліку — нормативно-правовий акт**, затверджений Міністерством фінансів України, що визначає принципи та методи ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності, що не суперечить міжнародним стандартам.
- Пайовий капітал** — сукупність коштів фізичних та юридичних осіб (пайових внесків), добровільно розміщених у товаристві для здійснення

його господарсько-фінансової діяльності згідно із засновницькими документами.

Первісна вартість — історична (фактична) собівартість необоротних активів у сумі грошових коштів або справедливої вартості інших активів, сплачених (переданих), витрачених для придбання (створення) необоротних активів.

Періодичність (принцип підготовки фінансової звітності) — припускає розподіл діяльності підприємства на певні періоди часу з метою складання фінансової звітності.

Платоспроможність підприємства — це здатність підприємства в повному обсязі та в строк погашати всі свої зобов'язання, фінансувати свою діяльність та покривати непередбачувані борги за рахунок внутрішніх і зовнішніх коштів, забезпечувати оптимальну структуру зобов'язань та належну їх якість, відповідно до структури активів та їх якості, виділених за здатністю перетворення в гроші, а також брати на себе юридичну відповідальність за свої зобов'язання та їх порушення.

Повне висвітлення (принцип підготовки фінансової звітності) — фінансова звітність повинна містити всю інформацію про фактичні та потенційні наслідки операцій та подій, яка може вплинути на рішення, що приймаються на її основі.

Послідовність (принцип підготовки фінансової звітності) — передбачає постійне (із року в рік) застосування підприємством обраної облікової політики. Зміна облікової політики повинна бути обгрунтована і розкрита у фінансовій звітності.

Поточна дебіторська заборгованість — сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу.

Поточні зобов'язання — зобов'язання, які будуть погашені протягом операційного циклу підприємства або повинні бути погашені протягом дванадцяти місяців, починаючи з дати балансу.

Превалювання змісту над формою (принцип підготовки фінансової звітності) — операції повинні обліковуватись відповідно до їх сутності, а не лише виходячи з юридичної форми.

Прибуток — це частина чистого доходу, який безпосередньо одержують підприємства після реалізації продукції як винагороду за вкладений капітал і ризик підприємницької діяльності. Кількісно він становить різницю між сукупними доходами (після сплати податку на додану вартість, акцизного податку та інших відрахувань з виручки в бюджетні та небюджетні фонди) і сукупними витратами звітного періоду.

Придбання (вкуп) — об'єднання підприємств — це акт, в результаті якого покупець набуває право контролю над чистими активами та діяльністю інших підприємств в обмін на передачу активів, прийняття на себе зобов'язань або випуск акцій.

Примітки до фінансових звітів — сукупність показників і пояснень, яка забезпечує деталізацію та обгрунтованість статей фінансових звітів, а також інша інформація, розкриття якої передбачено відповідними положеннями (стандартами).

- Принцип бухгалтерського обліку** — правило, яким слід керуватися при вимірюванні, оцінці та реєстрації господарських операцій і при відображенні їх результатів у фінансовій звітності.
- Продуктивність праці** — це якісний показник використання трудових ресурсів, який вважають одним із найважливіших узагальнених показників діяльності кожного підприємства.
- Відсотки** — плата за використання грошових коштів, їх еквівалентів або сум, що заборговані підприємству.
- Резервний капітал** — сума резервів, створених відповідно до чинного законодавства або засновницьких документів за рахунок нерозподіленого прибутку підприємства.
- Рентабельність** — це ступінь доходності, вигідності, прибутковості бізнесу. Її вимірюють за допомогою цілої системи відносних показників, що характеризують ефективність роботи підприємства в цілому, прибутковість різних напрямків діяльності (виробничої, комерційної, інвестиційної тощо), вигідність виробництва продукції і послуг окремих видів.
- Ретроспективний (наступний) аналіз** — системне, комплексне дослідження результатів господарської діяльності підприємства або інших об'єктів, за наслідками їх розвитку у певному аналітичному періоді (рік, квартал, місяць). Його мета полягає в об'єктивній оцінці стану економіки, діагностиці невикористаних резервів та упущеної вигоди, виявленні прорахунків у роботі та їх винуватців, а також пошук можливостей мобілізації резервів прогресивного розвитку.
- Ринкова вартість фінансової інвестиції** — сума, яку можна отримати від продажу фінансової інвестиції на активному ринку.
- Ритмічність виробництва** — це чітка, стійка та збалансована діяльність підприємства, яка дозволяє рівномірно випускати продукцію і виконувати свої зобов'язання перед споживачами.
- Розкриття** — надання інформації, яка є суттєвою для користувачів фінансової звітності.
- Розробка** — застосування підприємством результатів досліджень та інших знань для планування і проектування нових або суттєво вдосконалених матеріалів, приладів, продуктів, процесів, систем або послуг до початку їх серійного виробництва чи використання.
- Рух грошових коштів** — надходження та вибуття грошових коштів та їх еквівалентів.
- Системний економічний аналіз** — сукупність наукових методів і практичних прийомів розв'язання складних економічних проблем. Ґрунтується на використанні категорії системи як єдності взаємопов'язаних елементів, які спільно діють для досягнення загальної мети.
- Спільна діяльність** — господарська діяльність зі створенням або без створення юридичної особи, яка є об'єктом спільного контролю двох або більше сторін відповідно до письмової угоди між ними.
- Справедлива вартість** — сума, за якою може бути здійснений обмін активу, або оплата зобов'язання в результаті операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами.

- Стаття** — елемент фінансового звіту, який відповідає критеріям, встановленими положеннями (стандартами).
- Статутний капітал** — зафіксована у засновницьких документах загальна вартість активів, які є внеском власників (учасників) до капіталу підприємства.
- Стратегічний економічний аналіз** — дослідження економічної системи за параметрами, які визначають її майбутній стан. Його особливість полягає у проєкції минулого і теперішнього стану об'єкта на перспективу, враховуючи спадковість чи повну стійкість зміни економічних показників.
- Строк корисного використання (експлуатації)** — очікуваний період часу, протягом якого необоротні активи будуть використовуватися підприємством або з їх використанням буде виготовлено (виконано) очікуваний підприємством обсяг продукції (робіт, послуг).
- Сума очікуваного відшкодування** — сума, яку підприємство очікує до відшкодування вартості необоротного активу під час його майбутнього використання, включаючи його ліквідаційну вартість.
- Сума погашення** — недисконтована сума грошових коштів або їх еквівалентів, яка, як очікується, буде сплачена для погашення зобов'язання в процесі звичайної діяльності підприємства.
- Суттєва інформація** — інформація, відсутність якої може вплинути на рішення користувачів фінансової звітності. Суттєвість інформації визначається відповідними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку та керівництвом підприємства.
- Суттєвий вплив** — повноваження брати участь у прийнятті рішень з фінансової, господарської та комерційної політики об'єкта інвестування без здійснення контролю цієї політики.
- Теперішня вартість** — дисконтована сума майбутніх платежів (за вирахуванням суми очікуваного відшкодування), яка, як очікується, буде необхідна для погашення зобов'язання в процесі звичайної діяльності підприємства.
- Тимчасова різниця** — різниця між оцінкою активу або зобов'язання за даними фінансової звітності та податковою базою цього активу, або зобов'язання відповідно.
- Фактори** — це причини, потенційні сили, які впливають на зміну окремих показників чи їх систему. Вони мають об'єктивний і суб'єктивний характер впливу. Фактори в економічному аналізі класифікують на внутрішні і зовнішні.
- Фізичний знос** (спрацюванням) основних засобів — втрата ними техніко-експлуатаційних властивостей внаслідок їх використання або впливу на них природних сил.
- Фінансова діяльність** — діяльність, яка призводить до змін розміру і складу власного та запозиченого капіталу підприємства.
- Фінансова звітність** — бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період.

Фінансова стійкість підприємства — це здатність суб'єкта господарювання функціонувати і розвиватися, зберігати рівновагу своїх активів і пасивів у мінливому внутрішньому і зовнішньому середовищі, що гарантує його платоспроможність та інвестиційну привабливість у довгостроковій перспективі в межах допустимого ризику.

Фінансовий стан — сукупність показників, які відображають здатність (спроможність) підприємства розрахуватися за борговими зобов'язаннями. Він характеризується забезпеченістю фінансовими ресурсами, які необхідні для нормального функціонування підприємства, доцільністю їх розміщення та ефективністю використання, фінансовими взаємовідносинами з іншими юридичними та фізичними особами, платоспроможністю та фінансовою стійкістю.

Фінансові інвестиції — активи, які утримуються підприємством з метою збільшення прибутку (відсотків, дивідендів тощо), зростання вартості капіталу або інших вигод для інвестора.

Функціонально-вартісний аналіз (ФВА) — комплексне дослідження функцій об'єкта (продукції, технологічних процесів, виробничих та інших систем) з метою мінімізації затрат на стадіях його проектування, виробництва й експлуатації при збереженні чи підвищенні використання ним своїх функцій і збільшення його корисності для споживачів.

Чиста вартість реалізації запасів — очікувана ціна реалізації запасів в умовах звичайної діяльності за вирахуванням очікуваних витрат на завершення їх виробництва та реалізації.

Чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості — сума поточної дебіторської заборгованості за товари (роботи, послуги) з вирахуванням резерву сумнівних боргів.

Чисті активи — активи підприємства за вирахуванням його зобов'язань.

Якість продукції — сукупність властивостей і характеристик продукції (або послуг), яка забезпечує задоволення встановлених або передбачуваних потреб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Андрєєва Г. І.* Економічний аналіз: Навч.-метод. посіб. — К.: Знання, 2008. — 263 с.
2. *Баканов М. И., Шеремет А. Д.* Теория экономического анализа: Учебник. — 4-е изд. доп. и перераб. — М.: Финансы и статистика. 2002. — 416 с.
3. *Гадзевич О. І.* Основи економічного аналізу і діагностика фінансово-господарської діяльності підприємств. Навчальний посібник. — К.: Кондор, 2007. — 180 с.
4. *Грабовецький Б. С.* Економічний аналіз: Навч. посіб. — Вінниця: ВНТУ, 2007. — 191 с.
5. *Доля В. Т.* Экономический анализ: учебное пособие / В. Т. Доля. — 2-е изд., испр. и доп. — К.: Кондор, 2007. — 224 с.
6. Економічний аналіз і діагностика стану сучасного підприємства: навчальний посібник / Т. Д. Костенко [та ін.]. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 400 с.
7. Економічний аналіз: Навч. посібник / М. А. Болюх, В. З. Бурчевський, М. І. Горбатов та ін.; За ред. акад. НАНУ, проф. М. Г. Чумаченка. — Вид. 2-ге, перероб. і доп. — К.: КНЕУ, 2003. — 556 с.
8. *Загородній В. Г., Мних Є. В., Рудницький В. С.* Облік, аналіз та аудит. Навчальний посібник. — К.: Кондор, 2009. — 618 с.
9. *Івахненко В. М.* Теорія економічного аналізу: Навчальний посібник / В. М. Івахненко. — К.: КНЕУ, 2006. — 232 с.
10. *Івахненко В. М.* Курс економічного аналізу: Навчальний посібник / В. М. Івахненко. — 5-те вид., випр. і доп. — К.: Знання, 2006. — 261 с.
11. *Іванова Н. Ю.* Аналіз беззбитковості виробництва: теорія та практика: Навчальний посібник. — Київ: Лібра. 2002. — 72 с.
12. *Каменська Т. О. та ін.* Облік, аналіз та внутрішній аудит витрат виробництва: Навч. посіб. / Т. О. Каменська, І. І. Пилипенко, О. Ю. Редько. — К.: ІВЦ Держкомстату України, 2007. — 128 с.
13. *Кармазін В. А., Савицька О. М.* Економічний аналіз: Практикум. — К.: Знання, 2007. — 255 с.

14. *Кіндрацька Г. І., Білик М. С., Загородній А. Г.* Економічний аналіз: Підручник / За ред. проф. А. Г. Загороднього. — К.: Знання, 2008. — 487 с.
15. *Ковальчук М. І.* Економічний аналіз діяльності підприємств АПК: Підручник. — К.: КНЕУ, 2005. — 390 с.
16. Конспект лекцій з курсу «Економічна діагностика» / Укл.: Глухарев С. М. — Харків: ХНАМГ, 2008. — 118 с.
17. *Купалова Г. І.* Теорія економічного аналізу: навчальний посібник / Г. І. Купалова. — К.: Знання, 2008. — 639 с.
18. *Лазаришина І. Д.* Економічний аналіз в Україні: історія, методологія, практика. — Рівне.: НУВГП, 2005. — 369 с.
19. *Литвин Б. М.* Фінансовий аналіз: навчальний посібник / Б. М. Литвин, М. В. Стельмах. — К.: Хай-Тек Прес, 2008. — 336 с.
20. *Мельник В. М.* Основи економічного аналізу. Навчальний посібник. — К.: Кондор, 2009 — 128 с.
21. *Мних С. В.* Економічний аналіз діяльності підприємства: Підручник. — К., 2008. — 513 с.
22. *Мних С. В.* Економічний аналіз. Підручник. — К.: ЦУЛ, 2003. — 412 с.
23. Моделі і методи прийняття рішень в аналізі та аудиті. Курс лекцій / За ред. проф. Ф. Ф. Бутинця, к.е.н., доц. М. М. Шигун. — Житомир: ПП «Рута», 2004. — 352 с.
24. *Мошенський З. С., Олійник О. В.* Економічний аналіз: Підручник / Ф. Ф. Бутинець (відп. ред.) — 2-ге вид., доповн. і перероб. — Житомир: ПП «Рута», 2007. — 704 с.
25. *Парасій-Вергуненко І. М.* Стратегічний аналіз у банках: теорія, методологія, практика: Монографія. — К.: КНЕУ, 2007. — 360 с.
26. *Попов В. М., Ляпунов С. И., Филитов В. В., Медведев Г. В.* Ситуаційний аналіз бізнеса і практика прийняття рішень: Учеб. пособие для вузов. — М., 2001. — 384 с.
27. *Поповенко Н. С., Бельтюков С. А., Акіменко Н. В., Ланін О. В.* Техніко-економічний аналіз: Навч. посібник / Н. С. Поповенко (ред.), С. А. Бельтюков (ред.). — О.: ОНПУ, 2006. — 135 с.
28. *Полович П. Я.* Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання: Підручник. — К.: Знання, 2008. — 630 с.
29. *Приймак В. І.* Математичні методи економічного аналізу: навчальний посібник / В. І. Приймак. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 296 с.
30. *Прокопенко І. Ф.* Методика і методологія економічного аналізу: навчальний посібник / І. Ф. Прокопенко, В. І. Ганін. — К.: Центр навчальної літератури, 2008. — 430 с.
31. *Прокопенко І. Ф.* Компьютеризация экономического анализа (теорія, практика). — К.: ЮНИТИ, 2006. — 412 с.
32. *Савицька Г. В.* Економічний аналіз діяльності підприємства: Навч. посібник. — 3-тє вид., випр. і доп. — К.: Знання, 2007. — 668 с.
33. *Соколова Г. Н.* Информационные технологии экономического анализа. М.: ЛТД, 2007. — 560 с.
34. *Тарасенко Н. В.* Економічний аналіз діяльності промислового підприємства. — 3-ге вид., стер. — К.: Алеута, 2007. — 485 с.

35. Теорія економічного аналізу: навч. посіб./ Є. К.Бабець, М. І. Горлов, С. О. Жуков, В. П.Стасюк. — К.: Професіонал, 2007. — 379 с.
36. Федорова Г. В. Информационные технологии бухгалтерского учета, анализа и аудита. — М.: Омега — Л, 2006. — 304 с.
37. Циглик І. І. Кропельницька С. О. Економічний аналіз господарської діяльності підприємства: Навч. осібник. — Київ: Центр навч. літератури, 2004. — 124 с.
38. Череп А. В. Економічний аналіз. Навчальний посібник. — К.: Кондор, 2006. — 160 с.
39. Чигринська О. С. Теорія економічного аналізу: Посіб. для вузів / О. С. Чигринська. — К.: Центр навч. л-ри, 2006. — 232 с.
40. Шаранов О. Д., Дербенцев В. Д., Семьонов Д. Є. Системний аналіз: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. — К.: КНЕУ, 2003. — 154 с.
41. Шеремет О. О. Фінансовий аналіз. Навчальний посібник. — К.: Кондор, 2009. — 194 с.
42. Шило В. П., Верхоглядова Н. І., Львіна С. Б., Темченко А. Г., Брадул О. М. Аналіз фінансового стану виробничої та комерційної діяльності підприємства. Навчальний посібник. — К.: Кондор, 2007. — 240 с.
43. Шубіна С. В., Торяник Ж. І. Економічний аналіз: Практикум. — К.: Знання, 2007. — 230 с.
44. Шурпенкова Р. К. Економічний аналіз. Практикум: Навч. посіб. — Л.: ЛБІ НБУ, 2006. — 254 с.

Передмова	3
1. МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ	5
1.1. Економічний аналіз як наука	5
1.2. Принципи, предмет, об'єкти, функції та завдання економічного аналізу.	8
1.3. Види економічного аналізу.	10
1.4. Метод і прийоми економічного аналізу	20
1.5. Системний підхід у побудові комплексної методи- ки економічного аналізу	32
1.6. Інформаційна база економічного аналізу	40
1.7. Організація аналітичної роботи на підприємстві	42
<i>Контрольні запитання і завдання.</i>	50
2. КОМП'ЮТЕРНІ ТЕХНОЛОГІЇ АНАЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ..	52
2.1. Застосування інформаційних технологій у економі- чному аналізі.	52
2.2. Особливості розвитку програм автоматизації еко- номічного аналізу	54

2.3. Системи комп'ютеризації економічного аналізу	61
2.4. Економічні моделі процесу створення інформаційної системи підприємства	72
<i>Контрольні запитання і завдання.</i>	75
3. ЗМІСТ І РОЛЬ ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ У ПРИЙНЯТТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ	77
3.1. Фінансовий аналіз як основа прийняття управлінських рішень	77
3.2. Основні користувачі фінансової інформації.	81
3.3. Використання системи показників для оцінки фінансового стану підприємств	83
3.4. Особливості проведення фінансового аналізу	84
<i>Контрольні запитання і завдання.</i>	86
4. АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА.	87
4.1. Зміст та завдання аналізу фінансового стану підприємства	87
4.2. Аналіз балансу, як основна складова фінансового аналізу	89
4.3. Структурний аналіз активів і пасивів підприємств. . .	104
4.3. Аналіз структури активів	105
4.4. Аналіз структури пасивів	110
4.5. Особливості оперативного економічного аналізу фінансового стану підприємств.	114
<i>Контрольні запитання і завдання.</i>	117
5. АНАЛІЗ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА. . . .	118
5.1. Оцінка фінансової стійкості підприємства	118
5.2. Аналіз платоспроможності та ліквідності підприємства	120
5.3. Аналіз кредитоспроможності підприємства.	129

5.4. Прогнозування фінансового стану	134
<i>Контрольні запитання і завдання.</i>	<i>136</i>
6. АНАЛІЗ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІДПРИЄМСТВА	138
6.1. Зміст, завдання і джерела інформації аналізу фінансових результатів	138
6.2. Аналіз і оцінка рівня та динаміки показників прибутку	140
6.3. Аналіз і оцінка виробничого та фінансового лівериджу	147
6.4. Аналіз використання прибутку.	149
6.5. Аналіз показників рентабельності	150
<i>Контрольні запитання і завдання.</i>	<i>154</i>
7. АНАЛІЗ ВИРОБНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ	156
7.1. Зміст і завдання аналізу виробничої діяльності підприємств	156
7.2. Аналіз обсягів виробництва продукції	157
7.3. Аналіз асортименту і структури випуску продукції	159
7.4. Аналіз ритмічності виробництва	164
7.5. Аналіз якості продукції.	167
<i>Контрольні запитання і завдання.</i>	<i>171</i>
8. АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА	172
8.1. Аналіз забезпеченості підприємства персоналом.	172
8.2. Аналіз показників соціальної захищеності працівників підприємства	175
8.3. Аналіз використання фонду робочого часу	177
8.4. Аналіз продуктивності праці	181

8.5. Аналіз фонду заробітної плати	185
<i>Контрольні запитання і завдання.</i>	<i>188</i>
9. АНАЛІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА ОСНОВНИМИ ЗАСОБАМИ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ	189
9.1. Мета і завдання аналізу основних засобів	189
9.2. Аналіз забезпечення підприємства основними засо- бами.	190
9.3. Аналіз відтворення основних засобів підприємства.	192
9.4. Аналіз інтенсивності й ефективності використання основних засобів підприємства.	196
9.5. Резерви збільшення випуску продукції, фондвід- дачі і рентабельності основних засобів.	200
<i>Контрольні запитання і завдання.</i>	<i>202</i>
10. АНАЛІЗ МАТЕРІАЛЬНИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ	203
10.1. Цілі, завдання і джерела інформації аналізу мате- ріальних ресурсів підприємства	203
10.2. Аналіз забезпечення підприємства матеріальними ресурсами	206
10.3. Оцінка ефективності використання підприємством матеріальних ресурсів	210
<i>Контрольні запитання і завдання.</i>	<i>214</i>
11. АНАЛІЗ СОБІВАРТОСТІ, ВИТРАТ НА ВИРОБНИЦТВО, І РЕАЛІЗАЦІЮ ПРОДУКЦІЇ	215
11.1. Зміст, завдання та об'єкти аналізу собівартості продукції	215
11.2. Аналіз витрат на виробництво за елементами та статтями	219
11.3. Аналіз собівартості окремих видів продукції.	223

11.4. Аналіз реалізації продукції та виконання договірних зобов'язань	224
11.5. Аналіз резервів виробництва та реалізації продукції.	227
<i>Контрольні запитання і завдання.</i>	<i>228</i>
12. АНАЛІЗ РУХУ ГРОШОВИХ КОШТІВ ПІДПРИЄМСТВА	229
12.1. Сутність і структура надходження грошових потоків підприємства	229
12.2. Методика проведення аналізу грошових потоків	232
10.3. Аналіз динаміки грошових потоків підприємства	235
12.4. Аналіз збалансованості грошових потоків	239
12.5. Аналіз інтенсивності й ефективності грошового потоку	241
12.6. Оптимізація грошових потоків підприємства.	242
<i>Контрольні запитання і завдання.</i>	<i>246</i>
Тестовий контроль	247
Завдання для перевірки знань	265
Глосарій термінів	291
Список використаної та рекомендованої літератури.	303

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

ЧЕРНИШ Світлана Степанівна
кандидат економічних наук, завідувач кафедри аудиту і аналізу
Чортківського інституту підприємництва та бізнесу
Тернопільського національного економічного університету

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Оригінал-макет підготовлено
ТОВ «Центр учбової літератури»

Підписано до друку 03.08.2010. Формат 60X84 1/16
Друк офсетний. Папір офсетний. Гарнітура PetersburgСТТ.
Умовн. друк. арк. 17,55. Наклад – 800 прим.

Видавництво «Центр учбової літератури»
вул. Електриків, 23 м. Київ 04176
тел./факс 044-425-01-34
тел.: 044-425-20-63; 425-04-47; 451-65-95
800-501-68-00 (безкоштовно в межах України)
e-mail: office@uabook.com
сайт: www.cul.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2458 від 30.03.2006